Det gamle

Christiania

(1624—1814).

Af

L. Daae.

Christiania.
J. W. Cappelens Forlag.
—
1871.

Det gamle Christiania

(1624—1814)

af L. Daae

Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1871

Kildetro gengivelse · fortløbende udgave

Teksten er overført fra frakturskrift til antikva og gengivet så tæt på originalen som muligt: bogens retskrivning fra 1871 (aa, Kjøbenhavn, Rdlr., ß, ɔ: osv.), tegnsætning og eventuelle trykfejl er bevaret. I denne udgave løber teksten fortløbende; afsnit, der i bogen er delt af et sideskift, er samlet, og bogens fodnoter er gjort til Word-fodnoter. Bogens oprindelige sidetal er angivet med små grå tal i klammer, fx [105], der hvor den pågældende side begynder, så der fortsat kan henvises til originalens sider. Skarpe klammer med »Anm.:« markerer redaktionelle bemærkninger, som ikke findes i bogen.

Ludvig Daae (1834—1910). Bogen er fri af ophavsret. Den tilgrundliggende scanning stammer fra Library of Congress' eksemplar via Internet Archive (detgamlechristia00daae).

Det gamle Christiania (1624—1814).

Af

L. Daae.

Christiania.

J. W. Cappelens Forlag.

1871.

[Bagside: Trykt hos J. Chr. Gundersen.]

Forord.

Idet jeg udgiver nærværende Skrift, det første udførligere over Christianias Fortid, skylder jeg med Tak at erkjende den store Nytte, som Chr. Langes i Rigsarchivet bevarede Optegnelser og Afskrifter have ydet mig med Hensyn til flere, fornemmelig de topografiske, Partier. Denne fortjente Historiker havde længe interesseret sig for Byens Lokalhistorie, og nogle Aar før sin Død ogsaa (i Ill. Nyhedsbl. for 1858) paabegyndt en Bearbeidelse af sit Materiale. Men Langes Plan var meget forskjellig fra min; han tænkte væsentlig paa en statistisk Beskrivelse, medens jeg nærmest har villet give en Række af kulturhistoriske Skildringer.

Den største Del af denne Bogs Indhold har efterhaanden (i Løbet af tre Aar) været meddelt i Morgenbladet, men fremtræder dog her som oftest i en forandret Skikkelse, idet Meget er tilføiet, Adskilligt udeladt og de fleste Kapitler omarbeidede.

1 December 1871.

Indhold.

Det gamle Oslos Trængsler og Undergang	1
Christianias Anlæg og ældste Udseende	18
Christianias ældre Handelsforhold	41
Karl den tolvte i Christiania	64
Christianias økonomiske Tilstand paa Christian VI's Tid	77
Kommunale Forhold	86
Glimt af Sæder og Skikke i det ældste Christiania	100
Stændermøder og Hyldinger	114
Statholdere, Militære og andre Standspersoner. De sidste Kongebesøg	122
Literære Forhold. Den lærde Skole	139
Berøringer med England og deres Følger	151
Christian Braunmann Tullin	165
Generalerne Schmettau og Rantzau-Ascheberg	177
Trykkefrihedstiden. Carl af Hessen i Christiania	184
Stiftamtmand Levetzau og Zahlkasserer Juel	194
Nye svenske Intriger. Kronprindsens Besøg 1788. Stemninger i Christiania i den franske Revolutions første Tider	208
Fladeby	229
Bernt Anker	235
Tilstande før Krigene med England og Sverige	263
Krigens Tid	276
Christiania under Christian Frederiks Statholderskab	299
Christiania i 1814	317

Det gamle Oslos Trængsler og Undergang.

Christianias Anlæg var kun en Flytning af en gammel By til en ny Tomt, og denne laa endog saa nær den forrige, at Christiania forlængst har indlemmet sin Moderstads Levninger inden sine egne Grændser.

Denne gamle By var Oslo (Osló, lat. Asloia). Ifølge Kongesagaerne er den anlagt af Harald Haardraade ved Midten af det ellevte Aarhundrede, men det er dog mere end sandsynligt, at der paa dette Sted, der havde en saa bekvem Beliggenhed inderst ved den tolv Mile lange Folden-Fjord, allerede lang Tid forud har været et ikke ubetydeligt Strandsted, hvor Romerikes Bønder have havt sine Baadnøst, og hvorhen de have bragt sine overflødige Produkter for at udvexle dem med andre Fornødenhedsvarer. Navnet Oslo har sandsynligvis (ligesom det sydligere Follo) oprindelig betegnet et helt Distrikt eller Hered, men er efterhaanden (som f. Ex. Throndhjem, Mandal) fra et Landskabsnavn gaaet over til at blive Bynavn.

Oslo fik allerede lige fra Begyndelsen en særegen Glands som Sædet for St. Halvards Helligdom; det blev senere fast Opholdssted for Stiftets Biskop, og en Mængde Kirker og flere Klostre reiste sig i og nær ved Staden. Alle disse kirkelige Bygninger vare, paa en [2] eneste Undtagelse nær, opførte allerede førend Borgerkrigenes Ende. Fra Slutningen af det trettende Aarhundrede indtil den Tid, da Norges Konger ophørte at have stadigt Ophold inden Rigets Grændser, kunde Oslo ogsaa mere end nogen anden norsk By betragtes som Residentsstad, hvortil dens Beliggenhed gjorde den vel skikket i en Tid, da Forbindelsen med Broderrigerne efterhaanden var bleven stærkere. Ikkedestomindre har Byen neppe i den Grad tiltaget i Rigdom og Folkemængde, som en saadan Begunstigelse skulde synes at maatte medføre, ja den befandt sig henimod Middelalderens Slutning endog i ligefrem Tilbagegang og dybt Forfald.

Aarsagen hertil var den, at de nordtyske Søstæder, nærmest Rostokkerne, efterhaanden ganske tilreve sig Handelsfordelene her, paa samme Maade som Lybekkerne i Bergen. Dette Forhold begyndte allerede med det trettende Aarhundredes Slutning, idet Hertug Haakon Magnussøn (siden Kong Haakon V) den 29de August 1281 tilstod Tyskerne Ret til at seile paa Oslo. Af denne Ret benyttede de sig i den Grad, at allerede Haakon selv kom til at opleve de fordærvelige Følger af sin Indrømmelse. Ligesom i Bergen blev det ikke alene tyske Kjøbmænd, men ogsaa tyske Haandverkere, som fortrængte Landets Indfødte. Disse Haandverkere, som med et fælles Navn kaldtes „Skomagere," fordi de fleste tilhørte denne Profession, dannede et fastsluttet stærkt Samfund med Gilde og Gildehus, (i Oslo kaldet mykligarðr), og fik snart Privilegium paa at indkjøbe Huder og Bark af Bønderne selv. Allerede i 1304 viste de sig saa overmodige, at Kong Haakon maatte tage alvorlige Forholdsregler imod dem. Desuagtet afløste det ene Privilegium for Tyskerne det andet, og Erik af Pommerns Krig med Hanseaterne endte 1398 med Fornyelse af deres Rettigheder.

[3] Sin største Høide naaede dog Rostokkernes Magt i Oslo (og Tønsberg, thi disse Byer delte i denne Henseende længe Skjæbne) under Christopher af Bayern, den samme Konge, som ellers just ivrig sysslede med Planer til Hansens, fornemmelig Lybeks, Ydmygelse. Denne Unionskonge laa i Oktober 1447 med en Flaade i den holstenske Havn Heiligenhafen. Det var hans Hensigt at holde et Møde med nogle nordtyske Fyrster, og han havde derfor anmodet Lybekkerne om Tilladelse til at gjøre deres Stad til Samlingssted. De svarede ham Nei, og han henvendte sig da til Wismar med samme Bøn, men mødte ogsaa her Afslag. Da tilbød Rostokkerne med stor

Forekommenhed at aabne sin By for Kongen og Fyrsterne. Christopher fik ikke Anledning til at gjøre Brug af deres Tilbud, men Rostokkerne mente alligevel at have Krav paa hans Taknemmelighed. De forlangte strax en Udvidelse af sine Handelsprivilegier i det sydlige Norge, og Kongen troede ei at kunne sige Nei. Han stadfæstede ikke blot deres gamle Friheder og lovede, at de fremfor nogen anden Stad skulde nyde Gunst og Fremme i Oslo, Tønsberg og Viken, men tilstod dem desuden ogsaa flere helt nye og aldeles overordentlige Rettigheder. De fik Lov til at drive Handel med fremmede Kjøbmænd, som kom til hine norske Byer, eller, som det hed i Tidens Sprog, til „at sælge og kjøbe Gjest med Gjest," de fik Lov til at blive liggende i Vinterleie, føre egen Husholdning, og kunde altsaa nu blive bosatte, ligesom allerede Haandverkerne vare blevne det, ja Borgerne fik endog Befaling til at udleie sine Huse til Rostokkerne naar disse forlangte det. Det tillodes dem at handle direkte med Bønderne og det ei blot i det Store, men ogsaa at høkre med Bonden „efter Alnemaal og i Lispundsvis." Saaledes kuldkastedes ved dette Kong Christophers Privilegium enhver Skranke, som endnu nogenledes havde betrygget Oslos [4] indfødte Borgerstand mod fuldstændig Fortrængsel og Udsugelse. Snart blev altsaa ikke andet tilbage for Borgerne end at være Tyskernes Verter og at bære Byens Byrder, medens de Fremmede vare skattefrie. Og Hansestædernes Kjøbmænd lærte, trods sit stadige Ophold i Norge, aldrig at betragte Landet som et Hjem, thi dette stræbte netop Principalerne i Tyskland ivrigt og ængsteligt at forebygge. Deres Agenter i Norge, som overalt i Udlandet, var det nemlig strengt forbudt at indgaa Ægteskab, og efter nogen Tids Forløb kaldtes „Pebersvendene" gjerne tilbage og afløstes af andre. „Naar Tyskerne havde samlet sig Pungen fuld, da gave de dennem ud af Riget til Rostok og andre Stæder med Rigdommen, og Armod blev tilstede i Riget igjen."

Det er overflødigt at udvikle, hvor lammende saadanne Forhold maatte virke. Christophers Privilegier bleve vel ikke ligefrem og godvillig anerkjendte af hans Eftermænd, de første Oldenborgere, men bleve dog i Gjerningen staaende i over et halvt Aarhundrede. Fornemmelig viste Christiern den første i denne Sag en utaalelig og uværdig Svaghed. Han udstedte „Brev mod Brev," som man dengang kaldte det, det vil sige: Rostokkerne fik sine Privilegier bekræftede, medens Borgerne i Norge fik Kongebrev paa, at de skulde være hævede.

Om hvor mislige Oslos Vilkaar som Kjøbstad paa denne Maade maatte blive, faar man et Begreb ved at læse Christiern den andens Forord til de nye Privilegier, hvormed han som Faderens Statholder i 1508 søgte at berede Staden en bedre Fremtid. Det fortælles her, at Byens Borgermester, Raad og Menighed have klaget over, at indfødte Borgere „ei engang for Sølv, Guld, Kobber, Klæde eller Humle, kunde faa tilkjøbt sig Varer af Bønderne, men at disse altid svarede: „Ville ikke Tyskerne have det, da skulle I faa det, men ville Tyskerne [5] have det, faa I Intet deraf." End ikke af faste Eiendomme, som de tilkjøbte sig, vilde Tyskerne betale Skat; „de havde Intet dermed, de hørte hjemme i Rostok." „Førend de tyske Kjøbmænd, fortælles der videre, kom hid at sælge og kjøbe med Gjest og Bønder, i Lod og Kvintin, Aaret rundt imod Norges Lov, da var her i Oslo fem eller sex hundrede rige og velemnede Mænd, Norges Rige til Hjælp, Trøst og Bistand, hvor nu ikke er mere end sexti eller otti husarme fattige Mænd."

Christiern den anden bidrog dog allerede meget til at indskrænke de Fremmedes Handel, og efterat Hansens Kræfter for bestandig vare knækkede i Grevens Feide, begyndte den indfødte norske Handelsstand her som andensteds igjen at komme sig. Samtidig indtraf vistnok Reformationen, der berøvede Oslo en stor Del af dets Betydning i kirkelig Henseende. Men til Gjengjæld begyndte ogsaa egentlig først i dette Aarhundrede Trælasthandelen at blive udstrakt og fordelagtig. Utvivlsomt vilde Oslo fra nu af være gaaet stærkt fremad i Folketal og Velstand og

overhoved være blevet, hvad Christiania blev, hvis ikke Krigsbegivenheder og militære Hensyn havde medført Stadens Ødelæggelse og Flytning.

Ligeoverfor Oslo laa nemlig allerede siden Begyndelsen af fjortende Aarhundrede en Fæstning, Akersborg eller Akershus, anlagt paa det høieste Punkt af den Halvø (Akrsnes), der stikker ud mellem Bjørviken (Bæjarvík ɔ: Byviken) og Piperviken. Meget længe indtog Akershus kun den øverste endnu med Mure indsluttede Del af den nu saakaldte øvre Fæstning. Den øvre Fæstnings nedre Del blev nemlig først af Christian den fjerde indtaget i Befæstningen, forsynet med Mure mod Nord og Øst samt udvidet og forbedret mod Syd og Vest. Indgangen til hin ældste Befæstning eller det gamle Akershus Slot har oprindelig været (og var [6] ifølge et Kart endnu 1648) paa Murens sydøstlige Side, sandsynligvis gjennem en senere gjenmuret Port af huggen Sten paa et lidet firkantet Porttaarn. Herfra kom man ind i Slottets eller Borgens nedre Del, der i sin Tid har været Slotshave, og hvorfra en smal, lang og lav Gang under selve Slottet førte og endnu fører op til den indre Slotsgaard. Midt i denne Vei ser man Levninger af et Faldgitter, hvorved en fremtrængende Fiende endnu i sidste Stund kunde opholdes, eller mistænkelige Fremmede nærmere udfrittes.

Efter Kalmarunionens Opløsning blev Akershus's Vigtighed som eneste Befæstning i Hjertet af Oslo Stift endnu mere indlysende end før, og der foretoges derfor allerede i Christian den tredjes Dage, medens den bekjendte Peder Hanssøn (Litle), Fru Ingegerd Ottesdatter Rømers Svigersøn, var Befalingsmand over Slottet med tilliggende Len (1537—1550), store Forbedringer og Byggearbeider (bl. A. det saakaldte Øvre- og Nedre-Romerike), hvortil Stenene for en væsentlig Del hentedes fra Hovedøens Kloster og andre ved Reformationen sløifede geistlige Stiftelsers Bygninger. Men Fæstningens Omfang var og blev fremdeles indskrænket til Fjeldhøiden, hvorpaa Slottet ligger. Den saakaldte Kontreskarpe („Kontraskjæret“) og den regulære Øvrevolds Hovedfæstning, hvor Slaverierne, Hovedvagten osv. nu befinde sig, henregnedes Alt til den saakaldte Hovedtange, en lavere liggende ry, udyrket og ubebygget Strækning, der omgav Slottet mod Nord, Øst og Syd. Ved et Vandløb, der faldt ud i Bjørviken, og hvoraf engang „Myntedammen“ og de først i den allersidste Tid udtørrede Slotsgrave have været Levninger, adskiltes Hovedtangen fra en skovbegroet Udmark under Gaarden Aker. Denne Udmark kaldtes „Akershagen“ og indtog næsten hele den Strækning, hvorpaa Byen Christiania nu ligger.

[7] Fæstningens Afstand fra Oslo — henimod 3000 Alen — hindrede dens Besætning i at yde denne Stad noget virksomt Forsvar, medens paa den anden Side en Fiendes Ophold der altid maatte være Slottet besværlig og farlig. Dette uheldige Forhold fremtraadte allerede i 1523, da de Svenske under det kortvarige Indfald, som Gustav Vasa i hint Aar lod foretage, uhindret opbrændte en Del af Oslo. Nogle Aar senere gjentoge sig Ulemperne af Stadens Beliggenhed, idet Christiern den anden satte sig fast i Oslo, uden at Akershus kunde beskytte det. Allerværst blev det dog i Syvaarskrigen.

Det var i Begyndelsen af 1567, at de Svenske gjorde det mærkelige Angreb paa det søndenfjeldske Norge, hvortil Erik den fjortende var bleven lokket ved Eventyreren Enno Brandrøks løgnagtige Beretninger om Nordmændenes Misfornøielse med den danske Regjering og deres Lyst til at kaste sig i Sveriges Arme. Allerede i Januar rykkede Johan Siggessøn[1] fra

[1]Søn af en Bonde og Lensmand i Ångermanland, Sigge Falessøn Bure, der levede i Slutningen af Sturernes og i Begyndelsen af Gustav Vasas Tid. En Broder af Johan Siggessøn, tidligere Høvedsmand for Erik den fjortendes Livvagt, skal være bleven adlet af Johan den tredie. (Anreps Ättataflor).

Dalarne ind i Østerdalen, bemægtigede sig først det befæstede Taarn af Hamars gamle Bispegaard[2] og tvang de omliggende Bygder til at hylde Kong Erik. Svenskens Streifpartier trængte i det hele i dette Aar dybere i det Søndenfjeldske, end nogensinde enten før eller siden. De udbredte sig lige til Gausdal, overskrede Foldenfjorden og herjede Landet lige hen til Thjødling ved Laurvik.

[8] I Februar viste Johan Siggessøn sig for Akershus. Befalingsmand her var paa den Tid Christiern Munk, Herre til Toberup i Sønderjylland (nær Christiansfeldt) og Svigersøn af Hr. Mogens Gyldenstjerne, som en Menneskealder tidligere havde forsvaret Slottet mod Christiern den anden. Da Christiern Munk fik Tidende om, at Svensken nærmede sig, befalede han Oslos Borgere at stikke sin By i Brand, for at Fienden ikke her skulde finde Underholdning og Værn. Dette skede ogsaa, om end ikke i fuld Udstrækning, den 15de Februar[3], de rigere Familier flygtede og tre Dage senere, den 18de, stod Johan Siggessøn for Akershus. I det ødelagte Oslo var intet Tilhold at faa, og han slog derfor Leir ved Akerselvens Vestside, altsaa paa Christianias senere Bymark. Den 24de Februar forsøgte han et Angreb med sine sytten Fenniker (Kompagnier) Knegte, men udrettede Intet. Selv siger han herom i et Brev til en af sine Medanførere paa Toget[4]: „Jeg var for Slottet og besaa dets Leilighed, men kunde lidet gjøre, al den Stund jeg ei havde Skyts, som jeg kunde lade bræke Muren med, men holdt aleneste Munken inde paa Slottet, medens jeg handlede med Almuen der i Lenet og hyldede den under Sveriges Krone. Arkelimesteren Hans Smit mener, at der vil behøves ti Stykker (Kanoner) og serten Læster Krudt. Og haver jeg ingen Person mistet for Fienden mere end Per Anderssøn[5], som var forordnet til Mønsterherre, [9] hvilken selv gav dertil Aarsag og Tilfælde udi saa Maade, at han drukken red ind under Slotsmuren, og blev saa Hesten først skudt gjennem Halsen, hvilket hannem fortrød, red saa anden Gang derfore og satte sin Hat paa en Paale og blev saa skudt gjennem venstre Side og Arm."

Den 2den Marts hævede derfor Johan Siggessøn foreløbig Beleiringen og drog opover til Hedemarken igjen forat oppebie Forstærkning[6]. Denne kom ogsaa under Rigsraaden Tønnes Olssøn, eller „Lille Tønnes," og under hans Anførsel stode Svenskerne allerede i Slutningen af Marts anden Gang for Slottet. Christiern Munk blev opfordret til Overgivelse den 30te Marts i en medbragt Skrivelse fra Erik den fjortende selv, hvilken han besvarede med en kjæk Forsikring om at holde ud til sidste Mand. Angrebet begyndte da, snart kom en ny svensk Hærafdeling under Peder Nilssøn, og Johan Siggessøn vendte ogsaa selv tilbage. Med forenede Kræfter beleirede disse Fæstningen i over halvanden Maaned, men fremdeles uden Held. Thi Christiern Munk var vel forsynet med Levnetsmidler, mens Svensken led Nød, da Bygderne i Omegnen vare udsuede.

---

[2]At „Staden" Hamar ved denne Leilighed ødelagdes, er ikke rigtigt. Thi der var forlængst ingen By at ødelægge. Den lille Flekke, som havde dannet sig om Bispegaarden og Klostrene, havde af sig selv ophørt at existere efter Reformationens Indførelse. Domkirken blev derimod brændt af Svenskerne.

[3]Ramus (Norges Beskr. S. 35) siger nemlig, at Oslo afbrændte tre Dage før Fiendens Ankomst, og at denne fandt Sted den 18de, vides af Chr. Munks Indberetning til Kongen.

[4]Dette Brev blev opsnappet af de Norske og kom i Chr. Munks Hænder, hvorfor det nu findes i det danske Geheimearchiv. (Svenske Samll.).

[5]Per Anderssøn til Hofved var en „tapper" finsk Adelsmand; hans Fald nævnes ogsaa i Daniel Hunds rimede Krønike om K. Erik XIV. (Sthm. 1847. 8. S. 62).

[6]Daniel Hund, som selv deltog i dette Tog, giver Johan Siggessøn kun liden Berømmelse:

„Wij hade en öffwerste tiock och fet
Han hade aldrigh någen fiende seet,
Han oss then wägen forlade &c."

En Del af Johan Siggessøns Folk deserterede ogsaa fra ham og optoges paa Slottet.

Endelig fik ogsaa Akershus Undsætning fra flere Kanter. En liden Flaade med sex Fenniker Knegte ombord under den danske Rigsmarsk, den berømte Frants Brokkenhus's, og Bjørn Kaas's Anførsel ankrede Pintseaften (17de Mai) ved Hovedøen og slog Leir paa denne Ø.

[10] Allerede om Natten til første Pintsedag, 18de Mai 1567, forsøgte Frants Brokkenhus's Folk, der for den største Del bestod af tyske Knegte, en Landgang for at overraske Fienden og fordrive ham fra hans Stilling i og om Oslo. Samtidig skede ogsaa fra Slottet Udfald mod de Beleiringsskandser, som Fienden havde anlagt i dets Nærhed. Men ogsaa Svensken havde for ganske kort Tid siden faaet ny Forstærkning, fornemmelig af grovt Skyts, og Kampen blev derfor haard.

I Begyndelsen bleve vel nogle Svenske „skamferede udenfor Staden," men i det Hele fulgte Lykken paa den Dag de svenske Vaaben. Det vigtigste Sammenstød fandt Sted paa Høiden eller Skraaningen af Ekeberg, som den danske Hær rimeligvis havde søgt at besætte for derfra at kunne beherske Oslos Levninger og Tomter. Efter en dansk Beretning[7] faldt paa Ekeberg trehundrede Mand af begge Partier tilsammen, den svenske Rimkrønike omtaler trehundrede Mand af de Danske alene, men en samtidig svensk Indberetning til Kongen[8] taler dog kun om hundrede faldne Danske. Men de Danske maatte tage Flugten fra Ekebergskraaningen ned mod Søen, og her traf dem en stor Ulykke. En Esping eller Storbaad, paa hvilken en Del gik ombord for at komme over igjen til Hovedøen, blev nemlig saa overfyldt, at den sank, og hele Besætningen druknede. Endnu bærer den smukke grønne Plads ved Jomfrubraaten paa Ekeberg ligeoverfor [11] Akershus Fæstning Navnet Svenskesletten og det i Anledning af denne og af ingen anden Begivenhed.

Øienvidnet Daniel Hund fortæller saaledes om Kampen:

Sedann bleff all tingh i roo,
Baggerne wore oss hull och troo
Alt in till Pingesdaga tidhe;
The finge hielp, thå siön war baar,
Aff Tydske knechter, them wij blefwe waar,
Medh them finge wij thå stridhe.

Konungh Erich sende flere öffwerster tijt
Sampt folk och skytt medh högste flijt,
Kartoger hadhe the åtte;
Men hadhe the kommet förre fram,
Hadhe thet warit Swerigie till mykit gagn;
Thå komo the föge til måtte.

Om Pingesdagz natt thet hende sigh,
På en holme the drucke weldeligh,
The ropade till oss medh spotte:
Jr Swedenn, wij wele edher geste strax,
Men thet skall föge wara edher till lagz,

[7] N. Magasin 1, 168. Af de danske Adelsmænd, som deltoge i Ekebergfægtningen, var ogsaa den Knud Stenssøn til Stensgaard paa Langeland, der i 1564 havde været med at befri Thrøndelagen fra Claudius Gallus's Indfald. I sine Optegnelser (Danske Geh.-Arch.; Klevenfelds Samlinger) siger han: „Item var jeg og med, der vi sloges paa Ege Berg for Akershus."

[8] Sv. Rigsarch. blandt Acta Historica.

I skole wäll komme till måtte!

Om morgonen, thå som solen oprann,
Satte the medh macht till oss ahn
Medh Pråmer och medh båter;
The skrijade hart som andre wildiur,
Wij meente the hade warit yr,
Menn the lärde sedann gråte.
[12] *Ett bergh ligger offwan Opslo stadh,*
Ther komo wij samman mechta gladh,
En hård skärmytzell ther skedde;
Ther skiftedes hugg medh lodh och kruuth,
Ther gaffz vth mongen hården stuuth,
Ther gaffz ekääl för thet the oss hedde.

Wij tackom Gudh och then helge And,
Wij miste icke öffwer otte man,
Men en hoop bleffwe ther skadde;
Thet kan ju icke annars wara,
När man är i sådanna fahra,
Som wij thå wore stadde.

Så folgde wij them för berget nidh,
The skrijade och ropte: o wi! o wi!
Das mach sich Gott erbarmen!
Wij hade eij trodt och tänckt ther opå,
The Swenske skulle så ifrån sigh slåå,
Thet befinne wij nu, wir armen!

Men ther låge igen på samme Plaan
Aff theres meer än tryhundrade man,
Thet war theris minste skade;
The druncknede flere vthi en Pram,
The wille alle i sender fram,
När the från landet ladhe.

Så haffwe the thå Pappegoijen skutit,
At thett haffwer them allom förtrutit,
Ath thet war them så lithet till fromme;
The swore om alle Potzmarter thå,
The wille eij mehre skermytzle så
Och aldrigh ther igen komme.

[13] Dette Slag paa Ekeberg har længe hørt til vor Histories mindst kjendte, næsten glemte Begivenheder. De Beretninger om hin Tid, som først bleve trykte, ere lidet nøiagtige og nævne ikke nogen bestemt Kampplads. I selve Egnen bidrog Navnet „Svenskesletten“ vistnok længe til at holde Erindringen oppe, men efter Carl den tolvtes Indfald og hans Beleiring af Akershus sammenblandede Traditionen snart, hvad der var skeet i 1567 med, hvad der var skeet i 1716. Svenskeslettens Navn sattes nu i Forbindelse med Carl XII, som aldrig har havt noget dermed at

gjøre, og denne Forvexling er saa udbredt, at vistnok de allerfleste Læsere ikke uden Forundring her ville erfare den sande Sammenhæng[9].

Anden Pintsedag, 19de Mai, leveredes en ny Fegtning udenfor Akershus, hvor Svensken uden Held synes at have forsøgt en Storm. Men samme Dag kom ny Forstærkning fra Bergen, hvorfra Slotsherren, Erik [14] Ottessøn Rosenkrands, sendte den samme Erik Munk, der i 1564 havde spillet Hovedrollen ved Tilintetgjørelsen af den svenske Hær nordenfjelds. Erik Munk førte med sig en stor Galei, bemandet med nogle hundrede Hageskytter og vel forsynet med Skyts og Ammunition. Desuden medbragte han en Del Kanonbaade („Skjøttebaade“) og Folk baade fra Landet og fra Tyskebryggen, thi Lybek var i denne Krig Danmarks Forbundsfælle. Erik Munk beskjød fra Bjørviken de Svenske med stort Held, skjønt vel Fortællingen om, at der alene af Bergenserne blev nedskudt to tusinde Mand, maa være en Overdrivelse.[10].

Denne nye Forstærkning maatte forbedre Akershus's og de Danskes Stilling i den Grad, at der ikke længer kunde være synderligt Haab for Svensken om afgjørende Seier. De Svenske sendte derfor Natten til 22de Mai sit Beleiringsskyts bort og stak derpaa Ild paa sin Leir og hvad der endnu var ubrændt i Oslo By. Ved denne Leilighed brændte ogsaa Hospitalet med flere af dets syge Lemmer. Derpaa hævede de den 23de Mai Beleiringen for stedse og trak sig med hele sin Hær opover til Mjøsen, hvor nu ogsaa Hamars faste Taarn blev brændt og ødelagt.

Oslo Bys Huse vare saaledes fuldstændig ødelagte, idet først den største Del var afbrændt af Borgerne selv paa Christiern Munks Befaling, dernæst Levningerne brændte af Fienden[11].

[15] Til Løn for Borgernes Opofrelser og til Hjælp i deres store Nød havde Kong Frederik II allerede, medens endnu Beleiringen stod paa (Kongebrev af 15de April 1567), skjænket Byen tolv Aars Skattefrihed. Nogle af Borgermestrene fik særlige kongelige Benaadninger, idet Nils Stub den 21de April fik et Kannikedømme i Oslo Domkirke og Christiern Mule nogle Dage senere Kongensgaarde store og lille Foss i Aker. En tredie Borgermester, Oluf Glad, „der havde været den tredie Mand, som selv stak Ild paa sin Gaard“ og paa anden Maade havde udmærket sig, fik mange Aar efter Gaarden Hof i Aker.

Men alle saadanne Begunstigelser kunde lidet veie op mod den Fare, som truede Borgernes Velfærd paa det føleligste. Thi da disse Krigsbegivenheder ret eftertrykkeligt havde godtgjort det Uhensigtsmæssige i den lange Afstand mellem Fæstning og Stad, enedes Christiern Munk med

---

[9]Sagnet om Kanonen „Skjegge,“ der egentlig hører hjemme i Fortællingerne om Baahus's Beleiring i Syvaarskrigen (Holmberg Bohusläns Hist. och Beskr. 2 Udg. 1, 134) blev ogsaa henført til Akershus's Beleiring i samme Krig, og derpaa endog til samme Fæstnings Beleiring i 1716. Dette sker selv i Fayes i 1868 udkomne Bog om Carl XII i Norge (S. 41). Faye er ogsaa i Vilderede med Hensyn til Svenskesletten. I 1718 udkom et Verk af en forhenværende norsk Fourage-Forvalter Mich. Casp. Lund, der bærer Titelen: „Om Verden og de Siunlige Tings Betragtning i Verden.“ (Kbhvn. 4to). Her fortælles (S. 158—159) Sagnet om „Katten-Skjegge“ osv. (siden optrykt i „Statsborgeren“ f. 9 Febr. 1837 af H. Wergeland), her henført til Fortiden ganske ubestemt, og naturligvis allermindst til 1716, om hvilket Aars Begivenheder Forf. maatte vide bedre Besked. I 1749, da Frederik V. besøgte Norge, gjorde en Anonym i hans Følge nogle Optegnelser om Christiania (Kgl. Bibl. i Kbhvn. Kallske Msptsaml. No. 226 Folio). Her ere Sagnene om Kampen paa Ekeberg rigtig henførte til Syvaarskrigen.

[10]Saml. til N. F. Spr. og Hist., 1, 230 fgg., Norske Samlinger 1, 27 fgg.

[11]Det findes ogsaa, og det i gamle Beretninger, fortalt, at den bekjendte Mogens Svale (en dansk Adelsmand i Christiern Munks Tjeneste) skal have brændt Oslo. Er der heri nogen Sandhed, maa formodentlig Sammenhængen være den, at Mogens Svale, trykket af Svenskens Overmagt, har maattet fra Oplandene trække sig ned til Egnen om Akershus og da paa Chr. Munks Vegne har paaseet, at hans Befaling om at brænde Byen blev efterlevet. At Mogens har været paa Akershus under Beleiringen, er aldeles usandsynligt. Han synes med sin Flok at have trukket sig vestover til Tønsberg og Brynla Lene for at dække disse rigere Bygder, hvor svenske Streifkorps, som anført, droge omkring. Fra Laurdal haves et bekjendt Sagn om, at en svensk Officer kom til Svarvstad Prestegaard og der skarpt forhørte Presten, om han havde seet noget til „Svalerumpen“ (d. e. Levningerne af Mogens Svales flyvende Korps).

Frants Brokkenhus og Bjørn Kaas om at foreslaa for Kongen, at Oslo Borgere skulde flytte og Byen gjenopbygges paa Akershagen tæt under Fæstningen[12]. Forslaget vandt Bifald, og Borgerne fik endnu i samme Aar kongelig Befaling til at forlade sine afbrændte Hustomter i Oslo og at opbygge Staden igjen paa den anden Side af Bjørviken.

[16] For denne Gang blev alligevel Flytningen afværget. Borgermestre, Raad og menige Borgerskab gjorde saa indtrængende Forestillinger imod dette haarde Kongebud, hvorved alle private Eiendomme og Byens Indretninger af enhver Art i Oslo maatte tabe sin Værdi, at de vandt for sig de danske Rigsraader, som i det følgende Aar opsendtes til Norge for at holde Herredag, nemlig den bekjendte Diplomat Hr. Jørgen Lykke, Bjørn Anderssøn til Stenalt og Christopher Walkendorf. Ved Brev, udstedt paa Akershus Paaskedag (18de April) 1568, ophævede disse Rigsraader ifølge den dem meddelte udstrakte Fuldmagt Kongebudet om Flytningen og tillode Oslo Borgere igjen at bosætte sig paa de gamle Tomter under Betingelse af at anlægge bredere Gader og opføre bedre Huse.

Oslo blev altsaa gjenopbygget, men neppe i synderlig Overensstemmelse med de givne Forskrifter. Husene vare fremdeles næsten alle af Træ paa murede Kjeldere. Da nu disse sidste i det Hele vare urørte efter Branden og Borgerne naturligvis for at spare Penge helst vilde bygge paa Brandtomterne, er det klart, at en gjennemgribende Forbedring med Hensyn til Gadernes Retning og Bredde neppe har fundet Sted. Oslo vedblev paa denne Maade at være en regelløst bebygget Træby, saaledes som alle Norges Byer dengang vare, og flere fremdeles ere. Endog i Fredstid var Byen altsaa idelig udsat for at blive lagt i Aske. Den hjemsøgtes ogsaa idetmindste en Gang i Mellemtiden mellem 1568 og sin endelige Undergang af en betydelig Ildebrand.[13]

[17] Natten til den 17de August 1624 udbrød der en saa stærk Ild, at saagodtsom den hele By blev et Offer for Luerne. Nu var dens Dom uigjenkaldelig fældet. Allerede Aaret forinden denne sidste Ildebrand havde nemlig Christian den fjerde fattet Planen til at anlægge en ny Stad paa Akershagen[14], hvorhen det var hans Tanke, at Oslos Indbyggere efterhaanden skulde forflyttes, medens nye Byggeforetagender og Bosættelser i Oslo strax skulde forbydes. Da Kongen om Vaaren 1624 opholdt sig et Par Dage paa Akershus Slot, efterat have beseet det nyopdagede Sølvfelt i Sandshverv (Kongsberg), har rimeligvis dette Anlæg været under ny Overveielse i Forbindelse med den Udvidelse af Fæstningen, som det næsten altid spændte Forhold til Sverige gjorde nødvendig. Men da saa Tidenden om Oslos fuldstændige Ødelæggelse ved Ildebrand kort efter indløb, var Beslutningen om at flytte Byen over paa den anden Side af Bjørviken strax fattet. Allerede mod Slutningen af September 1624 begav Kongen sig for anden Gang i dette Aar til Norge for personlig at lede og paaskynde Anlægget.

[12]Danske Mag., ældste Række 4, 218—219. N. Rigsregistr. 1, 570.

[13]Statholder Envold Kruse skriver den 28de Oktbr. 1611 til Kantsler Chr. Friis til Borreby: „For tre Uger siden var i Oslo en forfærdelig Ildebrand, saa at der samme Tid blev afbrændt over 55 Gaarde.“ (Adelsbrevene paa det kgl. Bibl. i Kbhvn.).

[14]Schlegels Gesch. Chr. d. IV von Slange 3, 229.

Christianias Anlæg og ældste Udseende.

Ved Ildebranden den 17de August 1624 vare ikke alene Borgernes Vaaningshuse, men ogsaa deres Søboder og hvad disse indeholdt nedbrændte. St. Halvards-Kirken var ilde medtaget, og kun Bispegaarden, Hospitalet og en Del af Latinskolen vare reddede. Det er let at forstaa, hvor frygtelige saadanne Ulykker maatte være paa en Tid, da vore Dages Forsikringsanstalter vare ukjendte, og da Borgerskabet nu erfarede, at Kongen vilde paalægge dem at bygge paa den anden Side af Bjørviken, opkom der en fuldstændig Fortvivlelse blandt de Brandlidte. I et Bønskrift af 20de September 1624 forsøgte derfor Borgermestre og Raad at bevæge Kongen til at frafalde sin Plan. De foreholdt ham først sin Uformuenhed, dernæst, at Gaderne, de murede Kjeldere samt Bolverker og Brygger vare „uskamferede," og hvormeget de altsaa vilde tabe, om alt dette ganske skulde miste sin Værdi, og endelig tilbøde de sig ved Gjenopførelsen af sin By at iagttage større Forsigtighed, at gjøre Gaderne større og bredere, anlægge Almindinger m. m., ja de forpligtede sig endog til selv at „devastere" sin Stad, saafremt det nogensinde skulde kunne befrygtes, at Oslo vilde yde nogen Fiende et Støttepunkt mod Akershus Fæstning.

[19] Christian den fjerde kom selv til Landet i de samme Dage, da denne Ansøgning blev skreven. Men ingen Bøn eller Forestilling formaaede at rokke hans engang tagne Beslutning. Allerede den 27de og 28de September overvar Kongen personlig Opmaalingen af den til Anlægget bestemte Strækning i Akershagen og lod strax Gaderne i den vordende Stad afstikke. Den 29de September kunde altsaa Borgerne i Oslo være paa det Rene med, at ingen Bøn om at maatte bygge paa de gamle Tomter vilde blive indvilget, og en ny Supplik, udstedt denne Dag, indskrænker sig derfor til at udtale de Brandlidtes Trang til nogen Tids Skattefrihed og anden Lindring i deres betrængte Forfatning.

Naar maaske undtages Fredriksstad, er Christiania uden Tvivl den ældste norske By, som kan siges at være bleven anlagt efter en bestemt forud udkastet og vedtagen Plan. Vore ældre Byer kunne nærmest siges at have gjort sig selv, og i ethvert Tilfælde har det vistnok altid staaet deres Indbyggere omtrent frit for, hvor og hvorledes de vilde opføre sine Huse. For første Gang hos os fastsattes nu bestemte Bygningslove, sigtende til at fremkalde en befæstet Stad, bestaaende af Stenbygninger og med regelmæssigt afstukne Gader. Disse Bestemmelser indeholdes i det Reskript, som Kong Christian inden sin Bortreise fra Egnen udstedte til Statholderen, Jens Juel, under 4de Oktober 1624. Og dette Dokument er tillige det første, hvori Navnet „Christiania" forekommer. At opkalde Stæder efter Konger og Fyrster var ved den Tid endnu en ny Skik i Norden; Fredriksstad er for Norges Vedkommende udentvivl det ældste Exempel ogsaa herpaa. Hvis Oslos Flytning havde fundet Sted et Aarhundrede tidligere, vilde Staden sandsynligvis have bevaret sit ældgamle Navn ligesom andre Byer, der stundom have ombyttet sin Tomt med en anden i Nærheden, [20] f. Ex. Lødøse og Konghelle; og i det Høieste vilde man, ligesom Tilfældet var med den første af hine Byer ved Götaelven, alene ved Tillægget „gamle" og „nye" have skjelnet mellem den nedbrændte Stad paa den østlige og den gjenreiste paa den vestlige Side af Bjørviken.

Christiania skulde ikke alene anlægges i Akershus's umiddelbare Nærhed, men Staden skulde selv være en Fæstning, omgiven med Volde og Grave. Til at forestaa disse militære Anlæg indkaldtes allerede i 1625 Hollænderen Cornelis Flint. Voldene synes at være blevne fuldendte i Aaret 1633. De strakte sig fra Pipervikbakken langs det bratte Afheld mod Piperviken hen til nordenfor den senere „Sverdfegerbakke" (altsaa til den nuværende Storthingsbygnings Høide) og gik herfra langs Nordsiden af den senere Østregade (eller nu Karl-Johansgades ældre Del) ned

imod Søen. Paa nogle Steder var denne Vold forsynet med Bastioner og Grave. En Bastion fandtes saaledes just der, hvor nu Kreditkassens Gaard paa det senere Stortorv er beliggende, en anden var anbragt et Stykke derfra paa en forlængst forsvunden Fjeldknat; lidt udenfor denne sidste Bastions Spidse ligger nu Vor Frelsers Kirke. Omtrent der, hvor nu den store Lygtepæl staar paa Torvet, laa i gamle Dage et Tjern, som forsynede Gravene med Vand. En af Hovedportene var anbragt ved Kongens Gades Ende.

Disse Volde begrændsede saaledes Christian den Fjerdes By imod Vest og imod Nord. Mod Syd strakte Staden sig lige ind under Akershus Fæstnings Mure, saa at ogsaa det nuværende Fæstnings-Glacis var bebygget. Mod Øst stødte Søen til. Vandet gik dengang meget høiere op end nu. Alt, hvad der ligger nedenfor den nuværende Dronningens Gades vestlige Husrække, er nemlig indvundet fra Søen; kun laa der en liden Holme paa det Sted, hvor Kathedralskolen længe havde [21] sit Lokale (nu Hotel Britannia ligeoverfor den nuværende Børsplads). Imidlertid var Vandet her ikke dybt, og det var kun med smaa Baade eller flade Pramme, at man kunde ro op til den senere saakaldte Kirkebakke eller henimod den Gaard, som nu tilhører Elephantapotheket. Ud igjennem denne Grunding anbragtes derfor to lange Træbrygger, som satte Byen i Forbindelse med dens Havn, samt tillige en Palisadering, der dannede en Fortsættelse af de ved Kirkebakken ophørende Volde.

Christianias ældste Gader vare sex Langgader og tre Tverstræder. Navnene paa disse Gadeløb, af hvilke kun et eneste (Kongens Gade) til alle Tider har bevaret sin oprindelige Benævnelse, vare følgende:

1. Øvre Gade, (nu Nedre Voldgade).
2. Akers-Gade, (senere en Tidlang Nordre Gade kaldet, nu atter benævnt med sit gamle Navn).
3. Raadhus-Gade, (nu Øvre Slotsgade).
4. Slots-Gade (nu Nedre Slotsgade).
5. Kongens Gade.
6. Prindsens Gade, (nu Kirkegaden).
7. Raadhus-Stræde. (nu Raadhusgaden).
8. Vater-Stræde, (nu Toldbodgaden).
9. Over-Gade, (nu Prindsens Gade).

Desforuden var der endel Husrækker, som synes ikke at have havt faste Navne, nemlig nogle Gaarde langs Stranden paa den øvre Side af den nuværende Dronningens Gade samt langs den nedre Side af Voldene ved nuværende Øvre Voldgade, maaske ogsaa ved den senere Østregade.

Saavel Oslos hidtilværende Borgere som tillige „Fremmede af vor Religion“ fik Tilladelse til uden Betaling at vælge sig Byggetomter i den saaledes afstukne By. Kun Geistligheden, Latinskolen og Hospitalet samt „Folk, som ingen Haandtering eller Næring brugte,“ fik [22] Lov til en Tid at forblive i Oslo, en Tilladelse, der allerede i 1627 toges tilbage for Domkapitlets og Presteskabets, kort efter ogsaa for Skolens Vedkommende. Borgerne fik derimod strax strengt Paalæg om allerede inden Paasketid 1625 at være indflyttede til Christiania. For at hindre Handlende fra at opholde sig i Oslo udstedtes gjentagne Gange Ordre til at ødelægge denne Stads gamle Brygger.

Byen skulde saavidt muligt alene bestaa af grundmurede Stenbygninger. Adelen fik Paalæg om at bygge paa denne Maade[15], ligeledes Borgerne, og kun de fattigste skulde have Lov til at „bygge paa dansk Maner mellem Stænger, muret med høie Tag," altsaa med Bindingsverk. I 1625 tillod vistnok Kongen de mindst formuende Folk at bygge „af Bolverk," altsaa simple Træbygninger, men allerede 1638 udgik ei alene strengt Forbud mod at opføre nye Træhuse, men endog Befaling til, at de i Tillid til den givne Tilladelse opførte ufortøvet skulde nedrives. For at fremkalde en hurtig Bebyggelse og for at lette fattigere Folk, navnlig Haandverkere, at nedsætte sig i Byen, paalagdes det Enhver, der valgte en af de bedste Tomter, tillige at lade bygge et simplere Hus „oppe i Byen," som kunde udleies til den ubemidlede Klasse. Naar de saaledes gratis erhvervede Tomter virkelig vare blevne bebyggede, og Vedkommende i et Aar havde besiddet sit nyopførte Hus, [23] meddeltes ham af Statholderen i Kongens Navn Skjøde paa Eiendommen, men undlod den, hvem Tomt var anvist, i fire Aar at bebygge den, eller forsøgte han at gjøre „Fremlaan" deraf til Andre, skulde Tomten ansees som forbrudt til Kronen.

Den Del af Christiania, som baade synes at være bleven først bebygget og længe havde de fornemste Beboere, er Strøget nærmest Havnen og Slottet. Endel af disse gamle Hovedgader, de, som omgave Kvartalerne paa Fæstningsglaciet, ere nu aldeles forsvundne, andre, som de nedre Strøg af begge Slotsgaderne, høre forlængst til vor Stads mindst befærdede Egne. Derimod boede, som vi nys hørte, den fattigere Befolkning „oppe i Byen," og endnu i flere Menneskealdre betragtedes Voldgaderne og Akersgaden som de mindst anseelige Dele af det egentlige Christiania.

Af Stadens ældste Torv findes endnu tydelige Spor. Den gamle mærkelige Bygning paa Hjørnet af (de nuværende) Raadhus- og Øvre Slotsgader, der i Begyndelsen af vort Aarhundrede var Kommandantbolig, derpaa overlodes Universitetsbiblioteket, og nu er Lokale for det militære Sygehus, strækker sig, som man vil se, ikke lige til Gadehjørnet eller det Punkt, hvor Fortsættelsen af Slotsgadens østre og Raadhusgadens nordre Sidelinie vilde skjære hinanden, men danner indenfor dette Punkt en retvinklet Indskjæring. Ogsaa paa Sydsiden af Gaden var en lignende Indskjæring, hvoraf ogsaa den gamle Gaard, som nu tilhører den tekniske Forening, bærer Spor. Her fremkommer saaledes en ikke saa ubetydelig, om just ikke aldeles kvadratisk Plads. Denne Plads dannede Byens Torv i det syttende Aarhundrede og benyttedes som Markedsplads endnu langt ind i det attende. Paa dette Torv saaes i gamle Dage en „Vandkunst," hvortil Christian den fjerde selv havde [24] skjænket en Sum Penge, og fra hvis Vandpost Borgerne mod passende Betaling (5, 10, 15 til 20 Rdl.) fik Tilladelse til at lede Vandet hjem i sine Gaarde. Som en Levning fra gamle Dage af stod lige til for femti Aar siden Byens Gabestok paa denne Plads, og Kagstrygninger foregik her, indtil denne Straf blev afskaffet.

Paa den Tomt, som i næsten hundrede Aar (siden 1773) har været vansiret ved den uskjønne Artilleristald eller „Prinsestalden," saaledes benævnt efter Prins Carl zu Hessen, Fredrik den sjettes Svigerfader og dengang kommanderende General i Norge), stod fordum Christianias ældste Kirke „Trefoldighedskirken" med tilhørende Kirkegaard. Efterat nemlig Byens Menighed i nogle Aar havde benyttet dels den siden Ildebranden stærkt beskadigede Halvardskirke i Oslo,

[15] I ældre Tider var det almindeligt, at Adelen, der som en Stand af Jordegodseiere i Regelen havde sin stadige Bolig paa Landet, tillige eiede Gaarde i den By, med hvilke de nærmest stode i Forbindelse. Saadant har for Norges Vedkommende i sin Tid i ikke saa ganske ringe Udstrækning fundet Sted baade i Bergen og Oslo. I Christiania har man derimod — naar undtages Kantsler Jens Bjelke — ikke noget bestemt Spor til, at Sædegaardseiere lode opføre Bygaarde.

dels Akers Kirke som Sognekirke, blev her i Aarene 1632—1639 dels paa Sparebankens nuværende Tomt, dels paa den nærmest denne i Syd liggende Strækning opført et smukt og anseligt Gudshus; Omkostningerne ansloges forinden Opførelsen til omtrent 20,000 Rdlr., en Sum, som Byens egne Indvaanere ikke alene formaaede at reise, og hvortil derfor alle Stiftets øvrige Kirker hver maatte yde sit Bidrag; rimeligvis skjænkede ogsaa Kongen endel Penge til Foretagendet. Bygningen, der nu tillige blev Stiftets Domkirke, var en hvælvet Stenbygning i Korsform med mindre Kapeller eller Udbygninger i Korsets Vinkler og indviedes den 10de Marts 1639 af Holbergs bekjendte Stamfader, den bergenske Biskop Mag. Ludvig Munthe, som dertil særlig var beskikket, da Christiania Bispestol just var ledig. Kirken prydedes ved en smuk Altertavle og Prædikestol, hin en Gave af Statholderen, Christopher Urne til Aasmark, denne af Borgermester Laurits Ruus, efter hvem „Ruseløkken" har sit Navn. Det kan erindres, at denne Kirke har været benyttet som Forsamlingssted for de norske Stænder, [25] som navnlig i den sidste Menneskealder før Enevoldsmagtens Indførelse ikke saa sjelden sammenkaldtes, navnlig naar der var Tale om at gjøre Udvei til Penge for Kronen. I Kirkens Nærhed laa Prestegaarden, sandsynligvis paa den Tomt, hvor senere den med Indskriften „Gud være med os" betegnede Gaard blev opført. I Nærheden af Kirken, saavidt man kan skjønne ligeoverfor den (i Akersgaden), laa Latinskolen og det dermed i et Snes Aar forbundne Gymnasium.

Et Raadhus befaledes opført 1627. To Gader bare Navn efter denne Bygning, og den maa have ligget i Nærheden af Torvet. I 1641 opførtes en ny Raadhusbygning, den samme, der nu tjener den techniske Forening som Lokale. Den vedblev at benyttes som Raadhus indtil Christian den sjettes Tid.

Vi have nævnt de Brygger, der strakte sig henover den lave Grunding og satte Byen i Forbindelse med dens Havn i Bjørviken. Den ene af disse Brygger dannede en Fortsættelse af Vaterstrædet (nu Toldbodgaden), den anden gik i Flugt med Raadhusstrædet (eller nu Raadhusgaden). Der, hvor Vandet begyndte at blive dybt, forenedes disse Langbrygger ved en Tverbrygge. Tidlig begyndte man imidlertid at opfylde denne grunde Forstrand for at indvinde nye for Handelen bekvemme Byggetomter, og hertil sigter udentvivl en Ytring af Statholderen fra Aaret 1656, der omtaler, „at Byen forvides ved Stranden." Allerede før det i Christianias Historie epochegjørende Ildebrands-Aar 1686 var man derfor ei alene kommet saavidt, at begge Sider af Dronningens Gade vare bebyggede, men ogsaa Skippergaden og Store Strandgade vare tildels tilkomne, og Volden havde i Anledning heraf modtaget en Forlængelse.

Gjennem Udgravning søgte man ved Siden af Stadens naturlige Havn at tilveiebringe ogsaa en indre [26] kunstig Havn eller Revier. Gadenavnet Revierstrædet samt den i daglig Tale anvendte Betegnelse „Raveren" ere endnu Vidnesbyrd om disse Bestræbelser. Revieret skulde efter Planen være 18 Alen bredt, have en Dybde af 3½ Alen og strække sig lige op til Kongens Gade, men Gravningen er udentvivl aldrig nogensinde bleven færdig, og det Hele blev i ethvert Fald temmelig snart opgivet.

Et Reskript af 1627 paalagde Bønderne paa det Kronen tilhørende Jordegods i Christiania Omegn som Hoveriarbeide at „forfærdige" (brolægge) Gader i den nye Stad, og dette Kongebud er formodentlig ogsaa i nogen Grad blevet opfyldt, men ikke destomindre klagedes længe over, at enkelte Gader havde et uordentligt Udseende. I Aaret 1648 bemærker saaledes Lorents Boyesen, der Aaret iforveien var bleven Byfoged, at visse Gader „ere fast som et Morads uden Fyld og Sten, som spotteligt er af Fremmede at sees", og, vedbliver han, „endel her i Menigheden bygger af

selvtagen Dristighed store Boder udenfor deres Huse langt ud paa Gaden og dehonestere derved Byen og Gaderne tvertimod kongelig Majestæts eget naadigste Afrids.“ I 1638 forbyder et Kongebrev den Uskik at have Korn- og Høilader ind i selve Byen og tilholder Borgerne ikke at lade sine Svin gaa om paa Gaderne. I 1662 høre vi om Kranglerier mellem Magistraten og endel brutale Officierer, som negtede at holde Gaden ren udenfor sine Huse. Men ikke desto mindre ansaaes Christiania for smukkere og stateligere end Landets øvrige næsten blot af Træhuse bestaaende Byer. Arent Berntsen roser saaledes Stadens Udseende i sit berømte statistiske Verk „Danmarks og Norges frugtbare Herlighed,“ der udkom 1656.

I hint Byfogdens Klageskrift af 1648 heder det [27] endvidere, at „Mange i Byen havde store og smukke Pladse, som de ikke formaaede at bebygge og dog ikke vilde sælge.“ Ogsaa det ældste Kart, man kjender over Christiania (af Hollænderen Isak Gelkerk, c. 1650), synes at vise, at endnu den Gang nogle Kvartaler inden Murene ikke vare fuldfærdige. Men hvad vi iøvrigt nu vide om den første Bebyggelse, er ikke meget og skyldes næsten ene den gamle Skik, som indtil Begyndelsen af det attende Aarhundrede iagttoges ved grundmurede Bygningers Opførelse, nemlig at Aarstallet tilligemed Bygherrens, stundom ogsaa hans Hustrues Navn anbragtes paa Husets Façade med Jernbogstaver. Af Byens allerældste Gaarde er endnu mindst en i Behold, nemlig den allerede leilighedsvis nævnte Hjørnegaard mellem Øvre Slotsgade og Raadhusgaden ved det gamle Torv. Den er opført 1626. Næst efter den i Alder kommer mellem de endnu levnede Gaarde den, der siden 1707 har tilhørt Elephantapotheket, og som er bygget 1637 af den rige Kjøbmand Nils Toller fra Haderslev og hans Kone Karen Lucht. Vaisenhusets Gaard og to Nabogaarde mellem dette og nuværende Hotel d'Angleterre hidrøre fra 1640. I Hjørnestrøget mellem Raadhusgaden og Dronningens Gade findes en Grænd af Huse, mellem hvilke den hidtilværende Raadhusbygning [Anm.: således i originalen; et verbum synes at mangle]. Disse Huse ere alle fra 1647, det ene med Paaskriften H. B. S. er opført af den formuende Kjøbmand Helge Bertelssøn, hvis Efterkommere kaldte sig Heltzen.

I 1661 bleve alle Byens Gaarde taxerede paa Raadhuset. Allerede dengang var Staden efter Himmelegnene inddelt i fire Kvarterer, en Inddeling, som benyttedes endnu i Begyndelsen af vort Aarhundrede. Disse fire Dele af det oprindelige Christiania stødte sammen der, hvor Vaterstrædet (Toldbodgaden) og Kongens Gade skjære hinanden, saa at Østre Kvarter laa herfra i NO., [28] Søndre i SO., Vestre i SV. og Nordre i NV. I „første“ (vistnok vestre) Kvarter laa i 1661 et Antal af 83 Gaarde, tilsammen taxerede for 26,270 Rdlr., for største Delen Leiegaarde, tilhørende de rigere, men beboede af de fattigere Borgere; kun 1 af de 83 Gaarde var taxeret for 700 Rdlr. I andet (søndre) Kvarter laa de bedste Gaarde. De vare 61 i Tallet, tilsammen værdsatte til 46,780 Rdlr. Mellem disse var Kantsler Jens Bjelkes Bygaard, beliggende paa samme Tomt, hvor Stiftamtmand Storm i 176* opførte den nuværende Krigsskolegaard, og taxeret for 3000 Daler, fremdeles Helge Bertelssøns ovennævnte Gaard (2300 Rdlr.) og endel andre store Gaarde, hvis Beliggenhed vi ei kunne paavise. Mellem dem var Byens kostbareste Eiendom, Kommissarius Garmann tilhørende og værdsat til 4000 Rdlr. I tredie (østre) Kvarter vare 108 Gaarde, taxerede for 41,960 Rdlr. Om fjerde (eller nordre) Kvarter gjælder den samme Bemærkning, som om det vestre, og det i endnu høiere Grad. Samtlige de her beliggende 78 Gaarde vare kun ansatte til 16,205 Rdlr. Den hele af Voldene, Slottet og Søen indesluttede Stad talte altsaa i Aaret 1661 et Antal af 330 Gaarde, taxerede til 131,215 Rdlr. Til Sammenligning kan anføres, at i de samme fire Kvarterer laa der i 1734 et Antal af 371 Gaarde.

Christiania havde imidlertid allerede dengang Forstæder. Disse ere tildels endog ældre end den egentlige By, thi man finder paa de ældste Karter over Staden visse Dele af Vaterland, navnlig Elvegaden og Fjerdingen („Fukke-Fjerdingen“ kaldet) saavelsom ogsaa Piperviken betegnede som saa stærkt og tillige saa uregelmæssigt bebyggede, at man med Bestemthed maa tro, at de have været til ved Christianias Anlæg, og at Christian den fjerde har maattet tage dem med som et Onde, der [29] vanskelig stod til at rette[16]. Langs Akerselven, ved de endnu Kongen tilhørende Møller og Sagbrug, bestod ogsaa allerede dengang „Sagene“ som en Art uregelmæssig Arbeiderkoloni. Bergfjerdingen er ogsaa af gammel Oprindelse, ligesom Grønland, der ligeledes omtales i Christianias ældste Periode. Skjønt Navnet „Lakkegaden“ er meget yngre[17], var ogsaa denne Gade utvivlsomt tidlig bebygget, især siden den nuværende Vaterlands Bro (i Aaret 1654) var bleven opført, thi herefter foregik gjennem denne nu halv forglemte Gade i over halvandet Aarhundrede Indkjørselen til Christiania fra Romerike og Oplandene. Endog i det gamle Oslo kunde det trods gjentagne Forbud og strenge Trusler ikke hindres, at nye Smaahuse af og til reiste sig.

Forstædernes Beboere vare ikke delagtige i Byens Privilegier, og forsaavidt de dreve Handel og anden Bynæring, var denne altsaa ulovlig. Befolkningen i Forstæderne sees i det Hele ei alene at have været fattig, men tildels ogsaa ilde berygtet. Allerede i Sogneprestens Mag. Kjeld Stubs Proces med Borgermester Laurits Ruus forekommer som et Skjeldsord „de i Vaterlandet og i Piperviken,“ og i 1646 ansøgte Christiania Borgere om, at Vaterland, Piperviken og Grønland maatte blive „afskaffede,“ saasom Indbyggerne (især i Vaterland), „dreve ulovligt Kjøb med Bønderne, og en Part af dem førte et uskikkeligt Hus“. I Anledning heraf blev ogsaa resolveret, at de bedste Mænd fra Forstæderne skulde [30] indflytte til Christiania, men Resten „reise tilbage did, hvorfra de ere komne“, og derpaa „deres Kipper og Hytter ruineres.“ Men, som saa ofte ellers, blev det ogsaa her ved Befalingen, og det strenge Bud blev ikke efterlevet.

Skjønt man ogsaa i Byen selv, som tidligere antydet, saa igjennem Fingre med, at en og anden Træbygning reiste sig i de mindst ansete Kvarterer, fik man dog her ikke Lov til at opføre saa usle og uanseelige Rønner, som Fattigfolk kunde ønske at bygge sig. Det gik derfor allerede da omtrent som nu, at Arbeiderbefolkningen opførte Smaahuse udenfor Murgrændsen, det er i Forstæderne. Her kunde man bo billigt. I 1634 værdsattes saaledes et Hus i Piperviken, tilhørende en fra Byen forvist Tyv, til 5 (fem) Rdlr., og det bemærkes udtrykkeligen, at i Summen ei alene var beregnet den „ud i Stolper ophugne Bygning“ med Vinduer og Døre, men ogsaa en liden Have.

I Aaret 1658 rammedes en stor Del af Christianias Forstæder af en sørgelig Skjebne. Da nemlig Statholderen, den bekjendte Magnat Hr. Nils Trolle, frygtede et svensk Angreb og gik ud fra, at Forstæderne vilde komme til at lette Fienden Beleiringen af det befæstede Christiania, lod han samtlige Forstæder, sandsynligvis kun med Undtagelse af Elvegaden og en Del af Fjerdingen, stikke i Brand. Svenskens Anfald, der dennegang for første Gang gik ud over Halden, strakte sig imidlertid ikke saa langt som til Christiania, og Nils Trolles overilede Foretagende paadrog derfor kun ham selv et bittert Had af den fattigere Befolkning. Men hvad der egentlig var det værste var dette, at Leiligheden til paa en forstandig Maade at regulere de afbrændte Forstæder, saa at de herefter kunde være blevet afdelte i regelmæssige Gadeløb, ikke blev benyttet. Tvertimod reiste

[16]Hertil sigtes vistnok ogsaa, naar det i en kort anonym Reisebeskrivelse fra Aaret 1600 heder, at Oslo i Aaret 1600 var „udlagt et lidet Stykke paa hin Side Fjorden.“ (Kgl. Bibl. i Kbhvn. Mspt. Thott No. 1706. 4to).

[17]Det hidrører fra den i sin Tid anseelige Familie Lachmann, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede eiede „Lakkegaarden“ (det gamle „Dælen“).

sig paany i en [31] Fart de gamle krogede Gyder og elendige Hybler. Det er oplysende i denne Henseende, at ved den ovenfor omtalte Taxationsforretning af 1661 fandtes i Vaterland et Antal af 168 Huse, tilsammen (!) værdsatte til 1310 Rdlr., altsaa hvert Hus i Gjennemsnit taxeret til otte Rdlr. I Piperviken var Forholdet endnu værre. 64 Huse vare her tilsammen ansatte til en Sum af 309 Rdlr., altsaa til en Gjennemsnitsværdi af henved fem Rdlr.[18].

De forrige Hustomter i det gamle Oslo bleve tagne i Besiddelse af Kronen og dannede en Tidlang en samlet Eiendom, der henlagdes under Akershus Fæstning under Navn af Oslo Ladegaard. Men de til Christiania overflyttede Borgere fik rigelig Erstatning for Afstaaelsen af disse Tomter. Christian den fjerde skjænkede dem nemlig 1620 som Bymark de fem paa Frysjas eller Akerselvens Vestside beliggende Gaarde Store-Aker, Sten, Lindern, Valle og Vøien, der samtlige henhørte til det fordums Kloster Nonneseters Gods[19]. Denne anselige Strækning skulde oprindelig tilhøre Borgerne i Fællesskab „til Bymark, Fædrift og Gjerdefang," og enhver Gaardeier i Christiania skulde have Ret til at sende sine Kreaturer paa Græs her. Men det varede ikke længe, førend dette Forhold forandredes, og det paa en Maade, der i det Mindre har nogen Lighed med de romerske Patricieres Omgang med ager publicus. Christianias mere formuende og indflydelsesrige Indvaanere, saasom [32] Magistraten, Domkapitlets Medlemmer og de rigere Handlende, fandt nemlig snart for godt at bemægtige sig hver et særligt Stykke af Bymarken og indhegne det som privat Eiendom. Disse saaledes okkuperede Strækninger fik det fremdeles brugelige Navn „Løkker" (ɔ: Indhegninger) og ansaaes nu gjennem flere Slægtled som uadskillelig forenede med Eiernes Bygaarde, med hvilke de solgtes under Et ved fælles Skjøde, ligesom paa Landet Gaarde og Sætre. Allerede i 1638 og 1646 findes denne Selvtægt af Byens fornemste Folk omtalt og paaklaget, men omtrent samtidig paabødes ved et kongeligt Reskript en Løkkeskat. Regjeringen lod altsaa Forholdet vedblive saaledes, som det havde udviklet sig, og i 1652 vare flere af Løkkerne allerede ved Salg overgaaede i nye Eieres Hænder, saaledes f. Ex. Biskopens, Henning Stockfleths, Løkke, der laa ligeudenfor Byens Volde og indtog en Del af det nuværende Stortorv; han havde for 15 Aar siden kjøbt den af Balthasar Brabant. En af Professorerne ved Gymnasiet, den lærde Mag. Ambrosius Rhodius, havde ligeledes tilkjøbt sig en Løkke, hvor han forsøgte paa at anlægge en medicinsk og botanisk Have. Men at bebygge Løkkerne var dog længe forbudt, især naturligvis for deres Vedkommende, som laa Stadens Volde nærmest, da der omkring disse skulde være en Art Glacis. Selv efter at Voldene vare sløifede, varede det en rum Tid, inden der paa Løkkerne fandtes andre Beboelsesleiligheder end et eller to Sommerværelser i en Ark ovenpaa et Hølade; dette var en Omgaaelse af Loven[20]. Forbudet mod at opføre Vaaningshuse paa Løkkerne havde især sin Grund i Frygten [33] for, at selve Byens regelmæssige Bebyggelse skulde lide derved, men allerede tidlig meddeltes vistnok enkeltvis Dispensation. Saaledes fik Borgermester Laurits Ruus i 1640 Magistratens Tilladelse (bekræftet af Kongen 1669) til at opføre et Vaaningshus paa den efter ham benævnte „Ruseløkke."

Christianias Befæstning har aldrig opnaaet nogen Plads i Krigshistorien, eftersom ingen Fiende hjemsøgte Staden i den Tid, da Volde og Grave omringede den. Fra den Tid af, da Hr. Nils

[18]Om den Uregelmæssighed og det Sløseri med Byggegrunden, der har fundet Sted ved Vaterlands Bebyggelse, kan man endnu gjøre sig et klart Begreb ved at betragte de uhyre Vidder, som henhøre under den saakaldte Stenersgaard i Brogaden, der tillige har Udgang til Store Vognmandsgade.

[19]Dette Kloster har ligget omtrent der, hvor nu Bodsfængslet staar.

[20]Endnu findes paa Bymarken Levninger af den Slags Lader. Ældre Indvaanere af Staden kunne erindre at have seet dem i Mængde.

Trolle i 1658 ubesindig havde ladet Forstæderne brænde, altsaa kun et Snes Aar efter, at Voldene vare komne i fuld Stand, synes disse at være blevne mere og mere vanskjøttede; Palisaderingen ved Stranden toges bort, ja der saaes endog igjennem Fingre med, at Borgerne borttoge Sten fra Voldene til egne Byggeforetagender. I den utrykte Beskrivelse over Christian den femtes Reise i Norge i 1685 heder det derfor ogsaa, „at Byens Fortifikation ikke er af synderlig Importance, formedelst den en Tid uden Reparation henligget haver, tilmed og befindes unødigt derved noget at lade gjøre formedelst de nærliggende Klipper, som Verket næsten overalt kommanderer."

Aaret efter hint Kongebesøg indtraf en Begivenhed, som ei alene kom til ganske at borttage Byens militariske Udseende, men tillige i flere andre Henseender forandrede dens Skikkelse. Det var den store Ildebrand den 21de April 1686, der i nogle faa Timer ødelagde en Trediedel af Staden. Den hele Strækning mellem Voldene og den nuværende Øvre Slotsgade, tildels ogsaa nogle søndenfor denne Gade liggende Strøg, ialt 9—10 større og mindre Kvartaler, brændte ned, og Byens smukke Kirke blev stærkt beskadiget. Netop paa denne Kant af Byen [34] fandtes, som vi have seet, det største Antal af Bindingsverks- og Træbygninger. Dette forklarer, at Ilden i saa kort Tid kunde udstrække sine Ødelæggelser til et endnu større Areal, end det, der i 1858 hjemsøgtes af Luerne. Forøvrigt ved man Lidet om selve Ildebranden. Kun sees det, at 64 Indvaanere i flere Aar opføres som skattefrie, paa Grund af at deres Huse vare brændte, men Tallet paa de brændte Huse har visselig været meget større, da de mere velhavende Eiere af de her beliggende talrige Leiegaarde vistnok ikke have faaet Andel i Skattefriheden.

Denne Ildebrand havde vigtige Følger. Selve Byens Befæstning med Volde og Grave blev nu helt opgiven. Kvartalerne i Syd for Akersgaden og begge Voldgaders nuværende Endepunkter mod Fæstningen inddroges under Akershus som dettes Glacis og bleve aldrig mere bebyggede. Kirken, der dog neppe havde lidt mere, end at den nok havde kunnet lade sig sætte istand[21], bestemtes til Nedrivelse, da Fæstningens Naboskab ansaaes for uheldigt. De Huseiere, der havde boet i de forrige Kvartaler under Fæstningen, fik nye Byggepladse anviste mod Nord. Ved Sten og Jord fra Voldene udfyldte man Tjernet udenfor disse og afstak det nuværende Stortorv.

I Nærheden af dette nye Torv besluttede man omsider at lægge Stadens nye Kirke paa den Plads, hvor før den nederste Voldbastion havde staaet; i Mellemtiden for Kirken kom istand, holdtes Gudstjeneste i den store Sal paa Raadhuset (S. 25), den samme, hvor Høiesteret siden længe holdt sine Forhandlinger. Vor Frelsers Kirke er [35] opført i Aarene 1695—1699. Bygningsarbeidet forestodes under Vicestatholder Høgs Overtilsyn af Etatsraad Jørgen Wiggers[22]. Indvielsen fandt Sted, endnu inden Kirken var fuldt færdig, i Aaret 1697. Herom findes i Ministerialbogen følgende Optegnelse: „Anno 1697 den 7de November, som var Søndag efter Allehelgensdag, blev Christianiæ Kirke indviet af Biskopen, Dr. Hans Rosing, overværendes Hs. høie Excellentse Hr. Christian Güldenlew og hans høibaarne Gemal, Frøken Charlotte Amalia, og en meget folkerig og stor Forsamling af Geistlige og Verdslige, og blev samme Kirke efter kgl. Majestæts allernaadigste Vilje og Befaling kaldet Vor Frelsers Kirke." Omkostningerne (med Fradrag af Indredning, Vinduer, Døre, Prædikestol, Alter, Altertavle og Orgel, hvilket sidste først kom til i 1704) udgjorde 14,675 Rdlr. 81 ß. Disse Penge tilveiebragtes ved forskjellige Midler (se

[21]Vicestatholderen, Just Høg, omsendte nemlig, før den nye Byregulering var besluttet, rundt om i Riget en Opfordring til at yde Bidrag til en Restauration af Kirken.

[22]Ved Nedlæggelsen af Grundstenen skal Biskopen, den myndige Hans Rosing, Statholder Gyldenløves Yndling, have fundet Leilighed til at ærgre sin Uven, Vicestatholder Høg, ved at hindre ham fra at holde en Tale, hvortil han havde beredt sig.

Reskript af 28de Juli 1688), bl. A. ogsaa ved Kollekter indsamlede i Fyn og Holsten. Kirkens Uhrverk forfærdigedes af en dødsdømt Falskmyntner, Jørgen Jørgensen fra Philipstad[23] ved Ruseløkken, som herved frelste sit Liv.

I den følgende Tid modtog Byen adskillige Udvidelser, men desværre glemte man nu atter de Hensyn til Regelmæssighed og Orden, til Sikkerhed og Velvære, som Christian den fjerde havde iagttaget ved det første [36] Byanlæg. Følgen blev den, at en stor Del af Staden kom til at bestaa og fremdeles bestaar af Husklynger, ligesaa uordentlige, som de af Anlæggeren selv udstukne Kvartaler vare korrekte og smukke. Christians Efterfølgere, Enevoldskongerne, bekymrede sig lidet om Christianias Udseende. Kun Fredrik den fjerde tænkte noget paa at fornye Stadens opgivne Befæstning. I Aaret 1700, da en kortvarig Krig med Sverige udbrød, fik Vicestatholder Gabel og Feltmarskalk Wedel Befaling til „snarest muligt at omsætte Christiania med Palisader" og at træffe Foranstaltninger til at faa de Huse nedbrudte, som stode i Veien for et saadant Anlæg. Der omtales ogsaa virkelig, „at Palisaderingen gik vel for sig," men rimeligvis faldt hele Anlægget igjen bort efter Freden i Traventhal[24]. Senere tænkte Kongen ved sin Nærværelse her i 1704 paa at anlægge en storartet Befæstning, hvori Piperviken, Hammersborg og Vaterland skulde danne Yderpunkterne og forbindes ved bedækkede Veie. Men heldigvis befandtes denne urimelige Plan, maaske kun et af Fredrik v. Gabels utallige Projekter, at være saa kostbar, at der aldrig blev alvorlig Tale om at gjennemføre den. Man lod herefter i det Hele Enhver bygge, som han selv lystede, og endog i den gamle Del af Byen indsneg sig saaledes Uregelmæssigheder, f. Ex. i Øvre-Voldgade og (før det i vore Dage stedfundne Gjennembrud til Karl-Johansgaden) ved det nuværende Egertorv. Men til størst Ulempe vare de krogede Gadeløb, som opkom langs de fra Byen i alle Retninger førende Veie.

Mellem det nye Torv og Vaterlands Bro dannede sig den nuværende Storgade og dens Fortsættelse (nu Brogaden); disse betragtedes fordum som en eneste Gade, der benævntes „Vaterlands Storgade." Husrækkerne [37] laa her tildels meget uregelmæssigt, men modtoge dog nogen Regulering, da Tugthuset opførtes i Christian den sjettes Regjeringstid. Længere mod Nord fra denne Gade i det vidtløftige Strøg Fukke-Fjerdingen opførtes (saavidt vides omtrent samtidig med Tugthuset) en efter Tidens Leilighed elegant Bygning, den nuværende Mangelsgaard, der en Tidlang tilhørte General F. F. v. Hausmann, efter hvem den nærliggende Hausmannsgade har Navn. Fredrik den femte boede i denne Gaard under sit Besøg i Christiania 1749, senere tilhørte den General Mangelsen, hvis Navn blev hængende ved den, derefter Eventyreren Manderfelt (Ingman), Etatsraad og Justitiarius i Overhofretten P. T. v. Koss og endelig i forrige Aarhundredes Slutning den rige General Bielefeldt, som her udfoldede en Pragt, der kappedes med Bernt Ankers. Mellem andre Gader i Vaterland, der paa den Tid opkom, kan mærkes Nygaden, der oprindelig beboedes af Slagtere, som udkastede sit Affald paa Gaden; den kaldtes derfor en Tidlang i daglig Tale „Bukkehornsgaden." Vaterland havde ogsaa sin „Tvergade" og sit „Pølsesund."

Fra Torvet opad mod „Kongens Mølle" og Vestre-Sagene dannede sig den lidet regelmæssige Møllergade. Ligeledes opkom Hammersborg, der tilligemed endel af sine Omgivelser ogsaa benævntes „Ridebanen." Som Forbindelse mellem Byen og denne Forstad fremstod „Grubbegaden," der har sit Navn efter en her omtrent 1740 boende Borger, Ulrik Grubbe. Den

[23]Dette Sted har rimeligvis Navn efter den rige Jørgen Philipsen, der først var Foged i Gudbrandsdalen, senere Kjøbmand i Christiania, endelig Vicelagmand sammesteds og Assistentsraad i Overhofretten. Han havde Andel i Thrøndelagens Gjenerobring i 1658 og døde omtrent 1700.

[24]Reskripter af 3die, 10de og 17de April 1700.

nuværende nye Raadhusbygnings Tomt var Kirkegaard for Forstæderne og benævntes „Vaterlands Kirkegaard.“

Paa det Punkt, hvor den indtil for kort Tid siden saakaldte „Østregade“ nu gaar over i den egentlige Karljohansgade, var Akersgaden forhen, som ovenfor bemærket, ikke gjennembrudt, men Husrækken fortsattes videre [38] mod Nord, kun med et lidet Smug („Stabelskrogen“) som Aabning. Veien fra Christiania til Vestlandet gik derfor alene gjennem de to nuværende Grændsegader, som dengang betragtedes som en eneste Gade, og som paa Grund af Veiens krogede Retning kom til at blive skjævt anlagte. Strøget ved „Grændsens“ Overskjæring af Akersgaden hed „Korsveien;“ herfra udgik nemlig Sideveie, som først temmelig sent bebyggedes, til Akers Kirke og til Akers Vestbygd. Denne sidste Vei kaldtes „Rakkerstrædet,“ fordi Natmændene længe holdt til omtrent der, hvor siden Bakkehuset opførtes; først efter 1814 kom Gadens nuværende Navn „Pilestrædet“ i Brug.

Ved Piperviken nævnes allerede 1689 „Klinkenberg,“ beliggende paa samme Sted, hvor nu Klingenberg findes; i 1724 omtales „det meget vel bekjendte Hus Klinkenberg“ som en som ilde anseet Bule. Et andet fremtrædende Hus ved Piperviken var den senere saakaldte „Fru Grünings Løkke,“ opført ved Midten af syttende Aarhundrede af den rige Nederlænder Selio Marselis. Denne betydelige Eiendom eiedes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af Generalmajor Ole Vind og solgtes af ham 1716 til Generalkrigskommissær Ditlef Johan Sverdfeger, om hvem Navnet „Sverdfegerbakken“ endnu minder. Fra Sverdfeger kom Eiendommen til Zahlkasserer og Kaptein, siden Stiftamtmand i Bergen, Christian Petersen og tilhørte mod Slutningen af attende Aarhundrede Slotsprest Bernt Sverdrup, efter hvem „Prestegaden“ er opkaldt.

Imod Øst vedblev man i temmelig stor Udstrækning at indvinde Byggetomter ved Opfylding af Grundingen. Christian Anker (Bernt A.s Fader) opførte her sin store Gaard (Palæet), hvis Tomt tilligemed den paa den anden Side af lille Strandgade værende Have helt blev afvunden Søen. Allerede 1710 havde den rige Gerhard Treschow [39] opført den engang prægtige Bygning, som siden har tilhørt Kathedralskolen. Men den største Udfyldning fandt dog Sted ved det nuværende Jernbanetorv og i den Del af Vaterland, som støder op til dette. Dette Strøg benævntes dengang „Sagbanken“ og er helt og holdent opstaaet ved Opskylning og Opfyldning; endnu i Midten af forrige Aarhundrede strakte Søen sig (ifølge Karter) op til det gamle Fattighus ved Jernbanetorvets øverste Ende, saavelsom ogsaa langt ind paa Grundingen ved Elvens østre Side. Ved denne Tid levede i Vaterland en Kjøbmand Peter Løgstør, om hvem endnu Navnet „Lygstergangen“ (et Smug i Vaterland) er et Minde. Med stor Bekostning opfyldte denne Mand en meget betydelig Tomt langs Akerselven ud imod dennes Munding, hvorved Vasdragets Udløb reguleredes og Rum indvandtes til de Pladse, hvor nu Kranen befinder sig, ligesom ogsaa Grunden herved blev lagt til Trælasttomternes Opdæmning udenfor Sagbanken. Løgstørs Opfyldninger, for hvilke han i 1740 fik 30 Aars Skattefrihed, udgjorde ved det nævnte Aar 310 Alen i Længde og mindst 70 Alen i Bredde. Hans eget Hus laa omtrent der, hvor Færgestedet over Akerselven senere har været.

Blandt Ildebrande i Christiania efter den store i 1686 skulle vi nævne nogle af de vigtigste. I Juli 1694 brændte et Antal af 14 store Gaarde. Den 10de Oktober 1708 ødelagde Ilden Byens nederste Del, som det heder 4 Kvartaler og 80 (?) Søboder. I 1785 brændte Toldboden[25], Kranen

[25]Denne var for faa Aar siden bleven ny opført. Den laa i Nord for „Kranbryggen“ (nuværende „Hjøringbrygge“). Endnu tidligere havde Stadens Toldbod udentvivl ligget paa selve den gamle Kranbrygge.

og samtlige Byens Søboder med store Varebeholdninger. Søboderne havde hidtil ligget i Flugt [40] med selve Toldbod- og Raadhus-Gaderne; nu reguleredes deres Gjenopbyggelse af en Komite (James Collett, M. L. Monsen, Jens Moestue m. fl.), der var nedsat af Eierne, og det bestemtes, at Søboderne skulde ligge i en Afstand af 136 Alen fra selve Bygaardene. I 1790 var den nuværende Toldbod færdig.

Den 10de April 1787 brændte Kvartalet mellem Østre-, Kongens-, Kirke- og Prindsens Gade paa fire Huse nær, der stødte til sidstnævnte Gade. To af de her nedbrændte Gaarde gjenopbyggedes for det første ikke; paa deres Tomt staar udentvivl den nuværende Borgerskole. Det dennegang afbrændte Strøg, for en stor Del det samme, der i 1858 atter ødelagdes, var beboet af nogle af Stadens rigeste Kjøbmænd (Reemke & Walter, Raadmand Moestue o. s. v.).

Christianias ældre Handelsforhold.

I.

Ved Christianias Anlæg vedbleve naturligvis Oslos Privilegier at være gjældende for de overflyttede Borgere ogsaa i det nye Hjem. Borgerne fik tillige nogle midlertidige Begunstigelser, f. Ex. Skattefrihed i fire Aar.

Man søgte i de Dage ved formelige Anordninger at tilmaale enhver Kjøbstad et bestemt Opland. Dette Distrikts Befolkning skulde handle med denne Stad og ikke andensteds, skjønt saadanne vilkaarlige Paabud sagtens aldrig have ladet sig gjennemføre, hvorfor de forlængst ere gaaede over til at være juridiske Antikviteter. Det Christiania anviste Opland udgjorde tillands det hele daværende Akershus Len, (hvortil dengang bl. A. ogsaa henhørte begge de nuværende oplandske Amter) og tilsøs Strækningen fra Baahus Fæstningsporte indtil Aaen Sire, dog saaledes, at de faa mellemliggende Smaabyer hver fik „nogle Miles Frihed." Det er ogsaa Grund til at tro, at Christianias Borgere udstrakte sin Forretningsvirksomhed selv over fjernere Egne af denne lange Kystlinje. Dengang da Christianssand anlagdes (1641), fandtes nemlig i Flekkerø Borgere til Christiania, og der blev fra Christianias Magistrat gjort Forestillinger mod Oprettelsen af Kjøbstaden ved Oteraaen. Den Stad, med hvem Christiania især synes at have havt Strid om Oplandet, [42] var Fredriksstad, som 1628 fik Ret til at handle i Odalen og ifølge en Klage af 1643 snart forsøgte ogsaa at trække Mjøsegnene til sig; denne Strid opfriskedes 1674. Fredriksstad var dog en selvstændig Kjøbstad og kunde derhos som Fæstning altid gjøre Regning paa en Bevaagenhed i den Tid, da militære Hensyn vare stærkt overveiende. Anderledes var Forholdet med Ladestederne Bragernes og Moss. Disses Indbyggere fik gjentagne Gange Befaling til at flytte til Christiania, og skjønt dette unaturlige Bud ikke gjennemførtes i sin fulde Strenghed, maatte de paa de nævnte Steder bosatte Handelsmænd finde sig i megen Indskrænkning og ofte yde store Bidrag til Udgifter vedkommende Christiania, som hvis Underafdelinger eller Annexer disse Handelspladse ansaaes.

Datidens Byborgere vare ogsaa udsatte for Konkurrence fra Landdistrikterne. Trælasthandelen, de søndenfjeldske Kjøbstæders Velstandskilde, var nemlig indtil 1662 i det Hele fri og kunde drives ikke alene af Borgere, men ogsaa af Bønder. For Christiania Omegns Vedkommende foretoges dog allerede 1632 en Indskrænkning i denne Frihed, da det bestemtes, at alle Deler, Spærrer og anden Last, som blev huggen indenfor Asker eller ind ad Bundefjorden, skulde føres til Christiania og sælges der og ikke ved Sand eller Drøbak; vilde Borgerne ei kjøbe Lasten, kunde Bonden oplægge den paa de gamle Tomter i Oslo og da selv afhænde den til Fremmede. Men ogsaa med Hensyn til de faa andre Varer, som der dengang kunde være Tale om at udføre, lede Bymændene Indskrænkning af Folk paa Landet. Gjentagne Gange, t. Ex. 1641, 1643 og 1653, klages der nemlig over, at Prester, Fogder[26] og Sorenskrivere dreve Kjøbmandskab [43] og Sagbrug, tilhandlede sig Tjære, Bukkeskind, Smør, Talg, Forverk, Karve og andre Varer af Bønderne og solgte dem dyrest muligt til Borgerne. Fogderne havde især let for, trods alle Indsigelser, at finde Paaskud til at fortsætte denne Handel. De foregave enten, at de vare nødte til at tage Varer for Skatter, eller ogsaa at de skulde gjøre Indkjøb til Akershus Slots Forsyning. I Byen selv hendte det endelig ifølge Klager af 1643 og 1646 ikke sjelden, at fremmede Skippere „strippede op fra Havnen til Sagene, Mængden af Tømmer at bespeide og derpaa gjorde

[26] Allerede Christiern den anden havde (1514) forbudt Fogderne at drive Handel.

Skambud.“ Ogsaa Handelen med de Artikler, som indførtes fra Udlandet, søgte fremdeles udenlandske Kræmmere at rive til sig, og det, ligesom i sin Tid Rostokkerne i Oslo, endog „i Lod og Kvintin,“ thi egentlig vare de kun to Gange om Aaret (ved Korsmesse, Vaar og Høst) berettigede hertil.

Et aarligt Vintermarked er afholdt i Christiania ligefra Byens ældste Tider af og var udentvivl en Arv fra Oslo. Oprindelig fandt det Sted ved Fastelavnstid. I 1636 befaledes, at det skulde holdes ved Akers Kirke, men Aaret efter flyttedes Markedspladsen til „Gamlebyens Ødemark.“ Dog allerede i 1641 klagedes herover; „Tjenestefolk, heder det, have Dag og Nat maattet være ved Kramhytterne paa Vagt, og Isens Svaghed har ofte bragt Folk og Gods i Perikel, medens Borgerne har maattet overlade deres Huse til Reisende.“ Markedet blev da ikke længe efter flyttet til Byens oprindelige Torv ved Trefoldigheds Kirke, hvor det endnu holdtes i 1706. I 1647 fik Oberst Reichwein Ordre til at indkalde til Markedet tre hundrede Soldater, der af Borgermester og Raad skulde indkvarteres for at holde Vagt og „forhindre alle Insolentier, som formedelst Almuens Mangfoldighed snart kunde hændes.“ Vagter udstilledes samme Aar i Markedstiden ved Byens Udgange, Volde [44] og Porte. I 1667 fastsattes, at Markedet skulde holdes Pauli Conversionis Dag (ɔ: 25de Januar).

Med Bestemthed at dømme om Christianias Velstand og Folkemængde i den første Menneskealder efter Anlægget bliver en vanskelig Sag, da de statistiske Angivelser ere saa og ufuldstændige. I 1628 ankom til Christiania 98 fremmede Fartøier, tilsammen drægtige 4585 Læster, i hvilke der udførtes 10,530 Tylvter „Deler,“ 182 „Stuchewehr-Sperrer“ osv. I Aaret 1629 begyndte Skibsfarten den 14de April, da det første Skib kom, og endte den 28de Oktober, da det sidste kom. I det hele kom i det Aar til Byen 77 Skibe (3066 Læster), som dog næsten alle vare baglastede og paa to nær, hvilke gik til Ribe med Flytningsgods, samtlige indtoge Trælast. Udførselen af denne Artikel beløb sig i samme Aar til 182,900 Stykker (altsaa noget over 15,000 Tylvter) Deler, 694 Favne Ved, 172 Tylvter Bjelker osv. Af Nationalitet vare blandt disse Skibe 2 fra Hamburg, 4 fra Rostok, 3 fra Bremen, 3 fra Ostfriesland, 32 fra „Vestfriesland,“ 2 fra Frankrige, 11 fra England og Skotland, men kun 2 fra Norge, deraf 1 fra Christiania selv. Det er dog klart, at Byen maa have eiet endel flere Skibe til Indførsel af Varer som Korn, Mel, Øl, Vin og Teglsten, men derom erfares Intet.

To Gange rammedes Christiania i Byens ældste Tid af meget ødelæggende Pestepidemier. Den første indtraf 1630[27]. Man savner et paalideligt Grundlag for Beregningen af Dødeligheden; men der gives to Traditioner om dens Omfang; en Beretning taler om 3000, en anden om 1300 Døde. De ere, endog den sidste maaske, overdrevne, men at ingen synderlige Klager over de ved [45] den foraarsagede Ødelæggelser forekomme, ligesaalidt som nogen betydelig Standsning i Byens Virksomhed kan iagttages, tør dog ansees som et Bevis paa, at Velstand og Folkemængde ikke var saa ringe. Fra 1648 af haves Byens Ministerialbøger bevarede, og man kan derfor nu gjøre sikrere Slutninger om Folkemængden. En Forfatter har villet beregne denne ved Midten af det syttende Aarhundrede til 3000 eller 3500. Men denne Beregning, der kun hviler paa Fødslernes Antal, er udentvivl for lav. Thi Antallet af Fødte i Christiania stod igjennem flere Menneskealdre, ja lige ind i dette Aarhundrede, bevislig i stærkt Misforhold til Antallet af Døde, hvoraf følger, at der stadig maa have foregaaet en betydelig Indflytning. I 1654 indtraf den anden Pestepidemi. Om den vide vi med Vished, at den kostede meget over 1000 Mennesker Livet, en Kjendsgjerning, som ogsaa

[27]Se Medicinalberetningen for Norge for 1857, S. 118—119, og en Indberetning fra Statholder Nils Trolle af 1658.

tyder paa en ikke saa ringe Befolkning. „De fleste og bedste Borgere“ hørte til denne sidste Epidemis Ofre[28].

At der mellem Christianias ældste Borgerskab fandtes temmelig formuende Folk, tør sluttes af det betydelige Odels- og Pante-Gods, som mange Borgere besade ved Midten af det syttende Aarhundrede. Anne Albert Pyttes Enke eiede f. Ex. 27 Skippund Tunge og 30 Huders Gods, Olaf Gunderssøn 19 Skippund, Thorsten Arentssøn 16 Skippund, Helge Bertelssøn 27 Skippund, 35 Huder osv.

Tidlig dannede her som overalt enkelte mægtige Borgere, til hvem formodentlig hine Jordegodseiere henhørte, et Patriciat, der søgte at monopolisere Handelen paa de øvrige Kjøbmænds Bekostning. Dette Forhold blev i Christiania stedse mere og mere fremtrædende, indtil det [46] naaede sit Høidepunkt i forrige Aarhundrede. I 1643 heder det allerede, „at der ikke var 30 vederheftige Borgere, som uden Gjæld forstaa at drive sin ringe Handel“, og i 1653 klages bittert over, „at enkelte af de rigeste Borgere have revet al Handel med Fjær, Elgsdyrshuder, Bukkeskind, Smør, Talg og Karve til sig“ ved at lade disse Artikler opkjøbe i Landdistrikterne; der foresloges derfor af Magistraten, at saadant Landkjøb ganske skulde forbydes.

Mellem de tidligere Rigmænd i Christiania ere Nils Tollers Familie og Selio Marselis's idetmindste de mest bekjendte. Begge vare af fremmed Herkomst. Nils Toller var, som saa mange andre Kjøbmænd i Riget ved den Tid, en Sønderjyde (fra Haderslev) og nævnes 1620 som Slotsskriver paa Akershus. Han var Participant i Kongsbergs Sølvverk saavelsom ogsaa i andre Bergverker, opførte i 1637 det nuværende Elephantapotheks Bygning og skal være død 1642. En af hans Sønner, der som Faderen hed Nils, blev senere Assessor i Overhofretten og Vicelagmand i Tønsberg, men vedblev alligevel ved Siden heraf at drive Handelsforretninger; saaledes var han (1660) forlenet med Kongens Sagbrug ved Christiania, hvor Omegnens Bønder vare pligtige at føde hans Heste, og i 1662 fik han Monopol paa en Hestemølle. Hans store Formue kom ved hans Døtres Giftermaal med høie Militære til Familierne Tritschler og Hausmann. Den ældre Tollers anden Søn, Jens T., betraadte først den lærde Bane, som Konrektor ved Latinskolen, men gjorde senere større Lykke, adledes 1676 under Navnet Rosenheim, blev Amtmand over Lister og Mandal, senere Diplomat, og døde tilsidst i Dublin som Overkrigskommissær ved de dansk-norske Hjælpetropper i Irland 1690. Denne Familie og dens Rigdomme gik saaledes over fra Kjøbmands- til Embeds-Standen, en [47] Overgang, der i hin Tid paa Grund af Suverænitetens Indførelse og den gamle Adels Underkuelse pludselig blev temmelig almindelig, og som vi i det følgende ville finde mange Exempler paa i Christianias Historie. — Selio Marselis var født 1600 af en anselig nederlandsk Familie, havde i sin Ungdom bereist næsten alle europæiske Lande, ja endog besøgt Ostindien og kom derpaa til Christiania, hvor han allerede boede 1645 og af Regjeringen nød overordentlige Begunstigelser. I 1646 fik han nemlig borgerlige Privilegier uden at skulle tage Borgerskab, ja endog tre Aars Fritagelse for Skatter og Indkvartering samt Ret til, naar han vilde, at forlade Norge med sin Formue uden deraf at betale Afgift, ikke at tale om fri Religionsøvelse for sig og Familie, hvad dengang var en stor Naade. Uagtet Borgerskabet gjentagne Gange beklagede sig over disse Uretfærdigheder, bleve hans Privilegier dog 1648 stadfæstede paa 12 Aar og i 1659 atter fornyede. Han var derhos 1653 bleven Generalpostmester for Norge og 1657 Medlem af Bergamtet. Marselis boede, som leilighedsvis før omtalt, der, hvor

[28]Om Pesten i 1654 findes paa den militære Kirkegaard en Mindestøtte opreist, et af Christianias yderst faa Monumenter.

nu „Fru Grünings Løkke“ ved Piperviken ligger; længe efter kaldtes dette Sted efter ham Marsellienberg. Han døde i Kjøbenhavn 1663 som Eier af meget Jordegods og Participant i mange Bergverker; endnu flere faste Eiendomme her i Landet besad dog hans Broder Gabriel.

II.

I Aaret 1662 fik samtlige norske Kjøbstæder nye Privilegier, og med dette Aar begynder en Periode i vor Handelsrets Historie, der strækker sig lige ned mod vore Dage. Af de Forandringer, som nu indførtes, have vi [48] allerede antydet den vigtigste, nemlig at Kjøbstadborgerne bleve eneberettigede til at drive Trælasthandel. Det kan ogsaa mærkes, at Presters, Fogders og Sorenskriveres saa ofte paaklagede Befatning med Handel strengt forbødes. Der forekommer efter den Tid neppe Spor til saadan Trafik fra Embedsmændenes Side.

Ogsaa Bragernes havde i 1662 i Forbindelse med Strømsø, hvis første Opblomstren just fandt Sted ved denne Tid, søgt om at faa Kjøbstadsrettigheder under Navn af Fredriksstrøm. Regjeringen lod Statholder Iver Krabbe afgive Erklæring om, hvorvidt dette Andragende uden Skade for Christiania kunde indvilges, samt om Bragernes var skikket til Fæstning, og om „Saltskjæret“ (i Nærheden af Svelviken) egnede sig til at fortificeres for at kunne „beskjærme Bragernes og kommandere Opfarten af Søen.“ En saadan Undersøgelse blev ogsaa virkelig anstillet af Iver Krabbe i Forening med Overingeniør Coucheron og Kommandanten paa Akershus, Oberstløitnant Schort. Betænkningen, der afgaves den 11te Juli 1662, er ikke uden Interesse. „Trafiken i Bragernes,“ heder det, „er større end i Christiania.“ Men den bestod dog alene i Tømmerlast, og naar saa engang Skoven var udhuggen, vilde Bragernes efter Statholderens Mening gaa tilgrunde; „skal Tømmerhugningen kontinuere, som hidtil er skeet, vil Trafiken inden 20—30 Aar mærkelig aftage.“ I ethvert Fald mente man, at Bragernes ei kunde blive Kjøbstad uden Christianias Ruin, thi Christianias Indbyggere vilde strax flytte did, hvor de ei trykkedes ved nogen Indkvartering og altsaa kunde leve billigere. „Dersom nogen Fiende,“ vedbliver Statholderen, „skulde, det Gud naadelig forbyde, indtrænge sig saavidt udi Riget, at han bemægtigede sig Bragernes By og fandt en saadan Kjøbstad for sig, hvor han kunde logere og have sin Underholdning, [49] var han Mester over alt det, som her søndenfjelds ligger, helst naar han havde Sølvbjergverket saa ner ved Haanden.“ Til Fæstning befandt man Bragernes ubekvemt, heller ikke ansaaes det hensigtsmæssigt at befæste „Saltskjæret,“ da Fienden alligevel kunde gaa i Land ved Hurum eller Tønsberg; derimod kunde, mente man, den nær Bragernes beliggende lille Ø Tyveholmen have været tjenligere til Fæstning, dersom den havde bestaaet af Klippegrund og ikke af Sand. Daniel Knoff, Strømsøs rigeste Mand, havde ytret, at Indbyggerne i Strømsø og Bragernes nok skulde paa egen Bekostning paatage sig at befæste Saltskjæret (for 4—5000 Rdlr.), hvis de blot maatte faa Kjøbstadsret og 12 Aars Akcisefrihed. Regjeringen bifaldt dog Statholderens Mening, og Bragernes vedblev altsaa at danne et Ladested under Christiania og maatte bidrage til denne Stads Udgifter. Utvivlsomt har det dog allerede dengang talt et Par tusinde Indbyggere, og det omtales af Arent Bentsen ved samme Tid som „et fornemt Ladested, som noksom formedelst Bygning, Størrelse, Indvaanere og Handling blandt Kjøbstæderne kunde beregnes, om den ellers med Kjøbstædsprivilegier var begavet“[29]. Strømsø hørte paa den Tid afvexlende under Tønsberg og Christiania; i 1657 klagede Christiania (og fik heri Statholder N. Trolles Medhold) over, at den ovennævnte D. Knoff havde opført en Toldbod paa Strømsø, „hvor

[29]Endnu tidligere (ved Aar 1600) har Forf. i nogle utrykte Reisebemærkninger fundet Stedet omtalt saaledes: „Bragernes er et lidet Ladested, 4 Mil fra Oslo, som meste Skib kommer, er altid Ladning i Forraad og store Hus, som udi en liden Kjøbstad.“

nu alle Handlende bosatte sig under Tønsberg, saa at Christianias Undergang var uundgaaelig.“ I 1676 var Strømsø henlagt under [50] Christiania, men i 1680 fik Stedet egen Byfoged og særskilt Bything og henlagdes under Laurviks Grevskab.

Bestemmelsen af 1662 om Eneret til Trælasthandel for Byborgere var foranlediget ved indtrængende Supplikationer fra disses Side[30]. Den har sikkerlig ogsaa bidraget betydelig til at samle de tidligere mere adspredte Lastehandlere i Byerne og derved givet Kjøbmandsstanden større Fasthed og Styrke. Om den Maade, hvorpaa Indkjøbene hos Bønderne i Glommens Tømmertrakt ved hin Tid fandt Sted, haves den Oplysning, at der omkring 1662 ved St. Hans Tid holdtes et aarligt Marked ved Bingen i Sørum, hvor Christianias og Fredriksstads Borgere indfandt sig for at gjøre Indkjøb og afslutte Akkorder.

I den nærmest efter Suverænitetens Indførelse følgende Periode gik ogsaa Trælastudførselen for sig i meget stort Omfang. I 1664 udførtes fra Norge over 240,000 Læster eller næsten det Dobbelte af Udførselen i Aarene 1776—83. I 1666 brændte London, og en samtidig Dagbogsforfatter, Biskop J. Bircherod, bemærker, at „Nordmændene varmede sig godt ved den Ildebrand.“ Trælasthandelens Vext gav ogsaa Skibsfarten større Opsving. Her greb ogsaa Statsstyrelsen direkte ind, idet der ved Reskript af 18de Juni 1687 fastsattes, at alle Sagbrugseiere og Trælasthandlere skulde eie Skibsparter i Forhold til sin Bedrifts Omfang. Fem Aar efter dette Reskripts Udstedelse eiede Byen 10 store Skibe: Engelen Gabriel (Defensionsskib paa 255 Læster), Gideon, Falken af Paradis, Patientia, Rosen, Slot Akershus, Hellig Christiania (!), Norske Løve samt to Skibe af Navnet [51] Samson; af disse var 7 byggede i Holland, 1 i Danmark, 1 i Sverige og 1 i Norge. Dertil kom 19 Smaafartøier, hvoraf 6 byggede i Danmark og Resten i Norge. Alle 29 Skibe havde tilsammen en Drægtighed af 1924 Læster; af de store Skibe fore 6 paa Holland, 1 paa Ostende, 1 paa Spanien, 1 paa England, 1 paa Frankrige, af de smaa 1 paa Holland, 9 paa England, Resten var Kystfarere.

I 1704 var Handelsflaaden vel noget aftaget i Antal, men betydelig større i Drægtighed; der gaves da 25 Skibe, tilsammen udgjørende 2940 Læster, hvoraf 14 Skibe paa over 100 Læster. Samtidig havde Bragernes 8 Skibe (1164 Læster) og Soon og Hølen 4 Skibe (592½ Læster). Men at den norske Skibsfart dog længe befandt sig paa et lidet udviklet Standpunkt, kan sluttes af flere Vidnesbyrd. Den ogsaa i økonomiske Materier meget vel bevandrede C. B. Tullin († 1765) skriver saaledes: „Man ved, at for 30 Aars Tid siden ophørte gemenlig al Seilads her i Norge henved Mikkelsdags Tider. Hollænderne, som oppassede alle Leiligheder, hvor der var noget at fortjene, vandt for det meste alle Fragter, som indfaldt efter denne Tid, indtil nu de Norske selv Tid efter anden have begyndt at underkaste sig de Farligheder, som Luften og Havet føder af sig om Høst- og Vinter-Tid.“[31].

En særlig Interesse knytter sig til de saakaldte Defensionsskibe. Det var saadanne Koffardiskibe, der i Krigstid kunde gjøre Tjeneste som Orlogsskibe, og hvis Eiere derfor nøde stor Begunstigelse med Hensyn til Toldafgifterne. Allerede under Christian den fjerde omtales saadanne Skibe i Norge, og under Christian den femte tiltog Brugen af dem. Christiania alene havde under [52] den skaanske Krig tre saadanne private Krigsskibe, der i Forening med lignende Skibe fra Fredriksstad, Christianssand og Bergen blokerede Göteborg og holdt Nordsøen fri for

[30]Det kan forøvrigt her anføres, at Bønderne paa Follo endnu i 1684 ikke vilde underkaste sig Loven, men fremdeles vilde udføre Trælast direkte og selv handle med Fremmede.

[31]Tullins samlede Skrifter 3, 168.

Kapere. Da Freden i Aaret 1700 atter for en kort Tid forstyrredes, kunde Defensionsskibene, uden nogen Hjelp fra Danmark af, overføre de norske Tropper til Holsten. Men nogle Aar senere (1704 eller 1705) besluttede Regjeringen at ophæve Defensionsskibenes Privilegier, da man fandt, at Statskassen ikke kunde taale det Tab i Toldintrader, som derved forvoldtes. Christianias Skibe bleve derfor solgte, det største af dem afhændedes i Holland[32].

De Handelsartikler, som Kjøbmændene i det syttende Aarhundredes anden Halvdel især solgte i sine Butiker, opregnes i et endnu bevaret Projekt fra 1ste Juni 1686, altsaa ganske kort efter den store Ildebrand, der i det samme Aar saa betydelig forandrede Byens Udseende. Kongen havde af Magistraten forlangt et Forslag til Handelens Indretning i Christiania og „dets Distrikt Bragernes." Magistraten samlede derfor begge Byers fornemste Borgere, og blev med dem enig om en Klasseinddeling af de Handlende. Første Klasse skulde handle med Trælast og ved Siden heraf tillige kunne handle til deres „Brugs Fornødenheder," men ei videre, med Kornvarer, Humle, Salt, Flesk, Fisk og deslige Viktualier samt Tobak. Iøvrigt skulde Trælasthandlere ikke befatte sig med Kramhandel og omvendt, heller ikke Kramhandlerne med Trælast. Anden Klasse skulde forhandle Silkevarer, Guld og Sølv, Kniplinger og Possementer, Baand, Galloner med Snorer og Lidser, Silkenattrøier og Ærmer, [53] Silkestrømper, Knapper af Guld, Sølvtraad og Silke osv. Tredie Klasse: Klæde, Kursei, Bai, Sammet, Dornix, Uldent og Kamelhaars Stykgods, Uldne Nattrøier, Ærmer og Strømper, Floret og Ulden-Baand osv. Fjerde Klasse: Lærred, Kattun, Kammerdug, Flor, Traad, hvide Kniplinger, Volster, Olmerdug osv. Femte Klasse: Nürnberger-Handel, Jernkram, Staal, Bly, Poppentøi, (ɔ: Legetøi), Glas- og Stentøi, Papir, Hør, Hamp, Taugverk, Seilgarn, Sigte- og Haardug, Speceri, Drogisteri, Tobak, Voxlys osv. Sjette Klasse: Vin[33], Brændevin i 1, ½ og ¼ Ankere og større, men uden Ret til at udtappe disse Varer i Pottevis; omvendt skulde de, som udtappe fremmed Øl eller andre Drikkevarer ikke sælge dem i Foustager. Syvende Klasse: Hatte, Huer, Gehæng, Kallotter, Hattebaand, Knæbaand, Natkjoler, Brystduge, Handsker osv. efter Kommerceanordningernes Tilladelse. Ottende Klasse: Kornvarer, Humle, Salt, Fiskevarer, Flesk, Hør, Hamp og „anden slig grov Handel." Tillige skulde „Enhver efter sin Leilighed ved sin antagne Smaahandel handle en gros med hvad Sort, han lystede, og indenlandske Varers Handel, Tjære, Skind, Karve, Jern osv. være commun." Høkerne — der altsaa allerede dengang have existeret som en egen Klasse af Handlende, — skulde handle med Viktualier og Frugt i saa stort Antal, som Magistraten vilde forordne.

Dette Projekts Indhold er af Interesse for Byens Handels Historie; man ser f. Ex. at mange af de Varer, som allerede inden en Menneskealders Forløb høre til de vigtigere Indførselsartikler — f. Ex. Sukker, Kaffe og The — endnu ved den Tid ikke bleve solgte i vort Land, [54] idetmindste ikke i saadan Udstrækning, at man fandt det Umagen værd at omtale dem. Men Projektet blev ikke bragt i Udførelse. Endnu i 1735, da atter lignende Planer til at indskrænke den enkelte Handelsmands Bedrift til bestemte Varesorter dukkede op, udtaler sig en af Autoriteterne, (som det synes Stiftamtmanden), saaledes herom: „At Krambodhandling maatte sorteres, er her i Stiftet en pur Umulighed, og om det skulde ske, maatte de fleste lukke deres Kramboder, heller end at holde dem aabne. Thi de herværende Kramboder ere ei af den Beskaffenhed, som i andre Lande og Stæder, at deraf Partier i visse Slags kan sælges eller transporteres, men ikkun ved daglig

[32]Om denne Sag haves Oplysning i et indholdsrigt Manuskript om Christiania fra 1735, forfattet, som det synes, af Stiftamtmanden. (Kallske Samling paa det store kgl. Bibliothek i Kbhvn., No. 203 Fol.).

[33]Erik Anker († 1699) skal have været sin Tids eneste Vinhandler i Christiania. I Begyndelsen af 18de Aarhundrede var Peder Arbo paa Strømsø „en af de faa Vinhandlere i Norge, som fik Varer hjem direkte."

Sælgning i Skillingsvis, Alnemaal o. desl., og naar Saadant skulde forbydes, vilde udi mangen en Krambod ikke udi 8 à 14 Dage sælges for 1 ß, da de nu holde, ligesom af Formaals Tider stedse skeet er, adskillige Varer, at om Et ikke kan sælges, de da daglig til deres Underholdning sælge et Andet. Der ere og de, som eier et Sagbrug og tillige holder Kramboder, hvilket vel heller ikke kan forbydes dem, thi disse trokverer deres Last bort til de Fremmede imod Varer, og hvis de ikke gjorde det, var det dem umuligt at leve."

III.

Ved det attende Aarhundredes Begyndelse maa Stadens økonomiske Tilstand i det Hele have været ret god, og man saa derfor ogsaa i et paafølgende mindre gunstigt Tidsrum tilbage til de første Aar af Fredrik den fjerdes Regjeringstid som til en lykkelig og blomstrende Periode. Den Ufred med Sverige, som fandt Sted Aaret 1700, var altfor kortvarig til at efterlade Følger af Betydenhed [55] og foranledigede heller ingen Fiendtligheder i Norge, og det lige efter paafulgte Udbrud af den spanske Arveføl gekrig var en for Norge særdeles fordelagtig Begivenhed. Christianias Koffardiflaade gjorde nu en Tidlang gode Forretninger, da saavel Englænderne som Hollænderne hindredes fra i samme Udstrækning som før, selv at afhente sin Trælast og sit Jern i de norske Havne[34]. Som før bemærket, nøde ogsaa de for Eierne saa indbringende Defensionsskibe endnu i den første Tid af det nye Aarhundrede godt af sine store Toldbegunstigelser.

Endel Fabrikdrift var desuden begyndt at opblomstre i Byen. De væsentligste Anlæg i denne Retning vare naturligvis de gamle Sagbrug og Møller ved Akerselven, omkring hvilke allerede da „Sagene" bestod som en liden Arbeiderforstad. I 1672 var Gaarden Nedre Foss med tilhørende „Kongens Mølle" bleven solgt af Kronen til Myntmester Fredr. Grüner for 4000 Rdlr., hvorhos der var givet ham det store Privilegium, at ingen anden Kornmølle maatte anlægges i en Omkreds af en Fjerdings Vei rundt om Christiania. I 1686 fik Oluf Bentsen Bevilling til at anlægge en Papirmølle. Senere havde en dansk Mand, Admiralitetsraad Gerhard Treschow, (født i Stege paa Møn), der under et længere Ophold i Udlandet var bleven fortrolig med Fabrik- og Bygningsvæsenet, nedsat sig i Christiania, hvor han udfoldede en hertillands dengang ukjendt Virksomhed som Fabrikherre. Han anlagde saaledes blandt Andet (i Forening med Mads Wiel paa Strømsø), en Oliemølle og et Sæbesyderi, de første i sit Slags i det søndenfjeldske Norge, overtog den ovennævnte Papirmølle[35], drev Sagbrug [56] i stor Udstrækning osv. Paa sin Oliemølle og sit Sæbesyderi fik han 1712 de samme Privilegier, som allerede vare tilstaaede lignende Anlæg i Kjøbenhavn og Bergen. Derhos gaves der i Christiania i Begyndelsen af attende Aarhundrede Tobakspinderier af ikke ringe Betydning, „hvorved, heder det, Landets egne Fattige fra unge Børn af udaf begge Kjøn bleve employerede, ja efter nogle Aars Forløb egne Indfødte avancerede saavidt, at de forskrevne Mestere fra Holland bleve igjen afskaffede, og hvorved henimod 100 fattige Børn her i Christiania daglig bleve underholdte og opvante til at arbeide for sin Føde, medens de nu (ɔ: 1735) maa gaa og betle."

Christiania rigeste Handelsmænd i Tiden omkring 1700, eller hvad man kunde kalde Stadens Patriciat, vare fremdeles næsten alle indvandrede fra Udlandet eller fra Danmark. Vi have allerede nævnt Gerhard Treschow. Han opførte i Aaret 1710 den store Gaard ligeoverfor den nuværende Børs, der senere tilhørte den rige Stiftamtmand Rappe, derpaa Jørgen Pløen og efter ham

[34]Udtrykkelig fremhævet i det ovenfor omtalte Haandskrift om Christiania fra 1735.

[35]Om Gerhard Treschows Papirmølle findes en Fortælling i L. Daaes „Norske Bygdesagn" (Chra. 1870) S. 59—60.

Kathedralskolen. Treschow døde 1719; hans Formue tilfaldt en Søn, der levede som privatiserende Lærd, og en Datter, der blev gift med Hans Trellund, Stiftsprovst i Christiania, siden Biskop i Viborg. Kommerceraad Poul Pedersen Vogt, den første af dette Navn i Norge, var en Slesviger fra Sønderborg paa Als og samlede i Christiania, hvor han begyndte som Proviantsforvalter paa Akershus, en betydelig Formue; mellem hans Sønner blev Peter V. Lagmand og Konferentsraad her i Byen. Den nulevende Familie Vogt nedstammer paa Mødrenesiden fra samme Slægt. Ved Siden af disse findes mellem de høieste Skatteydere, Mogens Larsen, Stamfader for Familien Monsen, hvis Formue tilsidst ved Giftermaal gik over til den endnu levende Mathiesenske Slægt, [57] samt desuden Henrik Carlsen, Peder Møller og Henrik Lachmann. Endvidere kan nævnes Tøger Eriksen Grøn, som i 1714 byggede sin store Gaard paa Hjørnet af Prinsens- og Dronningens Gade, der senere blev Embedsbolig for de kommanderende Generaler i Norge samt Lokale for Generalitetskollegiet og nu er overladt Finantsdepartementet. Hans Midler gik over til Svigersønnerne, Generalmajor P. Deichmann og Byfoged i Christiania M. Ermandinger[36]. Erik Anker, Stamfader for den senere saa berømte Slægt af dette Navn, var en Svenske, født i Gøtheborg, der omtrent 1668 bosatte sig i Christiania og boede der, hvor nu Firmaet Dürendahl & Ko. har sin Butik, paa Hjørnet af Kirkegaden og Toldbodgaden. Han eiede desforuden Gaarden Huseby i Aker og efterlod ved sin Død 1699 en Formue af 17,000 Rdlr. Enken, den rige Maren Larsdatter, Stadskaptein Lars Larsens Datter fortsatte Forretningerne og overlevede ham længe; af hans Sønner døde en, Bernt Ankers Bedstefader, som Sognepræst til Land, en anden nedsatte sig i Drammen, et Par andre levede som Handelsmænd i Christiania, men disse sidstes Linjer ere uddøde. Herman Leopoldus (Stamfader til den i 1739 adlede Slægt Løvenskiold) var ved Midten af det 17de Aarhundrede indvandret til Christiania fra Bremen. Han døde her som en anseet og formuende Mand i Aaret 1696; Sønnen, der ligeledes hed Herman Leopoldus, betraadte først Embedsbanen som Sekretær i det danske Kancelli, men blev derefter Jernverkseier paa Skienskanten. Anders [58] Simonsen, rimeligvis en dansk Mand, begyndte som Foged paa øvre Romerike, men var derefter bleven Assessor i Overhofretten og endelig Handelsmand i Christiania. Hans Formue tilfaldt hans to Døtre, den ene gift med en Lachmann, („Lakkegadens“ og „Lakkegaardens“ Eponym), den anden først med Præsident Hans Must i Christiania, siden med den uduelige Biskop sammesteds Dr. Hans Munk, der i 1712 „døde af Sovesyge.“ Justitsraad Gjord Andersen var en af Byens mest indflydelsesrige Borgere, og havde bl. A. forpagtet Tolden af de saakaldte „fire Species,“ (det vil sige Vin, Brændevin, Salt og Tobak). Hans betydelige Formue tilfaldt Stiftamtmand og Geheimeraad i Christiania, tilsidst Overpræsident i Kjøbenhavn, Otto Fredr. v. Rappe, der for 1728 egtede hans aldrende Datter. Ogsaa Familierne Leuch og Collett, der senere længe indtog en fremragende Plads blandt Kjøbmandspatriciatet, vare vel paa denne Tid allerede forlængst indvandrede til Christiania, men havde dog endnu neppe hævet sig til den Betydning, som de opnaaede i den følgende Menneskealder. Ved Siden af den egentlige Kjøbmandsstand deltoge ogsaa enkelte Medlemmer af den høiere Embedsstand i Trælasthandelen, f. Ex. Generalløitnant og Medlem af Slotsloven, Hausmann, den Tollerske Families Arving. Af Haandverkere sees kun en eneste Familie at have besiddet nogen betydelig Formue, nemlig Garverfamilien Berner, der i mere end et Aarhundrede beboede en liden Gaard i

[36]Ved Tøger Grøns Død 1719 holdt Biskop B. Deichmann en Ligtale, der udgivet i Trykken udgjorde 419 Foliosider foruden en Dedikation til Enken paa 50 Sider; er Ligtalen virkelig bleven holdt ved Graven eller i Sørgehuset, maa Biskopen, som J. N. Wilse har beregnet, have brugt 4 Timer til at fremsige den.

Kirkegaden i Nærheden af Collettgaarden (nu Boghandler Cappelens Hus), og som endog opføres mellem de større Skatteydere.

Christiania-Patricierne havde ikke altid det bedste Ord for Ærlighed i de Dage. Da Christian den sjette i 1733 bereiste Norge, skrev han til en af sine Ministre, at „Christianienserne skulle være saagodtsom fødte malversatores," og der er opbevaret idetmindste et Træk, [59] som i denne Henseende er mærkeligt. I 1705 opdagedes nemlig en Toldsvig i det Store. Tolderen Frants Jørgensen blev i Marts Maaned sat fast, og hans Bolig, Raadhusbygningen paa Hjørnet af Dronningens- og Raadhusgaden, erklæredes forbrudt til Kronen, da hans Bo ikke kunde dække hans Underslæb; Huset beboedes siden af Stiftamtmanden, og tjente Kongefamilien til Opholdssted i 1719, og blev 1733 af Christian den sjette foræret Byen til Raadhus. Tolderens Medskyldige fik Løfte om Tilgivelse, hvis de vilde meddele de Oplysninger, man forlangte, og nu kom det for Dagen, at ikke mindre end sexti af Byens Borgere og Embedsmænd vare indviklede i denne skandaløse Sag. Mellem de 60 var en stor Del af Patricierne, f. Ex. Gjord Andersen (dengang General-Toldforvalter!), Tøger Grøn, Claus Bendeke, Paul Pedersen Vogt, Morten Leuch, Kommerceraad James Collett, Erik Ankers Enke, Byfogden Adam Barch (!) osv. osv. Endel Borgere maatte reise til Kjøbenhavn for at bede om Naade, og andre forsøgte at hevne sig paa den kongelige Toldinspektør Christen Tobiesen, samt paa Generalfiskalen og de udnævnte Kommissarier ved at opslaa fornærmelige Paskiller om dem paa Gadehjørnerne, hvilke efter gjentagen kongelig Befaling bleve brændte af Bøddelen paa Torvet[37].

Som man vil have seet, gik en overveiende Del af de Formuer, som ved Begyndelsen af det attende Aarhundrede vare samlede af Handelsmænd i Christiania [60] ved Giftermaal over i Embedsmænds og Rangspersoners Besiddelse. Saavel Forfatteren af Haandskriftet om Byens Tilstand i 1735, som ogsaa den kyndige og opmærksomme Iagttager, Digteren Christian Braunmann Tullin, se heri en af Grundene til Byens Tilbagegang i den senere Del af Fredrik den fjerdes og Begyndelsen af Christian den sjettes Regjeringstid[38]. Ganske kan det vel heller ikke negtes, at disse Forhold have udøvet en skadelig Indflydelse paa Byens Handelsrørelse. Men Hovedaarsagerne til, at Christiania i nogen Tid kom til at kjæmpe med temmelig mislige Vilkaar, maa dog søges andensteds, og da fornemmelig i de politiske Begivenheder.

Efterat Defensionsskibenes Privilegier vare afskaffede, og derpaa en Ildebrand i 1708 havde ødelagt fire Kvartaler af Christianias nedre Del samt tillige lagt 80 Søboder og Pakhuse med store Forraad i Aske, udbrød i 1709 den langvarigste af de usalige Krige med Sverige. Som Følge heraf kom Byen til at plages idelig ved militære Indkvarteringer i stor Maalestok. Skatterne [61] stege ogsaa stærkt i Veiret, idet et betydeligt Krigsstyr aarlig blev paalagt over det hele Land; af Christiania By fordredes saaledes alene i Aaret 1712 et Krigsstyr af 18,250 Rdlr. De besynderligste

[37]At Toldsvig ogsaa senere længe vedblev at gaa for sig og det i meget høi Grad, er bekjendt nok. Endnu i Aaret 1790 skriver Stiftamtmanden i Christiania, Fredrik Moltke, saaledes til sin Ven Geheimeraad Bülow: „Er det ikke skammeligt, at i afvigte Aar er ikke fortoldet saamegen Vin, som man dog kan anslaa, at Kirkerne alene have behøvet." (Bülows Papirer udg. af L. Daae, S. 42).

[38]„En af Aarsagerne til Handelens Aftagelse er vel ogsaa denne, at naar en bemidlet Kjøbmand har en Dotter, er hun gjerne for god for en brav Kjøbmand; hun skal endelig have en Rangsperson. Hvoraf følger, at fattige Karle maa tage fattige Piger og slæbe sig frem; lykkes det ham, og han faar Børn, skal hans Søn studere og hans Dotter have en Embedsmand. Herved gaar Midlerne fra Kjøbmandsstanden, og den mister de Sener, hvorved den skulde spændes i Veiret. Den som har seet sig om i Verden ved, at det er ikke saa usædvanligt paa de største Handelsstæder, at en flittig og tro Karl faar sin bemidlede Husbondes Dotter. Man skulde vel ogsaa tænke, at man kunde udspore sin Dotters Lykke bedre hos et Menneske, som man i lang Tid havde omgaaet, end hos en anden, som man maaske ikke længer har kjendt, end siden han begyndte at frie. Desuden skulde man tænke, at Regjeringen og Landet var bedre tjent med rige Kjøbmænd end med rige Rangspersoner." Tullins samlede Skrifter, 2, 283.

nye Afgifter bleve idelig opfundne for at fylde Statskassen, da Kongens Had til Sverige havde ladet ham begynde Krigen uden at have sørget for de nødvendige Pengemidler til at føre den. Saaledes fandt man i 1710 paa at opkræve en Stempelafgift af nye Sko; for hvert Par skulde betales 6 ß, og Oppebørselen blev Borgerne paalagt som et Ombud. Her i Byen stempledes hos 26 Skomagere 6097 Par, og 5 Borgere maatte to Gange om Ugen gaa om hver i sit Distrikt for at stemple Skotøiet og modtage Pengene; formodentlig medgik dog det Meste af disse Penge til Revisorernes Løn, Kvitteringers Trykning (1 for hver Stempling) osv.[39]. Endnu vidtløftigere var den Skat, som i det følgende Aar 1711 blev paalagt af Karosser, Chaiser, Karioler, Parykker, Fontanger og Sæt (Damepynt) samt af Tjenestefolk; thi disse Skatter, der tilmed vare høie, skulde betales efter Vedkommendes Rang og Stilling, hvorved mange Udflugter vare aabne[40]. Hvor haardt Skatterne kunde ramme Byens [62] Folk, kan man se deraf, at endog de ringeste offentlige Funktionærer alene i Krigsstyr maatte Aar for Aar betale over Trediedelen af sin Lønning; saaledes oplyser en Toldbetjent, der aarlig nød en Løn af 50 Rdlr., at han ei alene betalte over Tredieparten heraf i Krigsstyr, men at „Magistraten desforuden haver fundet ham udi alle andre personlige Skatter, synderlig i Rytterskat." Man maa endelig heller ikke glemme, at Livets Fornødenheder i hine Dage paa en følelig Maade fordyredes ved Aksise- og Konsumtionspaalæg.

Byens en Tidlang indbringende Skibsfart led i disse Aar adskilligt Afbræk ved Svenskens Kaperier[41], og da man for „at være mindre hazard af fiendtlige Opbringelser undergiven" begyndte at „navigere ved Vintertide," rammedes Handelsflaaden af flere Forlis, end sædvanligt havde været tidligere, da man gjerne havde indskrænket sig til Sommerseilads. I 1713 gjorde Freden i Utrecht Ende paa den for Norges Handel med Trælast og Jern fordelagtige spanske Sukcessionskrig, og Englænderne og Hollænderne afhentede nu, som før hin lange europæiske [63] Krigs Udbrud, igjen selv de Varer, de tiltrængte fra Norge. Byens Tilstand blev derfor snart saadan, at flere af dens Skibseiere maatte sælge sine Fartøier „formedelst Mangel paa Kræfter til at underholde dem," ja nogle Skibe bleve endog „oplagte til Forraadnelse."

Men foruden disse forskjellige Uheld, hvis Virkninger indtraadte efterhaanden, indtraf i 1716 et fiendtligt Angreb paa Akershus Fæstning, der ledede til, at Christiania selv blev besat af Fienden, og at Byens Indbyggere ogsaa paa denne Maade kom til at lide de største Gjenvordigheder og at udstaa de føleligste Pengetab.

---

[39]Mellem dem, som skulde opkræve Sexskillingerne, var den rige Oluf Anker, som betroede Stemplet til uvederheftig Mand. Da Skomagerne klagede herover, svarede Oluf Anker Magistraten, „at det ikke var hans Leilighed at stemple Sko"; Magistraten klagede til Stiftamtmanden o. s. v.

[40]Som et Exempel paa, hvilke pudserlige Stridigheder et unaturligt Paabud kan fremkalde, kan anføres følgende. Sekretæren i Slotsloven og Overhofretten, Johan Hasse, havde kun ansat sin Paryk til 3 Rdlr. i Skat, men man forlangte, at han som Rangsperson skulde betale 4; ligesaa forlangte man 1 Rdlr. mere af hans Frues Fontange, og om Skatten for hans Søns Paryk kunde der ogsaa disputeres, thi denne var Militær og kunde saaledes paastaa Fritagelse. Da disse Poster udsattes til Ansvar, betalte Hasse, men da man nu ogsaa forlangte større Rangskat af ham for hans 4 Skriverkarle, svarede han, at de fik betale selv, „saasom mig til Kancelliets Underholdning, Betjenternes Lønning nu i over halvtredie Aar ikke en Skilling er betalt." Det hjalp dog ikke. (Norske Samlinger, 8vo, 2, 479—480).

[41]Disse, der især udgik fra Gøtheborg, vare nemlig i denne Krig temmelig betydelige. Alene fra Bergen ved man, at de optoge 26 Skibe, medens Barbareskerne i samme Tidsrum berøvede samme By 4 Skibe. I den skaanske Krig mistede Bergen ikke et eneste Fartøi, thi Defensionsskibene holdt dengang Søen ren for svenske Kapere. (Smlgn. H. G. Garde, den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814, Side 23). Vi savne derimod nøiagtige Oplysninger baade om Christianias Tab i den store nordiske Krig, og om det fra dansk-norsk Side organiserede Kapervæsen.

Karl den tolvte i Christiania.

Efter Fredsbruddet med Sverige i 1709, varede det endnu nogle Aar, inden Norge hjemsøgtes af fiendtligt Angreb tillands. Karls Fraværelse i Tyrkiet lammede al Virksomhed i hans Rige, og den norske Armee kunde i 1711 uden synderlig Modstand foretage Streiftog ned i Baahuslen, eller, som man endnu kaldte det, Vigsiden, under Anførsel af U. F. Gyldenløves Søn, den afholdte Baron Waldemar Løvendal. Disse Forhold bevirkede, at den danske Regjering, især efterat Løvendal misfornøiet var gaaet i sachsisk Tjeneste, lod Norges Forsvarsvæsen forfalde. En stor Del af de norske Tropper bleve trukne ned til Danmark og Tyskland, baade af Vaaben og af Klæder var der i Norge yderst ringe Forsyning, om Magasiner var der ikke engang Tale, og Kasserne vare i den Grad tomme, at vort Lands Embedsmænd i Aarrækker ikke fik udbetalt en Skilling af sin Løn.

Til disse Misligheder kom ogsaa, at den høieste Myndighed inden Landet selv var i Hænderne paa indbyrdes uenige, tildels hver for sig uduelige Mænd. Siden 1704 var Statholderens Myndighed, der før som oftest havde omfattet saavel den civile som militære Overbestyrelse, overdraget et Kollegium, der førte det forældede Navn Slotsloven, med en Vicestatholder som Formand.

[65] Siden 1713 var Baron Fredrik Krag, Griffenfelds Svigersøn, og dengang allerede en temmelig gammel Mand, Norges Vicestatholder. Han var en Mand „af ikke stort Begreb," og som Tilfældet ofte er med indskrænkede Mennesker, umedgjørlig og stivsindet. Dertil var han egennyttig, „brusque i sit Væsen" og saaledes lidet afholdt i Norge. Han „skjeldte og bandte" Christianias Magistrat, og med Hensyn til Almuen ytrede han offentlig, „at han ansaa Enhver for en Landsens traitre og Forræder, som raadede Kongen til Andet, end at en Amtmand jo uden alt Ansvar maatte pidske og fængsle en Bonde, naar han fandt for godt." De øvrige Medlemmer af Slotsloven vare i 1716 Stiftamtmanden Vilhelm de Tonsberg og Justitiarius i Overhofretten, Etatsraad Hans Blixenkrone, der nogle Aar senere som overbevist om Bestikkelighed mistede sit Embede og maatte betale en Mulkt af 10,000 Rdlr., endvidere Lagmanden Hannibal Stockfleth, samt endelig Statholder Krags og Stiftamtmand Tonsbergs erklærede Modstander, Amtmanden i Romsdals Amt, Hans Nobel, en født Skaaning, der ved Giftermaal med en Kjøbmandsenke fra Brevik var bleven en af Norges rigeste Mænd, og havde vidst at forskaffe sig Indflydelse hos Regjeringen. Endvidere maa som en af de mest formaaende Mænd paa denne Tid mærkes Biskopen i Akershus Stift, Bartholomæus Deichmann. Overbefalingen over de ringe Stridskræfter, som vare blevne tilbage i Landet, tilkom egentlig Feltmarskalk Erhard Wedel, men var under hans Fraværelse fra Landet overdragen til Tyskeren, Generalløitnant Barthold Heinrich von Lützow til Thom i Smaalenene, en gammel og svag Mand.

Karl den tolvte kom tilbage til sit Rige i Slutningen af 1715. Af alle sine Fiender hadede han Danmarks [66] Konge mest, og Norges Erobring syntes at love ham en velkommen Erstatning for de tabte Østersøprovindser. At indtage et Land, for hvis Forsvarsvæsen der var sørget saa slet, kunde heller ikke forekomme en Konge, som Karl den tolvte, vanskeligt. Allerede i Marts Maaned 1716, kun faa Maaneder efter sin Hjemkomst til Sverige, brød Karl ind i Norge, opholdt sig ikke ved de nærmest Grændsen liggende Fæstninger, men drog, efterat have forenet sig med Generalerne Mörners og Aschebergs Korpser, lige afsted mod Christiania og Akershus.

Følgerne af Vicestatholder Krags Uduelighed og af det spændte Forhold, hvori han og Stiftamtmanden stode til sin Kollega, Hans Nobel, udebleve ikke. General Hausmanns Forsøg paa

at væbne de oplandske Kompagnier forpurredes af Stiftamtmanden, og da Nobel i Februar for et Øieblik havde bevæget Slotsloven til at tiltræde Hausmanns Mening, vidste atter Stiftamtmanden at faa Beslutningen omgjort.

Imidlertid var Fienden rykket over Grændsen, og Sammenstødet ved Hølands Kirke havde fundet Sted. General Lützow var kommen til Christiania for at tage Del i Slotslovens Forhandlinger. Vicestatholderen bestemte nu først paa egen Haand, at man skulde levere Fienden et Hovedslag, og uagtet Hæren kun udgjorde 3000 Mand foruden Garnisonen, gav han Christiania-Patricierne, der indfandt sig hos ham, edeligt Tilsagn om ikke at forlade Staden, førend dette Slag var leveret. Nobel protesterede, paaviste, at det nu var forsent, og at man kun vilde udsætte sig for den største Fare, og fik Lützow paa sin Side. Derpaa holdtes et natligt Møde i Slotsloven, af hvis Medlemmer det ene siges at have mødt beruset. „Hvad Ordre der bleve givne den ene Dag, bleve kontramanderede den anden; ingen Protokol [67] blev ført, eller Nogens Votum hørt, Alting blev forrettet med Banden, Skjænden og Raab.“[42].

Omkring den 20de Marts fik man vide, at Fienden hvert Øieblik kunde ventes til Christiania. Vicestatholderen, Stiftamtmanden, Nobel og Biskop Deichmann forlode derfor Byen; Lützow trak sig med sin Hovedstyrke til Gjellebæk, hvor hans Hær led den største Nød og kun ved patriotiske Opofrelser af nogle drammenske Borgere reddedes fra at hungre ihjel. I Slotsloven, der nu holdt sine Møder først paa Bragernes og derpaa i Skien, gik det fremdeles til med „Skjælden, Banden og Raaben.“

Naar saaledes Byens første Embedsmænd, militære og civile, forlode den ved Underretningen om Fiendens Nærhed, kan man ikke forundre sig over, at den øvrige Befolkning fulgte dette Exempel i saa stor Udstrækning, som det var den muligt. De allerfleste Borgere toge Flugten til de omliggende Egne, medbringende, hvad de i Hast havde kunnet redde af sin Formue. Om Modstand synes der ei at have været Tale blandt Borgerskabet, og til nogen Virksomhed af de to Kompagnier, som dannede Stadens Borgervæbning, findes intet Spor. Denne Christianiensernes Uvirksomhed maa kun end mere forhøie vor Beundring for Fredrikshalds Borgerskabs opofrende Patriotisme. Men Skylden for det Hele maa naturligvis først og sidst tilskrives Slotslovens uforsvarlige Ligegyldighed for at træffe de Foranstaltninger til Forsvar, som endnu i Februar havde været mulige.

Akershus Fæstning var, siden den sidste Gang (i 1567) var beleiret, bleven meget stærkere og var betydelig udvidet. Allerede Christian den fjerdes Formyndere havde [68] begyndt at forbedre den, og denne Konge havde i Aarene 1623—1638 anvendt store Bekostninger paa det egentlige Slot, der nu blev saagodtsom nyt. Under Christian den femte indlemmedes hele Hovedtangen i Fæstningen, der saaledes fra nu af fik den samme Udstrækning og i det Hele det Udseende, som den beholdt indtil efter 1814. Kommandant var i 1716 Oberst Jørgen Christoph v. Klenow, der holdt Fæstningen besat med 2000 Mand. Den 21de Marts kunde man iagttage Fiendens Hær marscherende henad Isen paa Bundefjorden. Den udgjorde omtrent 7000 Mand. Da Svensken kom indenfor Ormesund ved Odden af Blegøen, vilde han drage langs under Ekeberg ind til Byen, men hindredes heri ved Fæstningens Ild og maatte derfor tage Veien bag Øerne ud til Nakholmen. Derfra red Kavaleriet i Sprang over Isen, Mand efter Mand med nogle Skridts Afstand mellem hver for Fæstningskanonernes Skyld; ogsaa Infanteriet marscherede paa samme Maade en for en,

[42]Det maa erindres, at man her af Mangel paa andre Kilder for en stor Del maa følge Nobels egen Fremstilling. (Norske Samlinger I, 134 fgg).

indtil man naaede Ladegaardsøen. Derfra gik Toget om Bymarken og Akers Kirke ned i Christiania By. Her forefandt Svensken betydelige Forraad, thi Nobel havde ikke faaet sat sin Villie igjennem, at al Proviant og Furage saavidt muligt skulde bortføres eller ødelægges. Et Magasin i Oslo og nogle Søboder, hvis Indhold tilhørte Kongen, bleve vistnok ødelagte, men langt betydeligere Oplag baade af Kornvarer og Foder kom i Fiendens Magt; det foregaaende Aar havde nemlig været et særdeles rigt Høaar. Nobel glemmer ikke at tilføie, at alle de Rum paa Fæstningen, hvor Borgernes Eiendele skulde have fundet et Opbevaringssted, vare optagne af Vicestatholderens, Stiftamtmandens og Biskopens Bohave og af den sidstes Bogsamling, den største private, der nogensinde har existeret i Norge.

Selv tog Karl tilligemed General Mörner sit Ophold [69] i Vaterland, i en liden, en tysk Garver Polykarpus Reimann tilhørende Gaard paa Hjørnet af store Vognmandsgade og Rødfyldgaden, hvor man indtil den seneste Tid endnu har villet paavise hans Værelse. Denne Reimann maatte ogsaa under Beleiringen gaa Svensken tilhaande paa forskjellig Maade. Ogsaa Officererne indlogerede sig for Størstedelen enten i Vaterland eller i de „øverste“ Huse i Byen. Vor Frelsers Kirke blev tagen i Brug som Hestestald, og ved denne Kirkes Port opstilledes fire smaa Kanoner. Ogsaa paa Kirkegaarden (den senere Prinsestalds Tomt) blev anlagt et lidet Batteri af Feltkanoner. For at berøve Fæstningen dens Vandforsyning lod Fienden Renderne afskjære af hundrede Dragoner med Reimann, som fik syv Dukater for sin Umage, til Veiviser, men man begik her den Feil at ødelægge ei alene Fæstningens, men ogsaa Byens egne Postrender, og Svensken maatte derfor finde sig i at „opsøbe“ skident Vand af Rendestenene. Fæstningen led derimod ikke synderlig af Vandmangel, thi ikke alene havde man de dybe Damme, men der indtraf tillige et næsten mirakelagtigt Tilfælde, idet der paa Hovedtangen ved Myntens fremsprang en Vandstraale omtrent af en Arms Tykkelse, der holdt sig næsten lige til Beleiringens Ophør[43].

Svensken manglede tilstrækkeligt grovt Skyts, og denne Beleiring, den sidste, som Akershus har udstaaet, fortjener derfor neppe at kaldes mere end en Indeslutning. Det var Fæstningen, som beskjød Svensken, og ikke omvendt. Det viste sig paa en for Fienden følelig Maade, at Gaderne i den gamle Del af Staden eller i Christian den fjerdes By, vare snorrette og regelmæssige, [70] thi fra Akershus af kunde man iagttage og skyde paa Enhver, der passerede disse Gader om Dagen. Herom heder det i en Samtidigs Optegnelser: „Fra Fæstningen vare de meget vigilante og skarpseende med deres Kikkerter til at træffe de Blaa og Gule. Vore egne Folk, hvoraf dog ikkun var saa i Byen, gik altid og viftede med et hvidt Tørklæde, hvorved de skulde kjendes fra Fæstningen og spares; dog blev nogle Tjenestefolk trufne[44], thi Svensken passede paa, og vilde gjerne holde sig bag eller nær vore, naar de skulde løbe hid eller did. Der blev stedse kanoneret fra Fæstningen og idelig om Natten bombarderet, saa der bleve (især om Dagen) mange svenske Officerer og Gemene ihjelskudte, og laa paa Gaderne jevnlig døde Mennesker og Heste, hvilke om Natten bleve bortslæbte og begravne, hvor de kunde. Officererne, som faldt i eller nær Byen, satte de i Akers Kirkegaard.“

For at gaa fri for Fæstningens Kanoner begyndte Svensken efter nogle Dages Forløb at bryde sig Huler og Gange igjennem Husene og Byen. Ved samme Leilighed foretoge de ogsaa en

[43]Paalideligheden heraf er ved samtidige Vidnesbyrd sat ud over al Tvivl. Se fornemmelig Rektor Jak. Raschs Tale „Annua memoria diei 13 Jul. 1719 &c.“ Hafn. 1720. 4.

[44]Et Sagn vidste længe at fortælle, at Kong Karl, da han en Dag red gjennem Byens Gader, mødte en Pige, som havde vovet sig ud i Kugleregnen. „Vogt dig, min Flikka, for at komme her,“ raabte Kongen til hende, men i det samme tog en Kanonkugle hende af paa Midten.

Undersøgelse af Kjelderne rundt om i Staden og fandt her adskilligt Bytte. En afskediget Underfoged, Müller, og en gammel forhenværende Gevaldiger, Storhammer, der siden begge tilligemed Polykarpus Reimann bleve dragne til Ansvar, viste et skammeligt Forræderi, idet de meddelte Fienden Underretning om, hvor Noget var at finde[45]. Den rige [71] Henrik Carlsens Enke havde saaledes indmuret i sin Kjelder hele 40,000 Rdlr., som Svensken paa denne Maade fik fat paa. Derhos udpressedes en Brandskat, der, om man tør tro et samtidigt Privatbrev, udgjorde 7000 Rdlr. om Ugen. Ogsaa Byens Omegn blev brandskattet. Men ikke alle disse Plyndringer skulle have fundet Sted med Kong Karls gode Vilje, hvorimod General Mörner beskyldes for Haardhed og Havesyge.

Enhver Udsigt for Karl den tolvte til at blive Herre over Akershus beroede paa, om han kunde faa Forstærkning af Artilleri, naar Vandet blev aabent. I Mellemtiden gjaldt det altsaa dels at afskjære Fæstningen fra al Tilførsel, dels at benytte sine Tropper, hvoraf han endnu kun behøvede en mindre Del i selve Christiania, paa bedste Maade i Stadens Omegn. En Del af den svenske Armee var saaledes længe stationeret ved Ravnsborg i Asker og stod altsaa kun en Mils Vei fra General Lützows norske Tropper ved Gjellebæk, uden at det dog kom til nogen Kamp mellem disse Hærafdelinger. Et andet Streifkorps kom, som bekjendt, paa sin Vei mod Kongsberg til Norderhovs Prestegaard, hvor den 28de Marts hin Affære fandt Sted, i hvilken Traditionen senere har ladet den navnkundige Prestekone spille en langt større Rolle, end den, hendes egen Samtid har villet indrømme hende[46]. Men endnu opgav ikke Karl [72] sin Plan at trænge frem mod Ringerike. I April Maaned sendte han saaledes henved tusind Mand under Oberst Schliffenbach til Bærums Jernverk og forsøgte at bortskaffe de Forhugninger, der vare bragte istand af Bønderne. Det hele Foretagende gik dog overstyr, skjønt Kongen selv, for at paaskynde det, havde begivet sig hen til Bærum[47].

Men medens saaledes den svenske Konge forgjæves ventede paa den Forstærkning, af hvilken hans Fremgang var saa aldeles afhængig, vare de Norske saa heldige at faa en betydelig Undsætning fra Danmark. Den 17de April kom nemlig under Admiral Christian Gabels Anførsel en Transportflaade til Fredriksstad, der førte 4000 norske Soldater tilbage til Fædrelandet og medbragte 10 Feltkanoner. Af de hjemvendende Tropper sendtes strax en større Del til det norske Hovedkvarter ved Gjellebæk; et andet Parti tilføiede, som bekjendt, de Svenske et Nederlag paa Moss.

[73] Den 24de April kom en liden Jagt af Gabels Flaade op imod Christiania, og da Isen allerede tildels var gaaet op, lykkedes det den at naa lige til Akershus. Fienden forsøgte vel fra Piperviken

---

[45] Nogle Anekdoter om disse Forrædere læses i A. Fayes „Karl XII i Norge“ S. 40—41.

[46] Anna Kolbjørnsdatters Navn omtales nemlig ikke i nogen af de ældre Beretninger om Kampen ved Norderhov, som Schrøders Fredrikshalds Beskrivelse, der dog noksom forherliger hendes Brødre, og de øvrige af Samtidens poetiske Skildringer af Krigen i 1716, Norderhovs Kaldsbog, de anonyme Optegnelser i Milit. Tidsskrift B. 7, Bussæus's Dagregister o. s. v. Den omhyggelige Foged Wiel, som kun nogle og tyve Aar efter Begivenheden selv nedskrev sin Ringerikes Beskrivelse, ved kun at fortælle om „Madame Ramus's Alteration.“ Fortæl- lingen om Anna Kolbjørnsdatter i dens senere almindelige Form fremkom først i Mallings Store og gode Handlinger (1777), og derefter i Gjessings Jubellærere (3die Dels 1ste B., Kbhvn. 1786). Disse Forfatteres, navnlig Gjessings, Hjemmelsmand antages at have været den ukritiske Justitsraad Hammer paa Melbostad i Gran. Stiftsprovst Dr. O. Holmboes Optegnelser (af 1754) nævne vel Anna, men tillægge dog en Sorenskriverenke Andel i hendes Fortjenester. (Holmboerne ved J. A. Holmboe, Bergen 1868, S. 59). At Anna i nogen Grad har bidraget til Affærens heldige Udfald, staar dog vel ikke til at negte, (hun taler endog selv om sin Virksomhed ved denne Leilighed i et Brev af 1729), men det bliver dog uimodsigeligt, at Beretningen om hendes Optræden er kommen til os i en stærkt udsmykket Skikkelse.

[47] Her fik den unavngivne Forfatter af den samtidige Beretning, vi i dette Kapitel have benyttet, personlig den svenske Konge at se; han udbryder i denne Anledning: „jeg tror ei, han har Mage i Verden.“

af at omringe og bemægtige sig hint Fartøi, men Fæstningens Ild tvang dem snart til at lade dette Forsæt fare, hvorpaa Folkene i Piperviken toge Baadene bort og lagde dem ind under Fæstningen. Dagen efter, 25de April, kom en Fregat, der i sin Tid var bleven erobret fra Fienden og som derfor benævntes „Svenske-Sofia." Den lagde sig paa Havnen og kanonerede af alle Kræfter paa Fienden i Byen, især i Vaterland. Den 26de naaede atter to Fregatter, „Høienhald" og „Vindhunden", hen til Isbredden, en Fjerding fra Staden. „Vindhunden" varpede sig derpaa op imod Lysakers Bro og kanonerede herfra dygtig paa en Del Svenske, der fra Ravnsborg og Bærums Verk vare paa Indmarschen igjen til Christiania; endel faldt ogsaa her, men det lykkedes dog Fienderne at faa stukket Ild paa Lysakers Gaard, hvor de havde meget af sit Bytte forvaret, saavelsom ogsaa for en Del at afkaste Broen over Sørkedalselven. „Høienhald" buxerede sig ind til selve Staden og beskjød dens Tvergader fra Havnen af, men om Natten fik Svensken fat i et Par Kanoner, som de fiskede op fra et General Hausmann tilhørende Skib, der under Beleiringen var ødelagt og sunket. Disse Kanoner plantede Fienden paa Toldboden (dengang beliggende paa Langbryggen), og beskjød derfra Fregatten saaledes, at den med Tab af nogle Døde og Saarede maatte buxere sig ud igjen.

Den 27de April skede der et Udfald fra Fæstningen, ved hvilket tvende Officerer af den norske Armee, Fader og Søn, udviste et Mod, der fortjener at erindres. En Kaptein, Johan Christopher Koss (af en endnu her i Landet levende meklenburgsk Adelsfamilie) havde i sin [74] Tid deltaget baade i Vilhelm den tredies irske og nederlandske Felttog samt senere i den spanske Arvefølgekrig og kjæmpet med ved Drogheda, Cortryk, Stenkirchen og Höchstädt. Nu var han Chef for det skedsmoske Kompagni, men befandt sig under Beleiringen paa Akershus, hvor Kommandoen over Grenaderne var ham betroet. Ved flere Udfald fra Akershus lagde Koss en saadan Uforfærdethed for Dagen, at Karl den tolvte udbrød, at kunde han blot faa fat paa denne „Gubbe," skulde han snart vinde Bugt med de øvrige „Gossar." Iført menig Grenaders Uniform, men let kjendelig ved et hvidt Baand om Armen, faldt han i hint Udfald den 27de April efter at være trængt frem lige til Gamlebyen. Efter den Næstkommanderendes Befaling trak nu de Norske sig tilbage til Fæstningen, men den Faldnes syttenaarige Søn, Sekondløitnant Christian Koss, der skal have været uadskillelig fra sin Fader i disse Kampe, besluttede paa egen Haand at vove en Kamp for at redde hans Lig. Ledsaget af tre andre unge Løitnanter, hans fortrolige Venner, blandt hvilke nævnes en Hegermann, styrtede han sig ind blandt Fienderne, af hvilke de unge Nordmænd i en rasende Fægtning nedlagde flere. De to af Løitnanterne faldt, Hegermann blev fangen, men Christian Koss naaede, bærende sin Faders blodige Legeme paa sin Ryg, op igjen til Fæstningen[48].

Den 29de April om Natten mellem Kl. 11 og 12 trak Svensken sig endelig ud af Christiania, da Kong [75] Karl indsaa, at han under de forhaandenværende Omstændigheder Intet kunde udrette. Den forstærkede norske Hær havde nu ogsaa fra Gjellebæk af begivet sig til Lysaker, og fra Akershus, hvis Besætning nu feirede en Glædesfest i Anledning af Wismars Fald, kanoneredes usædvanlig stærkt. Svenskerne saa heri et Signal til alle norske Tropper i Omegnen om at ene sig imod dem. Modløshed blev almindelig, ja det heder endog, at Officererne begyndte at bede Byens Folk om god Behandling, om de skulde blive tagne tilfange. Den 30te April var Christiania renset

[48]Christian Koss blev senere Oberst ved det første Vesterlenske Regiment. Han døde ugift den 1ste Novbr. 1758, idet han paa en Embedsreise druknede i Byglandsfjorden i Setersdalen, og blev begraven i Byglands Kirke. Han havde bereist en stor Del af Europa og var siden bleven Eier af Omdals Kobberverk i Thelemarken. Hans Heltedaad fortælles udførlig paa Latin i „Nachrichten von der adel. Familie Koss," Rostock 1789. Fol. Den er bleven besungen af en af Samtidens berømteste Mænd, Frederik Rostgaard, og siden ogsaa af Provst Fr. Schmidt. Hans Ven Johan Diderik Hegermann døde som Major.

for Fiender, efter at have været besat i henved sex Uger. Svensken trak sig over Onstad Sund til den østre Side af Glommen.

Adskillige af Byens Huse vare haardt medtagne, nogle aldeles ødelagte. Mellem de sidste var den gamle Collettgaard (nu Boghandler Cappelens), hvis daværende Eier, Kommerceraad James Collett, i denne Tid led uhyre Tab, samt Byskriver Alexander Hansen Holst's Enkes Gaard. Vi nævne denne sidste, skjønt vi ei kjende dens Beliggenhed, fordi en stor Del af Magistrats-Arkivet, som var beroende der, ved denne Leilighed gik tilgrunde. I den store Gaard, som nu benyttes af Kirkedepartementet (den tilhørte da General Hausmann og blev kort efter solgt til Kathedralskolen), sidder endnu en Bombe i Muren fra denne Beleiring.

Inden vi forlade denne mindeværdige Beleiring, ville vi nævne en af Christianias Borgere, Styrmand og senere Handelsmand Hans Hansen Heitmann, som, medens de fleste af hans Standsfæller vare flygtede herfra, gav en smuk Prøve paa Kjækhed og Aandsnærværelse. Hans [76] Heitmann, der tidligere havde faret som Overkonstabel paa Spanien og Portugal (rimeligvis paa et Defensionsskib) havde under Beleiringen frivillig taget Tjeneste paa Fæstningen, og stod her ved den nu ganske sløifede „Myntens“ Bastion, hvorfra Kongensgade og Kirkegaden bleve bestrøgne. En Nat var Ild opkommen i et af de nærmest under Akershus liggende Kvartaler, og Røgen og Dampen fra Brandstedet bares af Vinden lige mod Fæstningen, saa at man ikke kunde se, hvad Fienden foretog sig; man maatte altsaa frygte for, at denne skulde benytte Leiligheden til at overraske Akershus. Ingen turde nu vove sig ned i Byen for at dæmpe Ilden, førend Heitmann godvillig tilbød sig at gjøre det, om et halvt Snes Mand vilde følge ham. Kun to vare at formaa dertil, men med dem lykkedes det ham under største Livsfare to Gange efter hinanden at komme hen til Brandstedet og tilsidst at faa Bugt med Ilden. Kommandanten, Klenow, tilsagde ham en Belønning, da han med forbrændte Klæder vendte tilbage, men den udeblev ikkedestomindre. Først da Heitmann 19 Aar senere ved Autoriteternes saavelsom ved Vidners Erklæringer godtgjorde, hvad han havde udrettet, tilstodes der den, som det synes, forarmede og trængende Mand, en aarlig Pension af 20 Rigsdaler.

Christianias økonomiske Tilstand paa Christian VI's Tid.

Om hvor stort et Skaar i Norges Velstand den Krig har forvoldt, som Fredrik IV fremkaldte mellem Nordens Folk til ligestor Skade for dem alle tre, faar man et Begreb ved at læse Biskop Deichmanns ganske vist overdrevne, men ligefuldt mærkelige Ord i hans „Forsvarsskrift for de Norske." Det heder nemlig her blandt Andet: „Jeg tør fast sige, at den tredie Del idetmindste af Landets Indbyggere er i den sidste Krig bortsmeltet, og over Halvdelen af Rigets forrige Velstand, Midler og Formue fortæret og formindsket." Det skulde her føre os forvidt, om vi vilde indlade os paa i det Enkelte at eftervise, hvorledes overdrevne Skatter og Krigsstyr, idelige Udskrivninger, Rekrutteringer, Indkvarteringer, Skydser og Leverancer i Forbindelse med fiendtlige Kaperier og Indfald forarmede saavel Borgere som Bønder. Vi skulle indskrænke os til at anføre et Exempel fra den af Christianias Nabostæder, med hvilken vor By dengang nærmest maa sammenlignes. Drammen, som dog forskaanedes for at blive umiddelbar Krigsskueplads saaledes som Christiania, blev nemlig i den Grad ruineret ved Krigen, at Handelsflaaden, der før denne havde talt 60 Skibe, hvoriblandt 40 „kapitale og gode," endnu i 1735 kun udgjorde 16 Fartøier. Paa Strømsø gaves [78] der før Krigen „Folk, der hver for sig eiede ti, tyve, tredive, ja sytti tusinde Rdlr.s Formue," men i 1735 ansloges kun en Borger der saa høit, som til otte tusinde. Hvad angaar Christianias egen Handelsflaade, da anføres om den i det nysnævnte Aar 1735, at den kun beløb sig til 10 Skibe af Drægtighed fra 30 til 70 Læster[49].

Disse mislige Tilstande, der først sent vege Pladsen for bedre, bør dog ikke tilskrives Krigen alene. De finde nemlig en anden Forklaringsgrund deri, at Fredrik den fjerdes Regjering i det Hele kun viste Næringsveienes Udvikling en ringe Omhu. Denne Konge stod i denne Henseende langt tilbage for sine Eftermænd, under hvem der dog af og til spores alvorlige Bestræbelser for at befordre Rigernes Opkomst, forsaavidt som dette kunde ske i en Tidsalder med Merkantilperiodens statsøkonomiske Begreber. Fjerde Frederik gik saavidt, at han f. Ex. engang endog forbød alt Handelsamkvem med Hamburg og Lybek. Især naar det gjaldt at begunstige Kjøbenhavn, toges der de mest uretfærdige og urimelige Forholdsregler. Man tilstod (som det fortælles, efter Indskydelse af Dronning Anna Sofie, der vilde indynde sig hos Kjøbenhavnerne) Hovedstaden udelukkende Oplagsrettighed og Handel med nogle af de allervigtigste af alle Handelsvarer, nemlig de i Datidens Sprog saakaldte fire Species (Vin, Salt, fremmed Brændevin og Tobak), hvorved man tvang de øvrige danske Kjøbstæder til at tage disse uundværlige Artikler fra Kjøbenhavn.

Hvad Norge angaar, da har vel ikke direkte Indførsel af disse fire Species ganske været vort Lands Kjøbstæder forbudt, men de manglede Oplagsret. Christiania [79] kom imidlertid ved særegen kongelig Naade i Besiddelse af dette Gode i Aaret 1733, da Christian den sjette besøgte Landet. Christiania-Patricierne ansøgte da om Oplagsfrihed paa de fire Species, og fik sit Ønske opfyldt ved Reskript af 22de Juli s. A., skjønt Rentekammeret og Ministrene ivrig toge Kjøbenhavnernes Parti. Men Kongen selv fandt dog, at Billighed talte for Christianias Andragende[50]. Samtidig indrømmede Christian ogsaa Byen en anden væsentlig Tilladelse, nemlig

[49]Efter et Haandskrift om Christiania og Drammen fra 1735 (forskjelligt fra det andet af samme Aar, der benyttes i nærværende Fremstilling), hvilket findes i Ministeriernes Archiv i Kbhvn.

[50]Christian den sjettes egne Ord i hans Brev til en af sine Geheimeraader (i Oversættelse fra Tysk i Jens Møllers Mnemosyne, 3die Del) fortjene at kjendes som et interessant Bidrag til Enevoldsregjeringens Charakteristik. „Jeg ser af Rentekammerets Forestilling, hvilke Difficulteter, der findes ved at bevilge Christianias petitum. Jeg erkjender mit Rentekammers og Geheimeraadets intention, som altid sigter til min Interesse. Mit sentiment er dette, at jeg kun

til at handle med svensk Jern, der i Lighed med alt andet fremmed Jern havde været anseet som Kontrabande, indtil Fredrikshald for to Aar siden havde faaet Lov til at indføre og forhandle det. I 1739 fik Byen udvidet [80] Oplagsfrihed paa det svenske Jern, og dette har rimeligvis været en ikke uvigtig Sag. Jernhandelen gav strax Anledning til en fordelagtig Tuskning af Tobak, Sild og Salt med Naboriget.

I 1735 udkom den despotiske Forordning, der forbød hele det søndenfjeldske Norge, Christianssands By ene undtagen, at indføre Korn fra andre Lande, end Danmark. I de ulykkelige Hungersaar og Sygdomsaar, der 1741—1743 hjemsøgte hele Nordeuropa[51], forøgedes Nøden ogsaa i Christianias forholdsvis frugtbare Opland i høieste Grad ved denne unaturlige Lov. I bedre Aaringer synes dog Indførselen af Korn til disse Egne ikke at have været stor, idet de fleste Bygder fordetmeste endnu kunde brødføde sin dengang saa langt ringere Befolkning. Herom ytrer Stiftamtmand Tonsberg Følgende i en Erklæring af 1722: „Det kan vel hænde sig, at naar slette Kornaaringer indtræffe, Bønderne paa endel Steder foraarsages at hente fra Kjøbstæderne de fornødne Kornvarer, dog er det nuomstunder rart, at Bonden udi Agershus Amt (hvorunder ogsaa Oplandet indbefattedes) trænger til i Christiania at kjøbe Korn, thi saameget Korn kan han nu paa sin Gaard avle, at om det ikke kan række til Afhandling, saa kan han dog dermed i sit Hus se sig hjulpen, eller og det ene Bygdelag kan hjælpe det andet.“ Allerede dengang var Hedemarken „Østerdalens og Solørs Spisekammer[52].“

[81] Foruden med endel Korn forsynedes Christiania ogsaa med Fedevarer, Brændevin, Linned og Vadmel fra Danmark af, hvorimod Byen igjen afsatte til dette Rige Trælast, Jern, Beg, Tjære, Karve og Enebær. Men i det Hele var naturligvis Udførselen til Danmark af betydelig ringere Værdi end Indførselen derfra, saa at de Danske stadig fik Penge tilgode. Disse betaltes gjerne om Sommeren i rede Penge, om Høsten derimod ved Vexler paa Kjøbenhavn, hvor nemlig Nordmændene for en stor Del hævede sit Tilgodehavende fra fremmede Lande.

Med andre norske Kjøbstæder, som Throndhjem, Bergen og Stavanger, stod Christiania kun i meget ringe Handelsforbindelse. Fra disse Byer modtog man en Del saltet Fisk, hvis Værd ansloges til tre eller firedobbelt saa meget som de Varer, man igjen kunde afsætte til dem, nemlig Jern, Støbegods, Spiger, Bly, Sæbe, Papir o. s. v. Denne indenrigske Mellemhandel blev omkring Aar 1760 for en stor Del besørget ved Skibe fra Ladestedet Egersund. „Indbyggerne i Egersund (siger C. M. Olrik, der 1764 udgav en Bog om Bergens Handel) kunne siges at føre saadan Mellemhandel mellem Bergen og Kjøbstæderne vesterpaa i Norge, som Hollænderne mellem adskillige Lande i Europa.“

---

søger mine Undersaatters Lyksalighed, thi gaar det dem vel, saa gaar det ogsaa mig vel, og det kan ikke gaa dem vel, uden naar Kommers og Manufakturer blomstre. Det kan gjerne være, at Christianienserne ere saagodtsom fødte malversatores, og naar de befindes saadanne, maa man straffe dem derfor, men Kjøbenhavnerne er det vel ikke mindre. Jeg er Herre over begge Riger, Fader for begge Børn. Jeg vil Ingen gjøre Uret, men det ene af dem maa ikke begjære mere end det andet. Lige Brødre, lige Lod. Det kan vel være, at Kbhvn. indbringer mere i Told, end alle norske Stæder, men det er intet Under; Kjøbenhavn har saa meget forud. Jeg vil give Christiania Friheden paa de 4 Species paa 3 Aar, dog at de, naar de handle paa Danmark, skulle for disse Varer erlægge i Told det Samme, som de danske Stæder give, ligesom ogsaa, om Tolden af Christiania herefter bliver mindre, (som den har været i det sidste Aar), saa skal denne Frihed ophøre.“

[51] Se herom Forf.s Meddelelser i Chra. Videnskabsselskabs Forhandlinger for 1868.

[52] Den til Danmarks Gavn udgivne Kornlov blev fremdeles gjeldende. I 40 Aar fremkaldte den uvittige Lov netop ligesaa mange Forordninger, der snart tillod, snart forbød Udførsel eller Indførsel, og snart gjaldt hele det danske Monarki, snart kun Norge eller Slesvig. Under Struensee gjordes Forberedelser til at faa Ende paa Uvæsenet, men Guldberg opretholdt det, og Loven hævedes først 1788. Marfelt skrev i Anledning af disse Tilstande sit bekjendte Arbeide om Kornhandelen, hvilket i hele ti Aar blev undertrykt af Regjeringen.

Handelen med Udlandet bestod naturligvis væsentlig i Udførsel af Trælast og en Del Jern, medens derimod indførtes Salt, Vin, Brændevin, Tobak, uldne og linnede Varer, Humle og „andet Kram.“ Den dreves med Holland, Frankrige, Flandern, Spanien, Portugal, Irland, men først og fremst med England. Derfor udøvede ogsaa den engelske Navigationsakt en saare hæmmende Indflydelse [82] paa Christiania Handel og Skibsfart. De fleste af Byens større Skibe vare nemlig kjøbte i Holland og kunde saaledes ifølge hin Akt ikke føre norske Produkter til England, som var det Land, hvorfra man især tog sine Fornødenheder hjem; som oftest fore derfor de norske Skibe ballastede hjem, skjønt man dog ogsaa af og til fik tilbage Salt, Vin og Brændevin fra Frankrige eller Stykgods fra Holland. Siden Defensionsskibene vare afskaffede, var Farten paa Spanien og Portugal saagodtsom ophørt. Dette havde sin Grund „dels i Frygten for den hazard af de barbariske Nationer,“ dels ogsaa deri, at Englænderne kunde sælge den vigtigste Handelsartikel fra den pyrenæiske Halvø, Saltet, for en overmaade billig Pris i Norge. De førte nemlig Kornvarer til Portugal, indtoge der Salt som Ballast og seilede dermed til Norge for at kjøbe Trælast. Paa den Maade solgte de Saltet næsten til Indkjøbspris. Englænderne betalte her ikke større Told af sit Salt, end Landets egne Skibe, medens derimod de saa norske Skibe, som havde Lov til at fare paa England, maatte som fremmede betale en høiere Told af sin Trælast, og det enten Ladningen var sendt for norsk eller engelsk Regning. At den dansk-norske Regjering nedsatte Udførselstolden for Trælast med en Syvendedel for norske Skibe, kunde under disse Omstændigheder ikke bidrage stort til at forøge Christianias Handelsflaade. Skibsbyggeriet i Landet selv var ringe. Enkelte Rebslagere, Smede og Seilmagere sloge sig undertiden sammen for at lade bygge et Skib og saaledes at holde sit Arbeide igang. Kjøbte en Nordmand et engelsk Skib, var atter Navigationsakten i Veien, thi paa England maatte det ikke seile, uden at Skipperen og to Trediedele af Mandskabet vare Englændere.

Men denne passive Trælasthandel var meget betydelig, og Hugsten i Oplandets Skove foregik i stor [83] Maalestok. Fredrik IV, der solgte Alt, hvad der kunde gjøres i Penge, sine Undersaatters Blod, Statens Embeder, de norske Kirker, svenske Provinser osv., realiserede ogsaa Almindinger, som da stundom indkjøbtes og udhuggedes af Patricierne i Kjøbstæderne. En af Christianias rigeste Mænd, Kjøbmand Lonicer, kjøbte i 1726 Skiakers Alminding i Gudbrandsdalen, hvilken nogle og sexti Aar senere af B. Anker atter blev solgt til Bygden; endog i Foldalen kjøbte Christianienserne Skov af Kongen. Der gaves dengang ogsaa Bønder, som dreve Handel med Trælast i det Store. Thorstein Olsen Hjelle fra Dovre modtog saaledes i 1742 paa engang ikke mindre end 45,872 Rdlr. som Forskud paa Tømmerleverance af Iver Elieson og Claus Bendeke[53].

Medens Trælasthandelen var i Hænderne paa nogle faa Kjøbmænd, de egentlige Patriciere, var den ringere Krambodhandel fordelt paa et desto større Antal, omtrent 100 Personer, foruden mindst 70 Høkere. En stor Mængde af disse Smaakjøbmænd vare uvederheftige og ukyndige Folk. Stiftamtmanden erklærer, at mange af dem vare Bondesønner, som for at „escapere Udskrivning til Soldat have begivet sig til Byen at tjene for Kudske og Lakeier og efter 3 à 5 Aars Tjeneste taget sit Borgerbrev og nedsat sig paa Høkeri, Øl- og Brændevinssalg.“ Omtrent ved samme Tid (1736) skriver Statholderen, Grev Chr. Rantzau til sin Ven, den lærde Hans Gram: „I disse Dage har en Kjøbmand, navnlig Nordborrig, falleret for en 8 à 10000 Rdlr., der vel ei vil spørges paa Børsen i London; havde han bleven ved sin Skumske, da han tilforn skal [84] have været Kok hos sal. Baron

[53]Denne Mand erindres endnu i Gudbrandsdalen under Navn af „Rikhjellen.“ Det gik tilsidst ud med ham, og Sagnet fortæller, at Kjøbmændene i Christiania indespærrede ham i en Kjelder for at tvinge ham til at udstede Gjeldsbreve. (L. M. B. Aubert, om Almindinger, Morgenbl. 1863, No. 135).

Krag, havde han venteligen gjort bedre, men Enhver her, der ikkun kan skrive uden paa sit Korrespondencebrev, „sluge," (som det her kaldes at svige Kongens Told), og oversætte sine borgede Varer, er saalænge det varer, en fornemme Kjøbmand."

Med Hensyn til Haandverksdriften, klagedes over slet Arbeide og Laugenes mislige Tilstand. Af nogen Interesse kan det maaske være, at Christianias Magistrat omtrent 1735 havde foreslaaet, at alle Laug skulde ophæves og Frimestere faa Lov til at nedsætte sig mod at tage Borgerskab.

Fabrikvæsenet var, som tidligere oplyst, i Tilbagegang, og flere af de Anlæg, som Gerhard Treschow og hans Samtidige havde bragt istand, havde ondt for at holde sig. Derimod gjorde et Par Borgere et Forsøg paa en Art Bergverksdrift lige i Byens Nærhed[54]. I Aaret 1737 fik nemlig Peter Collett og Peter Leuch Bevilling til at anlægge et Alunverk under Ekeberg paa Oslo Hospitals Grund, hvilket de efter det regjerende Kongepar kaldte Christians og Sofia Magdalenes Alunverk. Foretagendet dreves nu i en Tid under indkaldte svenske Mestre, men maatte snart nedlægges efter at have bragt Eierne et Tab af mellem tyve og tredive tusinde Rdlr. I 1757 kjøbte den yngre James Collett det Hele for en Ubetydelighed og fornyede Driften, og, da han var beskyttet af store Privilegier, lykkedes det ham en Tid at holde Verket vedlige. Nogen Tid efter faldt en engelsk Spekulant, Mr. Colbrue, paa at opkjøbe al den Alun, [85] som kunde opdrives i hele Verden, for at kunne bestemme Prisen paa denne Vare. Heller ikke det norske Alunverk undgik hans Opmærksomhed og han sendte i 1771 en Fuldmægtig til Christiania for at opkjøbe Verkets Beholdninger (1070 Tdr.), og bestilte endog forud al den Alun, som kunde udvindes i de første 4 Aar. Pengene bleve en Tid ordentlig betalte, men omsider gjorde Colbrue Fallit. Nu gik det igjen tilbage med Alunverket, og i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev det for bestandig nedlagt, uagtet tvende kyndige Mænd, Bergmester Banmann fra Hakedalens Jernverk, samt Apotheker Maschmann, ivrig bestræbte sig for at bringe det paafode. Men Arbeidslønnen var for høi, og Priserne paa Brændematerial vare ogsaa tiltagne i en altfor betydelig Grad[55].

[54]Allerede i længst forsvundne Tider havde man prøvet paa Grubedrift her i Egnen. Endnu ser man ved Gamle Akers Kirke Spor til nogle længst forglemte Gruber, der endog omtales i udenlandske Skrifter. De have i det sextende Aarhundrede flere Gange været drevne paa Kobber, og en ubetydelig Del Sølv er ogsaa her udvunden.

[55]Alunverkets Historie er udførlig fortalt af Rektor J. Rosted. (Top. Journal H. 3).

Kommunale Forhold.

Da Christiania blev anlagt, overførtes naturligvis Oslos municipale Institutioner uden videre til den nye Stad[56]. Disse Forhold vare senest blevne ordnede i Aaret 1619 ved en Forordning, der gjaldt samtlige norske Byer. Ifølge denne Forordning skulde enhver By have efter Omstændighederne en, to eller flere Borgermestre og fire eller sex Raadmænd. Raadmændene skulde beskikkes af den kongelige Lensmand eller af Lensmanden i Forbindelse med Borgermester og Raad, og mellem Raadmændene skulde igjen Borgermesterværdigheden gaa paa Omgang. I 1651 finde vi imidlertid to Borgermestre og hele ti Raadmænd i Christiania. Indtil Enevældets Indførelse toges til Medlemmer af Raadet udelukkende Byborgere. Raadet drog Omsorg for Byens Vel i Almindelighed, varetog Politivæsen, Bygnings- og Brandvæsen, sørgede for Udligning og Fordeling af Skatter. I dets Haand laa ogsaa flere andre Sager, der nu ikke længere regnes til de kommunale. Raadet repræsenterede saaledes altid Byen ved Stændernes Møder. Det besad indtil henimod Indførelsen af Christian den femtes Lovbog Kaldsret til Sognepræstens og Kapellanens Embeder ved Byens Domkirke[57]. Raadmændene vare endvidere [87] selvskrevne Lagrettesmænd og altsaa i Besiddelse ogsaa af dømmende Myndighed; Byfogden havde indtil 1662 kun at udfærdige Stevninger og holde Exekutioner. Men om Løn for Borgermestre og Raadmænd var der ikke synderlig Tale, da de forudsattes at have sit Udkomme ved sin borgerlige Næring. I 1648 var der tilstaaet Borgermestrene en halv Daler af hvert indgaaende og udgaaende Skib, dog Hollændernes undtagne, da de havde Privilegium paa at være frie for denne Afgift. Ligeledes kunde de toldfrit indføre sex Læster Rostokkerøl, sex Amer Rhinskvin og sex Oxehoveder Franskvin.

Det menige Borgerskab var saagodtsom ganske umyndigt. Vel holdtes idetmindste engang om Aaret et Møde paa Raadstuen af samtlige Byens Borgere, men de spillede der en saa passiv Rolle, at man maa tænke paa Folkeforsamlingen i det gamle Sparta. „Hver St. Thomæ Aften (21de Decbr.), heder det i en Lagmands Optegnelser fra Aaret 1650, skal alt Borgerskabet være i Byen at høre Byens Privilegier og videre forfare, hvad Byens Øvrighed haver med dennem at bestille[58].“ Enkelte Spor findes dog til, at der stundom har været en Art Opposition tilstede mod Magistratens Regimente. I 1645 finder man saaledes, at Borgerne holdt Forsamlinger paa egen Haand eller, som det heder, „sammenrottede“ sig mod sin Øvrighed. Det var Udtryk af den samme Frihedstrang, som samtidig var vaagnet i de danske Kjøbstæder og hos os tildels i Bergen, og som vel blev en medvirkende Aarsag til Adelsvældets Fald, men snart sporløst forsvandt efter Souverænitetens Indførelse.

[88] Revolutionen af 1660 kom nemlig til at fremkalde Forandringer i det kommunale Væsen, der gik i lige modsat Retning af den, i hvilken Borgernes Ønsker i flere Byer synes at have gaaet. Al Magtfylde skulde herefter være samlet i Kongens Person, og samtlige Magistratspersoner gik derfor fra at være Byernes Ombudsmænd og Repræsentanter over til at blive Kongens Embedsmænd, skjønt det rigtignok endnu varede et Aarhundrede, inden man begyndte at forlange videnskabelig Dannelse eller fagmandsmæssig juridisk Indsigt af dem, og borgerlig

[56]Om disses Ordning ved Aar 1595 og 1601 se Meddelelser fra Rigsarchivet 1, 297 fgg.

[57]Tolvpresten (den senere saakaldte Tredjepræst) valgtes af Dom- kapitlet. Se om disse Forhold min Afhandling „Om Besættelsen af geistlige Embeder i Norge efter Reformationen.“ (Luth. Kirket. 1869—70; ogsaa særskilt).

[58]Udentvivl en oprindelig tysk Sædvane, jfr. Beneke, Hamburgische Geschichte u. Denkwürdigkeiten, S. 283.

Næring for det første vedblev at være forenelig med Plads i Magistraten. Byfogden blev nu Dommer i første Instants, Magistraten dømte i anden. Fra dennes eller den saakaldte Raadstuerets Dom appelleredes siden 1670 til Overhofretten i Christiania, en fælles norsk, Danmarks Høiesteret underordnet, Domstol, der afløste de gamle Herredage. Byens Sager gik saaledes Lagmanden forbi. Denne Ordning af Domstolene stod ved Magt indtil 1797. I Spidsen for den hele Magistrat kom en Præsident. Under ham sorterede i 1722 en Borgermester og tre Raadmænd. I 1754 havde Præsident Feddersen og Borgermester Stoedt udarbeidet et Forslag til en Instrux for Magistraten, men Generalprokurøren, Stampe, fandt det overflødigt og unyttigt, „om end ganske uskyldigt," hvorfor det Hele henlagdes.

Ved et Reskript af 1685 henlagdes 1000 Rdlr. af Akcisen i Christiania til Magistratens Løn; Præsidenten tog det Halve, Borgermesteren en Fjerdedel, Raadmændene delte den tiloversblevne Fjerdedel. Desuden nød Magistraten Skiftesalarier, Sportler af dem, der toge Borgerskab, Stevningspenge, Sagefald osv. og det ei alene af selve Christiania, men ogsaa af Bragernes og de under Byen henlagte mindre Ladesteder. En stor Del af disse Indtægter tilflød dog Præsidenten alene. Hans Embede blev saaledes anseligt, men hans underordnede [89] Kollegers Vilkaar vare ringe. De bødede da paa sin daarlige Indtægt, som de bedst kunde. Raadmand og tillige Maaler og Vrager Johan Piper drev ulovlig Brændevinshandel, „baade til Afhentning og Fortæring, til Byens Borgeres Skade og Fornærmelse," hvilket Uvæsen i 1746 standsedes ved kongeligt Forbud[59]. I en Anonyms Optegnelser fra Kongebesøget i 1749 heder det: „Meget skader det Byen udi mine Tanker, at Magistraten ikke, som i gamle Dage, udvælges af Byens gjæveste og vederheftigste Borgere. De fleste Magistratspersoners Løn er en Bagatelle, de Personer, som skal leve af disse Sportler, fattes muligens dona patientiae & continentiae. Her skal leves, men per jus kan der ikke ske[60]."

Byens Budget var ikke synderlig indviklet, med mindre en enkelt Gang en større overordentlig Udgift kom paa, f. Ex. i 1720, da et nyt Vandverks Istandbringelse kostede Staden 7000 Rdlr. Under almindelige Omstændigheder, oplyser Stiftamtmand Tonsberg i 1722, blev der aarlig af 8 Borgermænd udlignet en Byskat, som i det nævnte Aar ansloges til 1000 à 1100 Rdlr., hvortil kom den faste Afgift, Løkkeskatten, som Eierne af Løkkerne paa Bymarken svarede; den udgjorde 534 Rdlr. Af disse Penge udrededes i 1722 følgende Lønninger, tilsammen til et Beløb af 1248 Rdlr., nemlig:[61][62]

Byfogden	100 Rdlr.
By- og Raadstuskriveren (med Skrivematerialier)	151 —

[59]Johan Piper († 1768 som Borgermester og titulær General-Auditør) opførte Byens ældste Treetagesbygning, „Pipergaarden" i Raadhusgaden paa Hjørnet af Kongens Gade.

[60]Mscr. Kall. 226, Fol. i det st. kgl. Bibl.

[61]I 1706 havde saaledes Magistraten beskikket en Elias Hansen til „Skolemester for Byens fattige og omløbende Børn, som Stodderfogderne skulde tilføre ham." Lærergjenstandene skulde være nogle Bønner udenad, Troesartiklerne, Pligterne, Guds Bud, Herrens Bøn og Sakramenterne. Først efter at dette var lært udenad, skulde de, „som havde Lyst og Nemme," lære at læse i Bog, og endelig, om muligt, at skrive. Lønnen, som siden nedsattes til 40 Rdlr., var dengang 60 Rdlr. Tidligere (i 1681) nævnes en Johan Schweder, hvem Borgerskabet havde hidkaldt som „dansk og tydsk Skolemester" mod frit Hus og Brænde samt Skattefrihed og 50 Rdlr. om Aaret, senere nedsat til 40. Dette turde være det første Spor til en Art Borgerskoleundervisning i Christiania, men, saavidt man kan skjønne, blev endog denne svage Begyndelse snart igjen opgiven og overladt privat Omsorg.

[62]„Mestermanden" eller Skarpretteren nød derhos ogsaa Sportler efter følgende Tarif (fra Aar 1706): For at henrette en Fange med Sverd 5 Rdlr., for at hænge 10 Rdlr., for at brændemærke eller kagstryge 4 Rdlr., for at henrette og brænde paa Baal eller levende brænde 16 Rdlr., halshugge og steile 16 Rdlr., afhugge en Haand 4 Rdlr., afhugge en Finger 2 Rdlr.

Instrumentisterne	100 —
Organisten	120 —
Underfogden	65 Rdlr.
Brandmesteren	100 —
Vagtmesteren	60 —
Provstinden, Sal. Mag. Langes, til Husleie	21 —
Erik Smed for Opvartning ved Kirkens Slagverk	25 —
Skolemesteren	40 —*)
Raadstutjenerne	60 —
Postmagerne ved Byens Vand	70 —
Manden, som optager Postbrønden	6 —
Tvende Byens Tjenere à 12 Rdlr.	24 —
4 Vægtere à 16 Rdlr.	64 —
6 Vægtere à 20 Rdlr.	120 —
4 Byens Trommeslagere à 10 Rdlr.	40 —
Rendemagerne	16 —
Mestermanden, Løn 16 Rdlr., Husleie 12 Rdlr.	28 —**)
2 Stodderfogder à 10 Rdlr.	20 Rdlr.*)
Skorstensfeier	3 —
Natmanden	12 —

I 1723 (utrykt Reskript af 4de Septbr.) nedsattes en Komission for at ordne Stadens „publike Væsen," af hvis Enkeltheder i Kommissoriet udtrykkelig nævntes Byskat, Brandvæsen, Vandvæsen, Byens Grænser, Marker og Jorder, Fattighusene, offentlige Kapitaler samt Negotiens Misbrug. Til Medlemmer af denne Komission af 1723 udnævntes Stiftamtmanden, den tidligere omtalte Vilhelm de Tonsberg[63] og Biskopen B. Deichmann. Men ingen af disse Mænd tog sig stort af dette dem overdragne Hverv, og den dygtigste af dem, Deichmann, havde jevnlig langt betydeligere Sager at varetage end Christianias Kommunalanliggender. Paa den Maade[64] [92] gik Komissionens Virksomhed just ikke raskt fremad, skjønt den i 1725 blev forstærket med et nyt Medlem, Byens Præsident Jonas Lyme, der var en af Biskopens Klienter og ved hans Indflydelse havde opnaaet sit Embede. Maaske tør det dog ansees som en Frugt af Udvalgets Virksomhed, at Staden i 1728 fik en egen Auktionsdirektør. Dette Embede blev besat paa en Maade, der er karakteristisk netop for Fredrik den fjerdes Regjering, idet Posten ligefrem solgtes til Høistbydende. En N. Nilsen bød 1200 Rdlr., den som topografisk Forfatter bekjendte Iver Wiel, siden Foged paa Ringerike, 1004 Rdlr. osv., men Rasmus Bartholin fik Tilslaget for 2455 Rdlr.; til

[63]Tonsberg hørte, som en meget stor Del af Datidens høiere Embedsmænd, til den nyskabte Adel, som under de første Enevoldskongers Regjering hævede sig paa det gamle danske Aristokratis Ruiner. Hans Bedstefader Anders Madsen, en Sønderjyde fra Haderslev, havde i Christian den fjerdes Tid nedsat sig i Tønsberg, efter hvilken By den nu uddøde Familie tog Tilnavn, og havde der erhvervet sig en meget stor Formue ved Trælasthandel. Der gik den Fortælling, at „Fanden om Natten kjørte Bord til Anders Madsen." Han døde 1670 som en af Statholder Gyldenløve meget yndet Mand; saavel hans Søn, der adledes, som hans Sønnesøn vare Stiftamtmænd i Christiania og Medlemmer af Slotsloven, i hvilken dog sidstnævnte, navnlig i 1716, neppe har øvet nogen heldbringende Indflydelse. Se forøvrigt om Familien Tonsberg Forf.s Afhandling om Tønsbergs Byes Historie i Morgenbladet for Juni 1871.

[64]Nævnes allerede i 1650 under Navn af „Stodderkonning" og havde da som siden „at bortvise fattige Folk fra andre Menigheder."

en Ansøger, der tilbød, mod at erholde Embedet, at kvittere for en temmelig betydelig Fordring paa Kronen, toges intet Hensyn.

I 1730 døde Fredrik den fjerde, og dermed var det forbi med Biskop Deichmann. Han blev sex Dage efter Christian den sjettes Thronbestigelse afsat af den nye Konge, og døde Aaret derefter af Græmmelse. Ogsaa Præsident Lyme delte sin Patrons Skjæbne og mistede sit Embede, men blev senere tagen til Naade og blev Præsident i Bergen. I hans Sted som Medlem af Kommunalkomissionen i Christiania indsattes Justitiarius i Overhofretten Lucas Kjerulf[65], og Stiftamtmanden fik Befaling til at tilkalde tolv af Byens Borgere som Deltagere [93] i Forhandlingerne. I 1731 traadte foruden den nye Stiftamtmand, Major Lorents v. Reichwein, ogsaa Biskop Hersleb, Generalauditør Linck og Lagmanden for Oplandene, Justitsraad Andreas Lachmann, ind i Komissionen. Nu synes ogsaa dens Virksomhed at have været noget fremtrædende. Blandt Andet fik man i 1733 omstændelige Regler for Brandvæsenet, og særegne Funktionærer beskikkedes til at have Opsyn med dette Anliggende, der hidtil havde henhørt under Stadskapteinen[66]. I 1735 anvendte Staden hele 500 Rdlr. paa sit Brandvæsen, og ved samme Tid lod man forfærdige 75 nye Lygter à 4½ Rdlr. Stykket samt antog en egen Lygte-Inspektør. Slige Foranstaltninger bleve dengang ikke betragtede som dagligdagse, men som store og betydelige Fremskridt.

I Aaret 1735 fik Christiania nye Privilegier[67], og samtidig udgik som Resultat af den langvarige Komissions Virksomhed endel vigtige Reskripter, af hvis Indhold følgende turde være det væsentligste. Grænserne mellem Christianias og Akers Menigheder bleve fastsatte, ligesom det ogsaa bestemtes, hvilke af Byens Indvaanere skulde søge Garnisonskirken; blandt dem var foruden de Militære ogsaa samtlige Medlemmer af Overhofretten. Dernæst bestemtes, at samtlige Byens Gaarde, Grunde og Marker skulde nøiagtig opmaales til Veiledning ved Skatteligningen. Skatterne saavelsom ogsaa Indkvarteringsbyrden skulde nemlig herefter for den ene Halvpart hefte paa de faste Eiendomme, for den anden paa Indvaanernes Næring, et Forhold, som allerede i 1683 var blevet fastsat for Danmark. Opmaalingen fandt ogsaa [94] virkelig Sted i det følgende Aar 1736; Grundene i selve Stadens 4 Kvarterer vurderedes til 6 Rdlr. pr. 100 Kvadratalen, tilsammen et Beløb af 29,366¼ Rdlr., Grundene i det egentlige Vaterland (Storgaden, Brogaden og Fjerdingen) til 3 Rdlr. for et lignende Areal, tilsammen 6,528½ Rdlr., Grundene paa Sagbanken, i Grænsen, Piperviken, paa Hammersborg samt Ladetomterne ved Christi Kirkegaard for 2 Rdlr. pr. 100 Kvadratalen, tilsammen 10,110 Rdlr., og endelig de bebyggede Grunde paa Bymarken og Løkkerne samt i Møllergaden og Sagene paa samme Maade til 1½ Rdlr., tilsammen 1,254½ Rdlr. Hele Byens bebyggede Territorium taxeredes til en samlet Grundværdi af 47,259¼ Rdlr. Allerede i 1713 havde Byen antaget en Stadskonduktør med 100 Rdlr. aarlig og fri Husleilighed, men denne Post var udentvivl igjen senere inddragen; nu derimod gav disse kongelige Befalinger Anledninger til, at Konduktørposten siden 1739 stadig besattes umiddelbart af Kongen. Fastsættelsen af Bymarkens Grænser mod de nærmeste Gaarde af Landdistriktet voldte adskillige Vidtløftigheder,

[65]Kjerulf var fra en „simpel jydsk Prokurator“ bleven fremdragen til en saa anselig Embedsstilling af sin Slægtning, Oversekretæren i Kancelliet, Christian à Møinichen. Da imidlertid ogsaa Møinichen var af dem, som afsattes ved Regjeringsforandringen, og i mange Aar maatte leve i en Art Forvisning i Viborg, indtil han endelig benaadedes med Bergens Stiftamtmandskab, maa det antages, at Kjerulf, siden han forstod at bevare sin Stilling, har været en Mand, der med Sindighed har vidst at føie sig i de nye Forhold.

[66]Byen havde ved den Tid en Stadsmajor og en Stadskaptein, der som saadanne nøde Fritagelse for Byskat og Løkkeskat.

[67]Mærkelig nok ere disse, saavidt bekjendt, aldrig blevne trykte, og nævnes ikke i Reskripterne.

da endel Gaardeiere i Aker, Ole Dorph, Anders Frogner og Haaken Blindern, forsøgte at tilvende sig endel af Stadens Jorder.

Af stor Vigtighed blev den Tilkaldelse af tolv Borgere som Deltagere i Kommissions-Forhandlingerne, der fandt Sted i 1730. De tolv Mænd vedbleve nemlig fra den Tid af som et fast Kollegium, i Lighed med det, som i Bergen havde existeret lige siden 1679. Idetmindste fra 1749 af udnævntes de tolv Mænd af Magistraten efter Forslag af Borgerskabet. I 1787 og 1791 gaves udførlige Regler for de tolv Mænds Forretninger og Kompetentse og i 1797 fastsattes udtrykkelig, at hvergang en Plads blandt de Tolv blev ledig, skulde det hele Borgerskab samles og afgive skriftlig Stemme paa tre [95] Borgere, hvoraf Magistraten med Stiftamtmandens Approbation skulde vælge den ene[68].

Tolvmands-Institutionen har en betydelig Interesse derved, at disse „eligerede Mænd“ have afgivet Grundlaget for Nutidens Formandskab. Vel havde de eligerede Mænd ingen ligefrem Del i selve Administrationen, der ene tilhørte den af Kongen udnævnte Magistrat, og den indtog altsaa en Stilling til denne, omtrent som Medhjelpernes til Presten, men faktisk have de tolv Mænd visselig øvet en betydelig Indflydelse paa Byens Anliggender. Man fandt ogsaa iblandt dem jevnlig Mænd, der hørte til de rigeste og fornemste Patricier.

I Aaret 1720 var det nærved, at de norske Kjøbstæder skulde have opnaaet et Gode, som i Souverænitetens Tidsalder med Føie maatte været anseet som mærkeligt og i sit Slags enestaaende. Det var nemlig ikke noget mindre, end en fælles Repræsentation med Ret til at gjøre Forslag til Kongen om de Midler, ved hvilke Næringsdriften kunde forbedres. Ved et hidtil utrykt Reskript af 25de Marts 1720 tillod nemlig Fredrik den fjerde den allerede tidligere i nærværende Fremstilling omtalte Slotslov aarlig at indkalde Deputerede fra de norske Kjøbstæder, der dreve udenrigsk Handel, til et Møde, der skulde afholdes i Christiania ved Markedstider, for at de der med hinanden kunde overveie, hvad der kunde tjene til „Commerciens“ Fremme. De saaledes vedtagne Forslag skulde saa gjennem Slotsloven forelægges Regjeringen. De Deputeredes Antal skulde forøvrigt være ganske ringe, nemlig kun en for hver By. Imidlertid vides dog intet saadant Møde at være blevet sammenkaldt, [96] og rimeligvis er den hele Sag bleven forglemt, da Slotsloven i 1722 ophævedes, og dens Forretninger igjen tilfaldt en eneste Mand, Statholderen, hvilket Embede tilmed ved samme Leilighed overdroges til den indolente Geheimeraad Ditlev Vibe[69].

Den tidt omtalte Komission havde foreslaaet Oprettelsen af et Politimesterembede for Christiania, en Foranstaltning, som allerede tidligere var truffen i Bergen og Throndhjem; Hensigten var nærmest paa den Maade at forebygge ulovlig Handel og i det Hele Krænkelser af Stadens Privilegier. Som Løn var foreslaaet 300 Rdlr. og derhos 100 Rdlr. til en Overbetjent samt en lignende Sum til to Underbetjente, foruden at samtlige disse Funktionærer skulde nyde Andel i Bøderne. Regjeringen fandt imidlertid endnu 1735 en saadan Foranstaltning for kostbar, og ansaa det tilstrækkeligt, at et af Magistratens Medlemmer tillige paatog sig Politivæsenet med Bistand af Byens Folk. Det var Christian den sjette, som sad paa Thronen; derfor indskjærpedes udtrykkelig, at de nye Politiforanstaltninger ogsaa skulde gaa ud paa at paase Søndagenes Helligholdelse, og at Indvaanerne flittig gik i Kirke[70]. Senere hen i Aarhundredet fik dog Byen

[68]Ogsaa i andre Sager findes slige Møder af det hele menige Borgerskab paabudne i Reskripter fra forrige Aarhundrede, uden at det dog synes, som om saadanne Sammenkomster have havt virkelig Betydning.

[69]Oplysninger i denne Sag findes i T. H. Aschehougs „Norges offentlige Ret,“ 1, S. 579.

[70]Angaaende de øvrige Enkeltheder i Reskripterne af 1735 maa vi henvise til Budstikkens 5te Bind, S. 119—160.

omsider særskilt Politimester; som den første i dette Embede anføres en Kancelliraad Stub († 1768). Mellem hans Eftermænd var Michael Døderlein, tillige Lærer eller „Professor“ i Mathematik ved Krigsskolen.

I Slutningen af 1741 fik Norges, indtil den Tid kun lidet udviklede, Fattigvæsen den Organisation, som det senere i et helt Aarhundrede beholdt. For Christianias Vedkommende maa i denne Henseende særlig mærkes, [97] at Tugthuset nu oprettedes som et Middel til at raade Bod paa Lediggang og Betleri. Opførelsen af den store Tugthusbygning gav Anledning til, at den hidtil ujevnt bebyggede Storgade modtog nogen Regulering. I Aarhundredets anden Halvdel havde Tugthuset omtrent 150 Lemmer, der sysselsattes med Tobakspinderi samt Uld- og Linarbeide. Som en Synderlighed fortæller Wilse, at man til Tugthusets Brug i 1769 havde slaaet særegen Skillemynt.

Allerede siden 1648, da Fredrik den tredie besøgte Christiania for at modtage Hylding af de norske Stænder, havde man tænkt paa at oprette et Vaisenhus eller „Børnehus“ i Byen. Penge af Kirkernes Midler vare allerede fra hint Aar af bestemte til en saadan Stiftelse, men da den ikke kom istand, tilfaldt de Tugthuset. Da imidlertid en Zahlkasserer Kølle, som beboede den nuværende Vaisenhusgaard, var død, og hans Hus, sandsynligvis for Kassemangel, var tilfaldet Kronen, bestemte Regjeringen i 1744 at anvende hin Eiendom til et Vaisenhus. For at skaffe Midler til Børnenes Underholdning, tillodes der i 1745, at et Lotteri, inddelt i sex Klasser med tilsammen 10,000 Lodder, maatte oprettes for Stiftelsens Regning, Kollektører skulde ansættes i begge Riger o. s. v. I Christiania paatænkte man nu at gjøre dette Vaisenhus til en Slags Realskole, hvor der skulde foredrages Geometri, Navigation, Mekanik, ja endog Fortifikation, men Regjeringen fandt, „at disse Videnskaber ikke vare af den Art, at de vel kunde doceres i et Vaisenhus.“ Men da den hele Sag ikkedestomindre gik istaa, tog Kongen Gaarden tilbage og solgte den til Oberstinde Brochenhuus; de samlede Penge anvendtes paa anden Maade. Endelig blev Foretagendet i 1778 virkelig bragt i Udførelse ved Biskop Schmidts Bestræbelser, Stiftelsen traadte i Virksomhed 1779, og [98] det i den oprindelig dertil udsete Gaard, der i Mellemtiden atter var bleven solgt og en Tid havde været bestemt til Lokale for Overhofretten. Omtrent samtidig indrettedes ved Bernt Ankers Omsorg det „Ankerske Vaisenhus“ for det hele Stift.

Efterhaanden blev saaledes Stadens kommunale Væsen mere og mere udviklet, og selve Byens Udseende lidt efter lidt forskjønnet. Brolægningen var endnu i Fredrik den fjerdes Tid yderst mislig, Indvaanerne maatte idelig manes til at holde Fortougene rene for Tømmer, Sten o. s. v. og Vandposterne manglede „Ramme,“ hvoraf opstod „største Fare og Inkommoditet.“ Senere begyndte man at anvende Løkkeskatten til Brolægning, og denne blev nu fastere og bedre, Fortougene indfattedes med Bjelker, og indenfor disse anbragtes flade Skiferstene, ligesom de bekjendte Afvisere af Træ eller Marmor opreistes. Vandposterne fik ordentlig Indfatning. Karnapper, som hindrede Færdselen og tildels betoge Nabohusene Udsigten, maatte ikke længere opføres. De prægtigste Gaarde, som reiste sig i forrige Aarhundrede, vare den nuværende Krigsskolebygning[71], opført omtrent 1760 af Geheimeraad og Stiftamtmand Storm, siden tilhørende Jess Anker, og endelig af Broderen, Bernt Anker, skjænket til dens nærværende Brug, samt den svære Enetagesbygning („Palæet“), som Christian Anker noget tidligere havde bygget paa sin fra Vandet indvundne Tomt. Den almindelige Bygningsmaade var paa den Tid

[71]Krigsskolen, der i Begyndelsen kaldtes den „mathematiske Skole,“ var oprettet 1750. Siden 1753 havde den havt sit Lokale i den gamle Gaard, Nr. 9 i Raadhusgaden, nu tilhørende Snedker Bold. Se D. Hegermanns Skrift om denne Skoles Historie. Chra. 1796. 8.

Bindingsverk, [99] idetmindste til Gaarden; stundom beklædtes dog Bindingsverket udenpaa med en halv Mursten.

Stadens Budget, der i 1722 kun udgjorde ca. 1,600 Daler om Aaret, var i 1788 voxet til 11,922 Rdlr. Dette var dog et Krigsaar, og i 1794 var det derfor igjen gaaet ned til 9,735. Men heraf udgjorde Ydelserne for Indkvartering, der ikke var medregnet i 1722, en meget betydelig Del, omtrent to Tredieparter.

Glimt af Sæder og Skikke i det ældste Christiania.

Det Kapitel af Christianias Krønike, hvortil vi nu gaa over, skulde, om Kilderne fløde rigere, blive et af de interessanteste. Men det Grundlag for den kulturhistoriske Skildring, som alene Autobiografier, Dagbøger, fortrolige Breve, Reisebeskrivelser o. s. v. kunne give, savnes næsten aldeles. Reskripter og Skifteprotokoller byde kun en tarvelig Erstatning, og en fyldigere og mere udtømmende Skildring af norsk Byliv i den Tid, som gaar forud for vore Oldefædres Dage, er overhoved alene mulig, hvor det gjælder Bergen. Om Christiania kjende vi kun Smaating.

Vor Bys Skifteprotokoller ere bevarede omtrent fra Slutningen af syttende Aarhundrede. Af de fuldstændige Fortegnelser over de Afdødes Bohave og øvrige Løsøre, som der meddeles, faar man strax det Indtryk, at Husindretning og Levemaade hos den talrigste Del af Borgerskabet endnu var yderst tarvelig og simpel. Kun sparsomt omtales Sølvtøi, naar undtages i de faa fornemmere Huse. Husgeraad af Glas og Stentøi forekom heller ikke ofte, selv hos den mere Bemidlede. Fade, Tallerkener, Smørbrikker, Kopper, Støb, Kander, Saltkar, Skeer og Lysestager vare næsten altid af Tin. Møblementet i borgerlige Huse bestod for det Meste af „Vraaskabe," [101] store Kister (saaledes som endnu hos Bønderne), Træstole eller stundom Stole med „sorte Lidser," af og til Lænestole eller røde Læderstole, Kistebænke til at sove i, eller ogsaa store Senge med blaarendet Olmerdugs Dyne og Sparlagen. Af Klædningsstykker nævnes hyppigst Kalamankeskjortler og Veste, Plydses Buxer, Kattuns Slobrokker, blaa Kapper, Kjortler af sort „Borats" eller forede med Ræveskind, Ferendins-Kjoler, Ratins- og Sarses-Skjørter samt Muffer, hvilke dengang anvendtes af begge Kjøn. Enhver Mand, der paa nogen Maade vilde regnes til den bedre Klasse, lige ned til en fattig Skolemester, hvis hele Bo kun gik op til 15 Rdlr., havde sin „Degen" eller Galanterikaarde med Gehæng, og Borgervæbningen fordrede, at en „Mønsterbøsse" skulde findes i ethvert Borgerhus.

Ganske anderledes saa det imidlertid ud i de fornemmere Huse, hos Embedsstanden og Kjøbmands-Patriciatet. Her forekommer jevnlig Sager af Guld, saasom Balsombøsser[72], Armbaand, Guldkjeder, Ringe med „Taffelstene" og „Rosenstene," Signetringe o. s. v., stundom Diamantsmykker taxerede lige til 900 Rdlr. I et enkelt Bo (rigtignok udenfor vor By, nemlig hos den ældste Werenskjold paa Hafslund) forekommer ikke mindre end [102] 23 Sølvkander, der tilsammen veiede 1766 Lod, derhos nævnes oftere Præsentertallerkener, drevne Konfektfade af Sølv samt forgyldte Skeer, Knive og Gafler med Filigrans Skaft. Videre forgyldte Speile med rødt Glas, lakerede og „hollandske" Borde med „Ceridons," malede Ovalborde, Ruslæders Stole, Messinglysekroner, Bogskabe med Glasvinduer, Brevskabe, Duge af Ostende-Dreiel, Haandklæder af Damask, Grønne Danziger Overtræk med Sælskind, Gardiner af Kattun og af hvidt Klosterlærred o. s. v. En stadig Væggeprydelse var Kongens, Dronningens samt Statholder Gyldenløves Portræter.

Tobak var allerede bleven almindelig og yndet i Norge under Christian den fjerde, der vel i 1662 [Anm.: således i originalen; formentlig 1632] under Trusel om Konfiskation og vilkaarlig

[72]Disse spillede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede en stor Rolle i selskabelige Samkvem; Tullin, der skrev omtrent 1760, siger saaledes: „For 50 Aar siden, da Balsombøsser vare i sin Velmagt, var det brugeligt, at Fruentimmerne i Selskab strøge Balsom paa Hænderne. Om nu Mandspersonerne fandt den Tid paa den Mode at kysse paa Hænderne for at nyde desbedre godt af Lugten, eller Fruentimmerne balsomerede deres Hænder for at gjøre denne Høflighed angenem for Mandfolkene, skal jeg just ikke kunne sige." Hos Holberg forekommer ogsaa Balsombøssen, saaledes nævner Pernille i „Jacob v. Tybo" sin Balsombøsse blandt de Ting, som hun vilde „reducere," — „hvis ingen unge Karle vare til."

Straf forbød denne Vares Indførsel, men dog i 1643 igjen „indtil Videre“ ophævede sit Forbud; under Gyldenløves eller den skaanske Feide forbrugte Soldaterne Snus i stor Mængde. Derimod maa Sukker, Kaffe og The endnu i 1686 have været lidet kjendte hos os, da de aldeles ikke nævnes i det Udkast, som i hint Aar blev forfattet til Fordelingen af samtlige, mere kurante Handelsvarer mellem visse bestemte Klasser af Handlende (Side 52—53). I Begyndelsen af attende Aarhundrede forekomme derimod alle disse tre Artikler allerede hyppig, og fra den Tid af støder man i fornemme Huses Inventarielister paa Porcelænskopper, Sølvkaffekander, Sølvspølkummer og lakerede Theborde.

Lige ned til Slutningen af Christian den fjerdes og Begyndelsen af Fredrik den tredies Regjeringstid sees de fornemste Folk at have ladet sig vie i Kirkerne om Søndagene før Høimessen under Klokkernes Kimen. Men allerede ganske kort efter Suverænitetens Indførelse ophørte dette at være passende for Folk af Stand, og [103] Vielse i Husene begyndte at træde istedet, en Vane, der vedligeholdt sig lige ind i vort Aarhundrede. Til Bryllupper blev der hyppig trykt Gratulationsvers o. desl. (for det meste mod Betaling) af Skolens Hørere eller vel endog Disciple og andre Poeter i Aabenraa. Fordetmeste vare slige Epithalamier af en drøi, stundom endog slibrig Natur, hvorfor det 1747 blev indskjærpet, at de ei maatte trykkes uden at have passeret Biskopens Censur. Endnu længe maatte formuende og anseelige Personer overensstemmende med Kirkeordenantsens Bud finde sig i at staa aabenbare Skrifte i Kirken for Leiermaal, saaledes den rige Nils Toller (Side 46) der fordi han havde gjort sig skyldig i denne Forseelse paa Akershus (altsaa „i Kongens Gaard“), yderligere straffedes med at tabe sin Forlening med Kronens Sagbrug, i 1664 Postmester Jakob Hansen, i 1665 Fogden i Solør, i 1667 Verner Nilsen (Werenskjoldenes Stamfader) og i 1671 Borgermester Bremer. Efter den Tid indførtes i dette Punkt en formelig Afladshandel i vor Kirke, idet man endog efter „underskedlige“ Feiltrin af denne Art kunde frikjøbe sig fra offentligt Skriftemaal ved at „give Noget ad pios usus“; ved et Reskript af 1690 fritoges hele den militære Stand, endog de menige Soldater, aldeles for publik Absolution, et Privilegium, der naturligvis virkede yderst demoraliserende. Efterhaanden kom altsaa Kirkestraffen alene til at ramme den Fattige. Om Begravelser kan mærkes, at fornemme Folk gjerne bisattes i Kirkekjelderen ved Lys om Aftenen. Formuende Familier lode endnu i Begyndelsen af 18de Aarhundrede af og til Ligtaler over sine Slægtninge, tildels meget vidtløftige, udgive i Trykken[73].

[104] Et Par Smaatræk af gamle Dages Selskabsliv maa her finde Plads. Laurids Ruus, hvis Navn vi allerede før have havt Leilighed til at nævne, havde været Byfoged i det gamle Oslo og var siden bleven Borgermester i Christiania. Som saadan holdt han i 1637 et Gjestebud i sin Gaard ved den indre Havn eller „Raver,“ som man i den Tid havde forsøgt at anlægge (Side 25—26) og over hvilken der just i Nærheden af hans Hus førte en Bro. Mellem Gjesterne var den bekjendte Magister Kjeld Stub, Christianias Sognepræst i Aarene 1635—1641[74], for hvem dette Gjestebud blev Begyndelsen til alvorlige Ubehageligheder. „Om Aftenen, (forklarede siden Kjeld Stub),

[73]En fattig Conrektor, Mag. Joh. Schrøder, der længe havde været „hengiven til Melancholi og Drik,“ døde ugift 1730. Den „salige Karls“ Begravelse slugte naturligvis en stor Del af, hvad han efterlod, skjønt den var arrangeret med størst mulige Tarvelighed. Der var indkjøbt ½ Anker Vin for 2 Rdlr. 2 Mk., nogle Potter Brændevin à 1 Mk., 4 Lemoner à 12 ß, 2½ Pund Sukker til Øl og Vin à 1 Mk. 4 ß, Sukkerbrød for 2 Rdlr., Øl, Tobak, Piber, Lys, Granbar, Sand osv. for 10 Rdlr.

[74]Allerede som Student havde Kjeld Stub været Militær, idet han under Trediveaarskrigen havde tjent i den keiserlige Hær i Nederlandene, først som Soldat, dernæst som Ingeniørofficer. Man har den Anekdote om ham, at en af hans gamle Krigskammerater senere kom til Christiania og der i den Grad forbauses ved at se sin fordums Vaabenbroder paa den daværende Trefoldighedskirkes Prædikestol, at han høit udbraabte: „Chilian, Chilian, wer Teufel hat Dich auf der Kanzel geführt.“

opknappede vor Borgermester helt vel beskjænket sin yderste Trøie, tog sig udi Buxelinen med den ene Haand, sprang af til Sæde udi en Dands, som jeg og var med udi, løb med et Glas paa Haanden[75] [105] nogle Gange rundt omkring, forhindrede og spredte Dandsen og, der han vilde sig nedsætte, faldt hannem Glasset af Haanden, og hans Hustru, Marthe Jensdatter, tog hannem ved Armen og førte hannem ud af Døren.“ Denne Scene voldte en Uenighed mellem Mag. Kjeld og Laurids Ruus, som snart efter voxte til formeligt Uvenskab ved en Strid angaaende en Piges Giftermaal, for hvem Borgermesteren var Formynder. Laurids Ruus foreholdt Presten, at han ikke „maatte anse ham for en af dem i Vaterland eller Piperviken“, at Presten heller var hans Tjener, end omvendt o. s. v. Vel bleve de for en kort Tid forsonede, Kjeld Stub besøgte Laurids Ruus i hans Hus og blev trakteret med Kirsebær i hans Have, men Striden brød igjen frem, ja Kjeld Stub negtede Laurids Ruus Sakramentet og vilde lyse ham i Kirkens Ban. Sagen kom for Statholderen, ja for Rigsraad og Konge, og Enden blev, at Presten dømtes til at forlade sit Embede, dog saa, at han skulde faa et andet Kald isteden. Paa den Maade kom Kjeld Stub til Ullensaker, hvis Prest, Mag. Trugels Nilssøn, forhen Rektor ved Christiania Skole, igjen blev Byens Sognepræst[76].

Henved halvhundrede Aar senere holdtes et Bryllup hos Provsten Mag. Jørgen Jørgensen († 1686), den sidste Sogneprest til den i den store Ildebrand ødelagte Trefoldighedskirke. Man har endnu i Haandskrift en lang Vise, som blev sungen ved denne Leilighed[77] og nogle Strofer deraf fortjene at trykkes.

[106] — — — — —
Nu ved Magister Jørgens Disk
Lad Jer vel tractere
Med feed Lax og lecker Fisk
Og med andet mere.
Tak tiltakke, Lammesteg,
Som kand lecker smage,
Lad Musik og lystig Leeg
Jer nu vel behage.
Gjester kjere, sætter Jer
Alle ned udi Fred,
Herligen, kjerligen
Alle at æde.
Tractement er i Vent
Stragst paa Stand, at I kand
Nydelig, frydelig
Æde med Glæde.
Fluxt skal Trumpeterne
Blæse i Sæderne,
Kjøgemester Retterne
Lader frembære
Sætter paa Diskene,
Lammesteg, Fiskene

[75]At danse med et Glas i sin Haand var en meget almindelig Skik i hine Tider; endog Geistligheden fulgte heri den almindelige selskabelige Tone, noget, man bedst kan se deraf, at et Reskript af 15de Mai 1638 opfordrer Bisperne til at formane Presterne, at de skulle beflitte sig paa et mere kristeligt og sømmeligt Levnet, bl. A. „fra at drikke Skaaler, staaende paa Knæerne, at danse med et Glas i Haanden og andre verdslige Usømmeligheder.“

[76]See herom P. Coucherons Afhandling „Et Bidrag til Mag. Kjeld Stubs Historie,“ i Theol. Tidsskr. udg. af Caspari m. Fl. B. 2, Side 458 fgg.

[77]Meddelt mig af Cand. jur. Thorvald Boeck, der har stødt paa den i Indhered.

Vil man fortære.
— — — — —

(Nu følge en Række Skaaler for Kongen, Dronningen og Kongehusets øvrige Medlemmer. Dernæst kommer):

Vel bøy, Høy Eexelentz (sic)
Prætig Gyldenløfue,
Udi dybest Reverentz
Hans Skaal vil vi prøfue.
Hand er Norges tro Patron,
Den høybaarne Herre,
Hans pro Afestion (sic)
Dricker vi til Ære.
Alle Træ Beckerne
Lue rød som en Glød
o. s. v.
[107] *Hans Høy gref'lig Exelentz,*
Genneral von Wedel,
Har vi og nu i Præsens
Paa vor Ønske Zedel.
See Felt Marstalck Skaal det er
Som vi nu skal røre,
Lader see, at en af hver
Skaalen ret kand giøre.
Skiencker i, drikker fri,
Alle Mand, som nu kand
Vedels Skaal med fuld Maal
Dricker til Ære.
Genneral ofuer al
Cavaliers, Officiers,
Herudi Norges Ri'
Monne hand være.
Felt Marskalk, gifue Gud,
Om hand i Marken ud
Skal staa for Stick og Skud
Seyer maa vinde,
Som hand er Ære verd
Guds Engle ham omgiærd,
Det martialske Suerd
Gud ham ombinde.

Biskop Doctor Rosing vi
Ey forglemme vilde,
Med det ganske Cleresi
J vor Bryllups Glæde.
Rosings Skaal det derfor er
Sambt de stiønne Præster,
Dem lyckønsker en og hver
Af vor' ædle Giæster.
Biskopen, Rosingen,
Doctor Hans, Gud bestans,

At hand maa stedse gaa
Vel her paa Jorden.
o. s. v.
[108] *Vores ædle Magistrat*
Vil vi ey forglemme
Sambt i denne By og Stad
Borgerskab fornemme.
Derfor nu, Hr. Præsident,
Magistrat deslige,
Nyd af Himmelens fermament
Lykke alle tillige
o. s. v.

(Efter en Skaal for Verten og hans Hus kommer følgende Slutningsvers):

Nu er vores Skaaler endt,
Dansen vil vi røre,
Vi vil skjære Coplement
Og os lystig gjøre.
Bruden først maa tagist op
Og fra Sæde vandre,
See, paa Gulvet holde Trop
Siden vil og Andre.
Saraban[78] *og vel and,*
Resonans giv til Dands,
Phioler stryg nu vist,
Lader os springe.
Brudgom kier, freidig vær,
Tag jers Brud, hold frisk ud,
Spring omkring, udi Ring
Mens det kan klinge.
Fruer, Jomfruer skiøn,
Dammer, Matronner kiøn,
Mens Linden staar saa grøn,
Danser nu frydig.
Lad det saa lystig gaa,
Til Natten kommer paa,
Mens det nu klinge maa,
Frejdig og døylig.

[109] Af offentlige Forlystelser kunne vi her nævne det første Spor til sceniske Forestillinger i Christiania, som det har lykkedes os at støde paa. Det er fra Februar 1667. Man ser, at omtrent ved Markedstider havde en Trup af „Komedianter“ indfundet sig i Byen og med Statholder Gyldenløves Tilladelse ageret paa Raadhuset, hvortil, som vi vide, den Gaard benyttedes, som nu er Lokale for den techniske Forening. De havde faaet Lov at spille i 14 Dage, men allerede inden Udløbet af denne korte Tid kom Bud fra hans høie Excellence til Magistrats-Præsidenten, Peter Dreyer, om, at „han skulde skaffe Komedianterne ud af Staden, eller hans Excellence vilde agere en anden Komedie med ham, Borgermestrene og den ældste Raadmand.“

En aarlig Morskab for Byen var den „Omgang med Musiqven,“ som Latinskolens Disciple maatte foretage sig ved hver Mortensdags Tid. Dette Væsen eller Uvæsen borttog 4 til 6 Uger af

[78] Sarabande, en dengang yndet spansk Dands, omtrent svarende til Ecossaisen.

Skoleaaret, da Drengene maatte indøves i sin Sang og andre Præstationer, hvis Hensigt var at fornøie Byen og indbringe dem selv Penge. I 1716 afsang de saaledes Viser om Karl den tolvte og Akershus's Beleiring. Først 1728 blev denne Skik afskaffet ved et kongeligt Reskript, efter at Rektor havde forestillet Kancelliet den lange Forsømmelse, samt at „Disciplene derover forfalde til mange Enormiteter, ja at der ogsaa er befunden de, som over denne Anledning ganske have forløbet Skolen, og at ofte paa Gaden ved denne Omgang sker Insolentse, idet omløbende løst Pak overfalder Disciplene.“ Som Erstatning for Tab i Indtægter maatte siden Christiania Kommune betale Skolen 130 Rdlr. om Aaret.

I Haandverkslaugene herskede, som bekjendt, tidligere mange Ceremonier ved Svende- og Mesterprøvernes Aflæggelse, der tildels vare af saare gammel Datum, og [110] staa i nært historisk Slægtskab med de Kontorskes brutale „Spil“ i Bergen og med de bisarre Depositionsskikke ved Universiteterne. Saaledes maatte Snedkersvende, for at respekteres som saadanne, underkaste sig en symbolsk „Behøvling“; Udtrykket „ubehøvlet“ i Betydningen af raa eller tølperagtig har sin Oprindelse heraf. Ved Laugsartiklerne af 1682 og 1684 blev vel saadan Behøvling forbuden i Christiania, men Snedkerne klagede snart over „at de Svende af deres Profession, som i Kongens Riger have lært, og som udreise paa deres Haandverk til Tyskland, hvor den gamle Vedtægt vedligeholdes, ikke der ansaaes for Svende, førend de sig slig Skik undergive, hvilket en temmelig Bekostning skal foraarsage.“ De fik da ved Reskript af 14de Septbr. 1705 Tilladelse til i Christiania at gjenoptage Behøvlingen, dog saa at „intet Usømmeligt eller Forargeligt passerer, som i forrige Tider er skeet.“

Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede vedligeholdt disse gamle Laugs-Skikke sig i Christiania. Naar en Snedkergut havde udtjent sine Læreaar, opgav Oldermanden ham et Svendestykke til Udførelse. Bestod han denne Prøve, maatte han derefter forfærdige en Sag, hvis Blad var en sværtet tynd Træspaan, hvori var skaaret Tænder, samt en Skrubhøvl, en Langhøvl og en Slethøvl, der skulde være sammensatte af tynde Træplader, saa at de under Behøvlingen kunde sønderbrydes, fremdeles en Hammer, Øxe, Hugjern o. s. v., altsammen af hult Træ. Naar Alt var færdigt, samledes Mestrene hos Oldermanden. Midt paa Gulvet anbragtes nu en Krak af et voxent Menneskes Høide, paa hvilket Svende-Emnet blev lagt for at tildannes. Oldermanden fremtraadte derpaa for at bearbeide dette Raaemne, først med Sagen, derpaa med Skrubhøvlen og efterhaanden med de øvrige Høvle og Redskaber, indtil de alle vare sønderbrudte. [111] Dette udførte han, idet han idelig lod falde Bemerkninger om Svende-Emnets Raahed, som sønderbrød Redskaberne, og anbragte forresten ogsaa andre traditionelle eller extemporerede Vittigheder. Endelig erklæredes Behøvlingen for tilendebragt, og Krakken veltedes, saa at den vordende Svend faldt om paa Gulvet. Saasnart han atter var kommen paa Benene, gav Oldermanden ham et Ørefigen og erklærede, at det var det sidste, han skulde modtage; thi nu var han Svend. Saa kom Punschebollen ind, og Skaaler bleve drukne for den Nybehøvlede, for Lauget og for Oldermanden, naturligvis paa Svendens Bekostning, der sædvanlig i lang Tid følte Svien af de Udgifter, som hans Promotion paadrog ham. Oldermandens Værdighed betegnedes ved et Skildt med forgyldt Stang, der var anbragt paa Taget af hans Hus. Paa en himmelblaa Tavle i forgyldt Ramme vare Snedkerprofessionens Emblemer: Passer, Vinkel, Høvl o. s. v. anbragte. Hos ham opbevaredes ogsaa den saakaldte Lade, en laasfærdig Kasse af Egetræ, hvori gjemtes Laugets Statuter og nogle sammenskudte Penge til Understøttelse for fremmede Svende. Naar en ny Oldermand var valgt, flyttedes Skildt og Lade til sammes Hus med stor Pomp (sammenlign Rektorskiftet ved de gamle Universiteter). Tidlig om Morgenen blev Skildtet ophængt fra den nye Oldermands Tag; foran

Huset var opført et Stillads, der naaede op til Stangen og ovenpaa havde en Afsats, hvorpaa flere Mennesker kunde staa. Mestre og Svende forsamledes i den fratrædende Oldermands Bolig, hvorfra Toget begyndte under Ledsagelse af Musikanterne med Klarinet og Valdhorn. Efter dem gik den forrige Oldermand i Kjole med Folioknapper med trekantet Hat og med Pisk og Silkepung i Nakken samt en dragen Staskaarde i Haanden; paa Kaardens Spids var stukket en Citron. [112] eller Pomerants, ventelig til Efterligning af Scepter og Rigsæble. Saa kom fire Snedkere, der bare Laden i fire Messinghanker, og endelig de øvrige Mestre og Svende parvis. En Harlekin i tætsluttende Rundtrøie uden Skjøder og med snevre Pantalons af firkantede blaa, gule og røde Klædeslapper fulgte med; med sit Træsværd slog han om sig blandt den tilstimlede Pøbel. For endmere at vække Latter var hans Bagdel forsynet med en Figur, der forestillede et Par uhyre Briller. Han forfulgte Gadedrengene, omfavnede de Piger, som han mødte paa Gaden, og tiltalte i forlibte Ordlag de Fruentimmer, som viste sig i Vinduerne. Ved Ankomsten til den nye Oldermands Bolig holdt denne fra Stilladset en humoristisk Tale, reciterede nogle plattyske Vers, og overleverede høitidelig Kaarden med Citronen paa Spidsen til sin Eftermand. Derpaa bragtes Punsch, og Skaaler bleve tømte for Lauget, Oldermændene o. s. v. Efter hver Skaal kastede Oldermanden sit Glas ned paa Gaden, og Pøbelen kappedes nu, om hvo der kunde gribe det for at erholde den Mark, der var fastsat som Belønning for at bringe det uskadt tilbage[79].

Ved Midten af syttende Aarhundrede (1646) kom Christiania i ordentlig Postforbindelse med Bergen og Throndhjem samt med Danmark og over dette Rige ogsaa med Udlandet. Posten gik fra Akershus Fæstning til Bahus og derfra gjennem Sverige. I 1653 skrev Fredrik den tredie til Statholder Gregers Krabbe, at Postgangen i Norge forekom ham mislig og langsom; medens Posten brugte 5 Dage om Sommeren og 6 à 7 Dage om Vinteren mellem Kjøbenhavn og Hamburg, gik [113] der med 7—8 Dage om Sommeren og 10—11 Dage om Vinteren mellem Christiania og Kjøbenhavn. Allerede dengang nøde Postbønder i Norge visse Privilegier, men maatte ogsaa bøde ½ Rdlr. for hver Time, de udebleve over den fastsatte Tid.

Den første, som fik Tilladelse til at anlægge et Apothek i vor By, var en Thomas Stenger (1641), men man blev snart af flere Grunde misfornøiet med ham, hvorfor Magistraten i 1645 forlangte ham „afskaffet." I hans Sted kom da 1646 en Haderslever Johan Piper.

Allerede ganske kort efter Anlægget omtales Christiania som et meget kostbart Levested. Dr. Sperling, der først havde praktiseret som Læge i Bergen og derefter paa Opfordring havde nedsat sig i Christiania, fremhæver i sin Levnetsbeskrivelse, hvormeget dyrere han fandt Alting i Christiania. I Christian den femtes Tid (1680) indførtes Konsumtionsafgift paa fast alle Forbrugsgjenstande, hvilket naturligvis gjorde Ondt værre. Konsumtionen blev opkrævet af Tolderen gjennem en dertil beskikket Fuldmægtig ved den endnu dengang med Volde omgivne Bys Hovedport (ud for Kongens Gade), medens Pipervikporten herefter skulde være ganske tilspærret for al Færsel. I 1681 udgjorde Konsumtionen noget over 9,000 Rdlr. Besynderlig nok henregnedes til Konsumtion ogsaa den Afgift, som skulde betales ved enhver Brudevielse, og som erlagdes med et høiere eller lavere Beløb efter Brudgommens Stand. Allerede tidligere have vi

[79]Jfr. Professor Hansteens Meddelelser i „Illustr. Nyhedsblad" for 1858, No. 6. Professoren har selv i sin Barndom været Øienvidne til de omtalte Optog og Skikke i Christiania.

omtalt de urimelige Paalæg paa Karosser, Fontanger, ja endog paa Sko, som indførtes under Krigen med Karl den tolvte.[80]

[80]Nye Saml. til den danske Hist. III, 40 fgg. [Anm.: henvisningstegnet i teksten mangler i originalen; noten hører formentlig til omtalen af Dr. Sperlings Levnetsbeskrivelse]

Stændermøder og Hyldinger.

Foruden derved, at Christiania var Sæde for Statholderen, fremtraadte Byen allerede i Tiden før Suverænitetens Indførelse ogsaa paa andre Maader som en Art Hovedstad for Norge. Den var saaledes Sædet for Stændermøder og Hyldinger, medens derimod de sædvanligvis med tre Aars Mellemrum afholdte Herredage ogsaa bleve afholdte i andre Kjøbstæder.

De norske Stændermøder opkom netop kort efter Christianias Anlæg. De vare snart Rigsdage, til hvilke Deputerede indfandt sig fra hele Norge, snart Landdage for et enkelt Hoveddistrikt. Saadanne, stundom temmelig talrigt besøgte Møder, have fundet Sted i vor By 1626, 1628, 1631, 1639, 1643, 1646, 1848 [Anm.: således i originalen; læs 1648], 1657 og 1661. Idetmindste i Marts 1639 holdtes Plenarmødet i den daværende Trefoldighedskirke, som netop for nogle Dage siden var bleven indviet; ved andre Leiligheder mødte de paa Akershus. Om den Maade, hvorpaa Stænderne forhandlede med de kongelige Kommissarier (hovedsagelig om Skatteydelser) vides kun Lidet, og en nærmere Omtale af Institutionen hører heller ikke hjemme i Byens særlige Historie[81].

[115] Naar Hylding af en Konge eller Thronfølger skulde finde Sted, var ikke alene de mødende Stænderdeputeredes Antal større end sædvanlig, men Byen blev da ogsaa Vidne til overordentlige Høitideligheder og pragtfulde Ceremonier. Hyldinger indtraf efter Christianias Anlæg 3 Gange, 1648 (Fredrik den tredies Kongehylding), 1656 (Christian den femtes Thronfølgerhylding) og 1661 (den norske Arve- og Enevoldshylding). Ved slige Leiligheder kom Nordmænd fra Rigets forskjellige Egne sammen. Landets vigtigste Forhold kom da paa Tale, fælles Ønsker og Velfærdsspørgsmaal bleve da udvexlede, drøftede og gjorte til Gjenstand for Ansøgninger og Forestillinger, og Hyldingsmøderne ansaaes derfor ikke uden al Grund af Samtiden som Hovedbegivenheder og Merkedage baade for det hele Rige og for den Stad, hvor de fandt Sted. Et Par af dem gjordes ogsaa til Gjenstand for særskilte Smaaskrifter.

Medens Christian den fjerde saa hyppig besøgte Norge og den Hovedstad, han selv havde anlagt der[82], saa Fredrik den tredie kun to Gange vort Land, begge Gange i Anledning af Hyldinger. Den 13de August 1648 kom han til Akershus med 4 Linjeskibe og 2 Fregatter. Statholderen, dengang Hannibal Sehested, var draget Kongen imøde til Drøbaksund og ledsagede ham nu til Fæstningen, hvis Kanoner tilligemed Flaadens tilsammen affyrede 450 Skud til Fredriks Ære. Ved Landstigningen stod Geistligheden og Lagmanden opstillede paa den ene, Magistraten og det bevæbnede Borgerskab paa den anden Side af Skibsbroen, der var overtrukken med sort Klæde. Kongen anvendte da de Par første Dage til at bese Gamlebyens [116] Tomter og den endnu nogenlunde bevarede Halvardskirke, Hovedøen og Sagene, og gjorde ogsaa en Udflugt til Bærums Jernverk, hvorefter Stændernes Deputerede samlede sig i Trefoldighedskirken, hvor Kongen personlig indfandt sig hos dem, og modtog deres Fuldmagter.

[81] Se om de norske Stænder Prof. Aschehougs „Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814," S. 446 fgg.

[82] Kun lidet vides imidlertid om Christian den fjerdes Levemaade i Christiania, naar han opholdt sig der. Paa Ladegaardsøen skal han have havt et Slags Landsted.

Den 24de August foregik selve Hyldingen under aaben Himmel paa den saakaldte Hovedtange udenfor Fæstningen, et Sted, der allerede 1591 havde været benyttet til denne Høitidelighed[83]. Hannibal Sehested havde gjort sig al mulig Flid for at ledsage Handlinden med saa stor Pomp og Pragt som muligt, da det ved denne Leilighed gjaldt at vinde den nye Konges Gunst. Han havde aaben Fuldmagt og skal ialt have forbrugt 30,000 Daler under det kongelige Ophold i Christiania. En Forhøining eller saakaldet „Pallads" var anbragt paa Hovedtangen, og var overalt betrukket med sort Klæde og Fløiel; i hvert Hjørne var opreist en Standart af Silke, og Veien derhen fra Slottet var belagt med Klæde. Paa den nordlige Side af Palladset saaes Christiania Borgerskab i fuld Bevæbning, paa den østlige Garnisonen i blaat „Liberi." Ved et Stakitverk, der omgav Palladset, var opstillet et Kompani Pikenerer, for at afværge „den indtrængende Almues idelige Indfald." Hans Majestæt kom nu selv ned fra Slottet, idet otte af de fornemste Lehnsherrer og øvrige Adelsmænd bare en Fløielshimmel over hans Hoved, hvorefter han tog Plads paa Palladset under en dobbelt Himmel. Efterat derpaa [117] Hannibal Sehested havde holdt en Tale og selv aflagt sin Ed, bleve Stænderne fremkaldte af Kongens Sekretærer, først Adelen, dernæst de ti Lagmænd, saa de fire Bisper samt Kannikernes og Presteskabets Deputerede, videre Magistratspersoner og Borgere, endelig Bønder og Haandverkere. Samtlige faldt paa Knæ for Kongen paa nogle dertil anbragte, med sort Klæde betrukne Skamler, Eden forelæstes dem af Kongens danske Kansler, hvorefter de Deputerede gjentoge Ordene efter Formularen. Alle, „fra Adelen indtil Borgerstanden inklusive," (altsaa ikke Bønderne) fik Befaling til at række Hs. Maj. sine Hænder. Efterat Eden saaledes var aflagt, affyrede Borgerskabet og Soldaterne samtlige sine Bøsser, og derpaa løsnedes fra Slottet og Flaaden hele 800 Kanonskud. Kongen forlod derpaa Palladset. „Og, som han gik ned ad Trappen, opløftede en fin Presteenke sin Røst blandt Folket og sagde lydelig med oprakte Hænder mod Himmelen af sin store Enfoldighed: O, Gud velsigne Dig, der Du gaar, saa mild og blid Du est, hvilke Ord af Kongen bleve optagne med et mildt Smil og naadigt Øiekast". Nu paafulgte en yderst livlig Scene, thi ifølge gammel Skik blev det hele Pallads, saasnart Akten var forbi, givet til Pris for den nysgjerrige Mængdes Plyndring, og mellem de utallige Tilskuere opstod naturligvis strax en Kamp om Fløielen, Klædet, Silken, Standarterne o. s. v.; Enhver vilde gjerne komme i Besiddelse af en liden Stump til Amindelse om den sjeldne Høitidelighed; „Alt blev med saadan Hast henrykt, at førend Hs. Majestæt var kommen paa Slottet igjen, var Alting nedbrudt og borte." Veiret, der under selve Handlingen havde været fortræffeligt, afløstes strax efter af Plaskregn, Hagel og Blæst, der dog kun varede en halv Times Tid, „hvilket af gamle norske Folk derudpaa blev hentydet, at denne Konge skulde vel fornemme nogen Anfegtning i [118] hans Regimentes Begyndelse, men dog snart bekomme en ønskelig og glædelig Tilstand." Om Eftermiddagen eller, efter de Dages Levevis, om „Aftenen," Kl. 4 lod Kongen samtlige Stænderdeputerede og dertil en stor Mængde Andre, tilsammen omtrent 1000 Mennesker, beværte, de Fornemste hos sig paa Slottet, de øvrige paa Raadhuset og i leiede Lokaler; 24 fornemme Borgere i sorte Kapper, 30 Forgangskvinder, hver med sin Stadsmø (Husjomfru) maatte opvarte, og Kongen lod sin Livmedikus, Hofprædikant og „andre fornemme Marskalker" gaa om paa de forskjellige Steder for at tilse, at ogsaa de „nedrige" Stænder bleve behørig betjente. „Og der befandtes Ingen, der talte den Anden et utilbørligt Ord til eller lod sig til Klammeri bevæge, hvilke vi Alle optage og holde for et besynderligt Fredriks- eller Freds-Tegn." Ikke destomindre bleve dog hele 1647 Øl- og Vinglas ituslagne. Om Aftenen afbrændtes et Fyrverkeri,

[83] I 1591 var nemlig Christian den fjerde bleven hyldet her. Et Øienvidne, Lektoren i Oslo, Mag. Halvard Gunnarssøn, sin Tids lærdeste Nordmand, men dog mest bekjendt ved sin baade af Danmarks og Norges Almue meget yndede „Prestepine" udgav i Rostok en latinsk Beskrivelse af denne Hylding, hvilken 1870 paany er udgiven af A. E. Eriksen.

der arrangeredes af en tydsk Kunstner, Filip Geyfuss. Tilsidst skulde Kongen forevige sin Hylding ved at oprette eller dotere nogle milde Stiftelser; han skjenkede saaledes bl. A. en Sum Penge til et Vaisenhus i Christiania, hvilket dog, først mere end hundrede Aar senere, virkelig kom istand (Side 97). Efter senere at have besøgt Drammen[84] og Kongsbergs Sølvverk drog Fredrik den tredie hjem til Danmark igjen den 6te September[85].

Otte Aar derefter kom Fredrik for anden og sidste Gang til Norge, dennegang ledsaget af sin Søn, Christian, der skulde hyldes som Thronfølger af Nordmændene, efter [119] at han allerede forlængst var bleven valgt af de Danske[86]. Til Hyldingen, der skulde afholdes samtidig med en norsk Herredag, indkaldtes som sædvanlig Adelen, Lagmændene og Biskoperne, to Kaniker af hvert Kapitel, Provsten og to Sogneprester fra hvert Skibrede, fra hver Kjøbstad en Borgermester, to Raadmænd og to fornemme Borgere med Byens Segl og de øvrige Borgeres Fuldmagt, samt af hvert Prestegjeld to Lagrettesmænd og to „Embedsmænd“ (ɔ: i Datidens Sprog Haandverkere). Kongen og hans Søn ankom til Christiania den 19de Juli 1656, ledsagede af flere fornemme Adelsmænd; den nylig udnævnte Statholder Hr. Nils Trolle til Trolholm, om hvem vi nærmere skulle fortælle i det Følgende, var kort Tid iforveien dragen op til Landet. Men denne Hylding gik stille af i Forhold til den Pragt, som forrige Gang var bleven udfoldet af Hannibal Sehested; Udgifterne, Vinen fraregnet, skulle denne Gang ei have udgjort mere end omtrent 4,500 Rdlr. I det Hele var dog naturligvis Fremgangsmaaden med selve Akten den samme, som før, ogsaa nu havde man et Pallads (eller som det her kaldes „Theatrum“), og efter Handlingen beværtedes Stænderne ogsaa nu af Kongen, dels paa Slottet, dels paa Raadstuen (Techniske Forenings Lokale) og paa private Sale. En Hospitalsforstander Jacob Brandt havde paataget sig Beværtningen, der bestod af tolv Retter Mad; hans Regning, hvori Intet er indbefattet for Drikkevarer, gik op til 718 Daler. En af de Borgere, hvis Huse vare anvendte til Gildet, fik senere udbetalt 30 Daler som Erstatning for udslagne Vinduer og for „det [120] Klæde, som af Væggen var afrevet,“ hvoraf man maa slutte, at Stænderne have moret sig godt; Manden var imidlertid misfornøiet med Godtgjørelsen og tilføier derfor paa sin Kvittering, at Skaden var dobbelt saa stor. For at tilveiebringe de fornødne Levnetsmidler til denne Beværtning havde man maattet gribe til overordentlige Midler; Fogderne over hele det store Akershus Len (som ogsaa indbefattede begge de nuværende oplandske Amter) havde faaet Befaling til at indsende, hvad de kunde faa opkjøbt af Oxer, Kalve, Svin, Gjæs, Høns, Æg o. s. v. Endel Prester og Bønder medbragte ogsaa Foræringer til Leiligheden; Sognepresten til Stange, Hr. Christopher Hjort, havde saaledes med sig en dengang stor Raritet, nemlig fire Kalkuner. Men Altsammen forslog ikke, Folk maatte sendes om paa Landet for at gjøre Indkjøb, og to Fiskere havde i 7 Uger reist om paa alle Kanter for at skaffe Fisk; paa Fæstningen havde man ladet gjøre tretten nye Fiskegarn og et stort Vad i denne Tid. Grønsager skaffede man sig paa den Maade, at Apotheker Philip Modt leverede Frø, som Urtegaardsmanden, Jan Volkemeyer, da saaede i Slotshaven. Fredrik den tredie var, som man ved, en stor Elsker af alt, hvad var sjeldent, fornemmelig i Naturen, saaledes havde han stedse megen Fornøielse af ualmindelige Dyrearter, og havde i Danmark jevnlig Kameler o. s. v. hos sig. Allerede tidligere havde han befalet en Statholder at nedsende til ham en norsk Bjørn, og nu

[84]Veien derhen var endnu saa slet, at man kun, naar der var Slædeføre, kunde kjøre den; Kongen og hans Følge seilede derfor til Drammen med et Par Jagter.

[85]Se forøvrigt om denne Hylding Y. Nielsens Afhandling i Norsk hist. Tidsskr. I, 23 fgg.

[86]Om dette Valg, som er af megen Interesse, fordi der ved den Leilighed for Alvor opkom Spørgsmaal, om ikke Norge fremdeles skulde betragtes som Arverige, samt om den norske Hylding 1656, se „Meddelelser fra det norske Rigsarchiv,“ I. S. 267 fgg.

beredede man i Christiania Monarchen Glæden af at eie et Elsdyr („Elendsdyr“), der opbevaredes til ham i et Hus med fire Hjul under, og som senere blev sendt til Fredriksborgs Slot, hvor en Karl forordnedes til at passe det. En Fin, Nils Andersen, indfandt sig ogsaa ved Hyldingen med en Gave til Kongen, bestaaende af fire Rensdyr, der ligeledes førtes til Danmark. Sandsynligvis have disse [121] Dyr vakt større Opmærksomhed blandt den i Christiania forsamlede Menneskemasse, end de kun for de Færreste bekjendte politiske Forhandlinger paa Stændermødet, under hvilket dennegang ogsaa indkom to mærkelige Forestillinger til Kongen fra Nordmænd, der vare misfornøiede med Fædrelandets daværende Stilling med Danmark. Begge disse Skrifter, af hvilke det ene endog raader Kongen til et Statskup i hans egen og Norges Interesse, ere opbevarede, men deres Forfatteres Navne vides desværre ikke. I de sidste Dage af Juli drog de kongelige Personer igjen bort fra Byen og Landet.

Statholdere, Militære og andre Standspersoner. De sidste Kongebesøg.

Under Svenskekrigen i Fredrik den tredies og Karl Gustavs Dage var den rige danske Magnat Hr. Nils Trolle til Trolholm Statholder i Norge. Samtidig var en tysk Eventyrer, Oberst Georg Schröder, der først i mange Aar havde været i svensk Tjeneste[87], derpaa var gaaet over i dansk, og nu var bleven adlet med Navnet Lövenklau, ansat som Proviantkommissarius. Lövenklau var en brutal og ondskabsfuld Person; „hans Tapperhed og Mod i Dueller var endog Børnene i Christiania velbekjendt." Mellem disse to Mænd opkom Uenighed, der snart gik over til bittert Fiendskab. Statholderen afsatte paa egen Haand Lövenklau, men da denne havde Udnævnelse af Kongen selv, opstod heraf en langvarig Proces, der dog endte med at Nils Trolle vandt, og at Lövenklau som Løgner dømtes at have sit adelige Navn og Vaaben forbrudt; denne Sag skal have været den første, der paadømtes ved den efter Suverænitetens Indførelse oprettede Høiesteret. Lövenklau begav sig da udenlands og udgav (1663) fra Holland af, i sin Fortvivlelse et Skandskrift [123] mod Nils Trolle[88]. Som al anden Skandalliteratur maa naturligvis ogsaa denne Bog læses med Mistænksomhed og benyttes med Forsigtighed, men enkelte Træk deraf fortjene dog trods de øiensynlige Overdrivelser og Urimeligheder en vis Opmærksomhed, da de omhandle Forholdene i Christiania under Krigen. Trolle beskyldes for Feighed, sin Kone og sine Børn samt sit Gods sendte han, heder det, paa 40 Slæder til Bergen; selv forlod han ikke Byen og saa aldrig til Armeen. De rige Folk i Christiania, fortælles der videre, fik Lov at bringe sit Gods i Sikkerhed ind paa Akershus, men de fattige Folk i Forstæderne maatte finde sig i, at deres Huse bleve nedbrudte eller brændte, for at ikke Fienden, om han nærmede sig Staden, skulde finde Tilhold i de udenfor Stadens Volde og Grave liggende Smaabygninger. Uagtet adskillige Borgere i Norge, fornemmelig i Christiania, vilde have sendt Skibsladninger til Kjøbenhavn med Træmaterial, hvortil der under Beleiringen var stor Trang, var dette blevet hindret af Trolle. Ligesaa skulde denne have optaget Laan paa Kongens Vegne til 5 pCt., skjønt endel Indbyggere i Christiania og Tønsberg havde tilbudt Penge til 3 pCt. Endelig beskyldtes Statholderen for i de faa Aar, han levede i Norge, at have udsuget Nordmændene paa det Skammeligste, understøttet heri af sin Hustru, Helene Rosenkrands, og sin „Geheimeraad" Kommissarius Meklenburg; hans Udpresninger ansloges endog til „flere Millioner (!!)[89].

[124] Efter at Lövenklau selv var draget bort fra Norge, kom i 1662 hans Søn, Johan Christian, derhen, uvist i hvilken Hensigt. Ogsaa han vakte Røre og Spektakel, idet han paa Christianias Gade dræbte en Student i Tvekamp, hvorfor han dømtes fra Livet, men indstilledes til Benaadning.

Mellem de senere Statholdere har Ulrik Fredrik Gyldenløve et Navn, der fordunkler alle de øvriges. Han var uægte Søn af Fredrik den tredie med Margrete Pape, en holstensk Kvinde, (der senere i Ægteskab med en Hausmann blev Stammoder til den senere mægtige og ansete, nu

[87]Medens han tjente de Svenske, skal han (midt under Freden) have ladet falde Ord, om at de tre nordiske Rigers Forening under den svenske Konge var nærforestaaende, hvilke Ytringer hans Uvenner i Danmark senere lode ham høre ilde for.

[88]Apologia d. i. abgenöthigte Ehrenrettung wider Nils Trollen. Amsterdam 1663. 4. (paa Latin og Tydsk). I 1668 udgav han i Hamburg: Abermalige Ehrenrettung (ligeledes i begge Sprog).

[89]Som Modskrift mod Lövenklau udgav Oluf Rosenkrands, den samme, hvis Apologi for den danske Adel senere bragte ham saa megen Modgang, en „Statua honoris," der naturligvis roser Trolle ligesaa stærkt, som hans Fiende havde lastet ham.

forlængst uddøde Familie af dette Navn i Norge). Kongen elskede denne Søn særdeles, han blev vel oplært og tidlig sendt udenlands; saaledes tjente han som Militær baade i franske og spanske Krige, blandt Andet i Striden mod Portugal, der dengang endnu kjæmpede for sin Uafhængighed. Han forlod Spanien, efter at være ophøiet til Grande, og kom nu hjem til Faderen, der 1664 udnævnte ham til norsk Statholder, en Værdighed, han vedblev at indehave lige til 1699.

Gyldenløve var begavet og en smuk Mand, med en elegant og indtagende Optræden[90], var gavmild og nedladende, men tillige i høieste Grad hengiven til den Libertinisme, [125] som paa den Tid i Englands Karl den anden havde sin Repræsentant mellem Europas Fyrster; en Gesandtskabsreise, han kort efter sin Udnævnelse foretog til England, havde ogsaa bragt ham i personlig Forbindelse, ja, som det synes, endog temmelig nær, med den letsindige Stuart. I Norge blev han elsket af den hele Nation og det paa en Maade, som faa Herremænd ere blevne det. Carl Deichmann, Biskopens bekjendte Søn, ytrer i sine endnu utrykte Optegnelser følgende herom: „Nordmændene ansaa ham som sin Skytshelgen og havde baade før og efter en synderlig Veneration og Kjærlighed for denne Herre, der havde den Gave aldeles at indtage Indbyggernes Hjerte formedelst hans prægtige Opførsel, populære Omgang, tapre Anførsel og lystige Levnet. Han tog dem og i alle Ting i Protektion, særdeles Almuen, den han forsvarede mod alle Exekutioner og ubillige Paalæg. Han var istand til at bringe Nationen til, hvad han vilde, han hørte selv Folkets Klager og lod dem sjelden gaa utrøstede fra ham. Fjeldbønderne kaldte ham aldrig andet end: Du Gyldenløve. Mange Historier har man, om at han ofte forklædte sig, for at prøve, om deres Kjærlighed var paalidelig“ o. s. v.

I Begyndelsen havde Gyldenløve sin Bolig paa Akershus, men siden Fæstningen under Christian den femte blev udvidet og forbedret, ønskede man ikke, at Uvedkommende skulde have sin Gang der, hvorfor Statholderen nu tog Bolig i Byen. Gyldenløve eiede og beboede senere den store saakaldte Calmeyergaard ved Raadhusgadens og Kirkegadens Overskjæring, der efter sin første Eier bærer Indskriften „Peter Grüner“. Hans Hus kaldtes ligefrem et Hof. Mellem hans Pager var en Neger, Christian Hansen Ernst, der siden blev Kragerøs første Postmester, men dræbtes i et Slagsmaal paa Gaden 1694, sandsynligvis den eneste sorte Embedsmand i Norge.

[126] Svenskekrigene og Statsforandringen bidroge til at kalde Militære i større Mængde end før til Byen, og Officererne gjorde sig snart gjældende i det selskabelige Liv, men ikke altid paa den heldigste Maade, thi deres Dannelse var fordetmeste ringe[91]. Dueller bleve almindelige. I sine Optegnelser nævner Carl Deichmann en Oberst Systerflet som en farlig Duellant; „han nedlagde 9 à 10 i Tvekamp uden at lide noget derfor, hans Kunstgreb bestod i en besynderlig Maade at irritere sin Kontrapart og derved bringe ham ud af Kontenance.“ Ogsaa Gyldenløve, der selv var en „martialsk Herre“ tog stundom Del i de støiende militære Sammenkomster; mellem Tidens øvrige mest bekjendte eller berygtede Størrelser i disse Kredse nævnes især Generalerne Reichwein og Folkersam, der under Krigen med Sverige (1675—79) vandt et vist Ry for

[90] Englænderen Molesworth omtaler ham i sin bekjendte Bog „Account of Denmark“ saaledes: „He has be one of the handsomest and continues one of the finest Gentlemens, that Denmark has produced: having to his natural accomplishments added all the advantages of travels and knowledge of the world. He is a man of pleasure and understands it in all its refinements, his palace, his gardens, his entertainment, manner of accosting excellent. He was formely ambassador from his father to King Charles the Second, who shewed such a particular esteem for him, that he made him the partner of his pleasures.“

[91] Allerede 1660 forefaldt brutale Scener. Vagtmesteren i Christiania kom d. A., medens han gjorde sin Natterunde, i Slagsmaal med nogle Officerer, en Mads Rott, Jørgen Reichwein den Yngre o. fl. Vagtmesteren og Stadsvagten bleve ilde saarede og slagne; en af dem mistede sit Øie. Sagen kom for Krigsret, men Officererne — bleve frikjendte. Appel til Herredagen, Klager til Statholderen o. s. v. frugtede Intet.

Tapperhed[92]. „De fleste Samkvem paa den Tid, (siger Carl Deichmann) vare ubehagelige, thi de gik sjelden af uden Brouillerier, især da der altid blev drukket stærk Vin. Den som ikke var de Andre voxen, maatte helst blive borte fra disse Kompanier; især naar Nogen vilde distinguere sig enten ved Klædebragt eller paa anden Maade, fandt man paa adskillige Inventioner, med at kaste sig selv i Gravene, at kaste sine Parykker og Klæder [127] paa Ilden o. s. v. Generalmajor Reichwein brugte Mustacher, hvilke Gyldenløve gjerne vilde skille ham af med; Statholderen fandt derfor paa, at alle skulle lade sig barbere, men da det kom til Reichwein, satte han sig ned, tog sin Kaarde ud og sagde til Feltskjæreren: Begynd kun og rag mit Skjæg, men dersom Du rører et Haar af mine Knebelsbarter, skal denne (Kaarden) sidde i Dig. Barbereren forrettede det skjælvende og turde ikke fuldføre den ham givne Ordre, ei heller blev der talt mere derom af Gyldenløve, thi Reichwein var ikke at spøge med[93]."

Gyldenløve kom i Besiddelse af uhyre Eiendomme i Norge, idet Laurvigs Grevskab oprettedes for ham 1671, og senere ved hans Uvens, Griffenfeldts Fald ogsaa dennes Grevskab Tønsberg (Jarlsberg[94] tilfaldt ham; det sidste overdrog han dog 1683 til Feltmarskalken, Grev Wedel. Uomtvistelig nærede ogsaa Gyldenløve Interesse for Norge, og han gjengjeldte ganske vist indtil en vis Grad de Følelser af Hengivenhed og Tillid, hvormed [128] Nordmændene stedse omfattede ham. Men at leve til dagligdags i Christiania forekom ham dog snart trivielt, hans Hu stod til Hoffet i Danmark, med dets franske Forlystelser og Pragt, hvorfor man ogsaa hyppig finder ham fraværende fra sit Statholderskab. I Kjøbenhavn lod han sig i Aarene 1672—83 opføre et stolt Palais i italiensk Stil paa Kongens Nytorv, hvilket blev bygget af Stenene fra det gamle Kallø i Jylland; det er den samme Bygning, der senere efter Christian den femtes Enkedronning fik Navnet Charlottenborg, og som nu benyttes til Akademi for de skjønne Kunster.

Allerede Faderen, Fredrik den tredie, og siden ogsaa Halvbroderen, Christian den femte, over hvilken sidste Gyldenløve udøvede den største Indflydelse, indrømmede ham at faa Vicestatholdere for Norge beskikkede, hvorved Statholderen selv sattes istand til jevnlig at være borte fra Landet. Den første af disse Vicestatholdere var Ove Juel til Villestrup i Jylland, en af dem blandt den gammeldanske Høiadel, der uden Knurren fandt sig i de nye Forhold efter 1660. Han fungerede som Vicestatholder omtr. 1670—73 og har efterladt en Dagbog fra den Tid, hvoraf dog kun faa Træk kaste noget Lys over Tilstandene hos os. Senere var Just Høg Vicestatholder; han døde 1694. Om Beskaffenheden af hans Hus kan man danne sig en Forestilling, naar man erfarer Antallet paa det Tjenerskab, hvoraf han og hans barnløse Frue lode sig opvarte, nemlig 1 Haandskriver, 1 Kammertjener, 2 Jomfruer, 6 Piger, 4 Lakeier, 2 Pager, 1 Kusk, 1 Gaardskarl[95]. I

[92]Folkersam var af Fødsel en Kurlænder og var oprindelig med flere Landsmænd (f. Ex. Stamfaderen for Familien Meidell) kommen hid til Norge for at bestyre Eidsvolds Jernverk, der i nogle Aar eiedes af Hertugen af Kurland. Et Sagn om F. læses i Forf.s Bygdesagn, S. 74—75.

[93]Denne Slags Fornøielser vare iøvrigt ogsaa tidligere i Brug mellem Adelsmænd og Militære. Et almindeligt Navn derpaa var „at ride Feilemarked." Man stak da gjerne en Daggert op i Loftet over Bordet, og, saa længe den stod fast der, havde Enhver Lov at „ride Feilemarked," det vil sige at frabytte de Øvrige Klæder, Støvler, Sporer, Kjole, Handsker, Krave, Hat o. s. v., saa at den, som her ikke forstod sit Snit, maatte gaa nøgen eller med Pjalter istedenfor sine gode Klæder fra dette „Marked," ja „undertiden med store Hug til, efterdi Ingen maatte negte noget Bytte, som forlangtes." (Ostersøn-Weiles Glossarium, S. 267).

[94]Ved Horten havde Gyldenløve ladet sig bygge et meget prægtigt Lyststed, hvor han undertiden opholdt sig om Sommeren; det var omgivet med Volde, og (siger Carl Deichmann) „til Tidsfordriv var der plantet Kanoner". Bygningerne brændte siden op.

[95]Samtidig (1691) havde Justitiarius i Overhofretten, Etatsraad Lund, 6 Piger, 1 Kammertjener, 3 Lakeier, 1 Kusk, 1 Præcep- tor og 2 Arbeidsknegte. Den ugifte Sekretær ved samme Ret havde ikke mindre end 4 Tjenere. De rigeste Kjøbmænd stode endnu langt tilbage med Hensyn til Tjenerskab; Erik Anker (denne Families Stamfader) havde f. Ex. kun 1 Skolemester, 1 Krambodsvend, 1 Krambodbreng og 3 Piger.

hans og andre fornemme Huse i den Tid, blev der blæst til Bords af Instrumentister. Til sin ret store Bogsamling holdt han en egen Bibliothekar.

[129] Ved Christian den femtes Død 1699 foregik en stor Del Forandringer med de høieste Embeder, og Gyldenløve, nu allerede tilaars, tog da ogsaa sin Afsked. Han skal først have været betænkt paa at ville bo i sit Grevskab Laurvig, men, som det heder, efter Kongens Raad, besluttede han dog tilsidst at leve sine sidste Dage i Hamburg, hvor han døde 1704. Hans Eftermand blev Fredrik von Gabel, Søn af den bekjendte tyske Intrigant, der spillede saa stor en Rolle ved Enevældens Indførelse, og Svigersøn af den ovennævnte Ove Juel, med hvis Datter han havde havt Bryllup her i Christiania 1671. Gabel fik dog kun Bestalling som Vicestatholder, og det uagtet der ingen virkelig Statholder udnævntes[96]. Gabel var udentvivl en velmenende Mand, men tillige i høi Grad vrøvlevorren, og han henfaldt idelig til ufrugtbart Projektmageri. Han drev Bergverksdrift med store Tab og sværmede derhos især for Fæstningers Anlæg paa alle Kanter af Landet; med disse sine Planer skal han have trættet Fredrik den fjerde, da denne besøgte Norge 1704. Man har ogsaa antaget, at en af Grundene til Oprettelsen af det samme Aar indførte kollegiale Statholderskab, Slotsloven, var Frygten for at Gabel ikke ganske var sin Post voxen. Med de to næst ham fornemste Mænd i Christiania, nemlig Stiftamtmanden og Feltmarskalken, laa Gabel i stadig Strid. Den første, Christian [130] Stockfleth, en Bispesøn her fra Byen, der tidligere havde tjent som Diplomat og udmerkede sig ved Lærdom og varm Interesse for sit Fødelands Historie, vovede at drille Vicestatholderen ved Spydigheder og satiriske Erklæringer (f. Ex. hans Paaskrift paa en af Gabels Memorialer: „Hvad jeg om denne Sag tænker, har tænkt eller kunde tænke, det giver jeg Deres Excell. selv at betænke), og Enden blev da den, at Stockfleth meget mod sin Villie maatte forlade sin kjære Eiendomsgaard Tøien og drage til Bergen som Stiftamtmand. Med Feltmarskalken Gustav Vilhelm Wedel, denne grevelige Slægts Stamfader her i Landet, laa Gabel i saa aabenbar Uenighed, at det ene kongelige Reskript efter det andet maatte til for at paalægge dem at leve i Fred og Forligelighed. Til Gabels Indfald hørte ogsaa, at han lod anstille Klapjagter efter Tatere og Landstrygere. Med saadanne Fanger befolkede han de gamle Fængsler paa Akershus, formodentlig Kjælderne under Garnisonskirken; i Aaret 1700 havde han saaledes 44 slige Skøiere siddende paa Fæstningen, medens der samtidig meldtes ham fra Hedemarken, at man der havde faaet fat paa 86 Stykker til. Men en Ros skal man ikke kunne frakjende Gabel, og det er den, at han var en af de danske Embedsmænd i Norge, der tilegnede sig en Nordmands Synspunkter og Interesser. Hans Skrivelser til Kongen ere jevnlig opfyldte med Bemerkninger om at „det ene Rige ikke maa graveres af det andet," samt Klager over, at Norge hidtil kun altfor meget var blevet regjeret efter „Particulaires i Danmark, deres Egennyttighed" osv. Saaledes vilde han ogsaa, at hans „Mestersvende, Svende og Drenge" (under hvilke Betegnelser han forstod Stiftamtmænd, Amtmænd og Fogder) skulde tænke og handle, men sagtens har Gabels Evne til at gavne Norge været ringere end hans Villie. Han døde 1708.

[131] General Johan Vibe, som fulgte Gabel i Embedet, døde efter et Par Aars Forløb, og nu kom den berømte Baron Waldemar Løvendal for en kort Tid til at forene den høieste civile og militære Myndighed i Norge. Løvendal var en Søn af U. F. Gyldenløve og en dansk adelig Dame, Sofia Urne; der har været tvivlet om, hvorvidt Gyldenløve har været hemmelig gift med hende, eller ikke. Sønnen kom tidlig udenlands og traadte i Tjeneste hos den udsvævende og forfængelige Kurfyrste

[96]Følgen heraf var den, at Nordmændene troede, at Gyldenløve fremdeles var deres Statholder; ved Nedlæggelsen af Grundstenen til Throndhjems Raadhus 1702 satte man derfor hans Navn som saadan efter Kongens paa den nedlagte Plade.

af Saxen og Konge i Polen, August den anden, men gik nu, efter ved Hoffet i Dresden at have gjort Bekjendtskab med sin Frænde, Fredrik den fjerde, til Norge for derfra at kjæmpe mod Svensken; som bekjendt har ogsaa Streiftoget i Baahuslen 1711 faaet Navn af Løvendalsfeiden. Her i Christiania førte han, ligesom tidligere Faderen, et ødselt, overdaadigt Liv; „han, der længe (fortæller Carl Deichmann) havde frekventeret det sachsiske Hofs Lystigheder, indbragte her i Landet en Magnificence og et Udvortes, som Nationen ikke var vant til siden hans Fader, den store Gyldenløve.“ Han gav Baller og Maskerader, (de ældste bekjendte af den Art Fornøielser her i Christiania), men paa samme Tid viste han sig ogsaa som en streng Militær, stod tidlig op, lagde selv i sin Kakkelovn om Morgenen osv.; hans Audientssal, heder det, stod bestandig aaben. Længe vidste man at tale om en Maskerade, ved hvilken Løvendal havde forelsket sig i Oberst Wilsters Datter, der forestillede en „Schäferin,“ de bleve „usynlige for nogen Tid,“ senere fandt man hendes Capot igjen ved Abildsø. Hans katholske Frue, der ei forstod vort Sprog, kunde saaledes have Grund til det Spørgsmaal, hun skal have gjort, om hvad „jaloux“ hedte paa Norsk. Med de før omtalte Renomister Folkersam og Systerfleth kom ogsaa Løvendal i Berørelse; Folkersam tillod sig nærgaaende Allusioner til Baronens [132] paastaaede uegte Fødsel, og det var derfor nær kommet til Duel mellem dem. Men Løvendals Ophold i Norge blev kun kort; under et Besøg i Jylland lagde han sig ud med Kongen, hvem han skal have forstyrret under hans „Divertissements“ med hans nye Elskerinde, senere Dronning Anna Sophia. Han drog da igjen til Sachsen 1712, men viste lige til sin Død megen Venlighed mod alle Nordmænd, som besøgte ham i Tydskland.

Den fordrukne Tysker Viereck levede kun et Aarstid efter sin Ansættelse som Vicestatholder. Saa kom Baron Fredrik Krag, der havde været gift med en Datter af Griffenfeldt. Han var en indskrænket Mand med tyranniske Tilbøieligheder, men nævnes tillige af Fredrik den fjerde som en af dem blandt den gamle danske Adel, paa hvis Troskab man kunde stole. Hans Uduelighed var for en Del Skyld i de uheldige Forholdsregler, der bleve tagne under Krigen i 1716, hvoraf Christianias tidligere omtalte Besættelse og Plyndring af de Svenske blev en Følge (S. 63). I sit Væsen var han stundom brutal, han „skjeldte og bandte Magistraten i Christiania.“ Men da han ogsaa vilde overfuse Assistentsraad Mecklenburg, lod denne sig ikke anfegte, men pegede ganske tørt paa den Gaard, hvori Krag boede („Mad. Ellessens“ gamle, nu forfaldne Gaard paa Nordsiden af Raadhusgaden mellem Dronningens Gade og Skippergaden) og sagde: „Det er en meget smuk Gaard, Deres Excell. boer i, er den gjort her i Byen?“

I Begyndelsen af Krags Embedstid (Vinteren 1714) havde Christiania en Gjest, som der tildrog sig stor Opmærksomhed, og som gjorde megen Lykke i Datidens Selskabsliv. Dette var daværende Kapt.-Løitnant Peder Wessel (Tordenskjold), hvis ældste Biograf (Rothe) fortæller Følgende herom: „Smukke Fruentimmer, som Tordenskjold sin hele Livstid igjennem aldrig var en Hader [133] af, samt lystige Selskaber, af hvilke der hele Vinteren igjennem fandtes nok af i Norge, var, medens han i to Maaneder laa i Vinterkvarter, det fornemste og snart eneste, han fordrev sin Tid med. I Christiania og der omkring havde man ingen anselige Lystigheder og da brugelige smukke Julestuer, med mindre man jo saa Kapt.-Løitnant Wessel buden til samme, og var end Indbydelsen bleven forgjettet, turde han nok paa en artig Maade byde sig selv eller komme ubuden. En Slave af Komplimenter var han just ei, men forresten altid høflig og meget civil, og

fortælles der mangfoldige lystige, saa og forlibte Historier om ham, hvilke han samme Tid skal have bedrevet".[97]

At Baron Krag blev kaldet til Norge som Statholder, antages at være foranlediget ved Biskop Bartholomæus Deichmanns bekjendte Indflydelse hos Fredrik den fjerde; Krag havde nemlig tidligere været Stiftamtmand i Viborg, medens Deichmann var Biskop sammesteds. Det var i 1712, at denne begavede, men lidet prestelige Mand kom til Christiania[98], hvor han, saalænge Kong Fredrik levede, vel kunde ansees som Stadens indflydelsesrigeste Mand. Han præsiderede i de berygtede hemmelige Kommissioner[99] saavel i Danmark, som i Norge, arbeidede paa en ny Matrikel, visiterede Kongsbergs Sølvverk o. s. v., ikke at tale om, at han skulde være [134] med at ordne Christianias Kommunalanliggender. Forøvrigt ved man lidet om Deichmanns Forhold til sine Samtidige her i Byen; i Sønnens Optegnelser om Faderen, meddeles i denne Henseende saagodtsom Intet. En af Biskopens Hovedinteresser var at samle Bøger, og et Privatbibliothek som hans, har hverken før eller senere existeret i Norge[100]. Til dets Forøgelse har han udentvivl anvendt en stor Del af de betydelige Indtægter, som han vidste at skaffe sig tildels ad Veie, hvorom Nutiden vilde dømme strengere, end man dømte dengang.

I 1721 indtraf „Fyrstinden af Slesvigs", Anna Sophia Reventlows, Ophøielse til Danmarks og Norges Dronning, hvorved Deichmanns Anseelse endmere forøgedes, da han stod hendes Camarilla nær. Men da en af Ministrene, Geheimeraad Ditlev Vibe, havde søgt at hindre Anna Sophias Ophøielse, besluttede Kongen at fjerne Vibe, dog under den mildeste Form, og sendte ham da som Statholder til Norge. Vicestatholder Krag fik Afsked med sin fulde Gage, 4,000 Rdlr., i Pension, og Vibe fik Bestalling som virkelig Statholder. Samtidig ophævedes (1722) Slotsloven efter en attenaarig lidet betydningsfuld Bestaaen[101]. Forholdet mellem den nye Statholder og Biskopen har ligefra Begyndelsen af neppe kunnet være det bedste, de tilhørte forskjellige Partier ved Hoffet, men forresten synes Vibe, en aldrende ugift Mand, at have været af flegmatisk Natur og lidet at have gjort [135] sig bemerket i Norge. Man omtaler ham som „en Epikuræer". Han overlevede Fredrik den fjerde kun kort og døde 1731.

Deichmann overlevede kun et halvt Aar sin Afsættelse og de mange andre Krænkelser, som rammede ham i hans sidste Dage; der gik endog Rygter om en „filosofisk Dødsmaade", men visselig uden enhver Grund. Hans Eftermand blev den berømte Thrønder Peder Hersleb, og efter Vibe kom omtrent ved samme Tid Grev Christian Rantzau som Statholder. Dette var en lærd Herre. Næsten alle hans Interesser vare literære, og Brevvexlinger med Videnskabsmænd, fornemmelig Hans Gram, hans kjæreste Beskjæftigelse. Som Statholder var han temmelig uvirksom. „Den norske Nation (siger Carl Deichmann[102] har dog Intet at klage over ham, men da

---

[97]Tordenskjold traf i Christiania sammen med den for sin høie Alder bekjendte Nordmand Drakenberg og kom i Strid med ham, se mine „Norske Bygdesagn" Side 77.

[98]Under hans Formand, Dr. Hans Munk, var den gamle Bispegaard i Oslo bleven betydelig forbedret ved Bidrag af Kirkernes Bygsel og Trediaarstage, men Deichmann fandt for godt at udleie sin Residens for selv at bo i Christiania.

[99]Den saakaldte „Bandekommission", der foranledigede flere Embedsmænds Afsættelse baade i Danmark og Norge.

[100]Werlauffs Efterr. om det st. kgl. Bibl. 2 Udg. Side 133—34.

[101]I 1710 lod Fredrik den fjerde, hos hvem Mistænksomhed var et fremtrædende Karaktertræk, en vis Platen opsende for at kige Slotsloven i Kortene. Da han kom ind i Kollegiets Forsamling og foreviste sin Bemyndigelse til at anstille visse Undersøgelser, bleve Medlemmerne forskrækkede og „changerede couleur." Vi have allerede omtalt, hvor lidet enige Medlemmerne vare, da Landets Velfærd stod paa Spil i 1716.

[102]Carl Deichmann var i Rantzaus Tid i nogle Aar Assessor i Overhofretten og opholdt sig saaledes jevnlig i Christiania. Senere flyttede han som Jernverkseier til Porsgrund, hvor han døde ugift 1780. Hans Bibliothek,

han Intet kunde udrette, tabte han noget af sin Indflydelse hos den, endskjønt han var en populær Herre, som gav Enhver, hvad dem tilkom, og holdt et artigt Hus og aabent Taffel.“ I 1739 fik han temmelig brat sin Afsked og blev kort efter Stiftamtmand i Odense. Nu inddroges den norske Statholderpost for nogen Tid aldeles; først 1751 fik man atter en Vicestatholder i Jacob Benzon.

Siden Enevoldsmagtens Indførelse vare Hyldingerne ophørte, og Kongernes Besøg bleve sjeldnere. Christian den femte kom kun en Gang (1685) til Norge som Konge, Fredrik den fjerde to Gange (1704 og 1719), Christian den sjette en Gang (1733). Den sidste Konge havde en [136] talrig Hofstat med sig og plagede Almuen i den Grad med Kongeskyds, at man vidste at tale derom over 50 Aar efter. Hans Gemalinde Sophia Magdalena, der ogsaa ledsagede ham, var den første Dronning, der havde besøgt Norge lige siden Margrete Valdemarsdatters Dage[103].

I 1749 gjorde Fredrik den femte sin første og sidste Norgesreise. Han naaede hid den 3die Juni og blev modtagen ved Egeberg af de fornemste Embedsmænd samt de rigeste Kjøbmandssønner tilhest. En Æreport var opreist paa Torvet og en Fontæne bragt istand, hvoraf der sprang rød og hvid Vin. Om Aftenen var den hele By illumineret. Sin Bolig tog Kongen i den senere „Mangelsgaard“ (S. 37) hos Generalløitnant Hausmann, men flyttede senere til den nuværende Departementsgaard i Prinsens Gade, hvor General Arnold boede. Naar undtages en liden Udflugt til Fredrikstad og Fredrikshald, fordrev Kongen sin meste Tid her i Byen med at se de franske Skuespillere, som han havde ført med sig fra Kjøbenhavn, spille Komedie, rimeligvis paa Raadhussalen. Stundom morede han sig ogsaa med Hazardspil med sine Geheimeraader, men til noget Forsøg fra hans Side paa at lære Forholdene i Norge at kjende, findes intet Spor. Derimod var det naturligvis for Byens Folk en stor Sag at faa se Kongen; hvergang han sad til Taffels, bleve derfor „nogle hundrede Tilskuere af alle Slags Folk“ indladte for at nyde dette Syn. Hos General Arnold var der Selskab; kun 11 Gjester spiste dog sammen med Kongen selv, 24 ved Marskalktaffelet, og Resten ved „Kammerborde“. Kongen [137] drak her Skaaler for „alle Norske“, „Norskfindede“ og „norske Gjenter“; for hver Skaal løsnedes Kanonskud lige indtil 27 ad Gangen. En anden Dag var der Gjestebud for Kongen paa Ladegaardsøen, der var offentlig Eiendom og nu, siden Statholderskabet var ubesat, var henlagt til Stiftamtmanden, dengang den rige Geheimeraad Rappe. Der stod et stort Træhus med mange store og smaa Værelser, og „derhos den største Have i Norge, omtrent en Trediedel saa stor som Rosenborg Have[104]“. Ogsaa her blev drukket Skaaler under Kanonskud o. s. v. Kongens Nedladenhed pristes meget i disse Tider; „il possédait l'art de s'abaisser sans s'avilir“, siger Carl Deichmann, som selv var tilstede. Da man talte til ham om de daarlige Veie i Norge, sagde han: „Sie haben uns auf die Hände geführt“. Folk af „Stand“ fik Lov at kysse hans Haand, men han vilde ikke tillade Nogen at kysse paa hans Klæder, som før var et almindeligt Taknemmelighedsbevis, og som bl. A. de tre Kjøbmænd i Christiania vilde gjøre, der havde faaet sig Toldforpagtningen overdraget. Men paa Penge skal han have sparet.

Christiania havde i den korte Tid (omtrent 14 Dage), som Kongen tilbragte der, en i Norge useet Mængde af fornemme Gjester. Ikke alene havde Embedsmænd fra alle Kanter indfundet sig, men flere europæiske Magters Gesandter havde fulgt med, saaledes Baron Korf fra Rusland, der

grundlagt ved Indkjøb af en Del af Faderens Bøger, der solgtes ved Auktion 1732, testamenterede han, som bekjendt, til Christiania By.

[103]Se om denne Reise Jonas Kjerulfs Journal over K. C. VI's Reise, Kbh. 1745. Fol. Forf. døde som Klokker ved Bergens Domkirke.

[104]Rosenborg Have var dengang meget større end nu.

kom med en Fregat paa 18 Kanoner, og derhos ogsaa engelske, svenske og preussiske Envoyés. De to sidste Magters Sendebud vare paa Grund af Dagens politiske Forhold de mindst velsete, medens derimod Russeren, der skulde arbeide paa en Allianse, idelig var om Kongen. Veiret var i lang Tid regnfuldt, saaat Biskop [138] Erik Pontoppidan, der var kommen hid fra Bergen, fandt Regnen værre end paa sit Hjemsted. Det var næsten umuligt at opdrive Vogne i tilstrækkeligt Antal, saaat man idelig maatte frygte for at komme til Hove i vaade Klæder. Paraplyer var endnu ukjendte i Christiania; Pontoppidan foreslog derfor sine Venner „at indføre hos sig den bergenske Mode at lade bære de saakaldte Parapluis over Hovedet, naar man ikke er forsynet med en tillukket Vogn". Ogsaa Logis og Bevertning blev det vanskeligt nok for de mange Tilreisende at erholde, skjønt Byen sees at have gjort store Fremskridt siden den Hylding i 1656, som vi ovenfor have beskrevet. Navnlig behøvede man nu ikke som dengang at gjøre saa extraordinære Foranstaltninger for at faa Grønsager, thi nu havde man i Forstæderne forlængst anlagt store Haver og dyrkede der de Vexter, som man før i den Tanke, at de ei kunde gro i Norge, havde hentet fra England og Holland[105].

Dette er det sidste Besøg, nogen Oldenborger har aflagt i Norge som Konge. Christian den syvende saa aldrig vort Land for sine Øine. Fredrik den sjette kom dog hid som Kronprins 1788.

[105]Foruden i et Mskpt. paa det st. kgl. Bibl. (Kall. 22 6 Fol.) haves Efterretninger om dette Kongebesøg ogsaa i Höpfners Postrytter for 1749.

Literære Forhold. Den lærde Skole.

Bogtrykkerkunsten banede sig først meget sent Vei til vort Land og optræder der først et Par Menneskealdre, efterat den var indført endog paa Island. Da Christiania anlagdes, fandtes endnu intet Trykkeri i Landet. Heller ikke kunde den nyanlagte Stad just rose sig af Lærde eller Forfattere. Ved sidste Aarhundredskifte havde det gamle Oslo i Biskopen Mag. Jens Nilsøn og Lektoren Mag. Halvard Gunnarsøn, begge indfødte Nordmænd, besiddet to ved Erudition, ja endog ved literær Flid, udmærkede Mænd, men de vare forlængst døde, uden at Andre havde traadt i deres Fodspor. Kun gaves der efterhinanden et Par Læger af et vist Navn, nemlig Dr. jur. & med. Peder Alfson (tillige, og det, mærkelig nok, før Gymnasiets Oprettelse, udnævnt til Professor philosophiae i Christiania) og efter ham Dr. Otto Sperling, hvem vi allerede tidligere have nævnt. Over Latinskolen klagedes jevnlig; Lærernes Stilling var ringe, og deres Pladse som oftest uheldig besatte, skjønt det ikke maa glemmes, at Eftertiden altid faar mere at vide om de daarlige Læreres Forsømmelser og Udskeielser, end om de flittiges og braves stille og hæderlige Virksomhed.

Datidens Latinskole var helt og holdent beregnet paa at uddanne Prester, og betragtedes ganske som en geistlig, mild Stiftelse; Skolepenge betaltes naturligvis ikke (saadanne indførtes først ved Skolernes Reform 1799 [140] og 1806), de fleste Elever havde endog for en væsentlig Del Kost og Klæder af Skolen. Alle Klasser vare samlede i et eneste stort Værelse, hvor Rektor og Konrektor underviste Mesterlektien, de underordnede Lærere (Hørerne) hver sin Klasse. Idelig vare Disciplene optagne med Kirkesang ved Bryllupper, Begravelser osv. saavel som ved de da hyppige Gudstjenester om Hverdagene. De ældre Elever, der benævntes „Degne“ i Modsætning til de yngre, som hed Peblinger, vare tidt stivskjæggede Karle, og førte stundom et vildt Liv.

Et Par Skolehistorier fra hine Dage kunne her faa en Plads; de ere samtlige hentede fra Domkapitlets Forhandlingsprotokoller. Saaledes havde en Søndag i Mai 1637 endel Skoledegne begivet sig over til „den øde Klostermur“ paa Hovedøen, hvor de holdt sig lystige med Drik og Sang. Her kom de i Klammeri med en Skrædder, som klagede til Rektor. Hovedmanden tilstod og „undskyldte sig“ med Drukkenskab. Han maatte da staa Skoleret, idet „ti Skolepersoner gave ham hver 2—3 Slag af tre Ris“. Værre gik det 1633 en Pebling, en Prestesøn fra Eidsvold, Svend Povelsen, som to Gange efter hinannen havde forsøgt at stikke Ild paa Latinskolen, som dengang endnu havde sit Lokale i Gamlebyen. Den sidste Gang havde han listet sig ind i Skolestuen og lagt Ild under den nederste Hørers Stol. „Ilden havde han svøbt i Klude og lagt Feuerstikker smaaskaaren ovenpaa, og laa det saa og ulmede, indtil Hans Kleinsmed kom at slaa Laas for Skoledøren.“ Nu blev Synderen „anfrittet“ af Domino Conrectore Johanne Paulino og flittigen examineret. „Bestod han da strax paa Lektiehuset udi Borgermester Laurids Ruses Nærværelse og Paahør, at han saadant havde gjort paa det, naar Skolen var afbrændt, han da kunde komme hjem til sine Forældre igjen og blive Skolegangen kvit. Men efterdi hans [141] Vert Thomas Villumsen ikke vilde selvanden borge for hannem til videre Beskeden, blev han efter Bispens Betænkende overantvordet Slotstjeneren Christen Andersen til Varetægt. Den 26de Marts 1637 efter Velb. Hr. Statholders og Bispens Villie og Befaling stod Svend Povelsen Skoleret udi Lectoris og pastoris præsentia, hvert Skolepersone fra den øverste til den nederste, store og smaa gav hannem hver tre Slag af to Riis, siden ogsaa Konrektor og de tvende øverste Hørere, straffede ham hver særdeles. Han blev strax efter saadan Exekution Byen forviist og maa ei tilstedes til Byen at komme uden høie Øvrigheds Bevilling.“ Senere, omtrent ved Enevoldsmagtens Indførelses Tid,

var Mag. Søren Udbineus Rektor. Han var en brutal og voldsom Mand, der i 1654 anfaldt en af sine Kolleger ved høi lys Dag med Slagsmaal paa Kirkegaarden[106]. Herfor slap han dog fri, men senere kom han i en farligere Uenighed med den myndige Prælat Trugels Nilsen, Kjeld Stubs Eftermand som Byens Sogneprest. Rektor havde holdt sig et Aar borte fra Altergang, og blev derfor irettesat af Mag. Trugels, men svarede med at kalde hans Prædikener „Kjødprækener og Groffenbradprækener." Saa kom han under Tiltale og dømtes fra Embedet, fordi han „havde foragtet det hellige Ministerium og Prædikeembede, som med en himmelsk Myndighed paa Jorden er indstiftet, samt forarget den hele Menighed og i Synderlighed den blomstrende Skoles Ungdom." Udbineus blev senere (som ikke faa Skolemænd, navnlig dog i det attende Aarhundrede) [142] juridisk Embedsmand, idet han udnævntes til en af Kronens Fiskaler i Norge.

Christian den fjerde udvidede i 1636 Skolen ved Oprettelsen af et Gymnasium med 3 Professorer. Skole og Gymnasium fik Lokale i Nærheden af den gamle Trefoldighedskirke, i hvis Omegn ogsaa Prestegaarden stod (Side 25). Dette Gymnasium bestod dog kun omtrent 25 Aar. Krigen mod Sverige bevirkede dets Nedlæggelse; en stor Del af Kapitelsgodset, hvoraf Stiftelsen skulde underholdes, gik nemlig tabt ved Afstaaelsen af Bahuslen, og af det øvrige Gods blev paa Grund af Statens Finantsnød meget bortsolgt. Kun det theologiske Lektorat bibeholdtes indtil 1737, da dets Gods fordeltes mellem Rektor og Konrektor, der nu bleve ret vellønnede Embedsmænd. Blandt de senere Lektorer var Christian Weiser, tidligere Professor i Lund, der under den skaanske Krig tog dansk Parti, og derfor maatte flygte fra Sverige. Skolen brændte 1686 i den store Ildebrand, som da overgik Byen, og fristede derefter i en hel Menneskealder de forskjelligste Fataliteter. En Tid havde den et Lokale, „hvor man ved Indgangen ikke kunde gaa fri for nedfaldende Stene og Bjelker, ei heller i Skolen selv være beskjærmet for Regn", senere leiede man sig ind „paa en fattig Baadsmands Loft" o. s. v. Først 1719 fik Skolen ved den lærde og fortjente Rektor Kancelliraad Jacob Rasch's Bestræbelser en egen Gaard (nu Kirkedepartementets, og indtil for en Tid siden ogsaa Storthingets Lokale). Her holdtes Skolen nu indtil 1823, da den ved et mindre end fordelagtigt Mageskifte flyttedes ned til den nys forladte Gaard ved Bryggerne[107].

I 1637 var Sachseren Mag. Ambrosius Rhodius, en [143] meget lærd Mand, bleven kaldet til Professor i Mathematik og Fysik ved Gymnasiet i Christiania, samt tillige til Stadsfysikus sammesteds. En lang Tid virkede han ogsaa i disse Egenskaber, indtil han efter et Snes Aars Forløb mistede sin Stilling paa Grund af, at hans hidsige Hustru Anna havde tilladt sig ubesindige Ytringer mod en unævnt Borgermester eller Raadmand („vir quidam consularis"). Statholderens og Biskopens Kjendelse gik Anna imod, og i rent Raseri beskyldte hun Dommerne for Partiskhed m. m. og begav sig til Danmark for at klage. Den nysoprettede Høiesteret dømte hende 1661 som Løgnerske, og indstillede Straffen til Kongens Godtbefindende. Frederik den tredie befalede nu, at hun skulde hensættes i Fængsel paa Livstid, og at Manden, som havde forfegtet hendes Sag, skulde dele Skjebne med hende. Forgjeves søgte Magisteren Kongen om Benaadning og anførte til sit Forsvar, at han havde anseet sig forpligtet til at paase sin Kones Tarv under denne Sag. Formildelse var ikke at opnaa. Ægteparret blev endog fra Akershus Fæstning, hvor de hidtil havde

[106]Værre gik det nogen Tid senere i Fredrikshald. Her blev en Rektor Henrik Ostmand i Slutningen af Christian den femtes Dage myrdet af en Hører (Ense interfectus est in itinere, qvod ambo Hauniam paraverant. Se Alb. Thuras Haandskrift om de lærde Skoler paa Kbhvns Univ.-Bibl.).

[107]Se herom Forf.s Afhandling om Christiania Kathedralskole under J. Raschs Rektorat (Ill. Nyhedsbl. 1858, ogsaa særskilt).

siddet fast, i Februar 1662 transporteret til Vardøhus, hvor de to ulykkelige Mennesker maatte henleve fem lange Aar, indtil de endelig 1667 bleve satte paa fri Fod. Ambrosius Rhodius tilbragte nu atter nogle Aar som Læge i Christiania, men forlod 1672 Landet og levede sine sidste Dage i sit Fødeland, skjønt der senere paany gjordes den duelige Mand Tilbud om en fordelagtig Virksomhed som Læge i vor By[108].

En anden af Gymnasiets Lærere, Theologen Nils Svendsen Krønike eller Chronichius, en dansk Mand, har faaet en vis Navnkundighed som den første Mand i vor By, der har afstedkommet sekteriske Bevægelser. Han [144] prædikede undertiden i Trefoldighedskirken, og havde saa stort Tilløb, at Byens Prester allerede af den Grund saa lidt skjevt til ham. Snart blev dog Uenigheden alvorligere, da han talte om Prester, der vare „Satans Apostle, sladdrende Papegøier, Hunde, som lade sin Mund stoppe med et Stykke Kjød" o. s. v. Hans Lære var tillige noget afvigende fra den rene lutherske, og var fornemmelig paavirket af en ældre tysk Sværmer Weigel. Ogsaa Nils Svendsen fik en ihærdig Modstander i Provst Trugels Nilsen; efter mangeaarige Stridigheder dem imellem mistede Lektoren sit Embede (1651) og drog nu til Kjøbenhavn, hvor han fortsatte sin Opposition mod Statskirkens Geistlighed og opfordrede til Udtrædelse af „Babels Forstyrrelse." Tilsidst kom han tiligemed sin Hustru Marie Jersin, Datter af den fortjente Skolemand og Biskop Jersin i Ribe, og ligesom Manden ivrig weigelsk, endog religiøs Forfatterinde, i Fængsel paa Dragsholm Slot. I Krigens Tid udfriedes de fra Fangenskabet af de Svenske, og endte senere sine Dage i Holland, Datidens toleranteste Land[109].

Nils Svendsen hører til de allerførste, som have ladet Bøger (endel Prædikener) trykke i Christiania. Byen fik nemlig i 1643 endelig et Bogtrykkeri, saavidt skjønnes en Filialafdeling af Melchior Martzans Officin i Kjøbenhavn, og understøttet med en aarlig Pengesum af Domkapitlet. I 1650 opgav Melchior Martzan sit norske Bogtrykkeri og overdrog det til Valentin Kuhn, der nu fik 30 Rdlr. aarlig af Kapitlet. En Almanak hører til Byens ældste trykte Frembringelser[110]. Senere blev Presten i Romedal paa Hedemarken, Christen Stephensen [145] Bang, den, som gav Christianias Presse mest Arbeide. Han udgav 1651 et Kvartbind med Titelen Christianias Beskrivelse, men man vilde blive skuffet, om man af den ventede sig synderlig historisk Oplysning. Den er hel og holden en Opbyggelsesbog, et Kapitel advarer Christianienserne for den Last Superbia, et andet for den Last Avaritia o. s. v. I Aarene 1650—52 udgav han en Forklaring over Luthers Katechismus i ikke mindre end 10 svære Kvartbind. Men de ti Bind, der forøvrigt i den senere Tid paany have tiltraget sig vore Theologers Opmærksomhed, synes at have ruineret sin Forfatter. Han kom i yderste Armod, og døde som Lem af Oslo Hospital i en meget høi Alder, 1678. I bedre Dage havde han stiftet et Legat i sit Kald Romedal og skjænket endel kostbare Bøger til Christiania Skole. Bøgerne, der skulde benyttes i Skolestuen, vare lænkede fast til Væggen, men ikkedestomindre bleve de senere alle bortstjaalne[111].

Bøger forekom overhoved dengang, naar undtages hos Geistligheden og den lærde Stand, yderst sjelden. Hos Borgere fandtes for det meste kun en enkelt religiøs Bog, en fuldstændig Bibel

[108]J. C. Berg om Chra. Gymnasium i Budstikkens 3die Aarg.

[109]Coucherons Afhdl. om Nils Svendsen i Theol. Tidsskr. udg. af Caspari m. Fl. B. 1.

[110]Om denne Bog se Illustr. Nyhedsbl. 1859, No. 19.

[111]Som Enkemand blev Christen Bang engang — naturligvis for geistlig Ret — tiltalt for at have besveget sine Slægtninge ved Skiftet. Hans Defensor, en Embedsbroder, paastod ham frifunden paa Grund af et Sted i en af de apokryphiske Bøger, der gik ud paa, at en Mand, som var uden Hustru, ingen Mand var, og altsaa maatte være utilregnelig.

var ikke almindelig. Fruentimmerets Kontrafei med Sølvspænder, Hovednøgle til Himmelen, Sjelens Lysthauge, Bibelsk Virak, Syngende Tidsfordriv, Solatium relapsorum (af en af Byens egne Prester, Slotsprædikant og Sogneprest til Aker, Mag. Lars Quislin), Gerners Huspostil, Historische Geschichten, Arreboes Hexaemeron, den nye Psalmebog, [146] Christen Steph. Bangs Postille o. s. v. ere hyppigt forekommende Bogtitler, grebne i Fleng ud af Fortegnelserne i Skifteprotokollerne. Kun sjeldnere støder man paa Skrifter som Arild Huitfeldts Krønike og Birgitte Thotts Seneca.

Efterat Bogtrykkerkunsten først var overført til Norge, vedblev Christiania stedse at have en Presse; efter den ovenfor nævnte Valentin Kuhn møde vi saaledes omtrent 1656 Michael Thomesen, og efter ham igjen Wilhelm Wedemann. Men Pressens Frembringelser udenfor Døgnviser osv. vare faa og derhos lidet værdifulde. Kongernes Besøg og Statholdernes, navnlig Gyldenløves, Bedrifter fremkaldte endel Leilighedspoesier; blandt dem kunne nævnes en indfødt Christianiensers, Mag. Christian Muus's Digte om Gyldenløve og Krigen 1675—1679. Muus var Søn af en til Christiania indflyttet Jyde, der drev en stor Kornhandel, kom gjennem Gyldenløve i Naade hos Kongen og befordredes fra det ene Prestekald til det andet, indtil han 1694 fik Stiftsprovstiet her i Byen; 1701 blev han Biskop i Ribe[112] og endelig 1712 Biskop i Odense, hvor han døde, efterladende sig et tvivlsomt Rygte.

Et Par af Muus's Eftermænd i Christiania, Lodberg og Trellund, der ligeledes senere bleve Bisper i Danmark, synes at have været meget velstuderede Theologer. Men nogle Mile fra Byen levede samtidig en virkelig Lærd, hvis Skrifter endnu have noget Krav paa Opmærksomhed, nemlig Mag. Jonas Ramus paa Norderhov, [147] Anna Colbjørnsdatters Mand. Hans Nori Regnum, en paa Latin forfattet Fremstilling af Norges Historie under Hedenskabet, er det første fædrelandshistoriske Arbeide, som er trykt i vor By og overhoved i Norge selv (Christiania 1689); senere bearbeidede Forfatteren det paa Dansk og fortsatte det indtil 1387. Som bekjendt leverede Ramus siden en Afhandling om Ulysses's og Odins Identitet, en Beskrivelse over Norge, et Slags Verdenshistorie i Folio (Christiania 1704 og siden i nyt Oplag Kjøbenhavn 1736) samt endel religiøse Traktater, af hvilke idetmindste en fremdeles optrykkes og læses af vor Almue.

Først et hundrede og tyve Aar efter Bogtrykkerkunstens Indførelse her i Landet, fik Christiania en Avis; al Polemik maatte derfor foregaa gjennem særskilte smaa Bøger, og forekom altsaa meget sjelden. En vis Navnkundighed opnaaede den Strid om Kildevandet ved Kongshavn, som i 1746 førtes med den største Heftighed mellem en Læge og en Apotheker, og som fremkaldte ikke mindre end fem Pjecer i Kvart. En Johan Christopher Lincke fra Schlesien var, efter at have studeret i Halle og Kjøbenhavn, bleven Dr. med. og Stadsfysikus i Christiania. I Februar 1746 udgav han her et lidet Skrift under Titelen „Kongs-Kilde-Vands Beskrivelse tilligemed en udførlig Beretning, hvorledes man skal gjøre sig det og andre sunde Vande til Nytte“. Hans Ideer synes at have været temmelig nær overensstemmende med den moderne Theori om Vandkuren, og da Kongshavns Kildevand var efter hans Mening usædvanlig rent, let og sundt, anbefalede han det

[112] Hans Ansøgning var skreven paa Vers og lød saa:
Stormægtigste Monarch, Bisp Ancher siges død,
Og Riber Stift vacant, Ens Død en Andens Brød,
Vil Gud, Kong Frederik, jeg bliver lykkelig,
Indtil jeg ogsaa døer, jeg takker ham og Dig.
Lignende rimede Suppliker om Embeder, endog om Toldbetjeninger, forekomme hyppig i det 18de Aarhundrede.

til Lægemiddel[113]. Denne, [148] som man skulde tro, uskyldige Pjece fremkaldte imidlertid strax et høirøstet Modskrift eller „velment Erindring“ af en Anonym, (der senere viste sig at være en stridbar Apotheker, Anders Thue i Fredrikstad), som paastod, at det almindelige Postvand i Christiania var renere og sundere end Kildevandet i Kongshavn; denne Pjece blev af Linckes Uvenner hemmelig omsendt fra Hus til Hus i Christiania. Stadsfysikus undlod ikke at svare med en ny Pjece, der udkom i August s. A., og Thue, der nu paa en Maade navngav sig, rykkede ligeledes paany ud og det med det allergroveste Skyts. Navnlig var han uhyre forbitret over, at Lincke havde vovet at fornærme Byen ved at paastaa, at der i Vandposten i Christiania fandtes Sagflis og Æg af mange Millioner Insekter; han forundrer sig storlig over, „at ingen blandt saamange brave Indvaanere i Christiania fandtes, som vilde tage sit gode Postvand i Forsvar, for at dets Ypperlighed formedelst en fingeret Urenhed ikke skal blive lastet og foragtet.“ Videre: „Man merker nok, Hr. Doctor er ikke ækel, siden han i sit Skrift appreterer en egen Ret for sig selv af Sagfliser og Insecters Æg, hvor han og mener, der bliver et herligt Æggerøre af, men spørger han om Smørret til denne herlige Ret, da svares, at det er hos dette Skrifts Autor at bekomme, naar Hr. Doctor selv vil komme at afhente det. Hvad Hr. Doctors Orme-Philosophi betræffer, da negtes ikke, at det jo efter hans egne Ord ikkuns er raaden Snak og uvis Gisning, thi der er endnu til denne Dag disputer om denne Mening og ikke ganske afgjort, om slige Mark eller Orme genereres hos et Menneske eller Dyr af putredine eller af Insekters semine og Æg. Men større Vanskelighed er det at udgrunde, hvadslags Orme det er, som hos visse Folk genereres i Hovedet, særdeles i Slutningen af Hundedagene eller i August Maaned“ o. s. v. Saa kom [149] endelig det sidste Indlæg af Lincke med den lærde Titel „Moria Thuana eller den opdagede Anders Næsvis“, forsynet med et langt Citat af Horats's Satirer. Heri bearbeides nu til Gjengjeld den uforskammede Apotheker for sit „utidige Foster“, sit „Hjerne-Gespinst“, sit „malicieuse Gemyt“ o. s. v.

I 1747 optræder for første Gang i vor By en literær Dame. Det var Jomfru Birgitte Lange, født 1714 og Datter af Henrik Lange, der havde været Advokat ved den norske Overhofret. Hun levede i overmaade knappe Kaar og var tillige svagelig, men besjeledes af en ualmindelig Videbegjærlighed. Trods de mange Hindringer, sam stillede sig i Veien for hende i hendes hjelpeløse Forfatning, lærte hun dog Engelsk, Fransk, Italiensk og Spansk og afgav en Prøve paa sine Kundskaber ved i 1747 at udgive en Oversættelse i to temmelig tykke Bind af Don Solis Historie om Erobringen („Conqveten“) af Mexico. Men Oversættelsen, som hun paa eget Forlag udgav i Kjøbenhavn 1747 og dedicerede til Fredrik den femtes første Dronning, den afholdte Louise af England, havde, uagtet den f. Ex. af Suhm roses som vellykket, saa liden Afsætning, at hun afskrækkedes fra at fortsætte med lignende Foretagender. Jomfru Lange skrev ogsaa Vers og stod i poetisk Brevvexling med den svenske Digterinde Fru Nordenflycht, men af hendes egne Poesier vides Intet at være trykt. Hun døde i „yderste Armod“ 1753. Suhm, der flere Gange omtaler hende med Velvillie, siger: „Hun var fattig, sygelig og sødmodig“.

Naar vi endelig nævne to Prester af Navnet Borch, af hvilke den første, en Østerdøl, var Slotsprest, den anden residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke samt titulær Professor, tro vi at have omtalt de fleste Forfattere, som Christiania indtil Midten af forrige Aarhundrede [150] har havt at opvise. Slotsprest Anders Borch oversatte et af Ramus's latinske Verker og udgav derhos et bibelsk Sjungechor. Professor Hans Alexandersen Borch efterlod en Samling af poetiske Gravskrifter over afdøde Venner, som ikke er uden al Betydning for Byens Historie, en Del

[113]Stedet eiedes dengang af Seigneur Halvor Asker. Da Kilden for nogle Aar siden, fortæller Lincke, var renset og opgravet, havde man deri fundet en stor Del gamle Mynter.

gudelige Skrifter, bearbeidede efter hollandske Originaler, en Beskrivelse over Æreportene, der reistes for Fredrik den femte 1749 osv.

Tidsfølgen fører os nu fra disse Ubetydeligheder til den Mand, som blev sin Fødeby Christianias første udmerkede literære Repræsentant, Christian Braunmann Tullin. Men forinden dette kan ske, maa vi forsøge en kort Skildring af de Fremskridt, som Livet i vor By havde gjort isærdeleshed ved engelsk Paavirkning, og af de Forhold forøvrigt, der gjorde det muligt for en Tullin at fremstaa og virke i dens Midte.

Berøringer med England og deres Følger.

„— — —
at der gives Mennesker
kun i Engelland og der“.

Naar Wessel ved disse, i sin Tid jevnlig som et Ordsprog benyttede Linier snerter sine Landsmænd for et vist Anstrøg af Anglomani, er det høist sandsynligt, at han fortrinsvis har tænkt paa Christiania, i hvis Latinskole han havde modtaget sin Uddannelse, og som vistnok var den eneste By i Fødelandet, han kjendte noget nærmere til. Den berømte Digter er ikke den Første, der har udtalt sig om den dengang hos os raadende engelske Indflydelse. Allerede Erik Pontoppidan, som besøgte vor By i Anledning af Fredrik den femtes Nærværelse 1749, gjør opmærksom derpaa, og mod Aarhundredets Slutning fremhæves det samme ei alene af fremmede Voyageurer, men ogsaa af Enevold Falsen, der selv ganske tør betragtes som Christianienser; i sin Afhandling om et norsk Universitet (1793) bemerker han, at Christiania er „londonniseret“. Forfatteren af en interessant Skildring af Norge, der 1790 optoges i „Minerva“ (sandsynligvis Christen Henriksen Pram) skildrer i Almindelighed hele Borgerstanden i Norge som sterkt paavirket af engelsk Aand og Levemaade. „De norske Kjøbstadborgeres Karakterer, heder det, synes at være sammensat af to meget [152] agtværdige Karakterer, nemlig Landets egen og den engelske. De have engelske Skikke og engelsk Smag i deres Luxe, Klædebragt, Bygninger, Hauger, kort i Alt.“

Som Kjendsgjerning er saaledes den engelske Kulturs sterke Magt i vort Land og vor Hovedstad i det attende Aarhundrede ikke tvivlsom. Men at eftervise dette Fænomen i det Enkelte, nøiagtig at angive de Maader, hvorpaa de ytrede sig, er derimod temmelig vanskeligt.

Handelsforbindelsen med England, navnlig fremkaldt ved Trælastudskibningen fra Norge, maa naturligvis her først og fremst erindres. Denne Trafik er, i det Store taget, neppe ældre end fra anden Halvdel af det syttende Aarhundrede. Den fik, som vi allerede have hørt, et mægtigt Fremstød ved Londons store i 1666 indtrufne Ildebrand. Herom meddeler en Samtidig, Biskop J. Bircherod[114], følgende interessante Oplysninger: „Den 7de Marts 1667 hørte jeg en Skipper, som fra Norge var hjemkommen, at fortælle om den skjønne Fordel, som Norges Riges Indvaanere havde af den store Ildebrand, hvilken var forleden Høst til London i England, idet deres Tømmerlast, som til bemeldte Stads Opbyggelse behøvedes, blev jevnligen i en overmaade stor Kvantitet udført, saa at Nordmændene kunde derfor bekomme saa høi Betaling, som de vilde begjere. Thi uanseet, at der nu skulde være Krig mellem os og England[115], saa tillod vores Konge dog saadan Tømmerudførsel af Norge i Henseende til de mange gode Penge, [153] som derved indbragtes i Landet. Hvorudover det var allerede blevet til et Ordsprog blandt de Norske: Ved Londons Ildebrand haver Nordmændene brav varmet sig“.

Denne saaledes indledede Samfærsel med England blev af varig Betydning og fremkaldte endog gjensidige Udvandringer fra det ene Land til det andet, dog langt hyppigere fra Norge til

[114]Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biografiske Dagbøger for Aarene 1658—1708, udg. af Chr. Molbech, Kbhvn. 1846, S. 111—112, sammenlign ovenfor S. 50.

[115]Dette var den lidet blodige Krig, som endte med Freden i Breda 1667, og hvis ydre Foranledning var det berømte paa Bergens Havn stedfundne engelske Angreb paa en hollandsk Kjøbmandsflaade.

England end omvendt[116]. Til Christiania udvandrede en engelsk Familie, som først i omtrent fire Menneskealdre indtog en fremragende Plads blandt vor Byes Kjøbmandspatriciat, og som derefter har skjænket Norge flere tildels meget fortjente Embedsmænd, nemlig Familien Collett. Den første af denne, som det har været paastaaet, adelige Slægt, der tog Bolig hos os, var James Collett, født i London 1655, bosat i Norge fra 1683, død som Kommerceraad 1727[117]. Hans Efterkommere [154] vedligeholdt længe Forbindelsen med sit oprindelige Hjemland. En af hans Sønner, den ældre John Collett, nedsatte sig endog som Kjøbmand i London, og testamenterede, da han døde barnløs 1759, sine Slægtninge i Norge den betydelige Arv 205,000 Rdlr.[118]. En af Stamfaderen James Colletts Sønnesøns-Sønner, den yngre John C., tilbragte mod Slutningen af det attende Aarhundrede ogsaa en Række af ti Aar som Handelsmand i London, men vendte senere tilbage til Norge, hvor han, som bekjendt, boede paa Ulevold. I 1752 erhvervede Familien Collett, (ved Arv efter Mathias Rosenberg) Fladeby Gods i Enebak, der senere spillede en saa stor Rolle i vor Hovedstads høiere Selskabsliv. Allerede tidlig tilhørte den Gaard, som nu eies af Boghandler Cappelen, den Collettske Slægt; den ødelagdes under Karl den tolvtes Indfald 1716 og opbyggedes derefter i sin nuværende Skikkelse. Familien drev jevnlig sine Handelsforretninger i Kompagni med Huset Leuch, med hvilket den gjentagne Gange besvogrede sig[119].

[155] I London nedsatte sig snart saamange norske Handlende og færdedes saamange norske Søfolk, at Savnet af en Prest, der kunde forkynde den lutherske Lære i deres Modersmaal, blev følelig. Allerede i 1687 kaldte de norske Kjøbmænd til sin Sjelesørger en norsk Eventyrer Christopher Meidell (fra Brevig), men han gjorde sig snart umulig, idet han først blev Kvæker og tilsidst Katholik. Man fik da ansat en ny Prest, Mag. Iver Brinch, ligeledes Nordmand og senere en af Kjøbenhavns mest ansete Geistlige. Den virksomme Brinch fik i 1692 en Henvendelse istand til Kong Christian den femte om Hjelp til at bygge en egen Kirke, der virkelig ogsaa blev opført og indviet 1696, for en væsentlig Del ved danske Rigsmænds Gaver. Men dens Menighed var for den allerstørste Del norsk, og de norske Skipperes Gaver ydede længe en væsentlig Hjelp til dens Vedligeholdelse saavelsom til at lønne baade dens Prester, der jevnlig vare Nordmænd og gjerne paa Menighedens Vegne kaldedes af en eller anden af Christianias større Handelsmænd f. Ex. Bernt Anker, og dens Klokker og Skolemester. Dette fremgaar tydelig nok af de Efterretninger om

---

[116]Kort efter Suverænitetens Indførelse omtales ogsaa den første Udvandring til Nordamerika af Danske og Norske, der i ikke saa ringe Antal skulle have nedsat sig i New Jersey og der anlagt en By, Bergen, opkaldt efter Bergen i Norge. Men vi se os ei istand til nærmere at forfølge denne Efterretning, der, saavidt vides, kun forekommer hos Gebhardi. Mere bekjendt er det, at de Svenske i Dronning Christinas Tid havde anlagt en formelig Koloni, „Ny-Sverige“, ved Delawarefloden, hvilken dog snart erobredes af Hollænderne 1655. Svensk Sprog og Gudstjeneste vedligeholdt sig dog til „henimod vore Dage“. (Carlson Sv. Hist. under Pfalz. Huset I. 261).

[117]Familiesagnet beretter, at James Collett først kom hid paa et Besøg og da indgik et fortroligt Venskab med en Leuch, hvis Søster han senere egtede. Leuch lovede i Spøg, hvis han vilde nedsætte sig her, at opføre ham et Hus i Løbet af et Døgn, og skal virkelig inden næste Dag have faaet sammensat et stort Træskur. I Aaret 1700, da James Collett allerede havde erhvervet anselige Midler, synes han at have gjort Mine til at ville drage tilbage til sit Fødeland. Projektmageren, Vicestatholder Fr. v. Gabel, indberettede dette til Fredrik den fjerde med Forslag om at formaa Collett til at blive ved at give ham Kommerceraads Titel. Kongen svarede: „Den foreslaaede Kommerceraads Titel synes os allernaadigst mere at skulle være hannem til Hinder i hans Kommerce og Kjøbmandskab, end at befordre den, og kan ei være at koncedere“ o. s. v. Ikkedestomindre opnaaede dog Collet senere, uvist naar, den nævnte Titel. (Se Dr. Odin Wolffs Journal for Politik o. s. v. for 1816, 2, 192).

[118]O. H. Moller „V. d. adel. Geschlecht Suhm“, (1775 Fol.), S. 186—188. (En Sara Collett var nemlig gift med Etatsraad Lorents Angell i Throndhjem og Moder til P. F. Suhms rige Hustru Karen Angell).

[119]Denne Familie har man almindelig antaget for at være af nordtysk Herkomst. I Dr. O. Holmboes Optegnelser (Mskpt.) heder det imidlertid, at den ældste Leuch, Peder Nilsen, (Oldefader af den Morten L., hvis Bryllup Tullin besang) var først Skræddersvend, siden Bissekræmmer sammen med en Peder Pedersen Müller; ved denne Bissekramhandel samlede baade Leuch og Müller saamegen Formue, at de nedsatte sig som Kjøbmænd i Christiania.

Kirken, som vi besidde[120]. Ligeledes vise disse, at idetmindste en meget [156] stor Del af Menigheden oprindelig hørte hjemme netop her i Christiania. Kirkens officielle Navn „dansk-norsk“ (danish and northern) er paa en Tid, da alt for begge Folk fælles gjerne kaldes dansk, ret talende. I Begyndelsen udgjorde ogsaa de i London værende Svenske en Del af den dansk-norske Kirkes Menighed, et Bevis blandt de mange paa, at Nordboerne, naar de mødes i Udlandet, uvilkaarlig blive sig sit nære Slægtskab bevidste. Men da Krigen i 1709 udbrød mellem Danmark og Sverige og Presten fra Prædikestolen bad for de danske Vaabens Fremgang, skilte de Svenske sig ud som særegen Menighed. Denne ulykkelige Krig bevirkede ogsaa (som ovenfor omtalt) en sørgelig Formindskelse i Norges Aktivhandel, der baade varede længe og føltes haardt; Englænderne afhentede nu en Tidlang for en stor Del selv sin Trælast i Norge, og det gamle Forhold gjenoprettedes først en god Stund længere nede i Aarhundredet.

At Tilværelsen af en saadan norsk Handelskoloni i England maatte virke tilbage paa Byerne i Moderlandet, er en Selvfølge. Flere af de norske Handlende vendte ogsaa senere tilbage, Andre lode sine Sønner drage hjem. Saaledes havde Christiania i Aarene 1739—1742 i Nils Tøgersen Weggersløf en som Taler høit anseet Stiftsprovst og Sogneprest, der var født og opdragen i London, hvor hans Fader havde været en af den norske Menigheds første Grundlæggere og Forstandere. Familien Aall (uvist om af norsk eller dansk Oprindelse) havde nedsat sig i London, men drog derfra i Begyndelsen af det attende Aarhundrede til Norge.

Jevnlig opdroges unge Nordmænd i England for senere at blive Handelsmænd i sit Hjem, ja en af Christianias Rigmænd i Fredrik den fjerdes Dage, Admiralitetsraad Gerhard Treschow, skal endog have sendt sin [157] Søn til den berømte Latinskole i Eton for at studere der. I 1759 befandt sig paa engang ikke mindre end sex unge Mennesker alene af den Ankerske Familie i England, hvor de tilbragte en lang Tid dels i London, dels i Norwich for at tilegne sig Sproget. En af dem var den senere Guvernør i Trankebar, Generalmajor Peter Anker; om ham erklærede en engelsk Søofficer, efter Prof. F. Sneedorffs Beretning: „Han er den eneste Fremmede, jeg har kjendt, som formedelst sin Færdighed i Sproget og sit Udseende af Alle er blevet taget for en Engelskmand[121]“. Peter Anker var ogsaa i nogen Tid, førend han drog til Indien dansk Konsul i Hull og derpaa Generalkonsul i London. Pontoppidan anslaar i 1749 endog Udbredelsen af Færdighed i at tale Engelsk i Christiania lige med de Danskes Kjendskab til Tysk. Engelsk var i Begyndelsen af attende Aarhundrede Skolefag i Christiania Latinskole, i de Dage udentvivl noget aldeles enestaaende.

Denne livlige Forbindelse med England har nødvendigvis i flere Henseender hævet Christianias mere bemidlede Næringsdrivende til et høiere Kulturtrin, aabnet dem en videre Synskreds og skjænket dem en større Selvfølelse. Have end mange blandt dem kun tilegnet sig en ydre Politur og en overfladisk Dannelse, har der dog heller ikke manglet paa enkelte, paa hvem Bekjendtskabet med det store Kulturland, dengang det eneste i Europa, som var i Besiddelse af en fri Forfatning, af en virkelig public spirit, har øvet en virkelig gavnlig og forædlende Indflydelse. Patriciatet kunde saaledes snart i Embedsstanden, af hvis fornemste norske Repræsentanter

[120]Om denne Kirke haves nemlig et særeget, indholdsrigt og interessant Skrift af Nordmanden E. F. Wolff, under Titelen „Samlinger til Historien af den danske og norske Kirke i London“, Kbhvn. 1802. Forfatteren var født i Christiania, men nedsatte sig i London, ligesom ogsaa Broderen Georg W., der døde som en anseet Bankier og dansk Konsul i den britiske Hovedstad. Konsul Wolff skjænkede 1783 til Vaisenhuset i sin Fødeby 500 Rdlr. og i 1805 til Krigsskolen sammesteds ikke mindre end 2000 £ Sterling „som et Vidnesbyrd om sine Følelser for Fædrelandet“. Hertil skal han være bleven bevæget af Bernt Anker.

[121]B. Moes Tidsskrift for norske Personalhistorie I, 333 og 435.

ligeledes netop de fleste fandtes her i Christiania, mere se Ligemænd end Overmænd. Hyppige Giftermaal mellem Embedsmænd og de rige Kjøbmandsfamiliers Døtre, ja [158] saa hyppige, at Tullin i Handelens Interesse maatte beklage det, bidroge yderligere til at udjevne Forskjellen og sammensmelte Besidderne af den største Formue med Indehaverne af de høieste Embeder og de grundigste Kundskaber. Allerede noget før Midten af forrige Aarhundrede optræder derfor i Christiania en forholdsvis ikke saa ganske faatallig Kreds af velhavende Dannede, og der udvikledes altsaa samtidig et finere, kultiveret Selskabsliv.

Det kunde være saare interessant at kjende noget nærmere til den Overgangsperiode, i hvilken de simple borgerlige Sammenkomster, hvoraf vi saa et Glimt, idet vi læste om den drukne Borgermester i Skjorteærmer med opknappet Buxelinning og om Kjeld Stub, dansende med Glasset paa Haanden, forvandledes til alamodiske Soireer, og de gamle Gaarde indrettedes paa en elegantere Maade overensstemmende med en ny Tids Fordringer. Kun en eneste Forfatter har imidlertid og det kun i Forbigaaende efterladt et Par Ord derom. Det er Professor J. N. Wilse i Eidsberg, hvis Bekjendtskab til Christiania begyndte omtrent 1760, og som udtaler sig saaledes[122]: „I den Stue, hvor smaa Ruder i lave Vinduer i Forening med den brune Træfarve paa Loftet og Væggene gjorde Aften-Tusmørket allerede til Nat, hvor gamle Bedstefader sad i sin store Lænestol for et eller to tykke Tællelys, staaende paa Bordet ved en stor enkelt Kakkelovn eller Kamin, og med Piben i den ene Haand og den store Sølvkande i den anden drak den fremmede Ven til, som trinede nærmere paa det med Sand og friske Granbar bestrøede Gulv, — i den Stue, siger jeg, oppebier nu hans Sønnesøn om Aftenen en halv Snes fremmede moderne Venner paa en før saakaldt [159] Kanapee, nu Sofa, Ottoman eller hvad Navnet bliver paany med det første; derfra ser han henover det i Marmorruder bemalede Salsgulv sig selv i de lange, kostbare Speile, hvis Forgyldninger ophøie endmere Væggenes lyse Farver; Marmorkonsoler ser man paradere under Speilene og paa dem Buster eller Statuer, vel af Gips, men at se til som Guld eller Marmor. De høie Vinduer skulde formedelst de store Ruder meddele alt det Lys, Dagen endnu har tilovers, dersom ikke de øverst i Skyer sammenlagte Gardiner bedækkede den Himmel, der sees over Husene paa den anden Side af Gaden; dog under den skinnende hvide Gipshimmel i Stuen hænger en Lysekrone af Glas som Krystal, hvis mange Voxlys love Dag i den mørkeste Aften. De fremmede Herrer komme, man rangerer sig ved den opvarmende Pyramide, som er bekronet med en glinsende sort Kupido, og man smaadrikker af kostbare skrøbelige Kar, hvad Ost- og Vestindien sender os til Tids og Sundheds Spilde efter Modens strenge Befalinger[123]“.

[160] I Genferen Paul Henri de Mallets Reisebeskrivelse har man en kort Skildring af Christianias Selskabsliv i 1755, da denne bekjendte Forfatter, der var Christian den syvendes Lærer og har skrevet en udførlig Danmarkshistorie, besøgte vort Land. „Jeg opholdt mig nogen

[122]Reise-Iagttagelser I, S. 152—153.

[123]Til denne Wilses Skildring af Husenes Indre kunne vi føie, at mange Rigmænd lode sine Storstuers Vægge dekorere med Malerier, saaledes som man f. Ex endnu kan iagttage dem i den nuværende Magistratsgaard i Dronningensgade. Allerede tidligere havde Enkelte ladet Tagene i sine Stuer pryde med ophøiet Gibsarbeide (som f. Ex. i Kirkedepartementets nuværende Lokale). Væggemalerierne vare for en stor Del malede af en ret anseet Kunstner ved Navn Christian Tonning, som i adskillige Aar opholdt sig som Landskabsmaler i Christiania, og som tillige har malet Transfigurationen under Loftet i Kongsbergs Kirke. (Sammenlign N. H. Weinwichs Kunstnerlexikon, S. 177—178). Naar undtages enkelte indfødte Autodidakter, hvoraf de bedste (som Magnus Berg og den i Christiania selv fødte Medaillør Arbien) forlode Landet, havde Kunstnere naturligvis hidtil været saagodtsom usete i Norge. Dog kan mærkes, at et Par hollandske Malere allerede i det 17de Aarhundrede ved tilfældige Omstændigheder kom til Norge, hvis vilde Natur gjorde et stærkt Indtryk paa dem. Albert van Ewerdingen (født 1621), led Skibbrud paa vore Kyster; mange af hans norske Prospekter skulle endnu findes i Kjøbenhavn. Hans Discipel, Gerard Edema fra Frisland, maaske ogsaa flere, besøgte senere Norge for at gjøre Studier.

Tid, siger han, i Christiania, hvor jeg modtoges med stor Gjestfrihed af Indbyggerne. Jeg fandt det meget let at indtræde i Forbindelse og Konversation med dem, der udmerkede sig ved Formue og Rang. Den Politesse, hvormed man behandlede mig, lod Intet tilbage at ønske. Dersom det er sandt, som man siger, at man i Norden mere elsker Bordets Glæder end i Syden, da bliver denne Iagttagelse ikke gjendrevet af Nordmændene. De holde ypperlig Bevertning[124] (très bonne chère) og forsyne sig ved Hjælp af sine Skibe, der befare alle Lande i Europa, med de mest udsøgte Vine. Det er uretfærdigt at bedømme et Folks sobriété efter de Kvanta, som det forbruger af Drikkevarer og Fødemidler. Man maa [161] tage i Betragtning, hvad Naturen fordrer, eller idetmindste, hvad den tillader at nyde uden inconvénient. Man vil da finde, at man maaske er ligesaa sobre i Christiania, som i Neapel eller Madrid, hvor man lever den halve Dag af en Kop Chokolade. Det som især har overbeviist mig om, at man bør tage Hensyn til de klimatiske Forhold, er at jeg har seet Damer af god Familie, meget dannede, (très decentes et très réservées) under de lange Maaltider at nyde kun ublandet og meget stærk Vin, „sans qu'un put s'apercevoir, que ni leur maintien ni leur discours eussent rien perdu de ce, qu' elles avaient au commencement de froid et de mesuré[125].

Samme Aar, som Professor Mallet gjestede Christiania, besøgtes vor By ogsaa af en tysk Dame, Madame D., hvis i et tysk Tidsskrift (Neue Erweiterungen der Erkenntniß und des Vergnügen), indførte Breve nogle Aar senere oversattes i Intelligentssedlerne. Ogsaa hun udtaler sig meget velvilligt om Byens Folk („Alle kappes om at gjøre den til et Paradis for Fremmede"), og finder ligesom Mallet Bevertningen meget solid. Kun klager hun over Vanskeligheden for Fremmede af at faa leiet Logis; ingen Christianienser af Stand kunde nøie sig med mindre end 12 Værelser, og det ansaaes for en Skam at udleie nogen Del af sit Hus. Dengang da, flere Aar senere (1769), den bekjendte Agent Holck fra Kjøbenhavn besøgte Byen, var der dog kommet istand to Hoteller efter Tidens Leilighed; det ene var hos en Søofficersenke Munch (afdøde Professor P. A. Munchs Oldemoder), [162] der boede i den senere saakaldte „Thomsegaard" i Nærheden af vor nuværende Børs.

I disse Aar fik Byen ogsaa for første Gang selskabelige, navnlig dansende, Foreninger, hvori de fornemste Familier, og udentvivl kun de, toge Del. En saadan kom sammen hver fjortende Dag eller oftere[126]. Til en anden lignende Forening er Tullins Sang „til et Selskab, som var forsamlet for første Gang i Aaret 1758" skreven. Disse Foreninger undgik ikke, som noget i sit Slags saa ganske Nyt, at vække Anstød hos Geistligheden, og Tullin, Sjelen i Byens høiere Liv, maatte da skrive en Apologi, som er trykt i hans Skrifters tredie Bind. Det heder her bl. A.: „Vi have ikke uden særdeles Opmærksomhed hørt, hvorledes De i en og anden af Deres offentlige Taler til Menigheden har tydelig tilkjendegivet Deres Misfornøielse over det Danseselskab, som vi have opstillet her i Staden, og hvorledes De har forestillet samme som noget Fordømmeligt og Stridigt baade mod Guds Lov og Samvittigheden, hvorudover vi blandt Andre udenfor vort Selskab, men

[124]Ogsaa vore egne Forfattere omtale, tildels med Dadel, de mange og bastante Retter i Gjestebude. „Man tvivlede om, at han var en Nordmand, saasom han ikke vilde finde sig i at æde sig en Sygdom paa Halsen! Jeg tror aldrig, I er en ægte Nordmand, sagde en vis Frue, siden I er saa smaatærende" (Tullins saml. Skr. 2, 210). „I gamle Dage vare de tætte Gjestebude i fuld Mode, hvor man, enten man vilde eller ikke, maatte gjøre Besked i ubeskedentlig Drikken. Den megen Drikken ophørte, men de mange Retter bleve ved". (Wilse, Reise-Iagttagelser 1, 199). I en satirisk Ordbog i „Intelligentssedlerne" fra denne Tid defineres „Et Stykke Smørrebrød" ved „12 Retter varm Mad".

[125]Mallets Reise i Norge er føiet som Tillæg til hans mange Aar senere udgivne franske Oversættelse af W. Coxes „Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark", hvor den findes i 4de Bind.

[126]„24de Novbr. 1755 begyndte de Fornemste her med Bal hver Mandag" heder det i Dr. O. Holmboes Optegnelser.

Syndere saavelsom vi, ere blevne udpegede og omtalte som Syndere ex professo“. Vi vide ikke, hvem den Prest har været, med hvem Tullin her polemiserer, men det tør være ret sandsynligt, at det var den stridbare Konsistorialraad Mathias Albert Haberdorf, der først i mange Aar som Prest ved Nykirken i Bergen, og tilsidst (1759—1762) som Stiftsprovst i Christiania ved sin Uforligelighed og sin anmassende, inhumane Færd paadrog sig saamange Uvenner og Modstandere.

Som det ofte gaar, at Tonen i en mindre By, naar først en vis Art af Fornemhed har begyndt at gjøre sig [163] gjeldende, bliver stivere og mere ceremoniel, end i en virkelig stor Stad, saaledes hændte det ogsaa, at Fremmede i forrige Aarhundrede fandt, at der var flere Formaliteter at iagttage i Christiania, end i selve Kjøbenhavn. En Dame kunde saaledes i vor By ikke, som i den danske Hovedstad, selv gaa om i Butikerne, men en Tjener eller Pige maatte hente Varerne hjem, at man der kunde bese dem. Ikke alene til Bryllupper, Barnedaab o. s. v., men til enhver Visit maatte man kjøre i Karet, og det baade om Sommeren og om Vinteren, selv om der laa dyb Sne i Gaderne, thi kun udenfor Byen brugte man Slæde[127].

Stundom kunde dog ogsaa en misfornøiet Jeronimus føre Klagemaal over Tidens Fordærvelse, de forbandede nye Inventioner o. s. v. I 1761 satte saaledes en forøvrigt ubekjendt Mand her i Byen, Erik Ditlevsen, sin Pen i Bevægelse og skrev en arkelang Memorial til General-, Landøkonomi- og Kommerce-Kollegiet. Her maa Christiania-Patricierne alvorlig holde for. „Man maa saa stelt paa endel her opspirede Bojarer eller norske Næsekonger. Disse har den Tid, da Skovene var i Flor og Trælasten udenlands i høi Pris, tilvendt sig adskillige og saa store Eiendomme, at der ere de, hvis Forfædre og de selv have opkjøbt og underlagt sig, enhver for sin Familie, 20 à 30 Gaarde med Skov og Herligheder og holde Bønderne i bestandigt Slaveri, saaledes er det hele Sørkedalen[128] og adskillige Gaarde i Bærum, der alle paa saadan Maade erkjende en Herre, [164] ligeledes er der utalligt saadant Herskabsgods i Odalen, Solør, Øster- og Gudbrandsdalen o. s. v. Hvad tykkes Deres Excellencer samt høie og naadige Herrer om den Husholdning? Er det ikke vakkert, helst naar jeg faar oplyst, hvortil saadant Plageri af disse Landets Patrioter anvendes, nemlig at Landets Produkter omsættes med udenlands fabrikeret Tøi samt ædende og drikkende Varer, ja man kan sige, at de Udenlandskes Høflighed mod os gaar saavidt, at de gjør alting for os indtil Feiekoste og Skobørster; jeg vil ikke tale om disse Landblodiglers Levemaade i at slemme og demme med Æden og Fylden samt prægtige Palladsers Opbyggelse[129], Stas og Fjas, Vogne, Kudske og spraglede Lakeier o. s. v.“ Heste og Vogne er det især, som Mons. Ditlevsen ikke kan fordrage. „I Kjøbstederne, siger han, underholdes en uhørlig Mængde af Kjøre- og Rideheste, saa til deres Foring medgaar en ubeskrivelig Qvantité af Hø og Havre, hvilke tilføres af adskillige Prestegjeld og foraarsager en saa excessiv høi Pris paa Hø o. s. v., der ingen anden Nytte indbringer uden alene paa 2 eller 4 Hjul at transportere en Kræmmer- eller Haandverkskone hen til sin Nabo, og der tilligemed en Gaardskarl eller Kudsk holde udenfor hele Eftermiddagen, indtil Madamen har faaet sin Kaffe og udsladret. Saadanne hæderlige Matroner, naar de vilde gjøre Visiter, kunde meget vel trippe tilfods eller sidde hjemme og passe

[127]Wilses Reise-Iagttagelser 1, 198. Noget Spor til Anvendelsen af Portechaiser, hvis hyppige Brug i Kjøbenhavn vi Alle kjende fra Holbergs „Den honette Ambition“, har Forf. dog ikke kunnet finde for Christianias Vedkommende.

[128]Sørkedalen (med Bogstad) eiedes da af Morten Leuch, hvis Enke senere ægtede Bernt Anker.

[129]Sigter vel især til Opførelsen af Christian Ankers Hus (nu „Palæet“), hvis Tomt for en stor Del blev indvundet ved Opdæmning af Søen.

sin Gjerning, saasom at spinde, væve eller melke sin Ko og rengjøre Fæstalden, det mangen slig en So ikke var for god til“ o. s. v.

Christian Braunmann Tullin.

Merkelig nok har endnu Ingen skrevet Digteren Tullins Levnet. Ingen af de mange, der have omtalt og bedømt hans poetiske Skrifter, har fundet det Umagen værd at undersøge, hvilke de Forhold og Omgivelser vare, under hvilke hans Liv randt hen, og hans Digte bleve til. Kilderne til en biografisk Skildring af Tullin vilde vistnok ogsaa stedse blive temmelig fattige, men allerede ved Gjennemlæsningen af hans efterladte Skrifter vil det dog blive klart, at han nærmest og egentligst var norsk, ikke dansk Digter, at hans Verden ikke var Kjøbenhavn, men Christiania. Han er den første Forfatter af noget større Maal, om hvem dette kan siges, og han blev ogsaa længe den eneste.

Paa den Hjørnetomt mellem Kongens Gade og Østregade, der nu indtages af Konsul Peter Petersens store Hus, stod Tullins Vugge; han fødtes den 6te September 1728. „Faderen, (heder det i Fortalen til hans efterladte Skrifter), var Kjøbmand Guldbrand Hansen, Moderen Ragnhild Olsdatter Dehli, begge ligesaa bekjendte af en jevn og kristelig Vandel, som ubekjendte af deres Tilnavne, hvoraf de aldrig betjente sig efter de Tiders enfoldige Tænkemaade, især blandt Folk af Middelstanden“. Sønnen blev døbt Christian Braunmann efter en os [166] ubekjendt Mand af dette Navn. Tilnavnet Tullin antog han (rimeligvis først da han blev Student[130], efter Faderens Fødested Tullien i Ringebo i Gudbrandsdalen.

Tullins nysnævnte Forældre havde ikke tænkt paa at lade Sønnen studere, men Stiftsprovsten, Nils Weggersløf, blev opmærksom paa hans gode Evner og bevirkede, at Forældrene, hvis økonomiske Vilkaar vare ret gunstige, først skaffede ham privat Undervisning og derpaa satte ham ind i Byens Latinskole. Her var dengang Mag. Erik Nicolai Arbien, en indfødt Christianienser, bleven Rektor. Arbien, en Broder af den talentfulde Medaljør, Magnus Gustav Arbien, var en begavet Mand, ja en af hans ældre Elever (Biskop J. E. Gunnerus) kalder ham endog „et af de største Genier, Norge har frembragt“. Men ikkedestomindre ere de Ytringer, Tullin leilighedsvis lader falde om sin Skolegang, fulde af Misfornøielse med den Skoledannelse, han havde faaet. Tullin hører til de Allerførste, der udtaler aabenbar Mistvivl om Latinstudiets Værd som Skolens Hovedfag[131]. Det maa imidlertid her vel erindres, at Datidens Skole kun i ringe Grad kan siges at have meddelt sine Disciple nogen virkelig klassisk Dannelse, men mere satte som sit Hovedformaal kun at opøve dem i at tale og skrive Latin og ved Siden heraf opdrog dem til vordende Theologer. „Jeg maatte“, siger Tullin, „læse i min Barndom hele Autores fulde af tørre Historier, for at lære det latinske Sprog. Naar jeg læste Phædri Fabler, var det ikke min Sag at uddrage Lærdomme, jeg fik nok at bestille med at uddrage Fraser. Man sagde aldrig: Denne Lærdom kan anvendes i Livet, men alene: Denne Talemaade skal [167] indføres i Frasebogen. I syv samfulde Aar sværmede jeg saaledes om i Guldalderen, og fik derefter mit Lærebrev som god Latiner, der gav intet Ord Kvarter, som skrev sin Herkomst fra Jern-, Kobber- eller Sølvalderen“ o. s. v. Men trods alt dette vil man dog i Tullins Skrifter idelig finde Citater af de Gamle.

Sandsynligvis blev han allerede i Skoleaarene ledet hen til Læsningen af engelske Forfattere. Hans nysnævnte Velynder, Stiftsprovst Weggersløf, var som ovenfor omtalt, født og opdragen i London, og det er derfor ingenlunde usandsynligt, at dennes Paavirkning kan fra først af have

[130] Paa en Fortegnelse over Christiania Skoles Dimittender kaldes han nemlig kun „Christian Broumand“.

[131] Se f. Ex. hans samlede Skrifter 2, 32 og 3, 268 fgg.

vakt hos den unge Tullin den Forkjærlighed for den engelske Literatur, der senere stærkt fremtraadte hos ham.

Tullin blev, sytten Aar gammel, dimitteret 1745 sammen med ni andre Elever af Skolen, blandt dem Christen Schmidt, der senere blev Biskop her i Byen[132]. Faderen var død nogle Aar i Forveien, og Moderen havde indgaaet nyt Ægteskab med en Obervisitør Claus Kofod, der synes at have været en kjærlig Stiffader. Der var tilfaldt Tullin en Arv paa omtrent 2000 Rdlr., og saaledes havde han gode Vilkaar som Student. Han brugte sin Tid vel; i sit første akademiske Aar tilendebragte han ikke alene den filosofiske Examen med Berømmelse, „men erhvervede sig endog en Slags Færdighed i det franske og tydske Sprog foruden Indsigt i Musik og Tegning, til hvilket alt han syntes af Naturen vel oplagt". Derpaa drog han til en Prestegaard i Sjelland, for der af en lærd Prest, Christen Nold i Karebek, at [168] veiledes i Theologi. Efter et Aarstids Forløb havde han sin Embedsexamen med bedste Karakter, og forlod Danmark.

Tullin vendte nu for stedse hjem til Christiania. Han øvede sig først i at prædike, og det som det synes, med stort Bifald. Den begavede Taler Weggersløf var død, men Tullin kaldte ham som Prædikant tilbage i Tilhørernes Erindring, atter et Bevis paa, hvilken Indflydelse denne engelske Nordmand har udøvet paa den unge Tullin[133]. Ogsaa hidrører fra denne Tid hans tidligste bekjendte poetiske Forsøg, en Sang, der blev afsungen i Vor Frelsers Kirke i Anledning af den oldenborgske Kongestammes Trehundredaars-Jubilæum 1749.

Men den Sygelighed, som stedse fulgte Tullin gjennem hele hans korte Liv, ytrede sig allerede nu. Brystsvaghed tvang ham til at opgive Tanken om at blive Prest, og han besluttede i Stedet herfor at tænke paa juridisk Befordring og dyrkede saaledes en Tid paa egen Haand Retsvidenskaben. Ved Siden af dette Studium, i hvilket han aldrig underkastede sig nogen offentlig Prøve, forsøgte han sig ogsaa som praktisk Forretningsmand. Han overtog, uvist i hvilket Aar, Faabro Spiger-, Stivelse- og Pudder-Fabrik ved Lysakerelven, og havde ved dette Anlæg 22 Arbeidere i sin Tjeneste. Muligens har han ogsaa i nogle Aar boet paa dette yndige, ved en blid Natur og yppig Vegetation udmerkede Sted. Det agershusiske Toldsocietet udvalgte ham til Toldinspektør 1759, Aaret efter fik han af Kongen Udnævnelse til Viceraadmand og blev 1763 virkelig Raadmand. 1764 forpagtede [169] han med James Collett o. fl. Tolden og Konsumtionen i Agershus Stift. 1765 blev han Tolddirektør, men døde samme Aar, kun 37 Aar gammel. Med sin Hustru, Mette Kruchow, en langelandsk Prestedatter, som paa Grund af Familieforhold var kommen til Christiania, og som han havde ægtet 1759, efterlod han nogle Børn, blandt dem Claus Tullin, Kjøbmand i Christiania og Hofintendant († 1830), der var gift med den senere som Skuespillerinde ved Byens Privattheater berømte Henriette Wilster, der først døde 1860.

At give nogen æsthetisk Bedømmelse af Tullins Digtning er ikke vor Sag, og heller ikke vilde nogen saadan være paa sin Plads i et Arbeide som nærværende. Saameget vil imidlertid fremgaa af de ovenanførte Notitser om Digterens Livsstillinger, at Poesien aldrig var Tullins Hovedfag. Han bør vistnok rettest betragtes som en aandrig Dilettant, der ved Siden af en udbredt og mangesidig praktisk Virksomhed digtede med Talent, men uden megen Begeistring og

[132] En anden Skolekammerat, der dog blev Student tre Aar tidligere, var Bergens Skoles senere Rektor, Jens Boalth. Denne Mand synes at have staaet i et nært Forhold til Tullin, at dømme af det Sørgekvad, som Boalth skrev ved dennes Død.

[133] „Din Røst drog Sjele til sin første Udspring hen,
Hvor glade kjendte vi vor Weggersløf igjen".
(Boalths Sørgedigt).

allermindst med Opofrelse[134]. Næsten samtlige hans Arbeider vare Leilighedsdigte, fremkaldte dels ved udsatte Præmier (Søfarten og Skabningens Ypperlighed), dels ved hans Forhold til sin christianiensiske Omgangskreds (Maidagen og mangfoldige andre Digte og Epistler). Ved et Besøg i Kjøbenhavn, som han aflagde 1764 for at akkordere om Forpagtningen af Told og Konsumtion, modtog han de mest smigrende Hyldinger af Hovedstadens literære og fornemme Verden; „der var, siger Jacob Baden, ingen Mand af Stand eller Lærdom, som jo opvartede ham i hans Herberge". Men hans Anseelse fordunkledes snart efter hans Død ved Ewalds Optræden og blev ikke af lang Varighed [170] udenfor Norge[135], og især naturligvis hans Hjemstad Christiania, hvor hans Arier vedbleve at synges ind i vort Aarhundrede.

De „afbrudte Tanker", der optage næsten to Bind af Tullins efterladte Verker, og for hvis Udgivelse de, der besørgede hans Skrifter trykte, i sin Tid maatte høre ilde, lade os undertiden ane, at den sygelige Tullin egentlig har været en indesluttet Natur og i Virkeligheden mangen Gang har følt sig ene og venneløs. Saaledes siger han (3,266): „Selskab og Omgang med Adskillige har hidtil skaffet mig mange Bekjendte og Dus-Brødre, men ikke en ret Ven. Nu anser jeg mig næsten som en Alchymist, der leder efter den filosofiske Sten, og hvo vilde undres over, at jeg lader alt Haab fare om noget Udfald? Undertiden læser jeg vel, hvad Cicero har skrevet om Venskab, men jeg læser ham med samme Sindsbevægelse, som naar jeg hører Nogen holde en meget kløgtig Tale om den Fugl Fønix". Og paa et andet Sted (3,220): „At dø ung, at leve længe eller kort, er at have gjennemgaaet flere eller færre Forandringer af Hændelser. Sagen bliver den samme, det kommer kun an paa, at jeg indbilder mig at have levet 60 Aar istedenfor 30". Men hans Bekjendte, de rige Kjøbmænd i Christiania, tillode ham ikke at leve i Stilhed. De droge den aandfulde Mand ved alle Leiligheder ind i sine Kredse, og han blev, skjønt modstræbende, snart endog Middelpunktet i disse. „Han var, (siger Udgiveren af første Del af hans Verker, Presten Teilman paa Modum), omringet af en Hoben Venner, som billig søgte deres Fornøielse i hans Omgang, men ikke saa billig [171] søgte at aftvinge ham Vers ved enhver Leilighed og uden at give ham Tid til at arbeide dem ud. Deraf kom en Mængde Impromptus, som utrolig fornøiede de Selskaber, de passede til og trolig vilde optages meget ligegyldig af Publikum[136]". Bernt Anker, hvis første Ungdom falder sammen med Digterens sidste Leveaar, bemerker ogsaa om ham i den Mindetale, hvormed han 1784 hilsede hans Søn velkommen i St. Olai Frimurerloge i Christiania: „Hans ædle Hjerte, hans venlige Omgang, hans oplyste Forstand, hans sjeldne Gaver, hans jevne Lune i en ved anspændte Kræfter udpinet Krop, var i hine muntre Ungdomsdage vores Vellyst og Glæde, vores Beundring og Mønster[137]". Wilse siger ligefrem: Venner nødte ham ofte til at indrette sin Levemaade efter deres, hvilket ei altid var gavnligt for hans svage Konstitution".

---

[134]Sammenlign E. Sars. Norge under Foreningen med Danmark, 3die Afdel. S. 154.

[135]Bekjendte ere Nordal Bruns Linier:
For tidlig døde Du, fortidlig Danmark haver
Forbrudt sig mod dit Støv og sat en Ewalds Gaver
Fremfor det Liv og Lys, som hædrede din Sang, osv.

[136]F. Ex., da Tullin en Vinter aflagde et Besøg paa Bogstad, fik han ikke Lov til at lægge Reiseklæderne af, førend han havde improviseret Følgende:
Skjønt jeg paa denne Tid saa ulyksalig fryser,
At hver en Draabe Blod af Kuld' i Kroppen gyser,
Saa skal det Ønske dog mit Hjerte tænde an,
Gid Bogstad staa i Flor, til Verden staar i Brand.
(Saml. Skr. 1, 133).

[137]Tidsskriftet „Iris" for 1793, 3die Kvartal, S. 23.

Vi skulle nu nærmere omtale dem af hans Leilighedsdigte, som kaste Lys over Christianias daværende Forhold, særlig hans berømte Maidag.

Tullins første særskilt udgivne Skrift fremkom i Anledning af hans Svogers, en Kjøbmand i Christiania Samuel Proms, andet Giftermaal med en Anne Sofie Sem. Det bestod af to prosaiske Stykker, „Et Par Ord for de Skjønne", og „Et Par Ord til de Skjønne" af Cato personatus og tryktes i Kjøbenhavn 1752. Allerede [172] Suhm fandt det temmelig indholdsløst og nedskrev nogle Aar efter den Dom: „Jeg vilde ønske, at den ved andre Skrifter ypperlige Forfatter ikke havde skrevet dette".

Saameget større Lykke gjorde det følgende af Tullins Bryllupsdigte. Det var i 1758, at en af Byens rigeste Patriciere, Tullins Ven, Morten Pedersen Leuch[138], egtede Matthæa Collett, Sønnedatter af denne Slægts norske Stamfader, og senere bekjendt som Bernt Ankers Hustru. Dette Giftermaal forevigede Tullin ved sit berømteste Digt „Maidagen", til hvilket han skal have modtaget Inspirationen under en Vandring paa Toppen af den femtenhundrede Fod høie Voxenaas, som paa Nordøstsiden omslutter Sørkedalen.

Neppe anede vel Digteren, langt mindre den Kreds, inden hvilken „Maidagen" første Gang fremkom, hvilken Beundring dette Digt skulde vinde. Men da det blev bekjendt i Kjøbenhavn gjorde det en Opsigt, der forholdsvis var større, end den Opmærksomhed, som i vore Tider endog en Henrik Ibsens mest geniale Digterverk kan fremkalde. Uden Forfatterens Vidende blev det gjentagne Gange eftertrykt, det oversattes paa Fransk i Mercure Danois, paa Tysk af Hofprædikanten i Kjøbenhavn Johan [173] Andreas Cramer, ja tilsidst endog paa Islandsk af Thorlakson. Christiania-Patriciatets Leilighedspoet var pludselig ophøiet til begge Rigers feirede Digter. Ja, endog Lessing blev opmærksom paa den norske Maidag, og erklærede, at et saa fortræffeligt Bryllupsdigt havde Tyskland maaske aldrig eiet[139].

Som bekjendt skildrer „Maidagen" Landlivets og Naturens Skjønhed i Modsætning til det tvungne Kjøbstadsliv:

Min Muse kom og lad os fly
Fra dette melancholske Fængsel
Hvor Ønsker daglig dø i Trængsel
Og fødes for at dø paa ny,
Hvor Kunst og Vid kun pønser paa
Den bedste Plan til nye Sorger,
Hvor Rigdom sulter for at faa
Det Slør, den for sin Arving borger, osv

Den nysnævnte Cramer, som ogsaa recenserede „Maidagen" i sin Journal „Der nordische Aufseher", ansaa det for en given Sag, at Tullin med det „melancholske Fængsel" ikke kunde sigte til nogen anden Stad end Kjøbenhavn; et udviklet norsk Byliv har han formodentlig ikke engang kunnet falde paa at tænke sig muligt. „Hr. Tullin, siger han, beslutter at forlade vores Stad af

[138]Selve Bryllupet har sandsynligvis staaet i den gamle Collettgaard paa Hjørnet af Toldbod- og Kirkegaden. Brudgommen, Morten Leuch, eiede og beboede derimod den store Gaard i Raadhusgaden, der nu er Embedsbolig for Statsraadets første Medlem. Denne Gaard blev i 1780 offentlig Eiendom og tjente som Lokale for Overhofretten, indtil denne Domstol hævedes 1797; derefter holdtes her en Tid Stiftsoverret, hvorfra det endnu i Dagligtale gjængse Navn „Stiftsgaarden" har sin Oprindelse. — Morten Leuch, der var født 1732, døde, kun 36 Aar gammel, paa Hafslund den 15de April 1768 (Gravskrift i „Intelligentssedlerne" for s. A.). Han var en af Christianias 12 Mænd og eiede, som vi have hørt, Bogstad og flere andre store Eiendomme.

[139]G. E. Lessings sämmtliche Schriften, hg. v. Lachmann, aufs Neue durchges. v. W. v. Maltzahn, 6, 120—121.

Kjedsommelighed over dens moralske Ufuldkommenheder og at reise til Norge, hvor han spaar sig mere Fornøielse". Hertil svarede Tullin: „Hvorfor skulde det Sted, som jeg i Begyndelsen af min Maidag beskriver, nødvendig være Kjøbenhavn, da dog denne Beskrivelse kan passe sig paa andre Byer? I Sandhed, jeg havde selv begaaet en moralsk Feil og været meget uhøflig, [174] ifald jeg havde her, som De mener, lignet Kjøbenhavn og Norge med hinanden og givet det sidste Sted saa stort et Fortrin for det første, ligesom Norge skulde været et Paradis og Kjøbenhavn en Røverkule. Jeg vilde ønske, at Kjøbstæderne i Norge vare af den Beskaffenhed, at Beskrivelsen ikke kunde passe sig paa dem, men, min Herre, det er de desværre ikke[140]".

Et tredie længere Bryllupsskrift af Tullin skulle vi alene nævne, nemlig: „Et Indlæg til Fornuftens Ret fra Kvindekjønnet", der forfattedes i Anledning af Justitsraad Morten Leuch Eliesons[141] og Jomfru Dorothea Monsens Bryllup den 5te December 1758. Heller ikke maa vi ganske glemme hans mangfoldige Gravvers og Epitafier, der fylde saa megen Plads i hans Verker. De ere endnu af Interesse idetmindste for vor Stads Historie.

Mellem Tullins Samtidige her i Byen maa særlig omtales en Dame, der udmerkede sig ved udbredt Læsning [175] og i Stilhed ogsaa selv syslede med Poesien. Det var Ditlevine Collett, en Søster af Maidagens Heltinde og gift med Magistratspræsidenten i Christiania, Konferentsraad Nicolaus Feddersen, en fint dannet og kundskabsrig Mand, der tidligere havde været Lærer for de kongelige Pager, og her i Norge er den første, der har arbeidet for Stiftelsen af en historisk Forening. Ditlevine Collett „dyrkede ogsaa Sprog og Videnskaberne, hvilket Moden kun tillader Kjønnet incognito, hun oversatte Goldonis Pamela paa Dansk[142]". Til Tullin stod hun i et særdeles venskabeligt Forhold, maaske fra først af fremkaldt derved, at dennes Hustru var beslægtet med hendes Mand. Det er hende, som Tullin i sine Digte benævner „Dorinde", ligesom „Menalcas" er Morten Leuch og „Melicinda" er Matthæa Collett.

I 1760 modtog Tullin en poetisk Hylding af endel Damer i sin Hjemstad; det var Fru Feddersen, som tolkede ham deres Følelser i følgende Vers:

Et Høyagtnings Vidne
fra nogle Hyrdinder i Norden
til
den norske Ovidius.

Hvis Verdens Skikke var som i de ældre Tider,
en Ærestøtte vi opreiste Dig Tullin,
men da vor Alder nu ei slige Moder lider,
saa gid vi havde kun saa sindrig Pen som Din,

[140]Ogsaa hvad Sproget angaar, kom Tullin til at polemisere lidt med Cramer, der havde fundet paa at klage over Udtrykket „Hver Mand". Tullin svarede ganske tørt: „Min Herre maa ikke støde sig over det Ord: „hver Mand", som jeg har brugt, thi ved Idiotisme bruges det hos os i Stedet for „Alle" eller „Enhver". Iøvrigt kan det her bemærkes, at Norvagismerne hos Tullin ere temmelig sjeldne; som Exempler kan nævnes „lige" (ɔ: like) = „lide". (Saml. Skr. 1, 47) og „Hvad kan det skille Jer", ɔ: komme Eder ved (Ibid. 1, 52).

[141]Medens Byens fleste øvrige rige Kjøbmandsfamilier i forrige Aarhundrede vare af fremmed Herkomst (Anker svensk, Collett engelsk osv.) nedstammer Slægten Elieson fra norske Bønder. Dens Stamfader Iver Elieson var født, saavidt vides, i Aker 1683 og døde 1753, „før Norges, nu Himlens bedste Borger", siger Tullin i sin Gravskrift over ham. Den heromhandlede Brudgom eiede den store Gaard ved Siden af det gamle Raadhus, som har været Magistratsgaard, og over hvis Port hans og hans Bruds Familievaaben endnu ere anbragte.

[142]Wilses „Reise-Iagttagelser" 1, 197. Efter sin Mands Død (1769) drog Fru Feddersen til Danmark og levede der endnu 1801. Endel Breve fra hende findes i den Fayeske Samling i Rigsarchivet. Universitetsbiblioteket eier hendes Excerptbog.

paa det vi kunde her Din Pris saa net avmale,
som Du har malet alt, Din Maji-Dag især,
Og at — dog nei det er forgjæves vi vil tale,
Hver Tanke, Du har tænkt, Din Ærestøtte er.
[176]*Ja tro, Vor norske Young! Din Lykke skulde blive*
Din Tænke-Evne lig, hvis de formaaede det,
Som sig, Forundrere af Dig, her underskrive
Til Tegn, at deres Kjøn kan ogsaa tænke ret.

Saa skriver og underskriver
Dorinde.
M. R. K. V. K. A. D. E. A. S. B. M. M. L.[143]

[143]K. A. = Karen Anker (Bernt A.s Moder), D. E. = Dorothea Elieson (ovenfor), K. V. = Karen Vogt, M. L. = Matthaea Leuch o. s. v. Se „Nogle Breve fra C. B. Tullin", meddelte af O. Gr. Lundh og H. J. Huitfeldt i Illustr. Nyhedsbl. 1861 (ogsaa særskilt), et Hovedbidrag til Tullins Biografi.

Generalerne Schmettau og Rantzau-Ascheberg.

I Tiden mellem 1660 og 1776, da det saakaldte Guldbergske Ministerium udgav Indfødsretten, hændte det, som bekjendt, næsten daglig, at Tyskere bleve ansatte i Embeder fra de høieste til de laveste i begge Rigerne. Foruden Løvendal, der dog var af dansk Herkomst, har saaledes f. Ex. den norske Statholderrække endnu en Tysker, Vieregg, at opvise; mellem Stiftamtmændene i Christianssand forekommer en Graf Heinrich der Sechste zu Reuss o. s. v., men allerhyppigst var det dog den militære Etat, i hvilken Tyskerne bleve anbragte, thi i denne betragtede Nordtysklands fattige Adelsmænd det næsten som en Ret at indtræde. Ikke uden Grund kunde derfor Patrioten Abrahamson i 1790 lade en Tysker ræsonere saaledes: „Ich glaubte hier angestellt zu werden, aber es ist nun kein Ankommen, überall ist es so voll Dänen".

Mellem Embedsmænd fra Tyskland, som have spillet en Rolle her i vor By, indtager Rigsgreve Herman Waldemar Schmettau, kommanderende General i Norge 1764—1767, en ret merkelig Plads. Han var født 1717 i Dresden; Moderen var en Datter af den ovenfor flere Gange omtalte Baron Woldemar Løvendal, der var Statholder i Norge 1710—1712, altsaa Sønnedatter af Ulrik [178] Fredrik Gyldenløve, og det synes virkelig, som om Greven har slægtet noget paa disse Forfædre. Han erhvervede sig i sin Ungdom en ikke almindelig videnskabelig Dannelse og udmerkede sig senere i fransk Krigstjeneste under Moritz af Sachsen. Men saavel dette Feltliv som et mangeaarigt Bekjendtskab med de polsk-saxiske Augusters „galante" Hof, bidrog til i flere Maader at fordærve den begavede og duelige unge Mand. Han blev en ryggesløs Libertiner[144] og en erklæret Modstander af Religionen.

I 1716 [Anm.: således i originalen; et umuligt årstal, da Schmettau var født 1717] gik Greven i dansk Tjeneste og udnævntes i 1764 til kommanderende General i Norge. Som saadan skal han have havt Fortjenester, og vist er det, at han i høi Grad vandt sine Undergivnes Hengivenhed. Det fortjener ogsaa at merkes, at han er den første Mand i Landet, som har forsøgt at grunde et literært Organ for militær Videnskabelighed; i Aarene 1765—66 udgav han nemlig i Christiania et „Militært Bibliothek", hvoraf 4 Hefter udkom.

I Selskabslivet her i Byen tog Greven ivrig Del og har udentvivl havt en stor Indflydelse paa dettes Udvikling. Navnlig interesserede han sig for theatralske Forestillinger og fik derfor et Privattheater i Stand i Christiania allerede det første Aar, han levede her; „tidligere (siger Wilse) havde man anseet det for en usømmelig, om ikke ukristelig Tidsfordriv at være Tilskuer, end sige selv at være Skuespiller". Nu derimod forstod den kommanderende General at fjerne saadanne Betænkeligheder. [179] I Begyndelsen vare Forestillingerne dog ikke offentlige, men kun tilgjængelige for Medlemmerne af det nystiftede dramatiske Selskab. Dette var da Begyndelsen til den senere i to hele Menneskealdere, stundom med et ikke ringe Held, fortsatte Dyrkelse af den sceniske Kunst i Christiania og en stor Del andre af vore Byer[145].

---

[144]I den Grad, at senere en af hans Sønner, der skulde forsvare ham, maatte indrømme: „Er war von der ersten Jugend an, an den Gedanken gewohnt worden, dass Vielweiberei und Konkubinat der Reinigkeit der Sitten im mindesten nicht schade". (Erlaut. Commentar zu den patriot. Gegänken eines Dänen &c. von W. F. Schmettow, 1793, S. 133).

[145]Allerede i Gyldenløves Dage havde, som vi (S. 109) have oplyst, omreisende Trupper ageret i Christiania. Dette fandt fremdeles af og til Sted skjønt vistnok temmelig sjeldent. En i Kjøbenhavn engang meget bekjendt Theaterentreprenør Franskmanden Etienne Capion, ansøgte 1724 forgjeves Kongen om at maatte „agere danske Komedier i Norge". (Werlauffs Oplysn. til L. Holbergs 18 første Lystspil S. 232). I 1771 ansøgte en Martin Nyrenbech Stiftamtmanden om at maatte opføre Komedier her. Stiftet forlangte en Afgift til de Fattige af 2 Rdlr. for hver

Man fremsatte i en senere Tid den Beskyldning mod Schmettau, at han havde væsentlig bidraget til at udbrede Irreligiøsitet og Vantro i vort Land. Hans Søn, der efter hans Død skulle imødegaa disse og andre Beskyldninger imod ham, indrømmer, at han var en offentlig og erklæret „Widersacher der christlichen Religion", en afgjort Deist, men han paastaar dog, skjønt vistnok med Urette, at Faderen aldrig ytrede sig om saadanne Gjenstande, idetmindste ikke offentlig, medens han var i Norge. „Han modtog i Christiania, siger Sønnen videre, Alterens Sakramente for Menighedens Øine, sandsynligvis for første og sidste Gang efter sin Konfirmation; han besøgte den offentlige Gudstjeneste og gav mig engang en Irettesættelse, fordi jeg under Prædiken slog en Passiar af med en af hans Adjutanter".

I 1767 blev Schmettau meget mod sit Ønske kaldet tilbage fra Norge, som han selv fortæller, „fordi [180] han ikke vilde udføre Projekter som siden viste sig at være skadelige". Han forlod Christiania den 19de Januar og fik Afsked i April med 3000 Dalers Pension. Hans Gjeld i Christiania, der skal have udgjort 8000 Daler, betaltes af Kongen[146]. Han tilbragte sine senere Leveaar i Holsten og døde som Ridder af Elefanten 1785[147]. Wilse omtaler i sine Reise-Iagttagelser, at han stedse vedblev at nære Interesse for Norge. Af hans to Sønner blev den ene, hvis Apologi for Faderen, vi have citeret, pfalzisk Geheimeraad og dansk Gesandt i Sachsen, den anden, Carl Jacob Woldemar Schmettow, indtraadte i den norske Armee. Det var ham, der som kommanderende General nordenfjelds og tildels ogsaa som Christian Fredriks Diplomat, spillede en bekjendt Rolle under Begivenhederne i 1814. Han døde 1821.

Schmettaus Eftermand som kommanderende General i Norge var en berygtet Eventyrer, en af de mest fordærvede blandt alle de slette Mennesker, der optraadte ved Christian den syvendes Hof, Grev Schack Carl Rantzau-Ascheberg. Født samme Aar som Schmettau, havde han reist i flere europæiske Lande[148] og en Tid været i [181] dansk Militærtjeneste, men havde, efter pludselig at have faaet sin Afsked 1756, begivet sig til Rusland. Her kom han i Forbindelse med Grev Orlow og Keiserinde Catharina den anden, og skal have spillet en, rimeligvis dog kun fjernere og underordnet, Rolle i Sammensværgelsen og Hofrevolutionen mod Peter den tredie. Da han imidlertid ikke blev belønnet og forfremmet, saaledes som han havde haabet, blev han i høieste Grad forbitret og forlod Petersburg som en uforsonlig Fiende af Keiserinden og det russiske Hof, noget, hvorom Catharina var vel vidende. Ikkedestomindre fik han i 1766 paany Ansættelse i Danmark især ved Prins Carl af Hessens Indflydelse, og den 4de April 1767 udnævntes han i Schmettaus Sted til kommanderende General i Norge, dennegang ved Hjelp af St. Germain, til hvis Parti han strax var gaaet over, da han merkede, at Prins Carls Anseelse var i Dalen. Da Schmettau fik høre, at Rantzau skulde blive hans Eftermand, blev han saa rasende, at han sendte

---

Forestilling, og Magistraten, der mente, „at han paa et lidet Sted, som dette, ikke vilde tjene mere, end hvad han igjen depenserer og konsumerer", fandt denne Afgift stor nok.

[146]Dr. O. Holmboes Optegnelser.

[147]Da Regjeringen engang senere ønskede ham bort fra Kjøbenhavn, gav man ham Ordre til at reise til Rendsborg, „fordi Kongen (Christian den syvende !!) aldrig kunde glemme de Ytringer, som Greven engang havde ladet falde for ham om religiøse Sager, Ytringer, hvis Urigtighed og Skadelighed Hans Majestæt nu havde erkjendt".

[148]Under sine Omflakninger i Udlandet gjorde Rantzau sig gjentagne Gange skyldig i lovstridige Handlinger. I Genua var han saaledes fræk nok til at trække en betydelig Vexel „paa sin Fader, Statholderen i Norge". Med den Grev Chr. Rantzau, der (mange Aar tidligere) havde været norsk Statholder (S. 35), var han imidlertid ikke engang beslægtet. — Endnu en tredie Greve Rantzau har levet her i Byen, nemlig Vilhelm Adolf, den sidste regjerende Greve af det i Holsten beliggende rigsumiddelbare Grevskab Rantzau. Han blev i 1726 som mistænkt for Brodermord sat i livsvarigt Fængsel af Fredrik den fjerde, og først indsat i Kastellet i Kjøbenhavn, dernæst paa Akershus, hvor han døde den 21de Marts 1734 i en Alder af 46 Aar. Han nød til sin Underholdning 2000 Rdlr. og blev begraven med stor Pragt. (Fr. Barfods „Folke" S. 317).

et Par Officierer til denne med det Forslag, at de skulde kjæmpe paa Liv og Død, indtil idetmindste en af dem blev paa Pladsen. Rantzau, som neppe havde Lyst til at modtage denne Udfordring, skyndte sig med at erklære, „at han intet Menneske kjendte, for hvem han nærede større Høiagtelse, end for Schmettau, at han følte sig smigret ved at have ham til Kollega og ønskede hans Venskab“ o. s. v. Duellen blev saaledes afværget[149].

[182] I Mai Maaned 1767 holdt Grev Rantzau sit Indtog i Christiania under Kanonernes Torden. Men hos os blev hans Ophold hverken langvarigt eller behageligt. Han gjorde sig i allerhøieste Grad forhadt. Saaledes indlod han sig i en heftig Strid med Fredrik Christian Otto Wedel-Jarlsberg, inden hvis Grevskab han vilde foretage neppe ganske lovlige Soldaterhvervinger. Da nu Wedel protesterede herimod, sendte Rantzau en Styrke bestaaende af 1 Løitnant, 2 Underofficerer, 1 Tambour og 20 Grenaderer mod Jarlsberg med Ordre til, som Wedel selv beretter, „sig hos mig paa min Gaard at indqvartere og mig med alle mine Folk at arrestere og saaledes tvinge mig at tilstede en mod Kongelige Befalinger og Forordninger stridende Hverving“. Heraf reiste sig en langvarig Proces. I Christiania selv kom Rantzau i Uvenskab med Magistratspræsidenten, den tidligere omtalte Etatsraad N. Feddersen, og ved sin Indflydelse ved Hoffet, drev han det til, at denne her i Staden ansete og agtede Mand ganske uformodentligt blev afsat fra sit Embede den 23de Juli 1767[150], hvilket fremkaldte Misfornøielse i Christiania.

Allerede inden Aarets Udgang blev imidlertid St. Germain fjernet fra sin Stilling som den danske Armees Overhoved, og dermed var det ogsaa forbi med Rantzaus Regimente i Norge. Han fik sin Afsked allerede den 28de December 1767 med Befaling strax at begive sig til Glückstadt uden at passere Kjøbenhavn, og i næste Maaned forlod han Norge for bestandig. Da han den 7de Januar 1768 drog ud af Christiania, blev han af [183] Pøbelen forfulgt med Stenkast[151], og „de Fleste glædede sig inderlig[152]“.

Rantzaus senere Skjæbne er bekjendt nok. Han havde, allerede førend han kom til Norge, sluttet Forbindelse med Struensee. Da denne kom til Magten, gjenvandt derfor ogsaa Rantzau sin Anseelse ved Hoffet; men da Kabinetsministeren ikke noksom drog ham frem, gik han naturligvis over til hans Fiender og var en af Hovedmændene den 17de Januar 1772. Men heller ikke under de nye Magthavere kunde Rantzau længe holde sig, han forlod snart Danmark for stedse og endte sit forbryderske Liv i Avignon 1789.

[149]Reverdil: Struensée et la cour de Copenhague 1760—1772, p. 66—67.

[150]Han fik Aaret efter et Slags Opreisning ved at udnævnes til Konferentsraad.

[151]J. K. Høst: Struense og hans Ministerium, 1, 123. Datum for hans Afreise er hentet fra Kancelliraad M. L. Monsens Almanak-Antegnelser.

[152]Dr. O. Holmboes Optegnelser, hvor der tilføies: „Hans Grevinde blev tilbage til Foraaret. Hun er et meget dydigt, af Alle elsket og høiagtet Menneske“.

Trykkefrihedstiden. Carl af Hessen i Christiania.

Vor By havde i 1763 faaet sin første Avis, de indtil denne Dag fortsatte „Intelligentssedler“, hvis første Udgiver var en pommersk Bogtrykker Samuel Conrad Schwach, Digterens Bedstefader. Det kjøbenhavnske Adressekontor modsatte sig vel, at en egen norsk Avis skulde udkomme, idet der paastodes, at saadant stred mod dets Privilegier, men Indsigelsen frugtede ikke. Heller ikke lykkedes det Forsøg, som en Magistratsperson et Par Aar senere gjorde paa at udgive endnu et Blad i Christiania, konkurrerende med Schwachs; „den stræbsomme Bogtrykker blev (heder det i et Kancelli-Indlæg fra 1767) konserveret ved at kontinuere sine Blade“.

Saalænge Censuren endnu bestod i sin gamle Skikkelse, kunde naturligvis Inserater — thi om Redaktionsbemerkninger var der aldrig Tale — af politisk Indhold ikke let forekomme i Aviserne, men da Struensee havde indført den mest uindskrænkede Trykkefrihed[153], (14de September [185] 1770), „da alle gode og onde Aander slap løs“, fremkom ogsaa i Christiania Avis-Artikler af et hidtil ukjendt Slags.

I 1771 indsendtes saaledes et Stykke (No. 36), hvori bl. A. forekommer Følgende: „De Danskes Løfter til at befordre Norges Velstand og Lykke har altid udgjort 3 sjellandske Alen, 3—4 Tommer. Tiden vil lære, om de Provinciske vil komplettere den 4de Alen eller tage Forskjellen fra. Ingen Bank, intet Kommercekollegium, intet Universitet i Norge endnu eller Spor dertil? Kongen maa sandelig ikke vide Landets Nød, det kan ingen disputere mig, og et livløst Papir, tegnet med de bedste Bogstaver, kan ikke tale den i Mørket. Sig I, som Lærdom og Erfarenhed har givet Kundskab om Verden og Menneskets Handlinger, om I kjender noget Land paa Jordkloden uden Norge, hvis Nød er tydelig bevist og bekjendt, og hvis Forestillinger efter Befaling er gjort, men dog ikke bliver reflekteret, eller kjender I nogen Nation, har I læst om Nogen, der ikke ere Rebeller og har begjæret at hjelpe sig selv fra Hunger og Ødelæggelse, og ei faaet Tilladelse dertil? Tilsidst foreslaaes, „at de af den danske Nation, som ere etablerede blandt os, skulde ansøge separat, hvad de ansaa at være Landet tjenligst. Dette kunde maaske enten formedelst større Tillid eller en sympathetisk Egenskab have nogen Virkning“.

Nogle Maaneder efter hedte det i en indsendt Poesi:

— — „hvad Norge anbelanger,
Som altid undertrykket er af Dansk og Jydske Slanger,
Fordi de nærmest Thronen kan sig jevnlig slaa i Bugte
Og slikke for Monarkens Haand, skal falske Fund (sic) ei lugte.
Saa gaar det til, naar al Forstand og Veedt (sic) tilsidesættes,
Med Dyrene vi lignes kan, fra Mennesker udslettes,
[186] *Det er den Løn, vi have bør, fordi vi tier stille.*
Hvorfor gaar vi saa dum som Kjøer og lader os saa drille?
Vi kunde jo endrægtelig vor Sag andrage rigtig
For Kongen, som ret hjertelig hvers Bedste søger flittig.
Saa vilde han snart raade Bod paa det, som os nu trykker,
At Landets Velstand kom paa Fod og slængte sine Krykker,

[153]Censuren udøvedes i Christiania, som idethele udenfor Kjøbenhavn, af Biskopen. Den gamle Biskop Nannestad her i Christiania søgte, selv efter Trykkefrihedens Indførelse, af og til at protestere mod Udtryk i Avisen, der angik Religionen. Da saaledes i 1772 en Indsender havde ytret: „O Gud! Hvor daarlig og bekostelig er ikke Fruentimmerets Klædebragt i disse Tider“, indlod han sig i en vidtløftig Polemik med Indsenderen, hvem han beskyldte for at tage Guds Navn forfængeligt.

Men venter vi saa længe paa, det af sig selv skal komme,
Saa lad os ind vor' Tænder slaa og putte dem i Lomme.
Og naar vi det har færdiggjort, vor' Tænder ind at pikke,
Saa kan vi siden slug' en L . . . og Fingr' i R . . . . . stikke.
Den som ei seer, hvad det har voldt og hvad deraf vil blive,
Hans Hoved er en Asenskolt, man burde af ham rive
Og sætte det op paa en Væg til Priis for unge Drenge,
Bekaste det med raadne Æg og i Møgpytten slænge".

Den Misfornøielse med Foreningen med Danmark, der gav sig Luft i saa plumpe Udbrud, var dog visselig kun lidet udbredt. Langt mere almindelig var derimod Glæden over Struensees Fald den 17de Januar 1772[154]. Vor Avis indeholder flere Beskrivelser af de Festligheder hvormed „det kongelige Huses Frelse" og Kongens Fødselsdag (29de Januar) høitideligholdtes i Norge. Man foranstaltede saaledes (i Drammen) en Illumination, der bl. A. forestillede „et Hjerte bedækket af mørke Skyer, hvorunder viste sig Slanger, der kløvedes af en Tordenstraale". Struensee forestilledes med Allusion til hans Navn som en „Strudsfugl med Kjede fra Hals til Fod"; under den læstes følgende Vers:

„Du, modig Struds, dit Ridder-Baand
En Lænke blev fra Fod til Haand".

[187] Omtrent samtidig med Struensees Fald i Danmark indtraf det Thronskifte i Sverige, hvorved Gustav den tredie blev Konge. Som bekjendt tragtede denne gjennem hele sin Regjeringstid efter at vinde Herredømmet over Norge, og begyndte allerede i 1772 med de Intriger, der fortsattes næsten lige til hans Død. Under sin Eriksgata dvælede han med Forkjærlighed i Grænseprovinserne og samlede Tropper i disse, saa at den danske Regjering blev ængstelig og ansaa det nødvendigt at forstærke Norges Forsvarsmidler. Der har været ymtet Et og Andet om, at enkelte, tildels betydeligere, Personer hos os stode i Forbindelse med Gustav, saaledes den da ganske unge Carsten Anker og Stiftamtmanden i Christiania, Caspar Herman v. Storm, en i sin Tid rig og anseet Herre, som imidlertid ved denne Tid var kommen i saa stor Underbalance med de offentlige Midler, at han som Fallent mistede sit Embede og senere døde i trange Kaar i Danmark[155].

I denne Anledning var det, at Christiania i to Aar efter hinanden fik fyrstelige Besøg, idet Prins Carl af Hessen med sin Gemalinde Louise indfandt sig hos os. Denne Prins, der i en saa lang Aarrække var Norges øverstkommanderende General, og som under Felttoget i [188] 1788 spillede en Rolle i vor Krigshistorie, var oprindelig kommen til det danske Hof for at opdrages der paa Grund af, at Faderen var gaaet over til den katholske Religion. Han vidste i en ganske særdeles Grad at opnaa Christian den syvendes Yndest, blev gift med Kongens yngste Søster, den ovennævnte Louise, og saa senere hen i Tiden Fredrik den sjette som sin Svigersøn. Allerede 1766 havde Christian den syvende udnævnt ham til Statholder eller, som det endog hed, „Vice-Rex" i

[154]Norges Statholder, den hæderlige og fortjente Geheimeraad Jacob Benzon, der her i Christiania var elsket i en ualmindelig Grad, var i 1771 bleven afsat af Struense, en Regjeringshandling, som vakte stor Misnøie. Der udnævntes nu ikke nogen norsk Statholder, førend Prins Christian August i det følgende Aarhundrede.

[155]Storms Dattersøn var Grev Herman Wedel-Jarlsberg. Hans Stifdatter var gift med Christian den syvendes bekjendte Yndling, Holck; hun var ved Giftermaalet saa ung, at hun i den Anledning maatte konfirmeres, og den fornemme Storm lod denne Handling udføre af Bispen i Christiania selv. Storm besad et kostbart og udsøgt Bibliothek paa omtrent 10,000 Bind og var ikke uden literært Talent; en Prøve herpaa haves i det parodiske Brev, han forfattede om Enevold Brandt. (Se Høst om Struense 3. 258). Han har bygget to endnu anselige Gaarde i Christiania, nemlig Krigsskolens nuværende Gaard samt Oslo Ladegaard. Hans Familie var oprindelig svensk; Stamfaderen, Generalmajor Arved Christian S., flygtede til Norge 1674, fordi han havde dræbt Digteren Lucidor.

Norge, men Bernstorff og de øvrige Ministre fik dog udvirket, at den gamle, ansete Geheimeraad Bentzon dennegang endnu beholdt Embedet, og Prins Carl alene Titelen. Nu derimod, 6 Aar senere, sendtes Prinsen som kommanderende General til vort Fædreland.

Carl af Hessen forfattede i 1816 nogle, desværre ufuldførte, Memoirer paa Fransk, der i 1861 udgaves i Kjøbenhavn. Heri siger han om den Modtagelse, han fik i Christiania: „Jeg blev der modtagen meget vel. Man betragtede mig som den, der skulde raade Bod paa alle de Misligheder, under hvilke Norge sukkede. Jeg gav Middage og saa mange Mennesker hos mig, dog gav jeg mig lidet af med Mændene og underholdt mig kun med Damerne. General Huth sagde til mig: Suchen Sie nur Alles, was lange Röcke hat, zu gewinnen, das übrige findet sich. Jeg fulgte dette Raad og stod mig altid godt med Damerne og Presteskabet. Man gav os store Aftenselskaber. De rige Kjøbmænd vare delte i to Partier, Ankers og Holters[156]. Da jeg havde været rundtomkring i de store Aftenselskaber, som jeg ei kunde undslaa mig [189] for, gik jeg siden, naar jeg havde Lyst, i deres smaa Selskaber, man underrettedes gjerne hver Dag om Samlingsstedet. Man legede her smaa Lege, sang ved Aftensbordet“ o. s. v.

Efter Prinsen af Hessens Fortælling var der ikke mange i Landet, som tænkte paa en Forening med Sverige[157], men nogle, som tænkte „qu'il leur fallait un roi á eux seuls“, og Prinsen lader forstaa, at man gjerne havde seet ham selv som Konge i Norge.

I denne Antagelse turde Carl af Hessen dog have været noget overilet. Thi vel maatte man i Christiania fetere ham, som en med Kongehuset besvogret Fyrste[158], men man blev dog snart hjertelig kjed af dette forfængelige [190] Fyrstepars Ophold. Deres Fordringer overstege den endnu lille Kommunes Kræfter og gik langt videre, end til det, man selv under Kongebesøg havde været vant til at skaffe. Prinsen havde før sin Ankomst sendt en Oberstløitnant Wegener op til Christiania som sin Hofchef, og med denne fik Magistraten strax Vanskeligheder. Han lovede vel, at Prinsen selv skulde godtgjøre alle Udgifter, men heraf blev Intet; i Mai 1773 var Bykassens Forskud opløbet til henimod 3000 Daler. At skaffe Hans Durchlauchtighed en nogenlunde standsmæssig Residens var ikke let, thi Akershus Slot, hvor nu i et Par Menneskealdre ingen fyrstelig Person havde boet, var aldeles ubrugeligt, og heller ikke nogen af de faa offentlige Bygninger i Staden selv egnede sig til Bolig for en Prins. Man greb da til uden Videre at tage den

---

[156]I Originalen staar: les Ancher et les Holck; men det sidste maa være en Feillæsning af Udgiveren, da der paa den Tid ingen Kjøbmand Holck (overhoved neppe Nogen af dette Navn) gaves i Christiania, hvorimod Peder Holter hørte til de allerstørste Trælasthandlere.

[157]En Bemærkning i Prinsens Memoirer, at Aviserne (les gazettes) drøftede Spørgsmaalet om Fordele eller Farer ved en saadan Forening, er aldeles urigtig.

[158]Der var Bal for ham hos James Collett, hans Gemalindes Fødselsdag fremkaldte store Festligheder o. s. v. Da Prinseparret engang efter en Tids Fraværelse kom tilbage med nogle Orlogsskibe, fandt Prinsen selv, at „tout alla à merveille“. Paa Bragernes anstrengte man sig ogsaa til det Yderste. Ved Illuminationen der udmerkede et lidet fattigt Hus sig i fortrinlig Grad; „Huset bestod alene af eet Fag Vinduer, men i Mangel af Lysestager havde Forældrene iklædt deres Datter, et vakkert Barn af 5—6 Aars Alder, med et hvidt Klæde og omvundet med kulørte Baand, hvilket Barn med udslaaet Haar og blottet Bryst holdt et Lys i hver Haand. Paa Strømsø bad man ved en Indskrift ved Illuminationen om at faa Svelviken befæstet:

„Her Drammen vove maa en vigtig Capital
I Vinterleie for sin Flaade at bevare
Mod Stormens hvasse Braad, men om den reddes skal,
En Skandse nødig er mod fiendtlig Vold og Fare.
Naar den blev sat i Verk, dens Nytte større var
End Mangen hidindtil sig forestillet har.
Gid Prindsen kun saavist Terrænet havde seet,
Jeg tror Beslutning og Anlægget alt var skeet“.

fallerede og nu bortreiste Stiftamtmands, Geheimeraad Storms Gaard (nu Krigsskolen) i Besiddelse. Men Hofchef Wegener lod her paa egen Haand udføre en Del Forandringer og Reparationer uden at tage noget Hensyn til Kommissærerne i Storms Opbudsbo. Følgen blev, at Boet kom i Proces med Christiania By, Noget, som dog ikke videre bekymrede Prinsen eller hans Hofchef.

Prinsen ledsagedes af en meget talrig Svite af Officerer og Kavalerer, og da tillige samtidig 400 Skiløbere indkommanderedes til Christiania, stege Byrderne ved Indkvarteringen, der alt i Forveien vare store nok, overmaade høit. Udgifterne ved Indkvarteringen gik af Bykassen og optoge, selv under almindelige Omstændigheder, næsten det Halve af Budgettet; nu truede de med at overstige 15,000 Rdlr. Endog Byens rigeste Borgere[159] [191] klagede over, at det var dem umuligt at tilfredsstille Prinsens Officerer. Derfor kneb det ogsaa undertiden i Virkeligheden en Smule, naar de officielle Festligheder skulde bringes istand, navnlig voldte det for Magistraten stort Bryderi at faa de Penge ind, som tidligere vare subskriberede til en Æreport for Prinsessen. Da Carl og hans Gemalinde gjennem Magistraten forlangte en Stol i Kirken, anstændig indrettet og ziret, svarede Kirkedirektørerne, Stiftsprovst Dr. Otto Holmboe (som fungerende Biskop), og Lagmanden Schouboe, der dengang var konstitueret Stiftamtmand, temmelig spydigt, at derved vel kun mentes „en Stol at sidde paa“, eftersom den kongelige Stol i Kirken sagtens kunde bruges. Enden paa det blev, at Kirken maatte bekoste tre nye Stole og derfor give Stolemageren 80 Rdlr., og Forgylder Murat 48 Rdlr., Summer, hvorover Direktørerne ynkelig beklagede sig.

Den hessiske Prins's Ophold gav imidlertid Anledning til en anden og vigtigere Forhandling med Kirkedirektionen, hvorom et synligt Mindesmerke har bevaret sig lige til vore Dage, nemlig den bekjendte Artilleristald ved Kontraskjæret (Prinsestalden). Efter Byens store Ildebrand i 1686, der ødelagde den smukke Trefoldighedskirke, var denne Tomt fremdeles bleven benyttet til Kirkegaard. Men, da Prins Carl og hans Folk havde medbragt en stor Masse Heste, kom man i Forlegenhed med Staldrum. Hestene fordeltes i Begyndelsen omkring i Byen, men da Betalingen udeblev, kom Magistraten atter i Vaande og henvendte sig i Februar 1773 til Hofchefen med et Brev i de forsigtigste Udtryk, for at faa gjort en Forandring hermed paa Grund af de idelig indløbende Klager. Magistraten saa sig tilsidst „nødsaget til at foreslaa“, at der maatte opføres en ny Stald paa et bekvemt Sted for Prinsens og hans Svites Heste, [192] siden Prisen paa Staldrum ved deres Nærværelse var stegen til det dobbelte. Først paatænktes, at man atter skulde sætte sig i Besiddelse af det Stormske Fallitboes Eiendomme, thi Stiftamtmanden havde ved Oslo Ladegaard opført et meget fortræffeligt Fjøs, men formodentlig befandtes dette at være for langt borte, thi Prinsen fandt selv forgodt at vælge den gamle Kirketomt til Stedet for sit Anlæg. Magistraten skrev da til Kirkedirektionen med Forespørgsel om, paa hvilke Vilkaar man var villig til at afstaa Tomten, men ænsede dog saalidet Direktionens Svar, at den alt paa Forhaand ved Trommeslag lod tillyse Licitation over Opførelsen af Stalden; høieste Bud gjordes af en Simon Knudsen, der for 1460 Rdlr. paatog sig at opføre en Bindingsverks Staldbygning for 60 Heste. Kirkedirektionen søgte vel en Stund at modsætte sig, og anførte, at da „Vaterlands Kirkegaard“ (S. 37) var aldeles opfyldt, tiltrængtes den gamle Kirketomt høilig til Begravelsesplads; i ethvert Fald maatte man forbeholde sig en anden ligesaa tjenlig Plads som Erstatning. Hertil toges imidlertid intet Hensyn, da „Hs. Durchlauchtighed ikke var at bevæge til at forandre sit Forsæt og Valg“, dog lovede Magistraten „for nogenlunde at konciliere Prinsens Villie med Kirkens

[159]Saaledes bl. A. Kjøbmand og Raadmand Moestue, der boede i den Gaard, der senere tilhørte Hans Gulbranson og efter Branden 1858 blev gjenopbygget af denne.

Interesse“, at Stalden skulde blive borttagen, saasnart Prinsen forlod Christiania. Nu maatte da Kirkedirektionen overlade Tomten, som den selv siger „for at vise vores Hengivenhed til Hs. høifyrstelige Durchlauchtighed, Prinsen af Hessen-Kassels, Villies Opfyldelse“, og „Prinsestalden“ reiste sig paa Trefoldighedskirkens Grund. Den blev, som bekjendt, ikke nedreven, da Prinsen reiste fra Norge, men overgik siden til Landmilitæretaten. En anden Del af Kirketomten overdroges en Raadmand Rosenfeldt til Benyttelse uden Betaling paa Grund af den ringe Løn, der var tillagt hans Embede, men (rimeligvis [193] ved Forsømmelse fra Byens Side) blev dette Stykke, hvorpaa nu Byens Sparebank er opført, Kommunen frahævdet, og overgik saaledes til privat Eiendom.

Disse Erindringer knytte sig til Prinsen af Hessens første Ophold i Christiania, der udentvivl har været det eneste kongelige eller fyrstelige, hvormed Byens Indvaanere have været misfornøiede[160].

[160] „Historisk Efterretning om Hellig-Trefoldigheds-Kirke og Kirkegaard i Chra.“ af Chr. Lange i Illustreret Nyhedsblad 1856. Nr. 6.

Stiftamtmand Levetzau og Zahlkasserer Juel.

Efterat Geheimeraad Caspar Herman v. Storm under uheldige Omstændigheder havde maattet forlade sit Embede i 1772, blev den duelige Stiftamtmand Grambow forflyttet hid fra Throndhjem som hans Eftermand, men bortreves ganske kort efter ved en pludselig Død. Det ledige Embede, der nu, da Statholderposten var ubesat, betragtedes som det anseligste i Norge, tilfaldt derefter en Mand, om hvem der har været meget delte Meninger[161]. I de ti Aar, som han levede i Christiania, hadedes han af Mange, men har dog maaske været agtet og elsket af Flere. Saameget er vist, at han var en virksom Embedsmand.

Albrecht Philip Levetzau, en Geheimeraadsøn af en fra Holsten indflyttet Adelsfamilie, var født 1744, studerede i Kjøbenhavn og Sorø og gjorde tidlig Lykke paa Embedsbanen. Fem og tyve Aar gammel, blev han, efter at have været Assessor i det danske Kancelli og i nogen Tid Attaché ved Legationen i Paris, udnævnt til Kammerherre og Assessor i Høiesteret og skulde i 1772 have været en af Caroline Mathildes Dommere, om ikke et Anfald af Meslinger havde hindret ham fra at møde i Retten. Samme Aar blev han Stiftamtmand i Bergen, og vandt her saa stor Popularitet, at der opkom det Sagn, at han var en Prins af Kongehuset, der under [195] et fremmed Navn var kommen til Landet for at paase Nordmændenes Tarv.

I 1774 forflyttedes han til Christiania, og blev kort efter Geheimeraad og prydet med det hvide Baand. Hvilken Yndest han allerede efter et Aars Ophold her havde vundet blandt den lavere Befolkning, vil sees af Intelligentssedlernes Beskrivelse af en Fest, som den 9de August 1775 gaves til hans Ære, medens han befandt sig i Danmark for at holde Bryllup med sin anden Hustru. „Neppe var den Dag gjennem Rygtet bleven bekjendt her i Staden, paa hvilken vores høistberømmelige Stiftamtmand formodedes at ville tiltrine sin anden høie Formæling, før de herværende Laug og samtlige Høkere enstemmig besluttede at udmerke deres Kjærlighed, deres Ære for Manden ved at ære og udmerke denne hans Dag. Man samledes altsaa om Eftermiddagen Kl. 6 paa et Lyststed i Nærheden af Christiania, kaldet Ruseløkken, hvor Pauker og Trompeter i en afvexlende Forbindelse med Knaldet af de paa en Høi opstillede Kanoner strax begyndte paa det muntreste at lade sig høre, og hvormed i bedste Orden blev fortfaret, hver Gang de Lykønsknings-Skaaler tømtes, som ved deslige Høitideligheder saa sømmelig, som almindelig anbringes. Klokken 11 afbrændtes Lyst-Fyrverkeri med 81 Middelsortsraketter. Disse, som trende Gange og hver Gang efter foregaaende Anmeldelse af Trompeter og Kanoner opstege paa det prægtigste i Luften, gav et muntert Hoved i Selskabet Anledning til at geleide den nu til „Vivat vores Levetzau“ fremsmilende Pokal med disse faa Strofer:

Som hist vi se i Blus og Brand
Raketten stige, hvad den kan,
Fra Jorden op til Skyens Tinde,
Saa skal vort Hjerte antændt staa,
Og Bønnens Vei utrættet gaa
For Levetzau og Gemalinde.

[196] Dernæst holdtes Bal til Kl. 4 om Morgenen, da Selskabet efter et samstemmigt Frydeskrig: De Høiformælede leve! i den fuldkomneste Enighed skiltes ad“.

[161] Man sammenligne f. Ex. Laurids Smiths Smædeord (Joh. v. Bülows Papirer, S. 168) med O. G. Meyers Ros (Budstikken 3 Aarg., 698).

I 1782 havde Levetzau faaet Regjeringen til at træffe overordentlige Foranstaltninger for at forsyne det Søndenfjeldske med Korn, hvilket dengang i særegen Grad tiltrængtes paa Grund af Danmarks Monopol paa Indførselen af denne Vare i de to sydlige Stifter. Det hedte da i Avisen:

See norske Mænd, vor Levetzau! En Joseph han sig viser
Mod Norges Rige i dets Nød og Trængende bespiser,
Da han Monarkens Hjerte ømt til Landets Bedste bøier
Og priselig mod Hungers Trang betids Anstalter føier.
Hans ædle Sjel, Hans Værd hvor stort, da man Ham kjende lærte,
Hans Navn antegnet evig staa i hver en Nordmands Hjerte!

Men de rigere Handlende, Patricierne i Christiania, nærede andre Følelser imod denne Stiftamtmand. Han optraadte nemlig som Patron for de oplandske Bønder, der leverede Trælast til Byens Grosserere, og søgte at skaffe disse bedre Vilkaar og en selvstændigere Stilling ligeoverfor Trælasthandlerne, end de hidtil havde havt. Ganske vist havde ogsaa de faa, mægtige Huse, som dengang saa at sige monopoliserede Udførselen af Tømmer og derved netop i hine, den nordamerikanske Frihedskrigs, Dage samlede store Rigdomme, længe behandlet Bonden vilkaarligt og egennyttigt. Men nu udvirkede Levetzau et Reskript af 13de Novbr. 1776, der fastsatte meget strenge Bestemmelser om prompte Betaling til Bønderne; enhver Trælasthandler skulde have sin bestemte og autoriserede Tømmermerker, hvis Anvisningssedler skulde lyde paa bestemt Betalingsfrist og kunne forlanges honorerede paa Dagen under Gjesteretstvang og under Stiftamtmandens Kontrol o. s. v.

Dette Reskript fremkaldte, saasnart det blev bekjendt [197] i Christiania, den største Forbitrelse. Rygter sattes i Omløb, om at Levetzau havde ladet sig bestikke af Bønder og Smaahandlere. Trælasthandlerne lode trykke og omdele et forbitret Manifest af 25de Novbr. s. A., undertegnet af Karen sal. Christian Anker's & Sønner (ɔ: Bernt, Peder og Jess Anker), Else sal. Juel, Peder Holter, Henrik Wilster, Dorothea sal. Elieson's, M. L. Monsen, Karen sal. Peder Cudrio's, Jens Schultz[162] og James Collett. Dette Dokument, der i Virkeligheden var en Udfordring til Levetzau, lød saaledes: „Da man har bragt i Erfaring, hvorledes nogle ukyndige, misundelige og ildesindede Mennesker have søgt at blamere denne Byes Sagbrugs-Eiere og Tømmerhandlere ved falskeligen at beskylde dem for ei alene svigagtigen at behandle Bønderne, men endog uretteligen forholde dem deres Betaling for leveret Tømmer, gjorte Drifter m. v.: saa have vi undertegnede Christiania Sagbrugs-Eiere, som høiligen finde os fornærmede baade paa vor Kredit og gode Navn og Rygte ved deslige ugrundede Beskyldninger, agtet det for høist nødvendigt ei alene offentligt at modsige samme, men endog at indkalde de Bønder, som hos os maatte have noget at fordre. — — Vi udsætte tilige et Præmium af 500 Rdlr. til den, som bevislig kan angive Udsprederen af disse fornærmelige Beskyldninger, paa det at deslige Calumnianter ikke maa gaa ustraffede, men efter Lovene tiltales og ansees".

Levetzau gjorde strax Indberetning til Regjeringen angaaende dette Manifest fra Christianienserne, hvilket han fandt, alene kunde sigte til ham selv; vel vilde han ikke negte, at jo Ankers Hus, Wilster, Holter og Collett vare gode Betalere, „men derfor kunde jo nogle faa Partikulære ikke undtages i en kongelig Anordning".

[162] Efter ham har „Schultze-Haugen" ved Sagene faaet sit Navn.

[198] Ved et nyt Reskript af 26de Februar 1777 fik nu Stiftamtmanden Bemyndigelse til at tilkjendegive dem, der havde undertegnet det omhandlede trykte Dokument, Kongens Misnøie med deres „utilladelige og uærbødige“ Færd.

Sandsynligvis har ogsaa en Stilling, som Levetzau indehavde ved Siden af sit Stiftamtmandskab, nemlig Generaltolddirektørembedet, bidraget til at bringe ham paa en spændt Fod med de Handlende, da det er vist nok, at selv de betydeligere af disse i hans Dage ikke forsmaaede Smugleri og Toldkneb. Levetzau var som Toldembedsmand meget virksom, og det var netop ham, der bragte vor Toldadministration i den Ordning, som den senere i det Væsentlige har beholdt.

Mellem Byens Rigmænd og Stiftamtmanden vedblev Forholdet at være spændt, og Levetzau var ofte udsat for grove Chikaner. I Selskaber, hvor han var tilstede, sang man saaledes Viser, der ligefrem vare myntede paa ham. F. Ex.:

Skaal for hver en ærlig Sjel,
Mellem Norges Bjerg og Fjeld,
Skaal for hver en deilig Pige,
Naar hun dydig er tillige.
Skaal for Bonde, Borger, Helt,
Sømand, Prest, Soldat i Felt,
Ingen Rang og Stand at glemme,
Som vil Norges Vel forfremme.
Skam og Last faa den, som tænker
Nye Fængsels Byrder op,
Den som smider Handlen Lænker,
Smed ham fast til Dovres Top.
Lad ham uden Viin og Ven
Tage af Gjengjeldelsen
Samme Skaal, som han iskjænker
For en arm og hungrig Hob.

Da denne Sang blev første Gang afsungen i et Selskab, skal Levetzau have smilet. En „vis Person“ [199] (maaske Jess Anker, der i det Hele ikke generede sig) sagde da høit til ham: „Le ikke, Deres Excellence, det er min Salighed Dem, man mener[163]“.

Stiftamtmanden i Christiania var imidlertid siden Statholderpostens Ophævelse særdeles vel aflagt, og Levetzau havde desuden ved Tolddirektoratet og ved Brugen af Ladegaardsøen, Abbediengen[164] m. m., som var tillagt hans Embede, saa rigelige Biindtægter, at han neppe har havt Lyst til at forlade Norge for det Første. Da indtraf pludselig en Begivenhed, som tvang ham til at ombytte sin Stilling i Norge med en langt ringere i Holsten.

Dette var Justitsraad og Zahlkasserer Jacob Juels storartede Kassemangel. Denne Mand, tidligere Assessor i Overhofretten, havde i 1774 efterfulgt sin rige Svoger P. Holter i Zahlkassererembedet og bestyret det i 9 Aar, uden at nogen her anede, at der var nogensomhelst Misligheder ved hans Embedsførelse. Han ansaaes tvertimod som en meget ordentlig og solid Oppebørselsbetjent og gjaldt tillige for at eie stor privat Formue. Allerede hans Fader, Assessor

[163]Se Forf.s Udvalg af Breve til Prof. Nyerup, S. 3.

[164]Den store enetages Gaard paa Hjørnet af Kirkegaden og Raadhusgaden ved Siden af Stiftsgaarden var Levetzaus private Eiendom.

Juel, havde, som mange Embedsmænd i Christiania i de Dage, drevet stor Trælasthandel, hvilken nu Sønnen fortsatte, først i Moderens, siden i eget Navn. Han eiede, dengang da hans Underslæb opdagedes, adskillige store Skibe i Søen, en stor Mængde Landeiendomme og Skove, meget betydelige Trælastbeholdninger, Obligationer o. s. v. I Christiania eiede han en Gaard paa Hjørnet af Toldbodgaden og Dronningens Gade, udentvivl den samme, hvor J. Peter Larsen indtil for nogle Aar siden havde Butik.

[200] Kassemangel hos Oppebørselsbetjente var i forrige Aarhundrede ingen Sjeldenhed. Bortseet fra de Tilfælde, hvori Fogder grebes i saadan, kjendes foruden Juels Deficit mindst 6 Kassemangler i Landets Hovedkasser i hint Sekulum. Weibye i Christiania, den første, som betitledes Zahlkasserer, blev greben i Kassemangel 1723[165] og sad arresteret lige til 1733, da Christian den sjette ved sit Besøg i Norge lod ham slippe løs. Hans Eftermand, Jens Kølle, kom (c. 1740) i lignende Uleilighed; hans Bo var fallit, og Kongen bemægtigede sig hans Gaard, der senere skjænkedes Byen til Vaisenhus. Bergens Stiftamtskriver, Christopher Mohrsen, blev 1711 i Kjøbenhavn overbevist om en Kassemangel paa over 100,000 Rdlr. og tilbragte i den Anledning 13 Aar paa Akershus. Hans anden Eftermand Vilh. Hansen kom ligeledes i Kassemangel, og ved Stiftamtskriver Sontums Død 1793 tabte det Offentlige hos ham over 22,000 Rdlr. Ogsaa i Throndhjem grebes (1775) en Stiftamtskriver, Kammerraad Guldbrand Waager, i 11,000 Rdlr.s Kassemangel og kom derfor paa Munkholmen.

Alt dette var dog kun Smaating mod den Underbalance, hvori Justitsraad Juel i 1783 blev greben. Den udgjorde 556,000 Rdlr.; alene i det sidste Aar havde han underslaaet 224,392 Rdlr. Han gjaldt som sagt bestandig for en særdeles paalidelig Embedsmand, indtil endelig en af Rentekammerets Funktionærer fattede Mistanke og udvirkede, at Stiftamtmanden i September 1783 [201] fik Ordre til at suspendere ham. I Begyndelsen vilde Levetzau ikke efterkomme Befalingen, idet han forsikrede om, at Juel altid førte ordentligt Regnskab, og da han tilsidst meget nødig bekvemmede sig til Suspensionen, kunde han endda ikke fatte, hvori Feilen stak, da Regnskaberne fremdeles forekom ham at være rigtige. En Kammerraad Splid fra Kjøbenhavn blev da opsendt til Norge for at undersøge Papirerne, og den sørgelige Sandhed kom for Dagen. Nu kom Levetzau i Vinden for at undskylde sig, thi han skulde som Stiftamtmand den hele Tid have ført Tilsyn med Juel, men maatte i sin Skrivelse til Rentekammeret bekjende: „Jeg har vandret i det yderste Mørke om Kassens Indtægts Beskaffenhed, og hvad Kassereren har opgivet for mig, har jeg maattet tro“. Følgen blev da, at Levetzau i 1784 maatte til Straf for sin Forsømmelighed drage til Pinneberg som Landdrost. I hans Sted fik Geheimeraad Jørgen Erik Scheel Christiania Stift. Da Levetzau i Juni Maaned reiste bort fra Byen, haanede endel af hans rige Fiender sin nu ydmygede Modstander paa en plump Maade. De betalte, fortælles der, Rakkeren for at kjøre efter hans Vogn og forfølge ham som en Skygge langt ned i Smaalenene. Levetzau virkede i sit nye Embede i Pinneberg til sin Død 1817. En Søn af ham døde for nogle Aar siden som en bekjendt Størrelse ved det danske Hof.

At Zahlkasserer Juel i flere Aar havde kunnet skjule sine enorme Underslæb, havde sin Grund i den Snedighed, hvorved han vidste at skuffe Revisionen. Maanedlig nedsendte han sine Extrakter til Finantskollegiet, men de vare endnu ikke ledsagede af Bilage. Disse skulde følge ved

[165]Svigerfaderen, James Collett den Ældre, kom herved i stor Knibe. En af Weibyes Debitorer, over hvem nu det Offentlige kastede sig, en rig Kjøbmand Nils Josten fra Risør, fattes fast i Corps de Garde („Kortergaarden“ ved Torvet) og behandledes her med særegen Haardhed, fordi man troede ham indviklet i Amtmand Povel Juels Forræderi. (Dedekam om Arendal S. 41).

Aarets Udgang, men vare saa omfangsrige (for et Aar to store Folianter og 1700 Hovedbilag foruden de enkelte Kvitteringer), at de ei kunde sendes med den almindelige Post, men skulde gaa med den „agende“ Post [202] eller „Sølvposten“. Denne gik første Gang om Aaret i Juni, men da paaskjød Juel, at enkelte Fogder ikke havde klaret for sig, og at han derfor endnu ei kunde aflægge sit Aarsregnskab. Naar saa den agende Post var vel reist, indleverede han sine Papirer paa Postkontoret og nedsendte dettes Kvittering til Kjøbenhavn, men den agende Post gik nu ikke før i December, følgelig bleve Regnskaberne et Aar gamle, før de kom til Kjøbenhavn. Her fandt man dem saa „juste“, at „man ei tvivlede paa at alle mulige Discrepentier vare hævede“, og Zahlkassereren var derhos saa heldig at sortere under to Regjeringskollegier, Finants-Kollegium og Rentekammeret, af hvilke det ene synes at have stolet paa, at det andet paatog sig at revidere, medens i Virkeligheden det første holdt sig til Extrakterne, og det andet kun saa paa det detaillerede Regnskab for at kontrollere Fogderne uden at sammenligne Hovedregnskabet med Bilagene.

En Kommission, hvori Bernt Anker var Formand, nedsattes for at realisere Alt, hvad Juel eiede for derigjennem at skaffe Statskassen saa meget som muligt tilbage. Efter 16 Aars Virksomhed lykkedes det at faa dækket 323,875 Rdlr. af de 556,000 som Juel var bleven skyldig; heraf indkom fra hans Moder 20,000 Rdlr., som udgjorde den Kaution, der var stillet, da Embedet var overtaget af Sønnen. Alene Juels Løsøre gik ved Auktionen op til 10,000 Rdlr.

I den første Tid efter Suspensionen, da man endnu ikke kjendte Størrelsen af Juels Underbalance, men troede, at hans betydelige Aktiva skulde slaa til for at dække den, fik Justitsraaden Lov til at nyde nogen Frihed og havde mod Kaution Raadighed over en Del af sit Løsøre; han tog i denne Tid Bolig paa Frogner. Men da det viste sig, at hans Bo ikke kunde klare Gjelden til det Offentlige, sattes han (om Sommeren 1784) fast paa [203] Akershus Fæstning. Han fik sin Arrest i en liden Leilighed, der, som ældre Folk endnu ville kunne erindre, i sin Tid var anbragt over Porten til den nedre Fæstning paa Hovedtangen, omtrent hvor Ridehuset nu staar, og Hovedtangs-Vagten, der almindeligvis besørgedes af en Kommandersergeant, blev i den Anledning betroet til en Officer. Ligefra Begyndelsen af fandt Flere, blandt dem den høitansete Oberst, siden General, Hesselberg, dette Valg af Arrestlokale altfor lidet betryggende, men den gamle udlevede Kommandant, Generalløitnant Pierre Pomeau, vilde ingen Modforestillinger høre. Juel fik endog Lov til at modtage Besøg af sin Frue (en Datter af Rektor Hersleb i Christiania) og sine Børn, af Bekjendte og Venner. Et senere optaget Inventarium viser, hvorledes han forøvrigt kortede sig Tiden; der fandtes nemlig efter ham Dambret og Terninger, fjorten ledige Flasker og et udsøgt Haandbibliothek, bestaaende af Hübners Geografi, Romanen la paysanne parvenue, Bikuben og nogle flere Bøger. Selv forsikrede han naturligvis, at han ingen Uærlighed var sig bevidst, og skrev bl. A. engang saaledes til Levetzau: „Naar jeg ikke havde et godt Rygte kjærere end Rigdom, og jeg ikke havde anseet det bedre at være en ulykkelig, men ærlig Mand, end at være en formuende og uredelig, havde min Forfatning ikke været saa beklagelig. Mange, der ikke tænkte som jeg, have bebreidet mig, at jeg ikke med Formue bor i et andet Land“.

Justitssagen mod ham gik imidlertid sin Gang, og det var klart nok, at Juel snart vilde blive dømt til Fængsel paa Livstid. Men han var en fornem Mand, besvogret og forbunden med det rigeste Patriciat, og mange af Christianias mægtigste Indbyggere vilde gjerne gjøre Noget for ham og hans Familie. At dække hans Underbalance var imidlertid umuligt, og det gjaldt da [204] at hjelpe ham til at flygte til Sverige, at han der kunde skabe sig en ny Existents. I Begyndelsen af September 1784 gik der allerede, som Forhørene siden oplyste, dunkle Rygter i Byen, om at Juel nok en af

Dagene skulde løbe sin Vei; „der blev ønsket, at han maatte komme nogenledes vel derfra“. Hans Kone sad engang, fortaltes der, i ivrigt Arbeide med at sy Liner til ham, som han skulde bruge til at heise sig ned med, og maatte, da hun overraskedes ved et pludseligt Besøg, skjule sit Arbeide under sine Skjørter.

Om Aftenen den 15de September var den attenaarige Løitnant (senere Oberst) Nicolai Tidemand, siden saa hæderlig bekjendt som politisk Forfatter, vagthavende Officer ved Zahlkassererens Arrest. Tidemand har selv nedskrevet sine Erindringer herom og fortæller, at Juels Venner havde underkjøbt en Menig, der hidtil af hele Regimentet var anseet for en særdeles nidkjær Soldat. „Ved Vagtens Afdeling tildelte jeg en Mand Posten for Arrestanten, der frabad sig den, og da den underkjøbte Soldat hørte dette, tilbød han sig at tage Posten. Jeg fattede ingen Mistanke ved hans Tilbud og afdelte ham til Arrestposten. Arrestantens Frue besøgte ham som sædvanlig. Selv blev jeg hos Arrestanten til henimod Midnat. Han var temmelig oprømt og søgte at underholde mig med endel morsomme Fortællinger fra lykkeligere Dage. Henimod Midnat forlod jeg ham, lod Døren i min Nærværelse lukke og gik ned i Vagten, hvor jeg gav den vagthavende Kommandersergeant Fjeldsted Instruktioner til Paapasselighed. Derefter gik jeg ned i Officersstuen. Klokken slog 12, og Posterne bleve afløste; ved denne Afløsning kom den underkjøbte Soldat paa Post for Arrestanten. Omtrent Kl. 12½ styrtede man ind til mig i Officersstuen med det skrækkelige Anraab, at Arrestanten var rømt. Bestyrtet ilede jeg ud af Vagtstuen [205] og op paa Volden til Arrestværelset, hvor jeg fandt Skildvagten borte, Dørene aabnede med falske Nøgler og Arrestanten borte. Undvigelsen blev strax meldt, og Arrestanten eftersat, men for hans Undvigelse var der saa vel sørget, at Hestene stode bestilte lige til den svenske Grændse. Over den lave Fæstningsvold havde Arrestanten, hans Tjener og den utro Skildvagt heiset sig ned i en Line, som var bundet om en Kanon og som ovenikjøbet var overtrukket med Klædeslidser, for at ingen af de fine Hænder skulde saares ved Nedstigningen. — — Jeg burde ikke have givet den underkjøbte Skildvagt Posten for Arrestanten, da han selv tilbød sig, og, naar jeg havde været yderlig forsigtig, burde jeg selv have patrouilleret den hele Nat udenfor Arresten. Men denne Forsigtighed vilde sandsynligvis have kostet mig Livet. Derom blev jeg bestyrket ved en fortrolig Ytring af en Mand, som tilhørte Arrestantens Familie og var vel instrueret om den hele Undvigelses-Plan. Om denne ei kunde blive udført paa anden Maade, var jeg bestemt til at opofres[166]“.

En Præmie af 500 Daler udsattes for den, som kunde paavise, ved hvis Medvirkning Juel var rømt og bidrage til at faa Spor paa ham. Efter nogen Tids Forløb meldte sig en Bonde med den Oplysning, at en i Solør boende Kaksebonde, Tømmermærker Arne Ulriksen Kongshaug[167], skulde have havt med denne Sag at gjøre, men Arne godtgjorde ikke at have været i Christiania paa den Tid, da Flugten fandt Sted, og [206] tilstod kun, at han 8 Dage derefter, da han paa Bernt Ankers Vegne var reist ind i Sverige, havde seet Juel og hans Tjener i Carlstad og der talt med dem. Juel havde da selv fortalt ham om sin Flugt saaledes: „Han havde formaaet den vagthavende Officer til at drikke et Glas Vin med ham om Aftenen, medens Tjeneren Jens havde lavet den Trosse fast, med hvilken han halede sig ned af Volden; da Tjeneren var færdig, havde Justitsraaden under Paaskud af, at han var søvnig, formaaet Officeren til at gaa. Denne lukkede da Døren for Arresten som sædvanlig og forføiede sig til sin Vagt. Justitsraadens Tjener fulgte Løitnanten til Vagtdøren,

[166]Disse Tidemands Optegnelser ere trykte i Aftenbladet for 19de August 1869. Tidemand blev arresteret, men frifunden ved Krigsretsdom.

[167]Se om ham A. E. Eriksen, Kongshaug-Ætten. Chra. 1869. S. 13.

men kom siden tilbage og aabnede de tillukkede Døre med dertil forfærdigede Nøgler. Nu hidsede de sig ned fra Volden, og et lidet Stykke fra denne stode Heste færdige, hvormed de i største Skynding over Ritsund og Blakjer reiste ind i Sverige“.

Men hvorfra fik han Nøglerne, hvem har skaffet ham Heste og Befordring, og hvorledes fik han de Penge, som han strax viste sig at være i Besiddelse af i Sverige? Hvilke de gode Venner have været, der hjalp ham, er aldrig blevet opklaret. Men der har været gjettet paa Bernt Anker, og inden Juels egen Familie lever endnu den Tro, at Anker var en af hans hemmelige Velgjørere; det var jo ogsaa Ankers Tømmermærker, som strax efter reiste til Sverige, og maaske har Arne Kongshaug forhandlet mere med Juel, end han senere fandt forgodt at oplyse i Forhøret.

I Sverige, hvorhen senere Familien kom efter, levede Juel til sin Død som Brugspatron. Gustav den tredie benyttede ham som Konsulent under sine Intriger i Norge, og han skal som Kongens Agent hemmelig en og anden Gang have listet sig ind over sit Fædrelands Grændse. En Gang vidste han at gjøre sine Venner i Christiania [207] en stor Tjeneste, da han nemlig fik Gustav den tredie til at indrømme dem Tilladelse til at fløde Tømmer fra Trysil ned gjennem de svenske Vasdrag. Traditionen har altid med Forkjærlighed dvælet ved denne cause cèlébre, ja det har endog, skjønt visselig uden Grund, været paastaaet, at Talemaaden „at gjøre Svenske af sig“ skulde være opkommen i Anledning af Juels Flugt.

Nye svenske Intriger. Kronprindsens Besøg 1788. Stemninger i Christiania i den franske Revolutions første Tider.

Gustav den tredies Planer til Norges Erobring, der i 1772 nær havde fremkaldt et Fredsbrud, bleve vel dengang foreløbig stillede i Bero, men derfor ikke opgivne. Den svenske Konge holdt gjennem hele sin Regjeringstid Spioner i Norge, erkyndigede sig nøie om Personer og Forhold hos os, og lurede begjærlig paa en Anledning til at gribe ind.

Et af disse hans Redskaber var Svensken Carl Ingmann, eller som han hos os kaldte sig, Manderfeldt, titulær Landraad og Legationssekretær, og en Lykkeridder af meget tvetydig Karakter. Aaret, da han kom til Norge, vides ikke med Bestemthed, rimeligvis maa han være optraadt her omkring 1780. Mellem dem, med hvem Manderfeldt, dog vel neppe paa Politikens Vegne, traadte i nøie Forbindelse, var Gyldenløves berygtede Ætling, Grev Christian Conrad Danneskjold-Laurvig, hvis Opførsel mod Skuespillerinden, den smukke Jfr. Rose i Kjøbenhavn, er bekjendt nok. Grev Danneskjold, der under Fredrik den femtes Regjering og den første Del af Christian den syvendes afvexlende havde været i Yndest og i Unaade ved Hoffet, var endelig under Struensee [209] for bestandig bleven afsat fra sine Embeder, og havde taget fast Ophold i sit Træpallads i Laurvig, den endnu saakaldte Herregaard. Her havde han i nogle Aar levet i Frillelevnet med en Dame af adelig Fødsel[168], hvis Skilsmisse med hendes Mand, en rig og fornem Jernverkseier, han selv havde foranlediget. Ved sine Gaver som Verdensmand og behagelig Selskabsmand forstod Manderfeldt at indynde sig hos Greven, men i endnu høiere Grad hos hans Elskerinde. Greven kunde næsten ikke undvære ham, overdrog ham Bestyrelsen af sin hele „huslige Økonomi“ og udstedte i 1782 et Forsikringsbrev om en aarlig Pension for Manderfeldt paa 1000 Daler, naar han selv var død. Til sin Elskerinde, der nu kaldte sig med sit Pigenavn Fru Akeleie, udstedte han en Obligation paa 18,000 Daler, med Prioritet i hans norske Allodialgods til de retmæssige Arvingers Præjudice. Aaret efter (1783) døde Greven, og Manderfeldt og „Fru Akeleie“ egtede hinanden strax efter. De havde forstaaet at sikre sig saa godt, at de ved Overhofrettens Dom i 1787 vandt den Proces, som Grevens Arvinger anlagde mod dem. Som Egtefolk toge de sit Ophold i Christiania, hvor de eiede og beboede den dengang prægtige og anseelige Mangelsgaard.

Fra Manderfeldt hidrører sandsynligvis en kort Karakteristik, der rimeligvis er affattet 1786, over Norges fornemste Embedsmænd. Her i Hovedstaden nævnes Stiftamtmanden, Geheimeraad Jørgen Erik Scheel, (Levetzaus Eftermand), som en kundskabsrig Mand af fortræffelig Karakter, en Dom, der synes at have været enstemmig om denne senere til Statsminister udnævnte Embedsmand.

[210] Christian Magnus Falsen (den ældre), Enevold Falsens Fader, der var Konferentsraad og Justitiarius i Overhofretten, betegnes ligeledes som en duelig Embedsmand, men forøvrigt som en tvetydig Personlighed. Sønnen, Enevold F., Assessor i samme Ret og snart Faderens Eftermand som Justitiarius, nævnes som „dygtig og af godt Hjertelag“. Præsident Willumsen, Byfoged Hagerup, Slotsfoged Bukjer m. fl. omtales i almindelige Udtryk, ligesaa Biskop Schmidt. Lagmanden, Konferentsraad Herman Colbjørnsen, kaldes derimod en Mand af „naturlig Sluhed“,

[168] Hun var født Akeleie, og man gjorde derfor den Vittighed om Greven, „at han, da han ikke havde formaaet at plukke Rosen maatte nøies med Akeleien“. Smlgn. Saml. til N. F. Spr. og Hist. B. 6, 546 fgg.

hvis Karakter „skal opvække Tvivlsmaal[169]“. Men ikke en Eneste omtales som indviet i de svenske Annektionsplaner eller som tilbøielig til Frafald.

[211] 1788 blev et merkeligt Aar i Landets og Hovedstadens Historie, idet den tvivlsomme Fred mellem de to nordiske Konger for et Øieblik virkelig afløstes af aabenbare Fiendtligheder. Gustav den tredie benyttede i dette Aar Keiserinde Catharinas anden Tyrkekrig til et Anfald paa Rusland. Danmark havde været Ruslands Allierede eller rettere Vasal ligesiden Mageskiftet af de Holsteen-Gottorpske Lande med Oldenburg; Hoffet i Kjøbenhavn var forpligtet til at understøtte Rusland i Tilfælde af Krig i Norden. For at bringe Danmarks Politik ind paa andre Baner havde Gustav i 1787 gjort en Reise til Kjøbenhavn, men uden Held. Da han nu havde begyndt Kampen i Finland, besluttede den danske Regjering at lade et norsk Troppekorps gjøre Indfald i Bohuslen[170].

Christiania fik i den Anledning se Prindsregenten, Kronprinds Fredrik (den sjette). Allerede ganske kort efter Palladsrevolutionen af 14de April 1784, der satte Prindsen i Spidsen for Regjeringen, havde det været paatænkt at lade ham gjøre en Norgesreise, og hans Hofmarskalk og Yndling, Johan v. Bülow, havde allerede, især gjennem sin Ven, Dr. Laurids Smith, modtaget talrige Vink om, hvorledes Prinds Fredrik under en saadan Reise lettest kunde vinde Popularitet. Og at være afholdt kunde, mente man, være af Vigtighed nu, da Lofthuusfeiden var udbrudt. Samtidig med, at Tanken om En og Anden begyndte at tænke sig Muligheden af [212] Rigernes Adskillelse, havde der desuden i Danmark udviklet sig en vis, hidtil ukjendt Begeistring for „det herlige norske Folk“ og „det store Land med dets stolte Sønner“. Det var netop i hine Aar, at de „frie Odelsbønder“ jevnlig opstilledes som Modsætning af de danske Hoveribønder, og at denne Sammenligning udentvivl mægtig bidrog til den danske Almues Frigjørelse[171]. Men dette uklare Sværmeri for Norge, der ogsaa senere har gjentaget sig i Danmark, havde egentlig et Rousseauisk Anstrøg. Det gjaldt kun vore Fjelde og deres „troskyldige“ Bønder i Nationaldragt. Hvad Byerne og fremfor alt Christiania angik, da talte man i en anden Tone, thi herfra hørte man kun om Fordringer paa eget Universitet, egen Bank og Afskaffelse af Kornmonopolet. Ikke nok med, at Guldberg skrev til Suhm om de „foragtelige Christianiæ Raisonneurs“, men endog Tyge Rothe, der hørte til de svulstigste Lovprisere af „Klippelandet“, vidste at fortælle om „ødselt, halv vanartet Christiania“.

Den 4de Juni 1788 kom den kommanderende General, Prinds Carl af Hessen, til Christiania ledsaget af sin Søn Friederich, senere Norges Vicestatholder. Begge lode sig strax antegne som

---

[169]Hvortil hermed sigtes, er imidlertid ikke godt at forstaa, thi Ytringen kan naturligvis ikke have Hensyn til Colbjørnsens Forkjærlighed for Tidens religiøse Vantro. Herman Colbjørnsen, der tilhørte den bekjendte Arneberg-Æt, var nemlig forøvrigt en som Embedsmand og Menneske høit anseet Mand, bekjendt ogsaa for sin Godgjørenhed. Sin temmelig store Bogsamling skjænkede han til Deling mellem Kathedralskolens og Krigsskolens Bibliotheker. Christiania Kathedralskole holdt i Anledning af hans og Generalauditør O. C. Wessels Død en høitidelig Mindefest i Aaret 1795. (B. Moes Tidsskr. for Pers. Hist. 1, 255 fgg.). Efter Colbjørnsens Død indfandt sig, som sædvanlig i de Tider, alle hans Bekjendte i hans Hus til Kondolence. „Efter at de Øvrige havde forsamlet sig, kom Bernt Anker ind, kastede sig ned i Sofaen, slog sig for Panden og ilede ud igjen uden at sige et Ord. De øvrige reiste sig og satte sig igjen, meget forlegne. Dagen efter sendte han Enken et latinsk Digt, en Gravskrift, indbundet i hvidt Atlask“. (Et Øienvidnes Optegnelser). Herman Colbjørnsen eiede og beboede en Gaard, der stod paa samme Tomt, som nu indtages af de forrige Universitetsbygninger, (den kaldtes Barclay-Gaarden, ligesom den derværende Bakke benævntes Barclay-Bakken efter den forrige Eier Auktionsdirektør B., med hvis Enke Colbjørnsen var gift). Som Landsted havde han det saakaldte „Incognito“, som han selv havde bygget. Afstanden mellem dette Landsted og Byen regnedes dengang for at være saa stor, at Skolebørn under Familiens Sommerophold der maatte have særskilt Bolig i Byen og kun en Gang om Ugen kunde komme op til Incognito.

[170]Se Edv. Holm: Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig 1788—90. Kbh. 1868. 4. (Særsk. Aftr. af Vidensk.-Selsk. Skr.) samt J. Hellstenius: Gustav den tredies danske Politik. (Nordisk Univ.-Tidsskr. for 1862).

[171]J. E. Sars: Norge under Foreningen med Danmark, 3, 183.

Medlemmer af „det patriotiske Selskab“. Omtrent 14 Dage senere kom Kronprindsen efter. Høitideligheder i mængdevis fandt Sted. Bernt Anker besteg Talerstolen i Frimurerlogen; „Kronprindsen var“, fortæller Anker selv, „meget opmærksom og rørt; jeg undser mig ved at melde alt, hvad han har sagt til mig“. Paa Privattheatret gaves en Festforestilling, en Tragedie i fem Akter, betitlet Major André (Navnet paa en af sin ulykkelige Skjebne under den nordamerikanske Frihedskamp bekjendt Mand). Stykket var forfattet af Bernt Anker, som ogsaa selv spillede Titelrollen, og findes, [213] saavidt vides, endnu i Haandskrift i Kjøbenhavn. Forfatterens egen (i hans Autobiografi indtagne) Kritik over sit Arbeide og sit Spil lød saaledes: „Som Dramaturg, tør man frit sige, fortjener Bernt Anker udmærket Rang. Tragedien Major André med flere utrykte Theaterstykker, som han har skrevet, og hvori han selv har spillet med en Sandhed, som satte Tilskuerne i Forundring, beviser dette“.

Det Handelsprivilegium, der i omtrent 40 Aar havde forbudt Kornindførsel til Christianias og Christiansands Stifter fra andre Lande end Danmark (S. 80), var i 1788 blevet hævet. Samtidig var i Danmark Stavnsbaandet afskaffet (20de Juni 1788). Ved en Festlighed for Kronprindsen lod derfor Bernt Anker hans Portræt anbringe ved Siden af Henrik den fjerdes og prydede det med følgende Epigram:

Se her den Kongesøn, som Landets Nød paatænkte,
Han Cimbrer Frihed gav og Nordmænd Brødet skjænkte[172].

Kronprindsen reiste derpaa om i Landet og kom paa denne sin Færd lige til Throndhjem. Ud paa Høsten kom han endnu engang til Christiania i November Maaned. Han og Bülow toge ind til Jess Anker, der havde kjøbt Krigsskolens nuværende Gaard efter Storm. Prindserne af Hessen boede hos Bernt Anker, med hvem Prinds Carl syntes at have været meget fortrolig. Mellem Høitidelighederne nævnes ogsaa Fyrværkerier, anstillede af den svenske Generalkonsul i Christiania, Martineau, thi man havde nu allerede Vaabenstilstand. Manderfeldt, der endog spillede dansk Undersaat, smigrede Kronprindsen og Prinds Carl baade i Vers og Prosa.

[214] Kronprindsen forlod derpaa Norge for aldrig oftere at gjense det. Det ridende „gule Korps“ i Christiania er endnu et Minde om Fredriks Ophold her, thi det stiftedes 1788 til hans Ære af Ritmester Iver Elieson († 1815), den samme Mand, der senere var en Art Hushovmester for Christian Fredrik. Allerede tidligere bestod paa Bragernes en lignende „grøn Garde“, der i 1774 havde faaet „Tilladelse til Guldgaloner at bære“, og til hvis Parade for Kronprindsen Digteren Thomas Rosing de Stockfleth har skrevet en Sang.

Affæren ved Kvistrum (28de September) var, skjønt paa en Maade en Seier, dog til liden Hæder for Generalen, Prindsen af Hessen, og da kort efter England og Preussen truede med en kraftig Intervention, trak man sig tilbage[173]. Det unyttige Indfald kostede den dansknorske Statskasse 7 Mill. Rdlr., og flere tusinde Nordmænd mistede Livet, ikke for Fiendens Sværd, thi ved Kvistrum faldt kun 5 Norske, men ligefrem paa Grund af den slette Maade, hvorpaa der, til Prindsen af Hessens bestandige Skam, sørgedes for Armeens Forpleining. Misfornøielsen var stærk i Norge, og den forøgedes, da man i det følgende Aar paany foranstaltede store Troppesamlinger og trak Folk bort ligefra Filefjeld og Dovre, og det netop i Aannetiden, uagtet der Intet var at frygte fra Sverige, som havde nok at gjøre med Russerne. Til at forøge

[172] I dette Vers var Bernt Anker selv yderst henrykt og sammenlignede det med Indskriften paa Peter den stores Statue Petro primo Catharina secunda. (Danske Saml. 4, 184).

[173] Nicolai Tidemands strenge Dom om hint Felttog læses i Aftenbladet for 29de August 1869.

Misstemningen bidrog yderligere den bekjendte Vandsflom, der i 1789 ødelagde Grøden, ja mangesteds Markerne selv. Endelig vare Handelskonjunkturerne ved den Tid flaue; „man foretrækker i England Trælast fra Østersøen, og al Afsætning er nær ved at standse“, skriver Bernt Anker den 6te Juni 1789. Og alt dette traf just [215] ind i det samme Aar, da den franske Revolution brød ud og bragte de Misfornøiede til at tænke dristigere. Nogle Demonstrationer og Smaaoptøier fandt ogsaa virkelig Sted, og de svenske Kabaler livnede paany op. Det Hele blev imidlertid uden nogensomhelst Følge og har kun forsaavidt nogen Interesse, som det giver en vis Forestilling om de store Verdensbegivenheders matte Reflex i vore afsides Kredse.

Christian Jensen Lofthuus, den vistnok ikke ubegavede Anfører for et af de mærkeligste norske Bondeopløb efter Reformationen, var i Marts 1787 bleven greben i Lillesand og førtes derfra til Christiania, hvor han indsattes paa Akershus Fæstning i den senere Officersvagt, lænket til en Blok. Han forblev her i ti Aar indtil sin Død i 1797. Høiesteretsdommen faldt først to Aar senere. En kort Tid bevogtedes han saa strengt, at ingen Uvedkommende fik Adgang til at tale med ham, et Forbud, der havde sin Grund i, at nogle Thelebønder skulde under falske Foregivender og ved at bestikke Vagten have søgt at gjenoptage sine Forbindelser med ham. I den længste Tid af sit Fangenskab fik han derimod Lov at modtage Besøg. Adskillige af Byens Folk indfandt sig hos ham for at komplimentere ham; da Jonas Anton Hielm som Student var hos ham, rystede han sine Lænker og sagde med et flammende Blik: Saaledes behandler man den Mand, der vilde befrie Norge. Man sendte ham jevnlig god Mad og andre Delikatesser, og hans Tidsfordriv blev at indroge Meerskumspiber. Størst Opsigt vakte han naturligvis i Begyndelsen. Bernt Anker, som just ikke hørte til hans Beundrere, skriver herom den 31te Marts 1787: „Straffes ikke opløbende Pøbel, kan den jo myrde os i vore Huse og ustraffet røve. Denne Lofthuus er en nedrig Sjel, en Spidsbub i det borgerlige Liv og en dum Rebel i det politiske. Man løber hen [216] for at se denne miserable Karl, som tør gjøre sig tyk i sine Lænker, nogle kalde denne raa Stymper — den anden Washington, men skulde jeg ville se ham, maatte det være for at spytte ham i Ansigtet. Man var i Frygt her, men naar var man ei her i terreur panique? Le af Alt maa være Filosofens Plan og ære de nyttige Fordomme[174]“. Ved hans Død fandt en Del Demonstrationer Sted. Cand. juris (eller som han selv kaldte sig „Literatus“) J. J. Vangensteen paa Vilberg i Sørum (senere Storthingsmand 1815—16, † 1837 i Christiania), skrev et Stykke i Intelligentsedlerne for 1797, hvis kraftpatriotiske Bombast dog paa en Maade retfærdiggjøres ved den uforsvarlige Maade, hvorpaa Lofthuus unegtelig havde været behandlet[175]. Og kort efter at Lofthuus var bleven begravet paa Garnisonskirkegaarden eller „Christkirkegaard“, blev der en Nat — man ved ikke af hvem — opsat et rødt Bret paa hans Grav med en derpaa malet Inskription:

Gyseligt Minde efter Christian Lofthuus,
Som paatog sig at tale de Fortrængtes Sag,
Men ulærd stødte an imod Lovene,
Smidet i Lænker til en Klods og saaledes
Som Statsfange af Landet underholdt i 10 Aar,
Uden at nyde endelig Dom.

[174]Af B. Ankers utrykte Breve. Se forøvrigt om Lofthuus H. Wergelands ordrige Skildring: „Almuestalsmanden Christian Jensen Lofthuus o. s. v.“ (Saml. Skr. VIII, 150—311) og andre Kilder f. Ex. Danske Samlinger III, 84 fgg.

[175]Vangensteen var ogsaa Forfatter af flere andre, i Regelen pudserlige Sager. En trykt Syttendemai-Poesi af ham ender saaledes:

„Leve hver Norges Ven!
Dette skrev Vangensteen“.

Martyr! Din frie Aand møder mange dine Lige,
Der lede, fordi de vilde vel.

[217] Brettet lokkede om Morgenen en hel Menneskemasse op til Kirkegaarden, men skal endnu samme Formiddag være bleven borttaget af Politiet. Omtrent fyrgetyve Aar senere paaviste en gammel Kone, som selv havde været tilstede i denne Menneskestimmel, for Henrik Wergeland Stedet, hvor Lofthuus var bleven jordet.

Samtiden ymtede om en hemmelig Forbindelse mellem det Lofthusiske Opløb og svenske Stemplinger; Thelebøndene skulde have gjort sig Haab om sexten Aars Skattefrihed, hvis de gave sig under Sveriges Konge, Lofthuus „skulde endog have tragtet efter at blive Vasal i Norge under den svenske Krone" o. s. v. Men alt dette er lidet sandsynligt; idetmindste have saadanne Tanker ikke rørt sig i selve Almuens Sind. Bondestanden i Norge var i høi Grad loyal, og Almuen i Nedenes protesterede endog til Thinge imod disse Rygter. En anden Sag kunde det maaske være blevet, om Lofthuus-Feiden var indtruffen et Par Aar senere. Omkring 1790—1791 turde det muligens have hændt sig, at baade Kong Gustavs hemmelige Agenter og enkelte Misfornøiede i Christiania havde fundet sin Regning ved at understøtte Bevægelsen, som da vilde være bleven mange Gange farligere.

De aabenbare Fiendtligheder mellem Danmark og Sverige ophørte allerede inden Udgangen af 1788 ved den engelsk-preussiske Mellemkomst og under 9de Juli 1789 udstedte den danske Regjering en formelig Neutralitetserklæring. Men ikke saasnart havde Gustav den tredie om Sommeren 1790 opnaaet Freden med Rusland i Verelä, førend han begyndte at tænke paa Hevn over Danmark, fordi dette Rige ogsaa dennegang havde bidt Sverige i Hælen under Kampen med Rusland. Intrigerne i Norge begyndte paany. Allerede i Løbet af Vinteren 1789—90 havde Gustav været vidende om Benzelstjernas [218] lumske Planer til ved Mordbrand at ødelægge et russisk Skib, der var frosset fast i Isen mellem Hveen og Kjøbenhavn, ja, om muligt, endog at tilintetgjøre Danmarks Flaade paa lignende Maade. Samtidig havde Manderfeldt nu ikke længere bosat i Christiania, men i selve Kjøbenhavn, intrigeret for ham der.

Efter Freden mellem Sverige og Rusland fik Christiania et Besøg af den berømte Engelskmand, Sir Sidney Smith, der havde været tilstede hos Gustav ved dennes stolte Seier ved Svensksund og senere vandt europæisk Berømmelse ved St. Jean d'Acre i Syrien. Han knyttede her flere Forbindelser og tilbragte blandt Andet Julen hos Collett paa det lystige Fladeby. Stiftamtmand Fredrik Moltke var strax ængstelig for, at Sidney Smiths Ophold i Norge havde politiske Hensigter, men slog sig tilsidst til Ro med, at det nok neppe var saa; „han tænker virkelig ædelt, og er for stolt til at være Spion af en Konge af Sverige", siger Moltke i et Brev af 19de Februar 1791 til sin Ven Johan v. Bülow. Alligevel synes Mistanken ikke at have været aldeles ugrundet. Bernt Anker, som var bedre underrettet, skriver til sin Fætter Carsten: „Sidney er paa Fladeby og Opset. Kaas[176] spionerer ham nok ud, man maa ikke falde ham ind i hans Embede. Sidney er klog og fier. Vil Kaas jage ham fra Norge, det taaler han ei, vil han udforske ham, det kan han ei. Det er godt, at visse Familier elske Kronprindsen, thi ellers mistede han Norge, naar han ei vilde blive Konge her, blot her, og bo her. Penge, Skibe og Folk ved man at faa, mais soyez tranquils, je ferai, que tout cela échouera".

[176]Kammerherre Fredr. Jul. Kaas, dengang Præsident, senere Stiftamtmand i Christiania, endelig Geheime-Statsminister, en Mand, som hyppig vil nævnes i det Følgende.

[219] Af disse sidste Ord og af samtidige Ytringer af Bernt Anker sees tydelig, at denne misbilligede disse, rigtignok i og for sig lidet betydelige, Stemplinger, hvori man tidligere har ment, at han var delagtig, ja endog Hovedmand[177]. Hans Holdning ved denne Tid var dog gaadefuld. I Slutningen af 1789 gjorde han en Reise til London, om hvilken den svenske Konsul skriver til sin Konge: „Mr. Anker est parti pour Londres. Ce voyage à propos de bottes selon le peuple a pour but d'y traiter de l'independance de Norvège[178]“. Men dette viser dog idetmindste, at Konsulen ingen Forhandlinger havde havt med Anker om Sagen. Selv skriver Anker om sin Reise: „Pligter fordre Reisen, vigtige Pligter. Jeg ved, hvad jeg skylder mit Fædreland, og ve mig, om jeg for at følge mine egne filosofiske Planer til glade og rolige Dage ikke ombyttede disse med et Liv, fuldt af Uro blandt Elendige og Barkeædere med en Udsigt til gruelige Scener, ja om jeg end i disse blev et Offer“. Efter sin Hjemkomst 1790 blev Bernt Anker Konferentsraad og „følte sig (skriver Stiftamtmand Moltke) meget flatteret af den ham beviste kongelige Naade“.

I næsten hele Aaret 1791 fandt forøvrigt Sted hemmelige Stemplinger paa Grændsen mellem Sverige og Norge. Samtidig foretoges aabenbare Krigsrustninger. Man samlede norske Soldater og mobiliserede Galeierne i Fredriksværn. Konsul Martineau i Christiania fik det Indfald at tilstille Stiftamtmand Moltke en diplomatisk Note paa Fransk (Oktober 1791), hvori han begjærede Forklaringer med Hensyn til Rustningerne. Moltke, der [220] var forfængelig og gjerne saa, at man tillagde hans Embede en høiere politisk Karakter, var ubesindig nok til at svare ham med en liden diplomatisk Stiløvelse, men paadrog sig herved en Irettesættelse af Bernstorff.

Hovedmanden ved Grændseforhandlingerne med de misfornøiede Nordmænd, hvis Navne vi ikke se os istand til at opgive, var ingen anden end den saakaldte svenske Alcibiades, Gustav Mauritz Armfeldt. Mellem hans Hjelpere skal have været Jacob Juel, Rømningsmanden fra 1784, og sandsynligvis ogsaa Manderfeldt, der nu igjen havde forladt Kjøbenhavn[179]. Der vides om disse hemmelige Forhandlinger ikke mere end de Ytringer derom, som Armfeldt har meddelt i sin Autobiografi[180]. „I Vinteren 1790—91, heder det her, raadede en besynderlig Gjæring i Norge, hvor flere betydende Personer tænkte paa Midler til at befri sig fra det danske Aag“. — „Kongen sendte mig under forskjellige Paaskud til Wermland, og jeg saa paa Grændserne i største Hemmelighed nogle af de betydeligste Hovedmænd, men da jeg fandt, først, at den franske Revolution havde motiveret deres Lyst til at befri sig fra Undertrykkelsen, og dernæst, at de ikke ønskede Norges Provindser forenede med Sveriges efter samme Forfatning og Regjeringsform, trak jeg mig tilbage fra [221] disse Underhandlinger, ytrende, at min Monark, hvor misfornøiet han end var med det danske Hof, ikke kunde fortiden give dem nogen Hjelp. Vi adskiltes med ulige Meninger om Gjenstanden for Underhandlingerne, men dog med Overenskomst om at vedligeholde visse Forbindelser os imellem, der ogsaa vedvarede et eller halvandet Aars Tid, da sal. Kongen helt og holdent afslog at deltage i noget Forehavende, som var stridende mod Konger og deres Magt“.

---

[177]Saaledes Henr. Wergeland (Norges Konstit. Historie, 1 Udg. S. 28). B. Moes Tidsskr. f. Pers. Hist. 1, 380.

[178]Af Geh.-Raad J. v. Bülows Papirer ved L. Daae, S. 113.

[179]Manderfeldt kom senere igjen tilbage til Danmark, men tilbragte dog sine sidste Aar i Sverige, hvor han døde 1813. Hans Liv havde siden været uhæderligt. Før sin Optræden i Norge havde han havt underordnede Befatninger ved de svenske Legationer, først i Dresden, dernæst i Petersburg. Paa det sidste Sted gjorde han sig umulig ved et Tyveri. Naar H. Wergeland fortæller, at Manderfeldt „stod paa en fortrolig Fod“ med Bernt Anker, da tiltrænger denne Paastand Bevis. I 1793, laante han rigtignok 822 Daler af Anker, uden nogensinde at betale dem.

[180]Handlingar rörande Sveriges Historia, 2 D. 1830. S. 35.

I Julen 1792—93 førtes i Paris Processen mod Ludvig den sextende, og den nye Republik havde just vundet sine første krigerske Laurbær under Kellermann, Custine og Dumouriez. Endel af Christianias Embedsmænd og Borgere, Byfoged og Justitsraad Hagerup, Kjøbmand Even Steen, Stadskaptein Adam Steen, Mægler Lie, Kjøbmand Dybwad og den engelske Konsul Mr. Mitchel havde i de samme Dage arrangeret et Middagsselskab hos Traktør Thoms i „Thomsegaarden" ved Byens Vagt. Hver for sig havde indbudt et vist Antal Gjester, og alle i Forening anmodet Kammerherre Kaas, der var Magistratspræsident, Generalauditør Wessel, Brødrene Bernt og Jess Anker samt Assessor Haagen Mathiesen om at beære Festen med sin Nærværelse. Bernt Anker var syg og kom ikke. Konsul Mitchel aabnede Skaalerne med en Toast for „Frihed, Lighed og Enighed". Jess Anker, der var en hidsig Herre og var bleven noget beruset, reiste sig nu og sagde, at han holdt det for impertinent af Mitchel som Engelskmand at udbringe saadanne Skaaler i Norge og i et Selskab af Mænd, „som elskede deres Konge og Konstitution"; han kunde tilgive ham Friheds Skaal, men naar han var bosat her og spiste norsk Brød, maatte han som „Potetes-Konge" sætte Poteter i Steden for Lighed. Ikkedestomindre reiste Mitchel sig paany og udbragte en Skaal for Dumouriez, [222] og Nogle sang: „Hver ærlig Broder ønsker, Dumouriez maa leve". Jess Anker blev rasende, truede ham med en Skaal for Englands Fiende Washington, og slog tilsidst endel Flasker og Glas itu. Ved den anden Ende af Bordet udbragte ogsaa Byfoged Hagerup paany en Skaal for Dumouriez; hans Nabo, Kammerherre Kaas, blev yderst forbitret, men beherskede sig. Derefter udbragtes Skaaler for de franske Vaabens Fremgang og for Nationalkonventet. Efter at Maaltidet var tilende, bibragte Jess Anker Konsul Mitchel „adskillige" Ørefigen og man ansaa en Duel[181] for uundgaaelig. Som man kunde vide, vakte et saadant Gjestebud megen Opsigt og Omtale.

Præsident Kaas gik hjem, skrev den Indberetning om det Passerede, som her er vor Kilde[182] og nedsendte den til Kjøbenhavn. Han fortæller deri, at „her gives Nogle, som ere sterkt anstukne af den nyere Filosofi", og angiver som de ivrigste af disse Folk Haagen Mathiesen og Kjøbmand Jørgen Pløen, „men disse savne Talenter til at udarbeide og Mod til at udføre en Plan". Farligere paa Grund af større Kundskaber og Begavelse ansaa derimod Kaas Byfoged Hagerup, Generalauditør Wessel og Assessor i Overhofretten (tilsidst Justitiarius i Norges Høiesteret) Bull for at være. Heller ikke, fortæller Kaas, var dette det første Selskab af den Art. Allerede strax efter de Allieredes Tilbagetog (efter Kanonaden ved Valmy) havde Pløen havt et Gjestebud forat drikke paa de franske Vaabens Seier, og lignende Lag havde været holdte hos Mægler Lie m. fl. Men „Sygen var langt fra ikke epidemisk", og Kaas mente, at man i [223] det Hele ikke havde Stort at frygte. Men han sørgede dog for i Regimentskvartermester Hiorth at have en „forsigtig og klog Spion iblandt dem", og fandt det, som han siger, nødvendigt at bruge „mine liaisons og mon air de bonhommie" for at forebygge Gjentagelse af den Slags Sammenkomster.

Omtrent 1790 havde Kaas faaet oprettet en Klub her i Byen, der kaldtes „Halfdans Klub"[183] og talte 100 Medlemmer, besad et Bibliothek o. s. v. Et Par Maaneder efter Gildet i Thomsegaarden gjorde man her ved et Bal nogle dumme Streger, som ligeledes af Kaas bleve indberettede til høiere Steder. Ballet bestod af to Kvadriller, Alle ville dandse i den ene, Ingen i den anden, thi de

[181] Dueller vare paa den Tid ingenlunde uhørte i Christiania. Hovedøens Ruiner var et yndet Sted for saadanne Kampe.

[182] Trykt i „Af Geh.-Raad J. v. Bülows Papirer", udg. af L. Daae.

[183] Lignende Klubber bestode ogsaa i andre Byer; saaledes havde f. Ex. Fredrikshald faaet sig en „Harald Haarfagers Klub".

„saakaldte Fornemme“ toge bestandig de første Pladse, saa at de „Borgerlige“ sjelden fik dandse og bleve misfornøiede. Kaas, som Klubbens Direktør, lod da Baldirektørerne, Kaptein Prydtz og Løitnant Haffner, anmode Selskabet om at finde sig i „at begge Kvadriller herefter bleve égales“ og lod en Bekjendtgjørelse herom opslaa paa en sort Tavle i Salen. Dette Opslag blev strax efter rettet til: „saaledes at der maatte blive samme égalité som i Frankrige“. Senere fik man vide, at Forfatterne til denne Rettelse vare Assessor Stoltenberg og „en Søn af Biskop Schmidt“. Disse Drengestreger havde nær medført Klubbens Opløsning, der dog tilsidst afværgedes, efterat Kaas dog først havde havt en liden Dyst med „vore Demokrater“.

Den Interesse, tildels Sympathi for den franske Revolution, der altsaa i Christiania rørte sig hos nogle faa alvorlige Mænd, men hos endel flere Snobber, blev i Begyndelsen af 1795 gjort til Gjenstand for Omtale i [224] et kjøbenhavnsk Ugeblad „Folkevennen“, der paa den Tid var Organet for en (i det Hele yderst borneret) Opposition mod den nye Tidsaand. I „Folkevennen“ for 6te Febr. 1795 fortaltes der saaledes Historier om, at en norsk „Skriverkarl“ ved Navn Bjørnerud, der opholdt sig i Frankrige, ikke alene under et Besøg i Christiania havde forstaaet at udbrede en „Trolddoms-Rus“ i denne Stad, men endog havde foretaget Reiser i Oplandene, og der vundet Tilhængere for sine revolutionære Anskuelser baade blandt Bønderne og blandt dem, „som ikke gjerne synes om at henregnes til Almuen“. Han var nu igjen, hedte det, reist tilbage til Frankrige, efter at man efter hans Tilstelning havde drevet paa „Koglerier“ og „heiset en Visk op, som man kaldte det norske Frihedsflag, skraalet Heibergs Viser og opført sig som Aber af Franskmanden“. „I det Hele, mente Folkevennen, vare de Bjørnerudske Forestillinger om Franskmændene og deres Lyksalighed herskende i Christiania“. Et Par Uger efter stode nye forblommede Beskyldninger mod Christianienserne at læse i samme Blad. Herimod fremkom da i „Hermoder“, et Tidsskrift, som i disse Aar udkom her i Byen, en skarp og ret velskreven Protest, hvori det heder, at der her i Byen gaves dem, „der ynde det Gode, de finde i de Franskes Indretninger og bifalde den Kjækhed, hvormed de have forsvaret deres Selvstændighed, men beklage ikkedestomindre de Grusomheder og Uordener, som have fundet Sted iblandt dem“.

For endel af Byens Handlende, som en Tid havde følt en Godtkjøbs Begeistring for, hvad de hørte fra Frankrige, kom ellers udentvivl et Opløb af Arbeidsklassen til at virke som afkjølende Middel. Allerede i 1793 havde nogle Optøier fundet Sted paa Grund af Menigmands af Høkerne opflammede Uvillie mod de større Kjøbmænd. Det var fornemmelig gaaet ud over Paul [225] Thrane, der boede paa Hjørnet af Storgaden og Torvet, og, ironisk nok, selv agerede en ivrig Demokrat og saa afgjort Fiende af Konger og Tyranner, at han tvang sin Kone til at gaa klædt i rødt paa en Tid, da andre Damer bare Sorg for et Dødsfald i Kongefamilien. Men i 1795 blev det værre. Paa Grund af den i Norge herskende Kornmangel var Udførsel af Levnetsmidler til andre Lande bleven forbudt. Hændelsesvis havde Bernt Anker den 14de Juni indkjøbt 100 Tdr. Korn for at sende dem til sine Folk paa Moss. Men, da hans Skib henimod Midnat skulde gaa afsted, samledes en Masse Mennesker paa Toldboden, navnlig Folk fra Grønland og Fjerdingen, og raabte paa, at Anker vilde udføre Korn til Frankrige, at Anker allerede før havde handlet mod kongelige Forbud, og at man med Magt maatte hindre Udskibningen. Bernt Anker kom selv til, og da Spektaklerne forekom ham betænkelige, erklærede han, at han til Bevis paa, hvor vel han mente det med Almuen i Christiania, vilde forære det hele Kvantum Korn til de tilstedeværende Fattige. Men herved blev Raseriet kun meget værre, thi Pøbelen begyndte nu at raabe paa, at Anker herved selv paa den klareste Maade erkjendte, at han havde havt ulovlige Hensigter med sit Korn. En hel Hob skreg, at Anker ogsaa skulde forære dem selve Skibet, og da Byfogden lod en Del Skraalere

arrestere, blev Spektaklet endnu galere. Urolighederne og Sammenstimlingen af Pøbelen tog saaledes til, at Byfoged Hagerup foreslog for den tililede Stiftamtmand at tilkalde militær Hjelp. Stiftamtmand Moltke betænkte sig en Stund herpaa og havde mere Lyst til at lade Borgerbevæbningen „forsvare sine Medborgere“, men paa fleres Forestilling om dennes Udygtighed bekvemmede han sig til at tilkalde Vicekommandanten paa Akershus, Ceneralmajor [226] Kaltenborn, der nu indfandt sig i Spidsen for Garnisonen. Men Kaltenborn viste en høi Grad af Uduelighed, og lod sig merke med, at han ikke kunde udrette noget, med mindre han fik Lov til at skyde, hvilket Moltke betænkte sig paa at indrømme, idet han mente, at 100 af de 700 Mand, Garnisonen talte, maatte være mere end nok til uden at løse et Skud at jage Pøbelen væk. Under idelige Hurraskraal, Insulter mod Kjøbmændene, Stenkast efter Kommandanten o. s. v. vedvarede alligevel Spektaklerne uafbrudt i mere end et Døgn. Da det paany blev Aften, var Sagen betænkelig, idet Massen fik større og større Mod ved Generalmajorens Raadvildhed; Trudsler hørtes allerede om, at en Del af Pøbelen vilde begive sig til Grosserernes Bordtomter for at stikke disse i Brand. Nogle Soldater viste ogsaa slet Opførsel, Patrouillerne gik endog om og passiarede i al Gemytlighed med den Pøbel, som de skulde have adsplittet. Med høie Raab forlangtes de fire arresterede Personer udleverede, og Moltke gav tilsidst efter. Derpaa stilledes henimod Morgen Tumulten. En Kommission, bestaaende af Oberstløitnant Lunde, Justitiarius Bull og Assessor Fleischer, nedsattes for at forhøre og dømme de værste Skyldige. Kongen udstedte et truende Reskript, der blev opslaaet paa alle offentlige Steder i Byen, og man var i nogen Tid noget forskrækket for Gjentagelser, men ikke saa meget, siger Stiftamtmanden i sin Indberetning, paa Grund af nogen egentlig Mangel paa Levnetsmidler, som fordi der virkelig hos Mængden raadede en sterk „Forbitrelse mod de Handlende, som mistænkes for at have blottet Landet for Levnetsmidler, samt Misundelse over visse Huses fortrinlige Velstand“. Et Par kort efter stedfundne Uroligheder i Skien, hvor Bønderne fra Gjerpen med Magt brød ind i Kjøbmændenes Huse [227] for at tage Korn, og paa Kongsberg, forøgede Misstemningen. Stiftamtmanden blev derfor meget fornøiet over, at Generalmajor Kaltenborn fratraadte sit midlertidige Kommandantskab, da den egentlige Kommandant, General Hesselberg[184], „der ved et findigt og mandigt Forhold stedse har udmerket sig til Fordel for Byen“, var kommen tilbage igjen.

I Danmark vakte Rygtet om hint Opløb en Del Opmærksomhed. Marcus Gjøe Rosenkrantz, der just var udnævnt til Præsident i Christiania men opholdt sig i Danmark, modtog saaledes Efterretningen om Spektaklerne i en saa overdreven Form, at han blev alvorlig forskrækket[185]. Traditionen vedblev ogsaa en Tid at beskjæftige sig med denne lille Begivenhed. Maurits Hansen, af hvis Noveller flere have hentet sit Stof fra hin Tids Liv i Christiania har i Fortællingen „Moderen“ ogsaa behandlet Opløbet i 1795, men rigtignok med saa stor Frihed, at kun lidet af den virkelige Begivenhed bliver tilbage[186].

Kort efter denne Begivenhed forlod Frederik Moltke Christiania for at overtage et Embede i Kjøbenhavn, hvor han senere blev Konseilspræsident og Statsminister, men tilsidst mistede denne Stilling paa Grund af den uforsigtige Maade, hvorpaa han i 1814 lagde for Dagen sine venlige Følelser for Norge. Moltke var en livlig Aand med ædlere Interesser, end Datidens adelige Embedsmænd [228] i Regelen besade, navnlig var han stedse en Ven af Literaturen og Videnskaben.

---

[184]Om Hesselberg († 1809) se Saml. t. N. F. Spr. og Historie, 4, 341 samt Tidemands Optegnelser (Aftenbladet 19de August 1869).

[185]Se Rosenkrantz's Autobiografi i „Hermoder“, II, (Chra. 1822), No. 36.

[186]Maur. Hansens Noveller og Fortællinger, B. III.

Ved Oprettelsen af det topografiske Selskab i Christiania, der udgav den indholdsrige topografiske Journal (34 Hefter) erhvervede han sig en stor Fortjeneste af Norges fattige Literatur. Hans Eftermand i Christiania Stift blev Præsident Kaas[187].

[187]Se om Moltke „af Johan v. Bülows Papirer“ udg. af L. Daae samt en i en væsentlig Grad paa de her meddelte Breve fra Moltke bygget Afhandling: „Bidrag til Fr. Moltkes Levnetsbeskrivelse“, af L. J. F. Moltke. (Dansk hist. Tidsskr. 4 R., 2, 1—123.

Fladeby.

Allerede for mere end hundrede Aar siden var det almindelig Skik, at Christiania-Patricierne foretoge Udflugter til forskjellige Punkter i Byens Omegn for der at tilbringe en glad Dag. Saadanne Steder vare f. Ex. Greverud i Oppegaard Sogn og Skydsjordet i Aas paa Byens østlige Kant, Lysaker og Sandviken paa dens vestlige. Paa disse Steder har Christianias daværende fornemme Verden moret sig ved mere end et Bal eller Gilde. Førend endnu gammel jevn Borgerlighed fortrængtes, hørte man ogsaa gjerne Prædiken i Nabobygdernes Kirker. Presten paa Nesodden, C. H. Ruge (1709—1750), var saa søgt af Christianienserne, at de gave ham en fast Offerdag hvert Aar, hvis Udbytte han anslog lige med alle sine øvrige Embedsindtægter tilsammen.

Men medens alt dette forlængst er hjemfaldet Glemselen, lever endnu Mindet om et Sted, hvor en snevrere, afsluttet Kreds gjennem hele to Generationer jevnlig havde sine gladeste og muntreste Samkvem. I Enebaks Prestegjeld, omtrent 4 Mile fra Christiania, ligger Fladeby, engang Hovedgaard for et stort Jordegods med tretten underliggende Gaarde foruden en Mængde Husmandspladse. Den største Herlighed ved Godset var de store [230] Skove og fordelagtige Sagbrug. Allerede før 1720 tilhørte Fladeby Slægten Rosenberg og gik ved Aarhundredets Midte fra denne ved Giftermaal ind i den Colletske Families Eie[188]. Hovedgaarden havde en smuk Beliggenhed, store Haveanlæg og anselige Bygninger, men disse sidste vare kun opførte for at beboes i Julen og Jagttiden, da talrige Gjæster her indfandt sig. Fladeby var en Art Jagtslot, en „Eremitage“, som Henrik Wergeland har kaldet det i sin Farce „Norge i 1800 og i 1836“, hvis første Akt er henlagt til hint Sted.

Allerede Tullin omtaler i et af sine Breve at han har tilbragt Julen paa Fladeby hos James Collett. Og da Stiftamtmand Christie om Høsten 1815 aflagde et Besøg paa Gaarden for efter Indbydelse at deltage i Jagten, vare de Jagtlove, der bleve oplæste for ham og Selskabet, daterede 9de September 1756. Lystighederne paa Fladeby ere altsaa komne i Gang i den samme Tid, da det hele Selskabsliv i Christiania egentlig først antog noget større Dimensioner og i Tullin fandt sin første toneangivende Skjønaand.

Men medens kun enkelte Glimt endnu kunne iagttages af de første Lystigheder paa Fladeby, har man desto flere Efterretninger om de senere, saaledes som de fandt [231] Sted omkring Aarhundredskiftet. John Collett var dengang Eier af Godset, og hans Selskaber, dels paa Ulevold, som Bernt Anker forærede ham, dels paa Fladeby, vare dengang Gjenstand for baade Landsmænds og tilreisende Udlændingers Beundring. Eftertiden, tildels ogsaa Samtiden, talte ellers ikke altid vel om, hvad der foregik i Julen paa Fladeby. Der blev endog fra Prædikestolen talt om „de flade Veie“, og en umiskjendelig Hentydning i samme Retning kan læses i Jacob Aalls Erindringer, naar han skriver (2den Udg., 78—79): „I Hovedstaden, hvis Folkemængde siden den Tid er bleven den tredobbelte, kan nu ikke fremstilles Orgier, som de Valfarter, der ved Juletid foretoges til enkelte Lyst- og Ladesteder“. Vi skulle være de første til at indrømme, at den Frivolitet

[188]Den senere Amtmand Magnus Theiste, som 1761 gjorde en Reise i Norge paa offentlig Bekostning fortæller om Fladeby: „Her har Collett syv Sagbrug, og to andre paa en Gaard Barbøl tilhøre Collett & Leuch. Sagmestrene i denne Egn have Ord for at være habile. Præmier, bestaaende af en Ulvskinds Hue, en rød Klædes Vest o. s. v. lader Collett her uddele offentlig paa Kirkebakken aarlig næste Søndag før Jul til de Bønder og Husmænd paa hans Grund, som i det forløbne Aar have ryddet og grøftet mest, sat Stengjærder o. s. v.“ (Fr. Thaarups Magasin for Danmarks og Norges topografiske Beskrivelse, 2, 51).

og Letsindighed, der var egen for hin vantro Tidsalder, ogsaa her traadte frem, og at en Gjentagelse af det Fladebyske Liv langtfra ikke var at ønske, men det er dog vor Overbevisning, at Rygterne have været i høi Grad overdrevne og upaalidelige. Tage vi ikke feil, hidrørte de ogsaa fordetmeste fra Udenforstaaende, som ikke fik Adgang til at være med, og det har jo til alle Tider hørt til det større Publikums slette Instinkter at lade sin Kritik gaa ud over Forhold og Personer, som det selv er udelukket fra at lære nærmere at kjende.

Omkring Nytaarstid begav sig gjerne et Tog, bestaaende af femten Bredslæder, der førte et Antal af ligesaamange Herrer og Damer, altsaa ialt 30 Personer, afsted fra Christiania til Fladeby for der at tilbringe 10 Dage. Stundom var der mellem disse Gjester ansete Mænd, f. Ex. Sir Sidney Smith, hvis Besøg her vi allerede have omtalt; hans Glas, hvorpaa han havde skrevet sit Navn, bevaredes længe som et Mindesmærke. Nogle Aar senere deltoge paa engang ikke mindre end tre ret anselige udenlandske Gjester i Julefornøielserne, [232] nemlig en engelsk Dame, Miss Talma, en Søster af den franske Scenes Roscius, dernæst den franske Emigrant og Forfatter Latocnaye, og endelig den dengang to og tyve Aar gamle, senere som Statsmand berømte Brougham. Begge de to sidste have efterladt sig Optegnelser om hin Jul i Norge, Latocnaye i sin interessante Reisebeskrivelse[189], Brougham i første Del af sine nysudgivne Memoirer. Udførligst ere imidlertid de Erindringer om Fladeby, som en for nogle Aar siden afdød norsk Dame har leveret[190].

Naar Gjesterne vare ankomne, blev der strax foretaget en Lodtrækning; 15 Kugler for Herrer lagdes i en Pose, og 15 for Damer i en anden. Kuglerne vare nummererede fra 1 til 10, de overskydende 5 vare Nuller. Den Herre og Dame, som fik samme Nummer, skulde da agere Vært og Værtinde paa en af de ti Dage og sørge for Selskabets Fornøielse paa den Dag. Hver eneste Dag skulde der nemlig opføres et „Optog“ eller en improviseret Komedie*) [Anm.: henviser til note [191]]. Ligeledes maatte Dagens Vært og Værtinde præsidere ved Bordet og lade som, om det var dem, der sørgede for og arrangerede det hele Stel. For de sceniske Tilstelningers Skyld havde man Dreiere, Malere, Paparbeidere osv. i Beredskab, ligesom der paa Gaarden fandtes en temmelig fuldstændig Theatergarderobe. Ved Middagsbordet gik det overmaade lystigt til med Taler, improviserede Vers osv. Saaledes paa Nytaarsdag 1800, da der blev — forunderlig nok — Strid om, naar Aarhundredet begyndte, enten 1ste Januar [233] 1800 eller 1801. Bernt Anker gjorde da Ende paa Debatten ved at improvisere Følgende:

„Lad de Lærde trættes om,
Naar vort Seculum har Ende;
Hjernen bliver derved tom,
Og vort Hjerte kan ei brænde.
Men det Hjerte, som ei brænder,
For vor Collett og hans Hus,
Det til Venskabs Fryd ei kjender“.
o. s. v.

En stadig Skaal var naturligvis den for den virkelige Vært og Værtinde, eller, som de kaldtes til Forskjel fra de hver Dag vexlende titulære, for Oberværten og Oberværtinden. Dertil sang man:

„Saa skjænke vi en Bumbert i for Obervært og Værtinde,

[189]Promenade d'un Français en Suède et Norvège. Brunswick 1801.

[190]Nytaarsgave for Ill. Nyhedsblads Abonnenter 1860, S. 10 fgg.

[191]Saaledes havde Latocnaye til „Værtinde“ den som Skuespillerinde berømte Fru Tullin, (f. Wilster) og opførte en fransk Komedie.

Paa Glæder rig, for Sorger fri, der' Levetid hensvinde!
Og hør engang, stem op en Sang for Jul og glade Dage!"

Om Aftenen blev der dandset, derpaa indtog man et let Maaltid, „der undertiden bestod af Grød", og saa gik Teppet op til den sceniske Forestilling. Denne endte med en Forlovelse mellem den næste Dags Vært og Værtinde, som nu „indbøde" de øvrige Gjester til „sit Bryllup den følgende Dag". Naturligvis samlede der sig udenfor Vinduerne Bønder i mængdevis for at „glane", og mange af dem fik ogsaa Lov til at komme ind og se Forestillingen; til udenforstaaende Børn udkastedes Smaapenge, hvorom der da gramsedes. Undertiden holdtes ogsaa Auktion, hvortil Bønder og Bondekoner indfandt sig og medbragte alle Slags Smaasager af eget Arbeide, der solgtes til Høistbydende og naturligvis betaltes meget høit. Forresten legedes Julelege, og stundom traf det sig ogsaa, at enkelte Gjester holdt Bank og tabte eller vandt store Summer i Basset. Hver Aften Kl. 12 endte Munterheden dermed, at Kvasiværten satte to Stole paa Gulvet, han satte sig da paa den ene og [234] Kvasiværtinden paa den anden, nu gik Herrerne frem, den ene efter den anden og kyssede Værtinden paa Haanden og paa Munden, Damerne kyssede Værten, han kyssede sin Værtinde[192], og satte Stolene bort, hvorefter man gik til Ro. Nytaarsaften pleiede man dog at blive oppe og dandse den hele Nat igjennem.

Endnu flere Aar efter at Fladeby havde ophørt at se Julegjester, vedblev dets Jagtklub. Lovene af 9de September 1756 bleve fornyede den 14de Oktober 1820 og befordredes i Trykken 1823. Medlemmerne vare da: Ingjer, Overjægermester, J. J. Aars og Otto Collett, Jægermestere, N. Sem, Ceremonimester, H. Thorgersen, Rumormester, Ths. Backer, Sekretair, H. Falsen, Proviantmester, N. Krogh, C. Carlsen, O. Sem, N. Aars, H. Jørgensen, Overjægere. En Overjægermesterinde var Selskabets „høie Beskytterinde"; „hun vises den mest udmerkede Høiagtelse og dybeste Ærbødighed, hun er over Lovene, og hendes Villie er Lov". Nye Medlemmer kunde alene optages med hendes Samtykke; Novicen benævntes Lærling, indtil han havde fældet en Hare, hvorefter han proklameredes som Overjæger. Ceremonimesteren havde at paase, „naar Overjægermesterinden, Jægermesterinderne eller andre Damer beære Selskabet med deres hædrende Nærværelse paa Jagten, at de da paa en udmerket Maade modtages, saa at man kunde have Haab om tidt at nyde den Lykke at se dem deltage i eller være tilstede ved Jagten". Overjægermesterinden præsiderede i Jagtretten, hvis Domme kunde gaa ud paa Pengebøder eller flere eller færre Slag af hver Jægers Hagelpung.

[192]Lord Brougham fandt, at Kysseriet gik noget ofte paa; enhver game maatte endes med a kissing match.

Bernt Anker.

Allerede hyppig have vi nu nævnt et Navn, der i vor Hovedstads Erindring har en Plads, som ingen anden Privatmands. Bernt Ankers Samtidige ere allesammen forlængst glemte af den nulevende Slægts store Flertal, medens han selv er bleven saa at sige en mythisk Figur i sin Fødeby. Men han var ogsaa paa engang ikke alene Hovedet for dens rigeste Familie, Rangsperson og Adelsmand, men tillige mangesidig begavet og i Besiddelse af videnskabelig Dannelse og fin Levemaade. Hertil kom et varmt Hjerte, levende Fædrelandskjærlighed og den stærkeste Følelse af Stillingens Forpligtelser. Hans Hovedsvaghed var en Forfængelighed, hvorom vi have seet Vidnesbyrd paa de foregaaende Blade og skulle faa se endnu flere paa de følgende. Men det skal ikkedestomindre staa uimodsagt, at hidtil Ingen af hans Stand har magtet, endog kun tilnærmelsesvis, at forene de Egenskaber, som fandtes samlede hos ham.

Familien Anker (Ancher) er oprindelig svensk og, som det siden paastodes, af gammel Adel; den nedstammede, hed det, fra en af Gustav Vasas Stridsmænd imod Nils Dakke. Erik Ancher, født i Gøtheborg 1644, bosatte sig som Kjøbmand i Christiania i Tiden mellem 1667—69 efter et længere Ophold i England, altsaa [236] samtidig med den ældste norske Collett. Han havde en Gaard paa Hjørnet af Kirkegaden og Toldbodgaden (nu Dürendahl & Ko.s Butik) og eiede derhos Huseby i Aker. Ved et fordelagtigt Giftermaal, stor Trælasthandel og (Byens eneste) Vinhandel havde han inden sin Død 1699 samlet en betydelig Formue.

En af Erik Anchers Sønner, den ældre Bernt Ancher, blev Sogneprest til Lands Prestegjeld, hvor han døde 1724. Dennes Søn Christian Ancher vendte igjen tilbage til Bedstefaderens Levevei, nedsatte sig som Trælasthandler i Christiania og ægtede Karen Elieson, Datter af den rige Kjøbmand Iver Elieson. Han erhvervede sig en meget anselig Formue og fik Titel af Justitsraad. Tyge Rothe har i sine „Adspredte Afhandlinger“ (B. 2, Kbhvn. 1799 S. 86—87) sat Christian Ancher følgende Minde: „Vi ville ei lade Forglemmelse falde paa Navne, som blandt Andre en Anchers, han den Mand, om hvilken Norge veed, hvor han holdt Landets Vare i Pris hos Fremmede, hvor han saa ofte tilkjøbte sig Eiendomme, modtog døde Kapitaler, hjalp Trængende og Ukyndige af med deres Tilvirkninger og lod sig nøie med den Fordel, hvilken Fragt, Vexelkurs og Provision kunde skaffe ham, det var at gaa værdigen mod sit Maal, det var at fortjene sit Held. Der hviler nu Manden, som havde henved 50 Skibe, som fast fra Intet af gik til den stolte Formue, han hviler der, og vi bie efter at høre Vidnesbyrdene om ham, eftersom de kunne faaes fra Norges Trælasthandel, fra Røros Kobberverk, fra Fredrikshalds Sukkertilvirkning, fra dem, der have Kundskab om Norges Toldforpagtnings Sag, men de skjønneste Vidnesbyrd om Manden blive de, der fortælle os hans ædle, gavnlige Hjelpsomhed mod Medmennesker“.

Et varigt Minde om Christian Ancher er „Palæet“ mellem Prindsensgade og begge Strandgaderne. Baade [237] Tomten for denne mægtige Bygning og den Plads ligeoverfor, som udgjør dens Have, vare i Begyndelsen af forrige Aarhundrede enten skjulte af Vand, om end grundt; kun et lidet Skjær med en Hytte, tilhørende en gammel Kone, „Kari paa Skjæret“, hævede sig her op. Men efterat Gerhard Treschow i 1710 havde opført den Bygning, som endnu for kort Tid siden benyttedes af Kathedralskolen, begyndte først Iver Elieson, dernæst hans Svigersøn at følge Exemplet og foretage Udfyldninger. „Palæet“ reiste sig da her 1755.

Christian Ancher døde 1765, hans Hustru, der fordetmeste tilbragte sin lange Enkestand paa Vekkerø, levede lige til 1806, og kom saaledes til at overleve sin bekjendte Søn, om hvem vi nu gaa over til at tale.

Bernt Ancher (eller som han, efter at være adlet, skrev sig Anker) var det ovennævnte Egtepars næstældste Søn, og havde tre Brødre, af hvilke ogsaa en af de øvrige, Peder Anker til Bogstad, har vundet en Plads i Norges Historie. Bernt Anker var født den 22de Novb. 1746. Han fik en omhyggelig Opdragelse. Formuende Folk ansaa det i den Tid for upassende at sætte sine Børn i de offentlige Skoler, der mest besøgtes af Disciple i tarvelige Kaar; det gjaldt for mere stemmende med Patriciatets Værdighed at holde Huslærere. Til Christian Anchers Børn antoges som Lærer en talentfuld og lærd dansk Mand, Christen Hee Hvass, der senere blev artistisk Direktør for det kongelige Theater i Kjøbenhavn og derefter, ivrig sysselsat med astronomiske Studier og med Forberedelserne til en Udgave af Tyge Brahes Verker, døde i Paris 1803[193]. Atten Aar gammel drog Bernt Anker, ledsaget af Hvass, til Kjøbenhavns [238] Universitet. Fornemme og rige Privatister bleve dengang jevnlig indskrevne som Studenter uden offentlig Prøve, idet en Professor meddelte dem et Modenhedsbevis. Et saadant Testimonium fik ogsaa Bernt Anker af Prof. J. C. Kall, som deri lod indflyde den elegante Vending: „Majus addit decus civitati nostrae, quam ex illa reportat“. Derefter blev han immatrikuleret[194], men hans Ophold ved Universitetet blev kun kort, idet han nu, fremdeles ledsaget af Hvass som Hovmester, tiltraadte en Udenlandsreise og besøgte Sverige, Tydskland, Italien, Frankrige og England. Denne Reise angives at have varet til 1767.

I disse unge Aar skal Bernt Anker have tænkt paa at blive Diplomat, og det heder, at den ældre Bernstorff opmuntrede ham til at vælge denne Bane. Det skal allerede have været bestemt, at han som Legationssekretær skulde gaa til Paris, og i Forbindelse hermed stod vistnok den Udnævnelse til Justitsraad, som han, kun 21 Aar gammel, modtog i 1767. Men, medens Udenlandsreisen stod paa, var hans Fader død 1765, og Moderen ønskede snart inderlig, at denne hendes næstældste Søn[195] skulde komme hjem til Christiania for at overtage Bestyrelsen af det store Huses Forretninger. Han fulgte Opfordringen, og har herved rimeligvis bragt et virkeligt Offer, saasom Tilbøieligheden til at blive Diplomat flere Gange i modnere Aar dukkede op hos ham[196].

[239] I sexten Aar, fra 1767 til 1783, bestyrede han det store Hus i sin Moders Navn. Det var en gunstig Periode for vor Handel. Danmark-Norge blev under den nordamerikanske Krig, efterat Holland, Frankrig og Spanien vare uddragne i Kampen, den vigtigste af de neutrale søfarende Magter. Handelsflaaden voxte især stærkt[197], medens Trælastudførselen til England rigtignok undertiden formindskedes; „Krigens Byrder betage Byggelysten, og norsk Træ er hartad uafsætteligt i London“, heder det i et af Bernt Ankers egne utrykte Breve fra 1777[198]. Af og til kunde ogsaa Kaperiet, som fra spansk og fransk, men især fra engelsk Side dreves i stor Udstrækning

[193]F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvass (et alene for Forf.s Slægtninge udgivet og derfor meget sjeldent Skrift). Kbhvn. 1861, 8. I, S. 6—15.

[194]„Anno 1764 die 9 Maji civitate academica donatus est nobilissimus Bernhardus Ancher, commendatus a Decano Fac. philos. ill. Joh. Kallio qvi testatur eum“ &c., heder det i Universitetsmatrikelen.

[195]Den ældste, Iver, synes ikke at have spillet nogen Rolle; han døde ugift 1772.

[196]Om Udenlandsreisen se Hvass's nysnævnte Skrift, hvorved B. Moes Fortælling (Tidsskr. f. Pers. Hist. 1, 369 fgg.) i væsentlig Grad berigtiges.

[197]Christianias Skibsrhedere vare imidlertid for en stor Del Medinteressenter i Skibe fra de vestligere Byer, fornemmelig Arendal. Heraf kom det, at Christianias Handelsflaade i 1778 tilsyneladende kun indtog den ottende Plads blandt de norske Byers. (13 Skibe, 1022 Kom.-Læster, 232 Mands Besætning; i 1790 havde Byen 41 Skibe).

[198]Til Fætteren Carsten Anker i Kjøbenhavn, rimeligvis hans fortroligste Ven.

gjøre Skaar i Forretningerne. Endog amerikanske Kapere vovede sig lige op til Norges Kyster, og Bernt Anker skriver derfor ligeledes i 1777: „Vor Handel er i langueur siden 28de Juli, da en privateer fra Boston ved Lindesnes brændte Skibet „Fanny", Kapt. Mills, ladet her i Christiania den 24de Juli; dette har skrækket de Engelske fra at komme og Afsætningen, som i Foraaret var god, er nu miserabel".

Men det Ankerske Hus sad under alt dette i en saa stor Rørelse, at det i selvsamme Aar 1777 udførte for 60,000 Lstrl., og den unge Chef erklærer, at skjønt han meget vilde ønske at gjøre en Kjøbenhavnsreise i MosseJernverks [240] Anliggender, kunde han ei forsvare for sin Familie at forlade Christiania, selv om han derved kunde vinde 50,000 Rdlr.

I hine Ungdomsaar tog Bernt Anker, som Chefen for sin Families Handelsforretninger, vistnok adskillig Del i de gjentagne Forsøg, som Christianias og Drammens Handlende allerede siden 1760 havde gjort paa at faa oprettet en egen norsk Bank eller dog idetmindste en Filialafdeling af den danske Bank i Christiania, Bestræbelser som i Struensees Tid endog udvidedes derhen, at man forlangte et særeget norsk Kommercekollegium[199]. Ligeledes var han indviklet i den Patriciatets Krig mod Levetzau (S. 196 fgg.), der stod paa sit Høieste i 1777; dog inden Aarets Udgang var allerede Anker forsonet med Stiftamtmanden, der nu endog tilbragte nogle Dage hos ham paa Moss Jernverk. I 1774 var Bernt Anker bleven Etatsraad, og i 1778 lod han sig og sine yngre Brødre, Peder og Jess, adle under Form af en Fornyelse af Familiens paastaaede gamle svenske Adelskab; ved den Leilighed forandredes Navnets Skrivemaade fra Ancher til Anker. Siden 1773 var han gift med Enken Mathæa Leuch, født Collett, den samme Dame, hvis første Bryllup Tullin havde forherliget ved sin Maidag[200]. Bruden var over ni Aar ældre end sin anden Mand, og Bernt Anker har i sin eiendommelige Autobiografi, der er skreven, medens hans Hustru endnu var ilive, omtalt sit Giftermaal som „en Episode, hvori hans Sjel havde ingen Del". Men Ægteskabet, der blev barnløst, synes forøvrigt at have været ret lykkeligt. Den ædle og godgjørende [241] Fru Anker var elsket og agtet af Alle, der kjendte hende.

I 1783 foretoges Skifte i det store Ankerske Bo, og hver af de tre Brødre drev herefter særskilte Forretninger; Bernt Anker undlader ikke at fremhæve, at han afleverede Boet og gjorde Regnskab for sin Bestyrelse „just i det Øieblik, da den pludselige Fred i Versailles bevirkede en stor Rystelse i Handelsverdenen og truede ethvert Handelshus, der havde udbredte Forbindelser med Undergang". Nøiagtig kunne vi ikke opgive Størrelsen af den Formue, som ved Boets Deling faldt paa Bernt Ankers egen Part, men man ved, at han overtog faste Eiendomme for 128,913 Rdlr., deriblandt det store Palæ i Strandgaden. Det er bekjendt, at han ved sit store Talent og sine dristige Spekulationer snart blev Landets mest formuende Mand. Foruden Trælasthandelen var det fornemmelig Bergverksdrift, der sysselsatte ham. Moss Jernverk var hans vigtigste Verk. For at sætte sig ind i Kanonstøbning, som han her drev meget paa, gjorde han en Reise til Skotland, og fik siden Leverancen til den dansk-norske Flaade, endog af de sværeste Kanoner, og Admiralitetet erklærede i 1799 „den kongelige Flaade mest betrygget med Kanoner fra dette Verk". Iøvrigt vil Udstrækningen af hans Virksomhed bedst fremgaa af de Oplysninger, vi senere skulle meddele om hans Fideikommis.

---

[199] Se Forhandlinger om Oprettelse af en Bank i Norge 1760—1773 af M. Birkeland i Meddelelser fra Rigsarchivet, 1, 434—464 (ogsaa særskilt).

[200] J. N. Wilse leverede til Mathæa Colletts andet Bryllup en fransk Oversættelse af Maidagen, der dog ikke kom i Trykken.

Under al denne Forretningstravlhed vedblev hans Ungdomsønske, at blive Diplomat og at forlade Handelen, fremdeles at røre sig hos ham. Den 17de April 1784 skrev han saaledes til sin Fætter, Konferentsraad Carsten Anker i Kjøbenhavn:

„Bedste Ven, Du behøver ei at være Konferentsraad for at være agtet af alle, men det maa kildre mig som din sande [242] Ven. Hvilke smaa Sjele, som tro mig misnøiet med dit Trin! Jeg bliver mere og mere philosophe. Var jeg ikke fuldkommen bestemt at forlade Commerce-Carrièren, havde jeg været Borger, og tænkte jeg ikke paa unter uns at gaa ind i den diplomatiske, naar Jess Anker ved at blive af med Mosse Verk eller faa det paa sikker Fod ved Laan, Don Gratuit (sic) og Leverancer kunde tiltræde min Situation i Christiania, saa vilde jeg heller være Konferentsraad end Kammerherre. Men da dette er mit vel overlagte og uforanderlige Forsæt, saa gad jeg nok om et Aar se dig i Kjøbenhavn, leie din Etage uden mindste Commerce-Connexion, og vise mig værdig af den Bane, hvortil jeg maaske er skabt. Saamange Folk der have Rang med Generalmajorer og ere blevne Kammerherrer, som efter min Assiette ikke kan maales med mig. Altsaa ønskede jeg Nøglen fra 29de Januar 1780 (sic!) med Tilladelse at lægge den an, naar jeg vilde. Herom kunde du sondere G.“

Hvem denne G. er, vides ikke, men skulde det være Guldberg, da var han allerede styrtet tre Dage førend Brevet blev skrevet, ved den Palladsrevolution, der satte Kronprindsen i Spidsen for Regjeringen. Muligens kan da denne Begivenhed have havt Indflydelse paa Bernt Ankers Skjebne. Dennegang blev han heller ikke Kammerherre.

I 1789 synes det at være paatænkt, at Bernt Anker skulde gaa som dansk Minister til London. Han havde nu, som vi allerede have seet, intime Forbindelser med Prinds Carl af Hessen, og i 1788 var han ogsaa kommen i personlig Berørelse med Kronprindsen. Nogle Uddrag af hans Breve til Carsten Anker ville bedst sætte os ind i hans Stemninger fra 1789.

[243] (27 Febr. 1789). „Forrige Post kom der Breve fra Kjøbenhavns Nyskrivere[201], at jeg var udnævnt til Envoyé i England med 16000 Rdlr. Gage. General Krogh fra Throndhjem, en fortræffelig Mand, som indtager Alle ved sine Indsigter og Retskaffenhed, kom hen til mig og sagde mig, han havde faaet Brev om, at dette var tilforladeligt. Aldrig har jeg nævnt derom, aldrig tænkt derpaa, men dette ved jeg, mellem os: Gid det var saa vel, da kom jeg til at leve efter mit Sind, da kunde jeg gjøre Norge vigtige Tjenester, da kunde jeg se Alt til Handelens Skade hos Ministerium afværget, og naar dette sidste skede, var jeg immer istand til at depensere 30,000 Rdlr. af mine egne Penge uden at genere mig. Sig mig dog, hvor dette Rygte kan være kommet fra, det er fuldt og fast, at Ingen tvivler derom, men aldrig nævner jeg et Ord, og aldrig ved jeg directé eller indirecté at have givet Anledning dertil. Men dette erindrer jeg, at, da jeg kjørte 3 à 4 Stationer med Kronprinsen i Sommer, kom det paa Tale om Fattelser paa Emner til Ministre, at Du var skikket til den Karrière, om Du havde Formue, og saa tror jeg, det blev sagt, (at det at) være Envoyé i England var det Eneste, som kunde qvadrere mig, naar jeg ikke her var saa bunden, og dertil maatte der være en Mand, som kjendte begge Staters Handelsforbindelser og som kunde fortære [244] et Snees tusinde Rdlr. af egne Penge. Voilà tout. For alt nævn intet Ord om denne Sag, men kan Du skaffe mig Noget at vide, ønskte jeg det gjerne. Jeg tror, det var skadeligt for Mange

[201]Eller, som de almindelig kaldtes, Nouvellister. I hine Dage, da Aviserne kun lidet vovede at beskjæftige sig med Politik og Dagsnyheder, var det en Indtægtskilde for ikke faa Personer i Kjøbenhavn at skrive Breve til Provindserne og til Norge, indeholdende alle de pikante Rygter og Begivenheder, man kunde opdrive, omtrent i Lighed med Provindspressens Korrespondenter i vore Dage.

i Norge, om denne Forandring skedte med mig, men jeg tror tillige, at ingen Forandring kunde personlig gjøre mig lykkeligere“.

(28 Marts 1789). „Hvorfor melerte Du Schimmelmann i den hemmelige Sag? Du compromitterer mig, jeg er gjennem Fødsel, Opdragelse, literairisk Forstand, Arbeidsomhed, Cirkel og Midler saa anseet her, at den Bankerotterers-Søn og Finance-Fordærver i Danmark ei maa give sig airs vis à vis de moi. Nok herom. Jeg vil ei entrere i denne saa elendig forvaltede Stats Tjeneste. Jeg, som i 21 Aar har været négociateur og, som Bestyrer af de 4 største Commerce- og, si vous voulez, Stats-Bureaux i Skien, Christiania, Moss og Fredrikstad i Norge, faaet Indsigt i Norges søndenfjeldske Forfatning, jeg, som kan til Grunden 7 Sprog, mit eget inclusive, som kan depensere aarlig 60,000 Rdlr. uden Skade, som har seet Verden, læst og tænkt, som er Medlem af det Storbrittaniske Videnskabers Selskab, som har været Tolddirecteur over Agerhuus Stift i 10 Aar, som har været kongelig Commissarius over Bro- og Veivæsenet i 6 Aar, Formynder for de største Formuer, været intime med Thronfølgeren, har ingen Børn, trænger til Ingen, har et Brev fra Prins Carl, som vel Ingen har Lige til, ja maaske er — — — — jeg vil tie — mig vil man skrive til, mig vil man give 15,000 Rdlr., der neppe er mere end til Husleie, pas servi, hvor tjente Necker og Pitt? Nei, vælg Dreyer, Wedel-Jarlsberg, Schubarth etc. etc. Quel état, Quels hommes!

[245] Sig allevegne, hvor det kommer paa Tale, at min Stilling her er saa vigtig, at det er en Umulighed at modtage nogen Post, jeg vil ikke for Alt i Verden, at et Rygte, som er kommet à mon insû (det ved Gud) fra de første Folk i Kjøbenhavn til de første her, skulde skade mig i den Grad, at jeg skulde sætte en Ære i at opnaa Noget, da jeg bør føle mig saa æret her, at man dernedefra ingen Ære kan give mig“.

(6te Juni 1789). „Kongen af Sverig hader mig i den Grad, at han ønsker at faa mig fat for at indspærre mig, og Prinds Carl, for hvem jeg lider alt dette, som jeg var opofret med Liv og Sjel, og hvis ædle Hjerte jeg elsker, begynder nu og at fratage mig sin Fortrolighed, fordi de Rakkere, som krybe for ham og bagtale ham, ikke kan faa mig til at vakle. Voilà l'homme, voilà la cour! C'est ainsi siger en stor Aand, que les Nérons ont toujours agi avec les Seneques, c'est à dire avec les vertus, ils les dégoutent pour les essayer, prets à les rétenir, si elles veulent rénoncer à ce reste importun de pudeur, qui blesse la tyrannie plus qu'elle n'arrête“.

(20 Juni 1789). „Ellers vedbliver jeg at føle, at Intet har været mig mere græmmende end Maaden, paa hvilken Du handlede med Schimmelmann og Bülow om Ministerskabet i London og Undskyldninger til Pr. Carl. Qui s'excuse s'accuse. Du vidste, hvor intimement liés Pr. Carl og jeg vare, burde Du da ikke have sagt ham, hvad jeg har skrevet ham til, at det maatte være de nedrigste Mennesker, som kunde gjøre min grændseløse Hengivenhed for ham mistænkelig, at hvert Træk i mit Forhold mod ham, i min Iver for ham, i [246] min Kjerlighed til ham og i mine høie Begreber om hans ædle Hjerte og oplyste Aand burde sige ham, at jeg var den, han kjendte mig for, den han ansaa mig at være, da han skjænkede mig sit hele Hjerte, sin uindskrænkede Fortrolighed. Derimod førte Du et koldt Sprog, at det var umuligt, at jeg havde sagt som Publicum, og at délateurs for at knække mit Mod (gode Gud, hvilket Udtryk!) havde maaske forstyrret mine Udtrykke. Ach Carsten, manet alta mente repostum!“

(11 Juli 1789). „Pr. Carl har naturligvis tilskrevet mig hver Post. Vist elske vi hinanden. Der ere liaisons imellem os af ubegribelig Vigtighed. Han har Feil, men et ædelt Hjerte og megen Forstand“.

Vi have allerede før omtalt, at Bernt Anker i 1790 blev Konferentsraad. To Aar senere fik han den allerede forlængst attraaede Kammerherrenøgle, og endelig blev han i 1803 Ridder af det hvide Baand. Dette var en sjelden og høit skattet Udmerkelse, der i Christiania hidtil kun var falden i Stiftsbefalingsmænds og Generalers Lod. Den første Søndag, efterat den store Nyhed var bleven bekjendt i Byen, passerede derfor store Folkemasser forbi Bernt Ankers Palæ, hvor Kammerherren stod i Vinduet og, iført sit Baand, nedladende hilsede de Forbigaaende.

Imidlertid var han bleven Enkemand, idet Mathæa Collett var død 21de Juli 1801, 64 Aar gammel. Hun havde, som vi vide, været inderlig afholdt. Hendes Fødselsdag, 28de Mai, var en Festdag for den fornemmere Verden, og feiredes i den senere Tid helst paa Ullevold, hvilken Gaard Bernt Anker i 1793 havde foræret hendes Brodersøn, den fra England hjemvendte John Collett. Her sang man til hendes Skaal:

[247] *„I Sekler lever til din Ære,*
Vor første Digters Foraarssang,
Af den dit hele Kjøn kan lære,
At Kvindens Ros er Dyd og Sang“.

For Menigmand var det af hende og hendes Mand i 1778 stiftede „Ankerske Vaisenhus“ et Vidnesbyrd om hendes smukke Sindelag. Den Dag, da Fru Anker blev begravet, „var den hele Stad i Bevægelse, en saadan Ligfærd var aldrig seet“. „Det var en Sommermorgen tidlig Kl. 6. Efter Ligvognen gik Bernt Anker og hendes mandlige Slægtninge, derefter 12 hvidklædte unge Piger med Krandse, saa 200 Embedsmænds og Borgeres Koner og Døtre, der strøede Blomster og bare Krandse, derefter endelig Mændenes Skare. Paa Byens Torv (eller rettere den saakaldte Hestekirkegaard), var opreist et Slags Kapel, hvor Kisten blev sat paa en Katafalk, førend den bragtes ind i Gravkapellet. Vaisenhusbørnene stillede sig rundt om, Bernt Anker kastede sig over Kisten, omfavnede den og sagde: „Nu bedrøvede du mig for første Gang“. Der hørtes Graad og Hulken, og Tjenere hentede Vand til de Besvimede[202]“.

[248] Bernt Ankers Sorg ved den Hustrus Baare, som han engang havde ægtet af Fornuftgrunde, var visselig dybere, end man af hans theatralske Udbrud skulde slutte. Imidlertid tænkte han dog temmelig snart paa at gifte sig igjen. Han gjorde ingen Hemmelighed af sit Forsæt, og sagde selv: „Hvor mon findes den Pige, som vil ægte mig? Der findes vistnok mange, der attraa smukke Klæder, Ekvipager o. s. v., men mig, Bernt Anker, ægter ingen par amour de moi“. Han friede til sin Nabos, den rige Jørgen Pløens, smukke Datter. I et Brev sendte han hende en prægtig og kostbar Solitaire med Bøn om, at hun samme Dags Aften, da han agtede at besøge hendes Fader, vilde bære dette Smykke, ifald hun ønskede at være Kammerherreinde Anker. Men hun viste sig for sin Beiler uden Solitaire[203]. I et Anfald af Whim fandt han siden paa at tage en ung

[202]Forfatteren er Eier af et Brev, hvori Anker melder en af sine Kommiser, som just opholdt sig i Paris, sin Hustrus Dødsfald. Det begynder saaledes: „Matthæa Anker, denne Engel blandt Dødelige, er ikke mere. Denne Tidende vil saare dit omme Hjerte, mit er knust. Eh bien, changèons de thèse. Man faar nu se, om man engang faar sit Tilgodehavende hos den store republique. Bonaparte er neppe Danmark saa god, som da vi lod os opofre den 2 April for hans og Pauls Skyld. Norge led derved utroligt. Lucian maa lovligen tvinges til at betale det uhørte Tab med Colbjørnsens Skib og Fragt og Ladning, gyseligere Behandling hørte man ikke, en Publikation deraf vil bedække ham med Skam“. Dette Brev er skrevet til Jess Holmboe, der siden levede her i Byen som Detailhandler i et lidet Hus i Strandgaden ligeoverfor den forrige Latinskole indtil sin Død (c. 1830). Han var som ældre Folk endnu ville mindes, en velbekjendt pudserlig Personlighed (Henr. Wergelands saml. Skr. 6, 301). Det er ogsaa om ham, man fortæller, at han som B. Ankers „Envoyé“ i Paris havde sat store Pengesummer overstyr, men ved Hjemkomsten reddede sig for alle Ubehageligheder ved at forestille Principalen, at han som Bernt Ankers Repræsentant havde troet at burde opføre sig, som han havde gjort.

[203]Jørgen Pløen (fra Byen af dette Navn i Holsten?) kom til Christiania som Handelsreisende, blev ansat paa Kontoret hos den rige Kancelliraad M. L. Monsen og nedsatte sig siden selv som Grosserer og boede i den forrige

Husmandsdatter fra Sommerro, (eller som han ogsaa kaldte det, „mit Tusculanum"), der laa, hvor nu det kongelige Slots Gartnerbolig staar, til sig i Huset. Karen Sommerro [249] fik kostbare Klæder, spiste ved Ankers Bord, naar der ikke var Fremmede og indbildte sig en Stund, at hun skulde blive hans Hustru, men fandt siden paa gale Streger og løb bort med en Engelskmand. Hun blev dog igjen indhentet og tilsidst efter Ankers Død gift med en af hans Forvaltere.

I Begyndelsen af 1804 reiste Bernt Anker til Kjøbenhavn og opholdt sig der i længere Tid. Han kom i denne Tid jevnlig ved Hoffet, og mødte ved en Maskerade kostumeret som en norsk Jarl. Atter var det paa Tale, at han skulde ombytte Forretningslivet med Statstjenesten; dennegang var det Finantsministeriet, som skal have været ham tiltænkt. Selv skriver han herom til Carsten Anker:

London 20 Mai 1804.

— — — — — „Aldrig taalte jeg at lægge Skjul over, hvad jeg fandt dumt og falskt. Derfor elsker Kronprindsen mig. I de Uger, jeg var i Kjøbenhavn inviteredes jeg hver Uge og blev i Sandhed begegnet af ham og den guddommelige Maria ikke som æret Undersaat, men som elsket Ven. Denne hans Adfærd, medens han sjelden taler af egen Drift til Nogen, (og) er mistænkelig og reclus, var paafaldende imod mig; man fabrikerede Planer for mig, og Finantsminister var i Alles Munde og til Materie i Correspondance, endog fra Kbr. Rosenkrantz og Grev Moltke til Brødrene i Christiania — jeg loe, var ligegyldig, skjulte mig i Salenes Krog, medens Kronprindsen, Gemalinde, Prinds Christian og Lovise Augusta opsøgte mig, og aldrig opdagede Nogen, at jeg følte Lyksalighed, endsige Mine dertil. Denne Rolighed paa Panden og hurtige Reise i det Øieblik, man ansaa mig for hans Favorit, gjorde de avindsyge og nysgjerrige Dagdrivere [250] til Stumme. — — Men jeg vil aldrig sacrifier mon repos et le sublime de mes pensées au prix d'un illustre embarras". — —

Fra Kjøbenhavn gjorde Bernt Anker en Londonsreise, men han havde lovet Kronprindsen at komme til ham igjen og var atter i Kjøbenhavn inden Udgangen af 1804. Efter Tilbagekomsten forlovede han sig med en af Kjøbenhavns dengang mest bekjendte Skjønheder, Frøken Christiane Georgine Louise Falbe, en afdød Søofficers Datter[204]. Men han følte sig snart ikke lykkelig ved dette Skridt og søgte nu at overtale en ung Slægtning, Carsten Ankers Søn, dengang Løitnant ved Garden til Hest, senere Generalmajor i Norge, til at ægte Frøken Falbe. Han vilde udstyre hende prægtigt og skjænke sin Frænde Sande Herregaard i Smaalenene. Den unge Mand havde ingen Lyst. Bernt Anker forlod ham da, laasede Døren og lod ham sidde indelukket i fem Timer, for at han kunde betænke sig. Men Svaret blev uforandret. Bernt Anker skal derpaa selv have hævet Forbindelsen[205].

Ikke længe efter døde Bernt Anker i Kjøbenhavn, 59 Aar gammel, den 22de April 1805. Det antages almindelig, at hans Aandsevner i den sidste Del af hans Liv skulle have været noget svækkede, uagtet han i sin Levemaade da, som altid, var yderst nøgtern og afholdende. Hans egne

Latinskolegaard. Ved Ægteskab med Jfr. Anniken Fuglberg fik han Gaarden Østre Skoien i Aker. Han døde som en meget rig Mand 1817. Det Sagn, at Pløen opførte det ligeoverfor Palæet beliggende Enetageshus i Ligkisteform for derved daglig at minde Bernt Anker om Døden, er en taabelig Opdigtelse.

[204]Nyerup skriver herom til sin Ven J. C. Berg: „Var det ikke merkeligt, at Anker vilde efterfølge sin Ven Suhms Exempel. Man kan vel ikke tvivle paa, at han jo gjorde det for, naar det hed, at han exellerer i det og det, at man da ogsaa maatte tilstaa, at han havde den smukkeste Kone".

[205]Meddelelse til Forf. fra et Medlem af den Ankerske Familie.

Ord i Breve fra London 1804 [251] tyde ogsaa herpaa[206]. Hans Lig førtes til Christiania og blev der bisat i hans Families Gravkapel ved Vor Frelsers Kirke. I Aaret 1817 blev imidlertid dette Kapel efter Overenskomst med Arvingerne overladt Byen til Eiendom, og Kisterne flyttede til det ved Siden staaende Gravkapel for Familien Leuch. Her blev Bernt Ankers Kiste dog kun staaende, indtil Kommunen i 1835 bemægtigede sig det Leuchske Kapel til Sprøitehus. Nu bragtes Kisten ned i Kjælderen under Kirken; her bleve dens Sølvplade og øvrige Zirater stjaalne af Arbeidsfolk omtrent 1849. Endelig ere hans Levninger i dette Aar nedsatte i et nyt særskilt indrettet Kapel i Kjelderen.

Bernt Anker var en kundskabsrig Mand, besad en ret betydelig Bogsamling og var virkelig fortrolig med de nyere Kulturlandes Literaturer. I et ovenfor meddelt Brev taler han om, at han „til Grunden forstod syv Sprog, sit eget inclusive". Denne Ytring har visselig en Form, der minder om Tybos Fortælling om de ti Sprog, hvori han kan udtrykke de Ord: „Jeg maa lade mig til", men det er dog en Sandhed, at Bernt Anker talte Engelsk og Fransk indtil Virtuositet og, at han var en god Latiner. Naturvidenskaberne dyrkede han med stor Iver. I Aarene 1796—97 holdt han offentlige Forelæsninger over Fysiken i sin Bibliotheksal for indbudne Tilhørere, Herrer og Damer, paa samme Tid, som N. Treschow læste over Kants Filosofi og Dr. Müller over Chemi. Han var Medlem af flere lærde Selskaber, blandt andet af Videnskabernes Selskab i London. Hans trykte Skrifter bestaa mest i Epigrammer, Epiloger og Gravskrifter i forskjellige Sprog, samt en stor Del Taler. Om disse Arbeider dømte Samtiden med Anerkjendelse [252] og Bifald[207]. Desuden forfattede han flere Skuespil, der ikke bleve trykte, og af hvilke et, Tragedien Major André, er omtalt i det Foregaaende.

Han har ogsaa forfattet en Autobiografi, der anonymt optoges i Lahdes og Nyerups Samling af Levnetsbeskrivelser. J. C. Berg har i sit Exemplar af denne Samling nedskrevet følgende Notits, der fortjener at kjendes: „Med Biografiens Forfattelse gik det saaledes til. Prof. Nyerup havde bedet daværende Student J. C. Berg at erindre Anker om hans Løfte om en Biografi eller Data dertil. Denne Erindring blev flere Gange gjentagen. Omsider bad Anker Berg at møde hos sig en Dag, men istedetfor det Belovede bad han Berg sætte sig ned og skrive. Han dikterede da Berg Biografien, saaledes som den er trykt, i den Mening, at Berg skulde sætte sit Navn under, men det gjorde Berg ikke, da han derved maatte blive anseet som en Smigrer og en Hykler for den rige og mægtige Anker, men han sendte den til Nyerup, som var i største Forlegenhed dermed, da Forordn. af 27 Sept. 1799 forbød Anonymitet, og han ei kunde formaa Berg til at laane sit Navn dertil. Omsider besluttede Nyerup sig til at udgive den, som skeet er. Det Eneste, som er tilsat af Berg er Mottoet af Cornelius Nepos (In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta), da Berg troede, at Læseren, som efterslog denne gamle Forfatters Alcibiades og læste, hvad videre staar om hin Atheniensers Forfængelighed m. V., vilde ledes til en rigtig Bedømmelse af Bernt Anker. Forøvrigt indeholder Mottoet Sandhed, da Anker var [253] udrustet med sjeldne Aandsgaver og havde et godt Udvortes[208]".

Før sin Død havde Bernt Anker bestemt, at alle hans trykte og utrykte literære Arbeider, deriblandt ogsaa hans Forelæsninger over Fysiken, skulde udgives som hans samlede Verker, og

[206]Se B. Moes Tidsskr. f. Pers. Hist. 1, 478—79.

[207]Laurids Smith skriver saaledes til Bülow: „Stærk mandig henrivende Veltalenhed er der i hans Tale om den monarchiske Regjeringsforms Fortrin, varm Patriotismus, digterisk Ild er i den."

[208]Ankers Dictamen til Berg i dets oprindelige Skikkelse er i nærv. Forf.s Eie.

det endog i to Udgaver, en Pragtudgave i Kvart og en Godtkjøbsudgave i Oktav; den sidste beregnedes at ville udgjøre 60 Ark, fordelte paa to eller tre Bind. Christen Henriksen Pram skulde være Udgiver og modtog ei alene Manuskripterne, men tillige de af Bernt Anker som Honorar bestemte fem tusinde Rigsdaler. Men Foretagendet kom aldrig til Udførelse. Pram forlod i 1819 Kjøbenhavn for at gaa til St. Thomas i Vestindien som Toldforvalter; forinden lod han sine Papirer bringe op i Universitetsbiblioteket paa Rundetaarn, hvor hans Ven Nyerup var Bibliothekar. Her bleve disse Sager, blandt dem Bernt Ankers Skrifter, henliggende og ere forlængst Bibliotheket tilhævdede og indlemmede deri. Forfatteren af denne Bog har selv for ti Aar siden paa Rundetaarn gjennemseet hine Ankeriana, der da endnu henlaa i Prams Kuffert.

Som Mæcenat indtog Bernt Anker en i Norges Historie enestaaende Plads, skjønt han havde det Uheld, at de vidtgaaende af hans Planer til Videnskabelighedens Fremme ved ham utilregnelige Omstændigheder ikke kom til Udførelse, navnlig fordi hans Fideikommis, som bekjendt, fristede en sørgelig Skjebne. I Slutningen af forrige Aarhundrede, da Universitetssagen paany var kommen paa Dagsordenen, bestræbte Bernt Anker sig ogsaa for at skaffe sit Fædrelands Universitet en Stamme for dets [254] Bibliothek, der vilde have overstraalet enhver anden begyndende Høiskoles. Han vilde have indkjøbt Suhms fyrstelige Samling for at forære den til det paatænkte Universitet. Med Bekostning af en Tønde Guld havde nemlig Suhm efterhaanden tilveiebragt en Bogskat paa 100,000 Bind, der en Tidlang endog stod Almenheden aaben. Da der imidlertid ikke blev noget af noget norsk Universitet, og ogsaa andre Hindringer kom i Veien, og efterat tillige den russiske Regjering havde aabnet Underhandlinger med Suhm om at kjøbe hans Bøger, overdrog Eieren tilsidst Samlingen til det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn mod en aarlig Livrente[209]. En Del af de paa denne Maade opstaaede Doubletter kom dog tilsidst til at danne Grundlaget for Norges Universitetsbibliothek.

Til Krigsskolen, der i ældre Tid omfattedes med stor Kjærlighed af Christianias Indvaanere og skylder deres Velvillie ikke saa betydelige Gaver, skjænkede Bernt Anker i 1802 den store Gaard, der endnu er dens Lokale og som oprindelig havde tilhørt Stiftamtmand Storm (S. 190). Efter Bernt Ankers Død tilfaldt ogsaa hans Bibliothek Krigsskolen. Christiania Kathedralskole fik af [255] Bernt Anker Broderen Jess Ankers Bøger (1144 Bind) efter dennes Død. Palæhaven var ogsaa bestemt for denne Skole, der siden afstod den mod en Erstatning i Penge.

Mod Kunstnere og Videnskabsmænd viste Bernt Anker megen Liberalitet. Mellem dem, han understøttede, var saaledes den grundlærde Særling, Fr. Arndt fra Altona, der som Antikvar i flere Aar gjennemstreifede ogsaa vort Fædreland, og her som andensteds vakte Opmærksomhed ved sine udbredte Kundskaber og sin utrolige Hukommelse, men tillige ved sit ulidelige Væsen og sin cyniske Opførsel. Historikeren Jens Kragh Høst sendte han i hans Nød 500 Rdlr. Forøvrigt er de Understøttelser, han i denne Retning har uddelt, neppe tilstrækkelig bekjendte. Et merkeligt og for Anker hædrende Vidnesbyrd om hans Godgjørenhed mod Kunstnere indeholdes imidlertid i

[209]Suhm lod i 1796 følgende Erklæring indrykke i Christiania Intelligentssedler: „Hr. Kammerherre B. Anker skylder jeg denne Erklæring, baade som min gode Ven, som og for hans rosværdige Lyst til at opmuntre Videnskaber i Norge, at han ved hans Nærværelse i Kjøbenhavn 1794 gjorde mig Forslag at sælge ham mit Bibliothek, hvilket jeg og af Kjærlighed til Norge, som jeg skylder saameget, indgik paa Vilkaar, at et Universitet blev Norge bevilget, og imod taalelige Livrenter til mig og min Kone, thi han havde det Forsæt at skjænke Bibliotheket til bemeldte Universitet, hvortil jeg og vilde bidrage ved at give billige Vilkaar. Men nu, da Sagen har faaet en anden Vending, saa er derved denne Forening bleven frugtesløs“.

det Mindedigt, som hans Ven, Digteren Schack Staffeldt skrev efter hans Død[210], og hvoraf vi hidsætte nogle Strofer:

[256] *Ømt udaanded' du en hellig Varme,*
Lig en Luftning fra en bedre Jord;
Mild, hvor selv ei Konger sig forbarme,
Speided' du de blege Sorgers Spor.

Som din Slægt, du favned' Kunstens Sønner,
Og hver Sandheds Elsker Haanden gav:
Derfor alle Musers Graad forskjønner
I en sjelden Perlekrands din Grav.

Ædle Mand! som midt i Pragt og Fylde
Var lig Armods Sønner, blød og øm,
Og som, naar han Høihed saaes at hylde,
Ubedraget, hylded' kun en Drøm;

Sjeldne Ædling! trøsteløs jeg sætter
Dette Minde uden Pral og Svig;
Om dit Navn en sjelden Krands jeg fletter:
Den var ond, som ikke elskte dig.

Ankers Godgjørenhed og Redebonhed til Laan osv. var storartet og vil bedst kunne forstaaes, naar man erfarer, at hans „uvisse Tilgodehavender" ved hans Død udgjorde 500,000 Rdlr., hvoraf en stor Del i Virkeligheden bestod af Gaver, givne i Laanets Form. Mellem disse Debitorer findes f. Ex. Statsminister Fr. Moltke opført for 12,000 Rdlr., Grev Ahlefeldt i Laurvig for 6,510 Rdlr., Ambassadør i Spanien Dreyer for 4,136 Rdlr., Grevinde Rantzau 800 Rdlr., Portugiseren Câmera der reiste i Norge som Mineralog, 1675 Rdlr. osv.[211].

Bernt Ankers Indtægter havde stedse været meget rigelige og skulle, navnlig i hans sidste ti Leveaar have hævet sig til et ganske overordentligt Beløb. De skulle [257] i denne Tid, efter Fradrag af alle Omkostninger, heri endog iberegnet hans Husholdning, der slugte mellem 30,000 og 40,000 Rdlr. aarlig, have udgjort i ren Netto omtrent 100,000 Rdlr. i de daværende Penge

[210]Nye Digte af Schack Staffeldt, Kiel 1808, S. 336. Denne aandrige Mand maa, uden at den nærmere Sammenhæng hermed nu kjendes, have staaet i et intimt Forhold til Bernt Anker, og har maaske selv havt Anledning til at vide ham Tak. Foruden Mindedigtet efter Bernt Ankers Død har han skrevet et tydsk og et fransk Digt til hans Ære. Det sidste lyder saaledes:

O toi, qui tantôt de la terre
Fais sortir de nouveaux trésors,
Tantôt au-delà du tonnerre
Avec Newton prends ton essor;
Toi, de qui le Génie révèle
Du beau les sublimes secrets,
Sachant avec le même zèle
Prouver et embellir le vrai:
Descends, o d'Ancker! de l'empire
De l'auguste Philosophie,
Viens, viens pour pleurer et sourire
A l'ombre de la rêverie.

[211]Mere herom i B. Moes Tidsskr. f. Pers. Hist. 1, 389—390. En ret morsom Anekdote om en insolvent Foged Spärck paa Thoten, der af Anker, som aldrig før havde seet ham, blev hjulpen med 1000 Rdlr., læses i Ill. Nyhedsblads Nytaarsgave for 1860.

(Firemarksdalere). I de for Trælasthandelen usædvanlig fordelagtige Aar 1802—1804 udgjorde endog hans rene Indtægter henholdsvis 222,000, 243,000 og 153,000 Rdlr. Denne enorme Vinding blev dog alene mulig derigjennem, at han udhug sine Skove næsten til Upligt.

Han besad faste Eiendomme, saasom Gaarde, Skove, Sagbrug i stor Mængde. De vigtigste af disse Eiendomme turde have været følgende: Først Mosse Jernverk, hvor han lod støbe Kanoner, og hvor han gjerne opholdt sig en Del af Aaret med sine Venner: det taxeredes i 1804 for 100,000 Rdlr. 2) Hakedals Jernverk (taxeret ved samme Tid for 66,000). 3) Frogner ved Christiania (60,000). 4) Soli Brug i Tune Prestegjeld (50,000). Ryen og Vestby Sagbrug i Skedsmo (36,000). 6) Mosse Sag- og Kværnebrug (30,000). 7) Stensby Brug i Eidsvold (24,000). 8) Aas Gaard og Brug i Hakedalen (20,500). 9) Snekkenæs- og Brekke Brug med 9 Sage i Rakkestad (20,000). 10) Varaa Brug i Fets Prestegjeld (20,000). 11) Stange Alminding (16,000). 12) Skove i Birid (10,924). 13) Sigaa Brug i Vinger (10,000). 14) Vaalberget i Grue (10,000). 15) Ankers Bolig i Christiania, „Palæet“ (10,000). 16) Halvparten i Vaarlidalsbruget i Eidsvold (10,000). 17) Gjersø Gaard og Skov i Odalen (10,000). 18) Eiendomme i Trysil (9,500). 19) Sande Herregaard i Tune (9,000 efter Fradrag af store Heftelser). 20) Buraas Gaard, Skov og Brug i Hakedalen (8,000). 21) Grundset Skov i Østerdalen (8,000). 22) Haug Gaard, Skov osv. i Nitedalen (8,000). 23) Hauger Gaard og Skov i Skedsmo (8000). 24) Notnes Gaard, Skov osv. i Nitedalen (8,000).

[258] Ifølge den under 31te Decbr. 1804, altsaa kun nogle faa Maaneder før Bernt Ankers Død, afsluttede Generalbalance udgjorde dengang hans Boes Masse 2,260,095 Rdlr. 1 ℳ 3 ß. Hans Gjeld til 108 Kreditorer beløb sig til 775,089 Rdlr., og Formuen skulde altsaa udgjøre 1,485,006 Rdlr. 1 ℳ 3 ß, foruden hans Tilgodehavende hos uvisse Debitorer 456,367 Rdlr. 3 ℳ 12 ß [Anm.: ℳ = Mark].

Allerede tre Aar tidligere, i December 1801, havde Bernt Anker, efterat hans Hustru samme Aar var afgaaet ved Døden, truffet Bestemmelser, sigtende til at bevare sin Formue og sine Eiendomme som et samlet Hele efter sin egen dødelige Afgang; „Manges Levebrød og Statens Interesser hænge af den sammenholdte Kjede i mine Eiendomme, som laane hinanden gjensidig Værdi under fornuftig Bestyrelse“. Han opsatte derfor under 19de Decbr. 1801 et fuldstændigt Testamente, som Fundats for et Fideikommis. Hans Forlovelse med Frøken Falbe har dog sandsynligvis bragt ham ind paa andre Tanker og Planer, han skal ogsaa have bestemt sig til at forfatte et nyt Testamente og skaffet sig facultas testandi, men Døden overraskede ham, som vi ovenfor have seet, i Kjøbenhavn 1805, uden at han havde truffet nye Bestemmelser med sin store Formue. Det oprindelige Testamente blev altsaa staaende ved Magt.

Ifølge dette skulde hans Midler anvendes dels til hans Families Bedste, dels og fornemmelig til veldædige Øiemed; „alt, som i Tiden oplægges, naar Gjelden er betalt, og man har en Kapital tilovers, som kan udgjøre Indskuddet til Driften af Alt i et Aar, skal uddeles mellem virkelig Trængende, nemlig værdige Enker, Studenter af Hoved, som mangle Evne at soutinere sig ved Universitetet, og endelig Husarme“.

Ankers nærmeste Slægtninge vare hans Brødre, [259] Kammerherre, siden Statsminister Peder Anker til Bogstad og den afdøde Jess Ankers[212] efterladte Børn. For disse Broderbørn var faderlig

[212]Jess Anker, Grosserer i Christiania (født 1753 og gift 1778 med sit Søskendebarn Karen Elieson, en fortræffelig og af Alle høitagtet Kvinde), fandt en ulykkelig og ubetimelig Død i England 1798. Bernt Anker overtog sin Broders store Gjeld, og tilsatte derved over 117,000 Rdlr., skjønt Jess Ankrs Bo besad faste Eiendomme til Beløb af 170,000 Rdlr.

sørget allerede i Bernt Ankers levende Live, en af dem, Morten Anker, fik ogsaa gjennem Testamentet en betydelig Arv i faste Eiendomme; forøvrigt skulde hver af hans øvrige Brodersønner have 2000 Rdlr., og hver af hans Broderdøtre 1000 Rdlr. om Aaret af hans Fideikommis. Peder Anker fik en Gaard i Maridalen, John Colletts Hustru fik 10,000 Rdlr., en fjernere Slægtning, Provst Bernt Anker i Ringsaker fik 5000 Rdlr. osv. „Palæet" skulde overgives til offentligt Brug, Haven tilhøre Kathedralskolen, „alle Malerier, Tegninger, Statuer og Kobberstykker, som er en prægtigere og af sande Kunststykker mere bestaaende Samling, end man tror, skal tilhøre Hendes kgl. Høihed Kronprindsesse Marie, dette Ideal af en fuldkommen Kone, om Hun naadigst vil beholde dette Minde af Hendes Beundrer". Enhver af Tjenestefolkene skulde have et hundrede Daler. Boets Gjeld skulde efterhaanden amortiseres med 7 pCt. aarlig foruden Renterne. Alle Skibe, femten i Tallet, skulde sælges, undtagen to; Skibe maatte heller ikke for Fremtiden indkjøbes; „jeg har tabt over 500,000 Rdlr. ved Skibe".

Det store Fideikommis skulde styres af en Administration med Peder Anker som Formand, og efter ham [260] den, han i sit Sted maatte beskikke som saadan, samt dernæst B. Ankers Fuldmægtige, Agenterne Jacob Nielsen og Thomas Bagge, hvilke sidste hver fik 5000 Daler i Arv og derhos skulde nyde en aarlig Gage af 500 Rdlr. Bestemmelser vare trufne om, hvorledes i sin Tid deres Eftermænd skulde beskikkes.

Disse vare Hovedbestemmelserne i Bernt Ankers Testamente. Det skulde, om ikke en Række af Uheld, som han ei kunde forudse, havde stillet sig i Veien for hans Planer, for Aarhundreder have grundlagt en velsignelsesrig Stiftelse, der allerede med Hensyn til Formue og Omfanget af sin Virksomhed vilde have langt overgaaet den Angellske i Throndhjem. Det Hele gik imidlertid, som man ved, tilgrunde. Først og fremst fremsatte Ankers Familie, skuffet i sine Forventninger om Arv, Odelsprætensioner paa flere af Testators vigtigste Eiendomme, dog saa, at Arvingerne erklærede sig villige til at frafalde sine Odelsfordringer, naar der udbetaltes dem 375,000 Rdlr. kontant og 39,000 Rdlr. om Aaret. Mærkelig nok bifaldt Administationen dette Forslag, men (fornemmelig ved Magistrats-Præsidentens, den brave Joh. Lausen Bulls bestemte Modstand, da Sagen kom til hans embedsmæssige Erklæring), blev Udfaldet alligevel tilsidst dette, at Ankers Testamente i det Væsentlige uforandret konfirmeredes af Kongen under 11te April 1806, dog saa, at med Hensyn til Odelsretten skulde forholdes efter Landsloven. Under samme Datum nedsattes ogsaa en Overtilsyns- og Forligelseskommission for Fideikommisset. Ved denne Kommissions Kjendelse lykkedes det imidlertid Odelsprætendenterne at faa sine Fordringer anerkjendte, dog først efter at have nedstemt dem til 200,000 Rdlr., der skulde betales efter nogle Aars Forløb, samt 20,000 Rdlr. aarlig for sig og Descendenter mod at frafalde de dem i Testamentet tilsagte mindre Legater. Ogsaa Frøken [261] Falbe satte igjennem, at hun ifølge et udateret Gavebrev erholdt 50,000 Rdlr. og en aarlig Livrente af 2000 Rdlr.

Fideikommisset begyndte saaledes sin Virksomhed, beladet med en upaaregnet Gjeld af 250,000 Rdlr. foruden de i Testamentet legerede Summer til Beløb af 179,484 Rdlr. og desforuden med Broderbørnenes aarlige Pension 20,000 Rdlr., der svarer til 4 pCt. Rente af 500,000 Rdlr. Havde de for Trælasthandelen gunstige Konjunkturer vedvaret, havde dog Stiftelsen maaske kunnet bære alle disse Byrder. Men den lykkelige og blomstrende Handelsperiode afløstes af de Trængselsaar, der begyndte med 1807. De største Trælasthandlere kom nu Undergangen nær,

---

En af Jess Ankers Sønner, Grosserer Morten Anker († 1838), i mange Aar Eier af Frogner, udmærkede sig ved sin Liberalitet saavel mod Krigsskolen, som mod Universitetet.

deres Skove og Sagbrug bleve midlertidig næsten værdiløse, i Aarene 1808 og 1809 fandt saagodtsom ingen Udskibning Sted. Saa kom Pengevæsenets Forvirring, og endelig efter 1814 yderst flaue og mislige Konjunkturer. De 15,000 Spd. rede Sølv, som Fideikommisset blev ilignet som Bidrag til den tvungne Bank, havde det under saadanne Forhold hel vanskeligt for at betale. Legaterne til Familien trykkede Stiftelsen overordentligt, derhos havde man paataget sig at yde 6—7000 Spd. aarlig til Universitetet og til Understøttelse for Enker og Studerende. Endelig kom den 4de Mai 1819 en Ildebrand, der fortærede Bord og Planker til et angiveligt Beløb af 66,528 Spd., som man havde haabet at kunne sælge for 20,000 £ Sterling, men som nu fuldstændig tabtes. Udgifterne udgjorde imidlertid 45,000 Spd. om Aaret, og Administrationen saa sig derfor tilsidst (December 1819) nødt til at overgive Fideikommisset til Skiftebehandling af en dertil nedsat Kommission, bestaaende af Assessor Arntzen, Expeditionssekretær Vogt (begge siden Statsraader) samt Kancelliraad [262] Morgenstierne. Formuen beregnedes dengang endnu til 588,028 Spd. Efter vidtløftige Forhandlinger, Høiesteretsdomme og Decisioner, der varede indtil 1832, erholdt Broderbørnene og disses Descendenter aarlig Renter af temmelig store Summer, Pantekreditorerne bleve fuldt ud tilfredsstillede, og de øvrige Kreditorer fik 59 8/13 pCt.

Tilstande før Krigene med England og Sverige.

τὸ πρὶν ἐπ᾽ εἰρήνης, πρὶν ἐλθεῖν υἷας Ἀχαιῶν.

Efter længe at have dvælet ved et Tidsrum af vor Byes Fortid, der idetmindste for de høiere Samfundsklassers Vedkommende frembyder Billedet af Velstand og Rigdom, føres vi nu over i et andet, der bragte Norge og dets Hovedstad haarde Tab og tunge Prøvelser og ret egentlig kan siges at afslutte det gamle Christianias Historie. Men forinden vi gaa til at fortælle om Christiania i Krigsaarene, kaste vi først et Blik paa Forholdene i Byen, saaledes som de vare omtrent ved Bernt Ankers Død. En Hovedkilde bliver os her de utrykte Optegnelser, som vor Landsmand, Christen Henriksen Pram, der som Statistiker bereiste Norge i Aarene 1804—1806, har efterladt sig[213].

[264] Christiania ansaaes alt i hine Dage for en af de smukkere Byer i Norden. Den var den eneste norske By, hvor Murtvangen bevarede idetmindste Hovedgaderne for at opfyldes med Træbygninger. De brede og retvinklede Gader i de gamle Bydele gjorde et godt Indtryk paa Reisende. Disse ældre Strøg, der udmærkelsesvis benævntes „Kvartalerne“, beboedes af den velstaaende Handelsstand og af Embedsstanden. Derimod vare Forstæderne slet bebyggede, og Pram finder, at Christiania i denne Henseende stod afgjort tilbage for Throndhjem, „hvor næsten alle Huse vare solide“.

Folkemængden, der ved den første norske Folketælling i 1769 havde udgjort 7496 Mennesker, viste sig ved den følgende Folketælling kun at være stegen til 9235 (Forstæderne paa Akers Grund iberegnede). Dertil kom paa Akershus Fæstning 292 Beboere. Aarsagen til denne ringe Tilvæxt er at søge deri, at Dødsfaldenes Antal i Christiania gjennem Menneskealdre næsten hvert Aar oversteg Fødslernes med et betydeligt Beløb, saa at en ikke liden Indflytning maatte til endog blot for at hindre Tilbagegang. Vor Frelsers Menighed havde saaledes:

I Kirkeaaret 1766:	Fødte 183 (heraf uægte 23),	Døde 256.
— 1782:	— 126 („ „ 17),	— 174.
— 1785:	— 132	— 204.
— 1787:	— 120	— 248.
— 1788:	— 133 („ „ 10),	— 305.
— 1794:	— 145 („ „ 11),	— 131.

Antallet af dem, der havde Borgerskab i Christiania var forholdsvis meget stort og inddeltes i fem Klasser. Først kom Trælasthandlerne (12), dernæst de øvrige Kjøbmænd (149), saa Haandværkerne (123 i selve Stadens fire Kvarterer, 100 i Forstæderne), endelig Marketentere, Øltappere, Skippere og Vognmænd, tilsammen [265] 169. Dertil havde 41 Handlende i de under Staden henhørende Ladesteder (især Soon og Drøbak) Borgerskab til Christiania[214].

[213] Manuskr. paa Kbhvns Universitetsbibliothek. Ogsaa Leopold v. Buch har i sin klassiske Reisebeskrivelse (Reise durch Norwegen und Lappland, B. 1. Berlin 1810, S. 57—95) givet en fortræffelig Skildring af Byen. Det Afsnit, som angaar Christiania, blev oversat og udgivet med nogle Tillæg af G. F. Lundh (Kbhvn. 1812. 8), og er ogsaa for en stor Del optaget i Jak. Løkkes Tydske Læsestykker I, Chra. 1871.

[214] „Drøbak, (siger Pram) er, skjønt af Navnet Ladested, dog en ganske særskilt og, som det synes, en velhavende liden By. De andre Ladepladse gjelde for Smuglerhuller, hvis Smughandel tvinger Stædernes Indbyggere til ogsaa at besvige Tolden, hvis de skal holde Priserne med Vinkelhandlerne, som ere bosatte der, hvor det koster lidet at undgaa det slette Opsyn, og hvor de altsaa ere næsten ganske toldfrie. Den Handel, der drives paa saadan Maade i Hølen og Soon, skal være meget vigtig“. Nogle Aar tidligere havde Stiftamtmand Fr. Moltke erklæret, at der i Stiftet neppe fortoldedes saa megen Vin, som der forbrugtes alene i Kirkerne.

Paa Trælasthandelen havde en Forordning af 22de April 1795 øvet en stor Indflydelse. „Det havde, hed det i Indledningen til denne Forordning, vist sig, at de for Skovhugsten og Sagvæsenet i Norge givne Love og fastsatte Grændser ikke virkede overensstemmende med Øiemedet. Skovprodukternes Forædling og Dannelse efter de forskjellige Markeder og den forskjellige Søgning hindredes ved Sagbrugenes Indskrænkning. Fordelene ved Skovenes Fredning og Opelskning formindskedes ved den Tvang, der paalagdes for Sagbrugenes Skyld. Til at give Skovene større Værdi og gjøre Omsorgen for dem fordelagtigere, ansaaes det derfor gavnligt at overgive Skovenes Brug til Eierne fri Villie og Fordel". I Overensstemmelse med disse Principer fastsatte § 1: „Al Slags Trælast, stor og smaa, Maals og Undermaals, maa i Norge af Skoveierne hugges og udføres til udenrigske og indenrigske Stæder." I § 3 indeholdtes ogsaa et Tilsagn, om at Bevillinger til nye Sagbrug kunde ventes meddelte der, hvor det maatte findes fornødent for Skoveierne selv. Naturligvis maatte saadanne Bestemmelser, allerhelst under gunstige Konjunkturer, fremkalde [266] en stor Forøgelse af Aavirke og Udførsel. „Lokkede ved Øieblikkets Fordel, bemærker Pram, nedhuggede Skoveierne de opvoxende Træer i deres bedste Vext til Legter og Jufferter, men snart ansaaes dog den givne Frihed for et Anarki, hvis ødelæggende Virkninger erkjendtes og snart bekræftedes ved Erfaring". Det kongelige Tilsagn om Forøgelse af de priviligerede Sagbrugs Antal, var naturligvis ikke de rige Trælasthandlere, der tillige vare Sagbrugseiere, velkomment. Denne Paragraf fremkaldte ogsaa en Strid mellem Christiania-Patricierne og Hedemarkens unge Amtmand, den danskfødte Adelsmand Emanuel de Thygeson, som dengang endnu ikke ved Giftermaal var bleven saa nær knyttet til Christiania Rigmænd. Han vilde have flere Sagbrug oprettede til Fremtarv for sit Distrikts Skoveiere, men herimod reiste sig en Storm. Sagbrugseierne fik et Modskrift istand, forfattet af M. G. Rosenkrantz, selv en af Norges største Sageiere og altsaa paa en vis Maade Part i Sagen. Dette Modskrift seirede imidlertid formedelst Paaberaabelsen af Sageiernes lovhjemlede, dyrt betalte Privilegier og Frygten for „en Revolution i Skovvæsenets Tilstand".

Blandt Trælastfirmaerne var paa den Tid, hvorom her er Talen, naturligvis det Ankerske Fideikommis det fornemste. Derefter kom John Collett, Jørgen Pløen, Ener Holm, Haaken Mathiesen, Poul Clausen. De tre førstnævnte Huse ansaaes for hovedrige, og de to øvrige for dog at eie mere end en Tønde Guld. Ogsaa Mathias Calmeyer („Calmeyergaardens" og „Calmeyerløkkens" Eponym) gjaldt for meget rig. M. G. Rosenkrantz, hvis Hovedtrafik gik fra Hafslund, lod sine Forretninger i Christiania bestyre af en Fuldmægtig, Adam Steen.

Mellem de Handlende af anden Klasse antages Raadmand Mostue (S. 190) at være den rigeste og at eie to Tønder Guld. Johan Ludvig Riis, der boede ligeoverfor [267] Mostue, gjaldt for at eie omtrent det Halve. Claus Tullin, Digterens Søn, eiede og drev sin Faders Spigerverk ved Lysakerelven, men anvendte desuden Noget af sin betydelige Formue i Handelen. Videre nævnes af Pram som „Folk af Formue, der sidde i dristig Handel": Hans Thron Thoresen, Frederik Berg, Ole Chr. Brede, Nic. Seidelin Bøgh[215], Jens Edsler, Ole Egers Enke, Anders Ell, Ole Engebretsen, Auditør Schøller, Jens Chr. Schmidt, Lars Smith[216] og Ole B. Thorsen. Som „redelige og retskafne Borgere" anføres: Vilh. Andersen, Bøy Bøysen, Hans Dehli, Westye Egeberg, Johan Fabritius, Henning Fuglberg, Søren Horster, Samuel Strøm, Erik Thurmann. Papirfabrikanterne Glad & Co. „ere bekjendte for meget agtværdige Folk og som meget fremlysende Jordbrugere". „Af de her

[215]Brede og Bøgh boede ligeoverfor hinanden ved Vaterlands Bro, hvor da Indkjørselen til Byen fandt Sted.

[216]Eier af den store Gaard paa Torvet, der siden længe var Posthus, samt af Landstedet Incognito.

nævnte Borgere, fortsætter Pram, skal der neppe være Nogen, som eier mindre end 16,000 til 20,000 Rdlr., men adskillige meget mere; jeg har slet ikke nævnt nogen af deres Navne, om hvem man tror, at de have arrangeret sig ved Opbud".

Imidlertid stod dog Byens Handel udenfor Trælasthandelen, altsaa den egentlige Krambodhandel, vistnok i flere Henseender lavt. Tingen var den, at Kjøbenhavns Handelsstand i Virkeligheden beherskede Kolonialhandelen. Herom ville vi lade en samtidig Indvaaner af Byen tale[217]: „Det Sving, som Handelen havde taget i de fleste norske Byer, Hovedstaden Christiania selv ei undtagen, var saadant, at Mængden af de Handlende, med Undtagelse af Lastehandlere og Brugspatroner, egentlig [268] var, saa at sige, blot Høkere for Kjøbenhavns Handelsmænd, hos hvilke man i Almindelighed indkjøbte eller bestilte og fik krediteret Alt en detail indtil 100 Pund Kaffe, 10 Pund Peber og andre Varer i Forhold, da man, efterat have udsolgt samme, med det dernæst afgaaede Skib forskrev og erholdt en ligesaa betydelig Kvantitet til Udhøkring. Blev derfor Isen liggende i Fjorden nogle Uger længere, end sædvanligt, da var det ikke sjeldent, at der opstod Trang og deraf følgende Dyrtid paa flere endog uundværlige Artikler, f. Ex. Korn, uagtet man i den foregaaende Sommer havde ladet de saakaldte Jydeskippere gaa bort med deres smaa Skuder, uden at have villet afkjøbe dem deres Ladninger; derved var for megen Risiko. Var det tildels saaledes i Christiania, er det vanskeligt at tro, at det var anderledes i de mindre norske Byer".

En vis Rolle i Handelsomsætningen spillede fremdeles det stærkt besøgte Vintermarked (S. 43), hvorved Leopold v. Buch dvæler med stor Interesse[218].

Med Haandverksdriften var det smaat bevendt. Herom vidne baade Byens Politimester Kancelliraad A. Bull[219] og Pram. Den sidste udbryder: „Det maa vel ogsaa saa være, saalænge Anglomanien, der neppe nogensteds ytrer sig saa aabenlyst og uden al Undseelse, som her, gjør det næsten vanærende at have i sit Hus eller til sin Paaklædning Noget, som ei er kommet ligefrem fra England, eller som idetmindste, om endog af [269] tydsk Middelsgods, indsmuglet med en flensborgsk Brændevinsskude, dog kan udgives for engelsk.

Vognmændene i Christiania dadles af Pram i skarpe Ord. „Ingensteds, hvor jeg reiste i Norge, traf jeg saa slet Befordring, som i Christiania, uagtet det er givet denne Stads Vognmænd (ligesom og i Bragernes, Hougsund og paa Kongsberg) det synderlige Privilegium at lade sig betale mere end paa andre Steder i Rigerne, nemlig paa hver Aarstid 40 ß for hver Hest. Man faar her ofte Heste, som, Huden fraregnet, ei synes at være det værd, som man maa betale for at bruge dem fra en Station til en anden. Det maa da synes saa meget mere ubilligt, at Bonden maa skydse for halvanden Gang mindre eller for 16 ß Milen".

Af industrielle Foretagender havde man ikke mange. Der nævnes et Edikkebryggeri, tilhørende en Schandorff, og et Ølbryggeri, tilhørende Johannes Thrane. Dette sidste havde sin værste Konkurrent i det engelske Porter; „Ølet maa, skjønt ei halvt saa dyrt, som slettere engelsk Porter vige for dette engelske Opiat og mangler derfor Afsætning, indtil man maaske engang kommer efter, at det er Mode i England at holde i Agt, hvad indenlandsk er, især naar det er godt". En Hovedaarsag til Industriens ringe Standpunkt antoges at være den vanskelige Adgang til Laan

[217]L. Stoud Platou i „Indberetninger om Nationalfesten den 11te Decbr. 1811", Chra. 1812. Fortalen, S. IV fgg.

[218]En Skildring af Markedet, især af dets Fornøielser, vil man finde i Amtmand G. P. Bloms Roman „Fordum og nu", Chra. 1848, S. 209—12.

[219]I sin Afhandling om Christiania Haandverksforhold i Topogr. Journal H. 3, S. 74, hvortil vi henvise den, der ønsker nøiere Oplysning om dette Punkt. [Anm.: i originalen er noten mærket *)]

hos Private; Bank savnedes som bekjendt endnu. Alle de Kontanter, man kunde opdrive, bleve anvendte til „at opkjøbe, fælde, fløde, sage, udskibe Trælast.“ De daværende høie Priser paa det engelske Marked gjorde Trælasthandelen saa lønnende, at alt andet maatte staa tilbage.

Af Anlæg for Manufakturarbeide var Tugthuset det eneste. Det bestyredes af Inspektøren, Kancelliraad Hartvig. Fangerne maatte karde, spinde, spole, væve og vaske. Hartvig meddelte Pram en Oversigt over Fangernes Antal [270] i Tiaarene 1781—1800. Heraf fremgik, at Tyvsstraffene i det sidste af de to Decennier havde været langt hyppigere, end i det første, da Antallet i dette kun var 191, i hint 616, altsaa hele 425 flere, „hvoraf sees, at, siden Forordn. af 20 Febr. 1789 formildede Straffen for Tyveri, er dette blevet saa mangfoldigt, men det sees ogsaa til Trøst, at det endelige og hele Antal af Lemmerne ikke er tiltaget i dette Forhold, thi drages Tyvene fra, saa er det hele Antal i første Decennium 853, i andet kun 500“. I det førstnævnte Tiaar vare 357 Personer indsatte i Tugthuset for Betleri, i andet 269. Tyveri var i Christiania hyppigere end paa noget andet Sted i Stiftet. I det sidste Decennium har der paa Hedemarken været 1 Tyv paa 355 Mennesker, i Fredrikstad, som meget besøgtes af flygtende svenske Tyve, 1 paa 100, i Christiania 1 paa 94.

Christianias Fattigvæsen var i 1806 overdraget til „en meget hæderlig og duelig Mands“, Inspektør Petersens, særlige Styrelse. Fjerdingens Fattighus talte 60, Hammersborgs 38, Voldens 34, Pipervikens 23, Sygehuset 12 Lemmer. Foruden disse Huses Belæg nøde 140 Personer Almisse, hvorhos 91 Børn vare udsatte for Fattigkassens Regning. De af Fattighusenes Lemmer, som ei laa tilsengs, sysselsattes med Arbeide og „havde et sundere Udseende, end almindeligt i Armodens Boliger“. Det Ankerske Vaisenhus bestyredes af Stifternes Familie og havde Ord for „at levere Fædrelandet mange gode Subjekter“.

Af Indretninger til Videnskabeligheds Fremme og Embedsmænds Uddannelse besad Christiania de tvende Institutter, Kathedralskolen og Krigsskolen[220]. Kathedralskolen [271] havde i hele det attende Aarhundrede i det Hele nydt Anseelse under lærde og fortjente Rektorer, som Jacob Rasch (1706—37, Torfæus's Ven og Medhjelper og Biskop Deichmanns Svigersøn), Erik Nicolai Arbien (1737—45, se S. 166), Jacob Peter Hersleb (1745—1781, Biskop H.s Brodersøn) og Søren Seerup Monrad (1782—1788). Fornemmelig udgik i Aarene omkring 1760—70 fra Skolen en forholdsvis talrig Række af siden berømte Disciple, som f. Ex. Joh. Herman Wessel og hans Broder Ole Chr. Wessel, Latineren Søren Monrad, Ole Gjerløv Meyer, Bendix Djurhus Prahl, Edvard Storm, Christian Colbjørnsen, Jacob Edvard Colbjørnsen. Men uagtet Skolen, lige indtil Kongsberg i 1786 fik en Latinskole, var Stiftets eneste lærde Skole, var den ikke talrig besøgt, thi som vi allerede have hørt (S. 237) ansaaes det ikke passende for rige Folks Børn at gaa i en Skole, hvor Undervisningen gaves gratis, og hvor Eleverne maatte synge i Kirken og gjøre Opvartning ved Bryllupper, Begravelser o. s. v. Patriciatet holdt altsaa Huslærere og overlod Skolen til Prestesønner og den ringere Borgerstands Børn. Alle Klasser eller Lektier havde i Regelen tilsammen ikke mere end 40 Disciple, medens Frekventsen ved Aarhundredets Begyndelse havde været dobbelt, stundom tredobbelt.

I 1789 var Nils Treschow bleven Rektor. Han var født 1751 paa Strømsø, efter Sagnet i den Trægaard, som endnu er Apothek for denne Del af Drammen. Begge hans Forældre vare ivrige Herrnhutere, ligesom ogsaa hans to Lærere, nemlig først Peder Hesselberg, Forfatter af det bekjendte lille Kvartbind om Strømsø By, og dernæst Slotspresten i Christiania Johannes Green,

[220]Om denne, der af og til er nævnt i det Foregaaende, kan forøvrigt henvises til D. Hegermanns Den norske militære mathematiske Skoles Historie, Chra. 1796. 8.

der endog var det anerkjendte Hoved for de dengang i Byerne og Distrikterne omkring Christianiafjorden ikke [272] ganske faatallige Zinzendorfianere[221]. Allerede 23 Aar gammel blev Treschow Konrektor i Throndhjem, kom siden til Helsingør som Rektor og opnaaede endelig det Ønske, han lige siden sin første Ungdom havde næret, at blive Rektor i Christiania. Bestandig læsende og tænkende, men altfor meget henvist til sig selv og blottet for Omgang med Studiefæller, tidt ogsaa uden de tarveligste literære Hjelpemidler[222], arbeidede Treschow sig som Autodidakt efterhaanden op til den store Anseelse, der af Samtiden enstemmig indrømmedes ham som Filosof.

Som Rektor i Christiania var Treschow en af de vistnok saare faa Nordmænd, som ikke bifaldt Planen om et norsk Universitets Oprettelse. „Jeg understod mig, siger han, at ytre min Mening, at det under de daværende Omstændigheder var tvivlsomt, om et Universitet her i Landet vilde blive saa blomstrende, at det nogenledes kunde svare til Patrioternes sangvinske Forhaabninger". Men desto ivrigere var han for at bringe sin Skole i en mere tidsmæssig Skikkelse og faa dens Virksomhed udvidet. Skjønt Reformerne af 1739 og 1785 [273] havde udrettet Adskilligt, var Latinskolernes Indretning dog i mange Henseender fremdeles den samme, som for over hundrede Aar tilbage (S. 140). Endnu vare f. Ex. alle Klasser samlede i et eneste Værelse, hvor 4 til 5 Hørere paa engang talte i Munden paa hinanden under Opsigt af Rektor eller Konrektor, som fremdeles hver sin Halvpart af Ugen læste med Mesterlektianerne paa en Forhøining i den ene Ende af Salen; Elevernes Kirkeopvartning, der gav Skolen og dens Lærere en væsentlig Indtægt, var fremdeles i fuld Flor. Hørernes Vilkaar vare maadelige, Konrektors ret gode, Rektors næsten glimrende. Rektor og Konrektor havde nemlig Bygsel og Landskyld af et betydeligt Jordegods, thi Biskop Deichmann havde i sin Tid sørget for, at Svigersønnen, Rektor Rasch, tillige var bleven Lektor, og da efter dennes Død Lektoratet inddroges, bleve hin Sinekures rige Præbender delte mellem Rektor og Konrektor.

Treschow og hans Kollega, (siden Eftermand) den ædle Konrektor Jakob Rosted, lagde nu en Uegennyttighed for Dagen, som ikke er meget almindelig. De tilbøde, for at faa Skolen omdannet, Lærernes Antal forøget og disses Vilkaar forbedrede, at afstaa det beneficerede Gods, som var tillagt deres Embeder, mod en beskeden fast Gage. De erklærede sig endog villige til at holde Forelæsninger over Filologi, Filosofi, Historie o. s. v., idet Treschow foreslog, at der skulde oprettes en Art forberedende akademisk Læreanstalt i Forbindelse med Skolen, altsaa en Indretning omtrent i Lighed med hvad Sorø Akademi under dets seneste Bestaaen (indtil 1848) har været Danmark. Den Kommission, der i Kjøbenhavn behandlede denne Sag, og hvori Konferentsraad D. G. Moldenhawer (et i Norge tildels med Grund upopulært Navn) havde Forsædet, anbefalede vel, [274] at Treschows og Rosteds Tilbud om Opofrelsen af deres Præbender skulde tages til Følge og endel af de foreslaaede Reformer indføres, men den høiere Læreanstalt blev strøgen. I 1799 blev nu Christiania Kathedralskole reformeret. I Stedet for Lektiehørere fik man Faglærere, der skulde benævnes Overlærere. Enhver Overlærer skulde i de Klasser, hvor han

[221]Se om Herrnhutismen i Norge ved denne Tid mine „Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie i 18de Aarh." (særsk. Aftryk af Theol. Tidsskr. udg. af Caspari m. Fl. B. 7) samt J. H. Møhnes Meddelelser i Muus's og Bernhofts Norske Kirketidende 1856, Nr. 29—30, Iver Hesselbergs Herrnhuterne eller de evangeliske Brødre, Chra. 1830, S. 194 fgg. samt Wilses Reiseiagttagelser B. 1. Dr. Otto Holmboe har i sine utrykte Optegnelser meddelt nogle (lidet fordelagtige) Træk om de herrnhutiske Emissærer, som af og til kom til Norge fra Udlandet.

[222]Det lyder utroligt, men forsikres dog af Treschow selv i hans Autobiografi (foran hans „Gud, Idee- og Sandseverdenen" B. 1), at han i Throndhjem foruden Homer, Hesiod og Xenophon, som han selv eiede, ikke kunde opdrive nogen anden græsk Bog, end en slet Udgave af Aristophanes's Plutus.

ei selv kunde besørge sit Fag, have som Medhjelper en Adjunkt, der under hans Tilsyn skulde foredrage det; Overlærernavnet skulde altsaa ei, som senere blev Tilfældet, være en blot og bar Adkomst til forbedret Løn, men have reel Betydning. Overlærerne skulde udgjøre et Skoleraad, Disciplenes Sangopvartning afskaffes og Skolepenge betales. Det har sin Interesse at kjende Navnene paa disse den reformerede Skoles første Lærere. Alle fortjene de at ihukommes som kundskabsrige, tildels lærde Mænd, og et Par af dem have endog vundet et historisk Navn. Treschow var selv Overlærer i Latin, Rosted i Græsk og Modersmaalet. Dernæst havde man Herman Amberg, senere Rektor i Christianssand, en stille og bramfri Lærd, der vakte og nærede J. C. Bergs og Fleres videnskabelige Interesser, videre Dr. Ulrik Andreas Rhode, dengang en af Nordens første Orientalister, Søren Rasmussen og Georg Sverdrup, begge senere Professorer. Faa Aar efter ansattes ogsaa Thrønderen Krog-Meyer (tilsidst Biskop paa Als), Islændingen Poul Arnesen og Ludvig Stoud Platou ved Skolen.

Nogen Undervisningsanstalt, svarende til de senere saakaldte Borger- og Realskoler, fandtes ikke i Christiania, skjønt f. Ex. Throndhjem allerede for længere Tid siden havde opnaaet et saadant Gode. Handelsmænd sendte fremdeles sine Sønner udenlands[223].

[275] Carl Deichmann havde ved sin Død 1780 til liden Glæde for egennyttige Udarvinger skjænket sin kostbare Bogsamling til Christiania Kommune. Mindre Donationer (af Auktionsdirektør Bartholin, de lærde Prester Strøm og Wilse, Stiftamtmand Kaas o. s. v.) bidroge til at forøge dette Christianias første offentlige Bibliothek, der 1785 høitidelig indviedes og aabnedes i det dertil af Regjeringen bestemte Lokale i den saakaldte Stiftsgaard. Konrektor Jakob Rosted blev den første Bibliothekar og fungerede som saadan, indtil han i 1832 tog Afsked som Rektor. Men Kommunen har aldrig forstaaet at vurdere denne Gave, Bogsamlingen er bleven forøget næsten alene ved Renterne af Deichmanns Legatsum og ved tilfældige Gaver, ja der har endog været Tider, da Kommunebestyrelsen har været betænkt paa, hvorledes man paa en god Maade kunde blive Byens Bibliothek kvit. I to Menneskealdre har Samlingen vanket om fra Sted til andet, først som taalt Gjest i Latinskolens, Borgerskolens og det forrige Universitetsbibliotheks Lokaler, og tilsidst indtil for ganske nylig indlogeret i en Leiegaard ved Torvet med utallige Ildsteder[224].

[223] „Til Flensburg, Lybek, Hamburg eller det ene saliggjørende England, fra hvilket sidste den største Mængde af unge Men- nesker bragte efter 2 eller 3 Aars Ophold dog saa megen Kundskab tilbage, at de tildels havde glemt deres Modersmaal, der rigtignok alene var lært dem forinden Udenlandsreisen af deres Ammer, men derimod kunde de snakke noget Engelsk og havde et engelsk Tilsnit ei alene paa Kjolen men og paa selve Kroppen, til ikke ringe Glæde for mangen kjærlig Fader og Moder. Dog de Færreste steg saa høit i Kultur. Kjøbenhavn var og blev ved Handelens daværende Gang og den engang indførte Slendrian Hovedmagazinet for Norges Providering baade i legemlig og aandelig Henseende“. (L. St. Platou i Indberetn. om National-Festen osv. Forerindr. S. V).

[224] B. Moe: Nogle Ord til Christiania Byes Formænd og Repræsentanter om det Deichmannske Bibliothek. Chra. 1839.

Krigens Tid.

Det engelske Fredsbrud i 1807 fremkaldte strax en grundig Omvæltning i alle norske Tilstande. Intetsteds blev dette føleligere end i Christiania. Med et ophørte de livlige Berøringer med England, hvoraf Stadens merkantile Betydning hidtil var betinget, og samtidig vanskeliggjorde Tabet af Orlogsflaaden Forbindelsen med Danmark. Dette sidste kom dog ikke alene til at forøge Folkets Lidelser, men satte ogsaa Norge, om end kun forbigaaende, i Besiddelse af en Selvstændighed, der i Aarhundreder havde været ukjendt.

Allerede den 24de August 1807 maatte nemlig Kongen lade nedsætte en norsk Regjeringskommission i Christiania, bestaaende af den kommanderende General, Prinds Christian August af Augustenborg, Stiftamtmand Gebhard Moltke, Justitiarius og Etatsraad Enevold Falsen, samt Amtmanden i Smaalenene, Kammerherre Marcus Gjøe Rosenkrantz.

De to sidste af disse Mænd havde længe været vel kjendte Personligheder i vor Hovedstad og betragtede den vistnok begge som sit egentlige Hjem. De maa derfor her finde en nærmere Omtale.

[277] Født i Kjøbenhavn 1755 af en nylig nobiliteret dansk Slægt, var Enevold Falsen allerede som lidet Barn kommen til Christiania med sin Fader, Justitiarius i Overhofretten, Christian Magnus Falsen. Kun ti Aar gammel, blev han Student „med megen Berømmelse“. En og tyve Aar gammel, udgav han Tragedien „Salvini og Adelson,“ og to og tyve Aar gammel, var han Assessor i Overhofretten i Christiania. Da Faderen i 1788 tog Afsked, lykkedes det den ansete Stiftamtmand J. E. Scheel, der siden blev Minister, at bevirke hans Søn udnævnt til hans Eftermand som Justitiarius. Men efter faa Maaneders Forløb mistede han dette Embede meget imod sit Ønske, idet han uden Ansøgning udnævntes eller egentlig relegeredes til Lagmandsembedet i Nordlandene, og Lagmanden her, P. T. v. Koss, til sin store Overraskelse kaldtes til Justitiarius[225]. Men Stegen i Salten, hvor Lagmandsgaarden laa, var ikke Stedet for en Mand som Falsen, der ei alene savnede sin muntre Ungdomsbys Selskabsliv, men tillige var svag og vantrivedes i det nordlandske Klima. Efter et Par Aars Forløb forlod han derfor paa egen Haand sit Forvisningssted, reiste ned til Kjøbenhavn, og var der saa heldig at faa en Plads som Assessor i Høiesteret. I 1802 kom han endelig tilbage til Christiania og fik paa en Maade sit gamle Embede igjen, da han blev Justitiarius i Stiftsoverretten, der 1797 var oprettet efter Overhofrettens og Lagstolenes Nedlæggelse. I Christiania var han meget yndet, især som Digter. Han blev paa en Maade Byens [278] anden Tullin. Hans originale Theaterstykker, af hvilke Dragedukken længst har holdt sig, gave naturligvis Byens Privattheater, hvor han ogsaa selv optraadte som Skuespiller, et høiere Opsving, og hans fint dannede, aandfulde Personlighed gjorde ham i det Hele til Sjelen i den bedste Cirkel. Af hans prosaiske Skrifter, der udmærke sig ved en sjelden klar Stil og smuk Fremstilling, kan her nævnes hans Afhandling om et norsk Universitet, i hvilken han med Varme anbefalede Christiania som vordende Universitetsstad. Den franske Revolution havde ikke været uden Indflydelse paa Falsens Udvikling. Han tør vistnok ansees for at have været en Tilhænger af de nyere friere Ideer, og stod i alle Henseender paa Høiden af sin Tids Indsigt. Derfor var han

[225]Slige ufrivillige Forflyttelser, hvorpaa vi allerede tidligere i Levetzaus Fjernelse til Pinneberg have seet et Exempel, hændte ikke saa aldeles sjelden under den absolute Regjering. Aarsagen til Falsens Forvisning fra Christiania kan erfares af Aalls Erindringer, 2 Udg. S. 98 samt B. Moes Tidsskr. for Pers. Hist. 1, 252—53.

ogsaa indtil sin bratte Død at betragte som den egentlige ledende Aand i Regjerings-Kommissionen.

Marcus Gjøe Rosenkrantz tilhørte en noget forarmet og tilbagesat Gren af Danmarks engang maaske mest berømte Familie. Hans Fader blev tilsidst Major og Kommandant paa Vardøhus, men boede dengang, da denne Søn blev født (1762) paa Vigvold i Tved ved Christianssand; blandt hans øvrige Sønner blev Nils Rosenkrantz tilsidst dansk Statsminister. Skjønt Marcus Rosenkrantz ikke var rigt begavet, vaagnede der tidlig hos ham en inderlig Kjærlighed til hans Families Traditioner, og Slægtsfølelsen og den deraf fremkaldte Udholdenhed bidrog vistnok endnu mere end en Understøttelse fra fjernere Paarørende, til at bringe ham frem. Efter at have opgivet den militære Bane, der først var paatænkt, begyndte han, allerede ikke saa ganske ung, at lære Latin, og tog juridisk Examen. Nu gik det rask, og han blev 1784 Auskultant og 1785 Assessor i Norges Overhofret. Her kom han i nær Berørelse med en af vort Lands bedste og mest oplyste Militære, General August Friederich [279] v. Wackenitz[226], og denne Mand havde stor Indflydelse paa ham; („naar Rosenkrantz mødte Vanskeligheder ved Embedsforretninger, som strax maatte afgjøres, tænkte han altid: hvorledes vilde General Wackenitz i et lignende Tilfælde forholde sig?“). Ved en Arv kom Rosenkrantz i Besiddelse af en ikke liden Formue, og indgik nu Ægteskab, men Christiania forekom ham dog altfor kostbart som Levested, og han nedlagde 1790 sit Embede for at blive Landmand i Jylland. Snart blev han imidlertid Enkemand, og vendte da i 1794 atter tilbage til Norge som Præsident i Magistraten for Christiania og Bragernes og giftede sig derpaa igjen. Denne hans anden Hustru var en af de ædleste Kvinder, vor Bys Historie kjender, Maren Juel, en Søster af den tidligere omtalte Zahlkasserer J., der rømte i 1784. Hun havde først været gift med Zahlkasserer Holter, efter hvem hun fik saa store Eiendomme, bl. A. Hafslund, Borregaard og Ljan, at hun efter Stiftamtmand Moltkes Oplysning i et Aar havde en Nettoindtægt af 80,000 Rdlr. Bernt Anker holdt en Mindetale over Holter, hvori han udtalte det Ønske, at Enken med sin store Formue „intet Tillæg vilde gjøre til de flyttede Millioner fra Norges Fjelde til de lave Sletter“, med andre Ord ikke lade sig bortgifte til Danmark. Dette blev da heller ikke Tilfældet, [280] thi hun ægtede i 1791 Generalauditør O. C. Wessel, der døde 1794. Endelig blev Rosenkrantz, der var tretten Aar yngre end hun, hendes tredie Mand i 1796. Hun døde barnløs 1815, afholdt af Alle for sin Godgjørenhed og sit kjærlige Sind[227]. Af den store Formue, dette Giftermaal bragte ham, ansaa Rosenkrantz sig dog aldrig som Eier, men kun som Bestyrer. Siden 1804 var han Amtmand i Smaalenene, hvor hans Kones vigtigste Eiendomme laa, og kaldtes nu til Sæde i Regjeringskommissionen, hvor han mere ved god Villie, end ved Talenter blev et agtet Medlem[228].

---

[226]Født i Pommern 1726; deltog som ung Mand i den østerrigske Arvefølgekrig og tjente under Marschallen af Sachsen i Nederlandene og under Hertugen af Cumberland mod Carl Edvard og hans Jacobiter i Skotland. Han døde i Christiania 1808. (B. Moes Tidsskr. 1, 463 fgg. og Intell. Sedl. 1808, No. 105). Med sin anden Hustru, en Datter af Stiftamtmand Adeler til Gimsø, havde han en Datter, der blev gift med Nils Anker paa Frederikshald og af A. Eckstorm (Datidens Sophonias Krag), som i 1792 udgav sine „Sandfærdige Hændelser“, kaldes „Stadens Charite“.

[227]Pavels skriver den 20de Februar 1815: „I Eftermiddag henslumrede den ærværdige Fru Rosenkrantz sødt og vist saligt, thi hun var et sjeldent Menneske. Ikke ubekjendt med Lidelser, bar hun dem med uforandret Aandsstyrke, og hendes Aasyn bar Præg af den høie Ro, der thronede i hendes Sjel. Elsket, æret og beundret var hun af Enhver, som kjendte hende, og efter sin Død vil hun længe savnes i den Kreds, hvis Prydelse hun var. To saadanne Kvinder, som hun og Mor Koren, ere yderst sjeldne. I en Tid af to Maaneder forlod de begge Jorden; fjern og nær, saavidt mit Bekjendtskab strækker sig, søger mit Øie deres Lige og finder Ingen“. (Dagb. Optegn. 1815—16. S. 30—31).

[228]Rosenkrantz har selv fortalt sit Levnet i Hermoder, 2den Halvaargang. Chra. 1822, No. 36, 37.

Om Stiftamtmand Gebhard Moltke, der neppe nogensinde betragtede sin Stilling i Norge som mere end midlertidig, er Lidet at sige, og til Prinds August skulle vi siden komme tilbage.

Snart fik Alt i Christiania et krigersk Sving. Den 25de August 1807 opfordrede Stiftamtmanden Borgerskabet til at væbne sig og foreslog Oprettelsen af frivillige Korpser. Et frivilligt Artillerikompagni stiftedes ogsaa strax af Ludvig Mariboe og gjorde i et følgende Aar virkelig Tjeneste. Ved Sammenskud indkjøbte Byen [281] et Skib fra Vestlandet, som fik Navnet „Christiania" og bestemtes til at gaa ud som Kaper, og et formeligt Kaper-Kompagni stiftedes i Byen. Om det kom til at udruste flere Skibe, og om det gjorde nogen Prise, vides ikke[229]. Men saameget er vist, at kun de vestlandske Søstæder, Christianssand og Bergen, i nogen større Udstrækning kom til at drive paa Kaperiet.

Det føleligste Onde for Byen blev, ved Siden af Trælasthandelens Ophør, Vanskeligheden af at tilveiebringe det fornødne Korn. At Aaret 1807 gav en meget rig Høst, var en stor Lykke, men kunde naturligvis ikke fuldt afhjælpe Tvangen. Til alt Held havde Byen i Ludvig Mariboe (født i Kjøbenhavn 1781) faaet sin første Kornhandler efter stor Maalestok. Han havde begyndt denne Forretning i 1805, men, skjønt han støttedes af den rige Rosenkrantz, forstod man i Begyndelsen ikke at paaskjønne ham, ja Bestyrelsen for B. Ankers Fideikommis, hvis udenlandske Korrespondance Mariboe førte, havde endog fundet sig beføiet til „at fralægge sig enhver Andel i hans Kornforretninger[230]". Nu blev hans Virksomhed mere paaskjønnet. Han var i disse Krigsaar og overhoved, lige indtil Skuffelser og Ulykker i en senere Tid bragte ham ind paa skjæve politiske Baner, en af Landets mest fortjente Borgere, og hans storartede Gavmildhed vil stedse sikre ham et hæderligt Eftermæle.

Allerede ud paa Høsten 1807 maatte forøvrigt Staten tage sig af Kornforsyningen. Amtmanden i Budskerud, Grev Herman Wedel-Jarlsberg, blev Sjelen i disse Foretagender, [282] understøttet i Christiania af en Kjøbmand Smith, ligesom paa sit daværende Hjemsted, Drammen, af Christopher Faye. Christianias Handlende oprettede ogsaa et betydeligt Aktieselskab for at sikre sin Kornforsyning, 518 Aktier tegnedes, hver paa 100 Rdlr. Fideikommisset tegnede sig for 100 af disse, Rosenkrantz ligesaa, Peder Anker tog 40, Grev Wedel 30, John Collett 20. Regjeringskommissionen forbød Enhver at bage Brød til Udsalg af anden Slags Rugmel, end det saakaldte sammalede og usigtede, under Mulkt af 1 Daler Courant for hvert Brød. Ogsaa Surrogaternes Tid var kommen. Hestekjød blev anbefalet, og den katholske Geistlighed behørig forbandet, fordi den havde vænnet Nordmændene af med at spise Heste. Øl af Birkesaft og Tobak af Potetesgræs anpristes. Biskop Bech foreslog Brød af islandsk Mose og Karvekaal. Men de ivrigste Surrogatprædikanter vare Farmaceut (siden Bureauchef) J. C. Schandorf, den samme som tilligemed sin Hustru grundlagde Eugenias Stiftelse), dernæst den mere velmenende, end praktiske Overlærer M. R. Flor („Mosepresten", der vandrede paa sin Fod om i Bygderne for at undervise Bønderne) og endelig den residerende Kapellan Prof. Ole Pihl[231]. Sidstnævnte høstede ikke megen Tak for sine Forslag. Tvertom regnede der med Anfald over ham i Avisen, især fra

[229]En Polemik om det moralsk Forsvarlige i Kaperbedriften førtes i Begyndelsen af 1808 i Bladet Tiden, hvor den unge Chr. Magnus Falsen ivrig forsvarede Kaperiets Berettigelse.

[230]Se herom Mariboes Autobiografi i „Tillæg til Patrouillen" Chra. 1826. 8.

[231]Denne Mand, der nylig var bleven titulær Professor (ved en feilagtig Expedition fra Cancelliet, som sendte ham den Bestalling, der var bestemt for hans fortjente Broder, Provst P. paa Hedemarken), var ikke meget afholdt i Byen. Han tog nogen Tid efter sin Afsked som Prest og blev Kjøbmand. Ogsaa flere andre Prester forlode i hin Tid sine Embeder for at gaa over i praktiske Stillinger, forhen noget næsten Uhørt.

Schandorf[232]. Overhoved havde [283] vel flere af dem, der foresloge Surrogater for Andre, uden altid selv at ville nyde dem, ikke synderlig Glæde af sin Virksomhed. Det heder herom i en nogle Aar senere (1813) meget udbredt politisk Vise[233].

Men Patrioten ske evig Lov,
Som lærer Smaafolk saagodt at spare
Paa gamle Knokler og Hestebov
Og Surrogater at tage vare.
Den Mand faa Ære,
Han Ordner bære,
Gid — Surrogater ham stedse nære,
Til evig Tid!

Det fulgte af sig selv, at de Fattiges Antal sterkt maatte voxe, men de mere Formuende toge sig af dem med prisværdig Godhed, hvorfor Avisen idelig indeholder Taksigelser. Værst var det, at de forvirrede Forhold affødte Forbrydelser og Uordener i sørgelig Mængde. Tyverier bleve almindelige. Falske Pengesedler paa 100, 50 Rdlr. o. s. v. sattes den ene Gang efter den anden i Omløb[234], men kun et eneste opdagedes. Det var i [284] December 1807, da to Bønder fra Sigdal, Bjørn Johansen Leer og Erik Halgrimsen Aasen, arresteredes i Christiania, hvorhen de havde medbragt 39 Stykker Tidalersedler af egen Fabrik. De tilstode begge, men Bjørn Leer rømte og blev først i 1810 greben i en Hule under Jorden i Krydsherred, hvor han fremdeles „ved sit Geni" forfærdigede falske Assignationsbeviser paa 5 Rdlr., trykte med en af ham selv arbeidet Plade og skuffende eftergjorte. Lensmanden paa Eker, Jens Gram, tilligemed tre modige Bønder opdagede Natten til 12te Marts 1810 dette underjordiske Verksted og stormede det med væbnet Haand.

Udlandets uafbrudte Krige, der gjorde saamange Mennesker hjemløse, bevirkede, at alskens Industririddere ogsaa forvildede sig hid, og Politiet beklagede sig i 1808 over en „omstreifende Bande af tydske Tiggere". Forbudne Hazardspil bleve allerede i 1808 almindelige i Byen, og dette Uvæsen vedblev i de følgende Aar. I 1813 var der saaledes et berygtet Spillehus i Hjørnegaarden mellem Skippergaden og Toldbodgaden (nu Dethloffs Gaard); her indlodes man kun paa Parole, og Banken lagdes i et lidet Rum til Gaarden, hvor man saa spillede Passedix ved Lys. I 1808 mistede ogsaa Byen sin duelige Politimester Jacob Wulfsberg, der selv [285] endog stundom paatog sig en Opdagelsesbetjents Rolle og forklædt efterspored Tyvene. Han forflyttedes i det nævnte Aar til Eker som Sorenskriver.

---

[232]Til en Prøve: „Endvidere maa jeg anmærke, at det ikke er nok til at fortjene Navn som Patriot, at Hr. Professoren med abderitisk Geskjæftighed opripper Alt, hvad Taabelighed kan binde ham paa Ærmet og udspreder dette som egne Forslag til almindelig Nytte; kanhænde, at de skal faa Patriotismens ærværdige Udseende ved at besløres med sentimentale Udraab om Medmennesker, Menneskelighed, lidende Menneskelighed og mere saadan tom Deklamation".

[233]M. Birkeland, Bidrag til Norges nyere Historie (Aftr. af Ill. Nyhedsbl.). Chr. 1858, S. 37.

[234]Allerede fra forrige Aarhundrede kjendtes to storartede Forsøg paa Pengeforfalskning. Cancelliraad Frederik Hammond, (en Mand af Kundskaber og endog Medlem af det danske Selskab for Historien) henrettedes i Kbhvn. 7de Decbr. 1758 som overbevist om at have fabrikeret over 34000 Rdlr. i falske Sedler. Han boede neppe i selve Christiania, men saavidt vides paa Romerike. Tredive Aar senere stiftede Pascal Paoli (Essendrop), opkaldt efter Corsicas Helt, tilligemed en i London bosat Landsmand, Jens Brandt, og en Isenkramhandler i Birmingham, William Rendrich, et Slags hemmeligt Bolag til Fabrikation og Udgivelse af danske Otteskillinger. Heraf fik Paoli i 1797 tusinde Gros tilsendte og senere fik han, ligeledes fra England, nogle Kurve med slesvigholstenske Penge. I Februar 1799 negtede Heftye & Blumer, Mostue og John Collett at modtage hans Otteskillinger som Betaling, Undersøgelser anstilledes, og Paoli dømtes til livsvarigt Slaveri paa Munkholmen, hvorfra han dog siden slap ud. Hans Hælere havde strax der blev Fare paafærde, nedkastet hele Sække af falsk Mynt i Bjørviken, hvor de stundom endnu opmudres.

De høiere Klassers Selskabsliv maatte selvfølgelig nu blive meget tarveligere end før, og Avisindsendere advarede ogsaa stadig mod Luxus. Men man kom dog fremdeles sammen og morede sig, efter Samtidiges Vidnesbyrd, fortræffelig. I nogle utrykte Optegnelser om hine Dage[235] gjøres følgende, vistnok sande Bemærkning: „Det er ikke Hensigten at ophøie den forbigangne Tid paa den nærværendes Bekostning. Hver Tid har sin lyse og sin mørke Side, men den Munterhed, som da existerede, er ikke mere, det synes, som dens Genius er bortfløien. Man undværede Ting, som man nu ikke kan gjøre sig Ide om, men man var mere sorgløs, tog Verden, som den var, med et let Sind". De Dannedes kjæreste Fornøielse, Theaterforestillingerne i Grændsehaven, bleve fortsatte, ja man spillede nu Komedie med endnu meget større Iver end før. Theatret toges nemlig i Patriotismens Tjeneste og blev nu aabnet for det store Publikum mod betalt Entree, istedenfor at der før kun havde været Adgang for det dramatiske Selskabs Medlemmer. Indtægten gik til Hjelp for trængende Familier, hvis Forsørgere sad fangne i England, eller, efter Fredsbruddet med Broderfolket, udkommanderedes mod Svensken. Billetten kostede en Rigsdaler „eller om Nogen godædigen vilde give mere". Af Repertoiret i den første Krigstid kan nævnes: „Bortførelsen", „Gevinsten i Klasselotteriet", (i hvilket Stykke den unge Enke Fru Hagerup, senere Fru Aars, især glimrede), „Han har sin Næse allevegne", „Virtuosen [286] No. 2", „Figaros Bryllup", „Korsikaneren", „Den sorte Mand", „Den gamle Skuespiller" o. s. v. Det var selvfølgelig især af Embedsstanden, at man fik de bedste Skuespillere, og dette gav siden den forresten saa godmodige Prinds Friederich af Hessen Anledning til den Sarkasme, at Christiania havde et fortræffeligt Theater, og ved Siden af at spille der havde Embedsmændene ogsaa andre Forretninger, naar de havde lidt Tid tilovers fra sine Roller. Det var overhoved nu Privattheatrenes Guldalder; enhver ikke altfor liden By fik sit Tempel for den sceniske Kunst, og dette Libhaberi har ganske vist en ikke ringe kulturhistorisk Betydning.

I Februar 1808 erklærede Danmark Sverige Krig, og nu begyndte Prøvelserne for Alvor. Indkvarteringen blev strax yderst trykkende for Christianias Borgere, og snart fik man ogsaa svenske Krigsfanger at forsørge. Grev Wedel og Ludvig Mariboe stilledes i Spidsen for frivillige Korpser, og det gule Korps eskorterede Krigsfanger til Drammen, Skien o. s. v. Paa Alles Læber lød Enevold Falsens Sang: „Til Vaaben, se Fienderne komme, Til Vaaben I nordiske Mænd!" Men ikke alene som Digter vedligeholdt Falsen den gode Stemning, thi endnu mere virkede han ved Udgivelsen af sin „Budstikke", der kun indeholdt Efterretninger om Kampen paa den norsk-svenske Grændse og naturligvis grebes med Begjærlighed af Alle, der kunde faa fat paa den. En anden (versificeret) „Budstikke" udgaves af Eiler Hagerup Tregder, Myntguardein paa Kongsberg, der siden forlod Norge og bosatte sig i Danmark. Ogsaa Presten Wulfsberg udgav „Efterretninger og Opmuntringer", hvori tillige forekom nogle temmelig farvede udenlandske Efterretninger.

Christianias Handelsstand har smukke Erindringer [287] fra de Dage. Store Gaver af Proviant indsamledes under Ledelse af John Collett, der efter Bernt Ankers Død førte Ordet mellem Grosserne. Da Armeen var rykket ud, forfattede han strax en Indbydelse til at tegne Bidrag og lod den af sin Adoptivsøn Otto Collett ombære fra Hus til Hus. Snart var Collettgaardens store Gaardsrum fuldt af Madvarer, Vin og Brændevin. Til en Begyndelse sendtes fem og femti Vognlæs afsted, og paa denne Maade blev man ved, saalænge Felttoget varede. Westye Egeberg[236]

[235] De samme, hvoraf vi S. 210 anførte nogle Prøver om Bernt Ankers Opførsel efter H. Colbjørnsens Død.

[236] Den første af denne Slægt var i Begyndelsen af Aarhundredet indvandret til Christiania fra Øen Als, og Familiesagnet beretter, at hans Fader, Præst paa denne Ø, skal ved sin Død have raadet Sønnen til at forsøge sin Lykke i Norge.

indsamlede i en Fart 1955 Rdlr. til Soldaternes Familier. Damerne syede Linned til Krigerne og plukkede Charpie til de Saarede; Ludvig Mariboe skjenkede hertil et Skippund Klude.

Det største Navn i hin Krigs Historie er dog naturligvis Prinds Christian August, kommanderende General og senere ogsaa Statholder og Formand i Regjeringskommissionen. Af de sex Aar, Prindsen tilbragte i Norge, henrandt dog kun den mindre Del i Christiania; i længere Tid havde han levet i Fredrikshald, som i sin lærde Skole paa en vis Maade eier et Minde om ham. Han førte her i Byen et tilbagetrukket og stille Ungkarleliv. Hans Formue var, for en Fyrste at være, liden, og hans Løn som Armeens Overhoved ogsaa ringe. Han beboede kun nogle faa Værelser i Bernt Ankers Palæ og førte ikke engang egen Husholdning, men lod, hvad han behøvede, hente fra den nærliggende Restauration i Thomsegaarden. Om der end kom høie Gjester til Byen, som f. Ex. under Krigen Platen og Anckarsvärd, skede heri ingen Undtagelse. Adgang til at faa ham i Tale [288] var let, men paatrængende Supplikanter affærdigedes kort. Han mødte Indtrædende temmelig barskt med det Spørgsmaal: „Hvad staar til Tjeneste?“ og der laa i Begyndelsen en vis Strenghed i hans skarpt markerede Træk, som dog i Samtalens Løb gjerne formildedes og gav Plads for stor Venlighed og Deltagelse. I Stockholm hændte det siden, at en Dame forsøgte at sige Carl August smukke Ting om hans mandige Ansigt. Hans Svar blev en liden Historie fra Christiania: „De er ikke den første, min Naadige, paa hvem jeg har gjort Indtryk ved mit Udvortes. I Christiania havde jeg en Frugthave, som jeg holdt meget af, men det hændte sig en Høst, at mine bedste Pærer bleve stjaalne. Jeg fik Lyst til at gribe Tyven, og det lykkedes mig tilsidst at overraske en gammel Kone, som havde klatret op i et Træ og fyldt Forklædet med Pærer. Jeg bad hende strax at gaa, og truede med, at Prindsen kunde komme og se det. „Han har vel andet at bestille, sagde Konen, end at se efter Pærer“. „Men sæt nu, sagde jeg, at han i dette Øieblik stod for dig, og at jeg var Prindsen“. „Du? udbrød Konen med Latter. Nei mange Tak, min gode Mand, styg har jeg hørt, han skal være, men saa styg, som du er, det er ikke muligt[237]“.

Imidlertid foregik flere Personalforandringer i Regjeringskommissionens Sammensætning. Enevold Falsen døde den 16de November 1808. Hans Helbred havde længe været ødelagt og hans Sind nedstemt, men siden hans Virkekreds ved Krigens Udbrud blev udvidet, havde han faaet ligesom nye Kræfter. Efter nogen Tids Forløb, begyndte han dog paany at lide af Svindelhed og [289] af et Mismod, der grændsede til Sindsforvirring. Hans pludselige Død fremkaldte dyb Sorg, i den By, hvor han ligesiden sin Ungdom havde været beundret og elsket, først for sit digteriske Talent og sin frisindede Tænkemaade, siden for sine Fortjenester som Embedsmand og Borger. Hans Begravelse fandt derfor Sted med stor Høitidelighed. „Høie og Lave, Borgere af alle Klasser, ja endog Bønder i Nationaldragt“, samlede sig den 22de November i Nærheden af hans Bolig (nu Hesselbergs Gaard i Raadhusgaden). Ligvognen blev overflødig, thi Kisten blev baaren af Følget ligefra Raadhusgaden til Akers Kirke. En Sang af C. H. Sommer (Løitnant og Lærer ved Krigsskolen) blev under Akkompagnement af blæsende Instrumenter afsungen ved Graven af tolv Herrer og tolv Damer. Omkring Graven var plantet en Lund af Grantræer. Stiftamtmand Gebhard Moltke lagde efter en kort Tale en Borgerkrands paa Kisten, hvorefter Biskop Bech holdt en længere Parentalien. Tilsidst fremtraadte Falsens Ungdomsven, John Collett, og lagde en Egekrands paa Graven med de Ord: „Norges Ven, min Ven, Farvel!“

[237]Afdøde Student Carl Birchs Meddelelser om Chr. Augusts Liv (tildels efter Faderen, Generalmajor P. H. Birchs Erindringer) i Skilling-Magazinet for 1847.

Efter Falsens Død udnævntes hele tre nye Medlemmer af Regjeringskommissionen i Christiania, den lærde Nordmand Tønder-Lund, der druknede paa Opreisen fra Danmark, den noget ubetydelige Sommerhjelm (død 1827 som norsk Statsminister) samt Grev Herman Wedel-Jarlsberg. Denne sidste var ikke alene Norges første Mand, men han forstod maaske klarere end nogen Anden paa den Tid, hvad der just nu kunde gjøres til hele Nordens Frelse. For ham kunde den Alliance, hans bornerede Konge havde indgaaet med Rusland, alene staa som et Forbund med „Barbarer", Kampen mod Sverige som det ulykkeligste af alle Misgreb, men en Forening med Sverige som Veien til Nordens [290] Tryghed og Lykke. Christian August blev vunden for Wedels Anskuelser, og Christiania talte snart en liden Kreds af Mænd, der besjæledes af Ønsket om de tre nordiske Rigers Forening[238].

Det var Wedels og Prinds Christian Augusts Haab at se Fredrik den sjette valgt til svensk Konge eller Thronfølger, og der gaves indflydelsesrige Svenske, som nærede den samme Tanke. Selvfølgelig vilde dette alene været muligt derved, at Danmark og Norge havde faaet en friere Forfatning, der havde staaet i Samklang med Sveriges, men Fredrik den sjette og hans Generalstab fattede ikke dette, og den beleilige Tid gik ogsaa dennegang ubenyttet hen. De følgende Begivenheder ere vel kjendte: Christian August undlod at angribe Sverige, han blev fra nu af Gjenstand for det danske Hofs Mistænksomhed, og der blev sendt en Mand op fra Kjøbenhavn for at iagttage hans Færd.

Grev Gebhard Moltke fik i den Anledning sin Afsked som Stiftamtmand og Medlem af Regjeringskommissionen, og i hans Sted beskikkedes midlertidig en i Christiania fra tidligere Dage af velbekjendt Personlighed, Byens forrige Præsident og Stiftamtmand, nu dansk Kancellipræsident, Fredrik Julius Kaas. Han ansaaes for den rette Mand baade paa Grund af sit Kjendskab til Landet og fordi han ved sit Ægteskab med den dristige norske Jernverkseier Conrad Clausons Enke, (Kirstine f. Nielsen[239] var bleven en halv Nordmand, omtrent som Krummedikerne og andre „indgiftede" Danske i den gamle Unionsperiode.

[291] I Begyndelsen blev „vor" Kaas modtagen som gammel Ven med de mest begeistrede Ovationer og med Baller i Thomsegaarden, thi man anede ikke den egentlige Hensigt med hans Komme. Men saasnart man fik Nys herom, var Kaas's Popularitet forbi, og hertil bidrog han selv end yderligere ved sit Hovmod og sin Forfængelighed. Han anlagde Statholderplumage i Hatten, lod sig kalde Excellence o. s. v., ja tillod sig Ytringer som denne: „Saalænge jeg har Bestyrelsen af dette Land", og det uagtet Christian August endnu ei havde nedlagt den Statholderværdighed, han i Krigens Løb havde modtaget. Forøvrigt blev ogsaa Kaas paa sin Maade berørt af den skandinaviske Stemning, som paa denne Tid var i Luften i Norge. Den 7de Mai skrev han til Kongen: „Ved min Ankomst til Norge fandt jeg Alle elektriserede ikke blot af Ønsket men ogsaa af Muligheden af de tre nordiske Rigers Forening i nærværende Tid, og Prindsen af Augustenborg uafbrudt beskjæftiget med det, som paa nogen Maade kan føre til dette store Maal. Gud give, at Deres Majestæt kunde i dette Øieblik høre Prindsen tale om denne Sag og se den Iver, der besjæler ham, saaledes, som jeg dagligen er Vidne dertil". Men Kaas's Skandinavisme gik ikke videre end

[238]Se herom bl. A.: (M. Birkeland) „Skandinavismen fra norsk Synspunkt, Chra. 1864 (oprindelig i Morgenbladet under Titel „Syttende Mai og Skandinavismen").

[239]Kaas havde selv ikke Børn med sin Hustru, men adopterede hendes Børn af første Ægteskab, der ogsaa adledes under Navn af Clauson-Kaas. Et af disse hans Stifbørn var en af vort Privattheaters Primadonnaer, Professorinde Thulstrup. Om Jernverkseier Conrad Clauson se Bernt Ankers Mindetale over ham (Iris f. 1793) samt P. L. Oxholms „De danske vestindiske Øers Tilstand", Kbhvn. 1797. S. 78.

til Ønsket om Udvidelse af Kong Fredriks eller dennes Børns Herredømme. Efter at Christian August var bleven valgt til svensk Thronfølger indlod Kaas sig i Underhandlinger med Intriganten Armfeldt, (S. 220), og de enedes om at den afsatte Gustav den fjerdes tiaarige Søn skulde giftes med Kong Fredriks sextenaarige Datter og Nordens Forening ad denne Vei opnaaes paa Bekostning af Christian Augusts og Christian Fredriks Rettigheder, en Flyvetanke, der naturligvis blev uden enhver Følge.

[292] Under alt dette gik, som man kan vide, Kaas's og Prindsen af Augustenborgs indbyrdes Forhold over til et aabenbart Uvenskab. Mest tydelig kom dette til at vise sig ved det saakaldte „Prindsegilde“ paa Ulevold i August 1809 hos John Collett, hvis Hus dengang var det splendideste i Christiania[240]. Her vare to Prindser [293] tilstede, nemlig Prinds Christian August og den danske Konges Svoger, Friedrich af Hessen, Søn af den ovenfor oftere omtalte Carl og nu udnævnt til Vicestatholder i Norge. Hele den fornemme Verden i Christiania var indbuden tilligemed de notable Fremmede, der befandt sig i Byen, mellem dem Jacob Aall. Ved Deserten udbragte Verten Kongens Skaal, der ikke alene tømtes med Kulde, men som endog „en af de mest agtede Mænd i Forsamlingen“ undlod at drikke. Saa kom Christian Augusts Skaal under ustandselig Jubel, medens den hessiske Prinds maatte nøie sig med en „almindelig Hyldning“. Collett foreslog nu en Skaal for Kaas, der var fraværende, men neppe var Kancellipræsidentens Navn nævnt, før Christian August styrtede ud af Værelset, ladende som, om han blødte Næseblod. Verten, som ei forstod dette, fornyede Skaalen, da Prindsen igjen var kommen ind, men denne lod sit Glas urørt og bemærkede kun: „Jeg haaber, at han befinder sig vel“. Dette Gilde var vistnok et af de sidste af Colletts store Gjestebude, thi allerede et halvt Aar senere døde han den 10de Februar 1810.

Ikke ret længe efter Prindsegildet forlod Kaas Norge, uden at have udrettet andet end at forspilde Christianiensernes Velvillie. Marcus Gjøe Rosenkrantz blev (indtil 1812) hans Eftermand i Stiftamtmandskabet. Kaas gjensaa ikke mere [294] vort Land, for hvilket han dog paa sin Vis altid bevarede Godhed. Da i 1814 ved Gyldenpalms Ubehændighed flere danske Breve faldt i Svenskens Hænder, fandtes mellem disse ogsaa en Skrivelse fra Kaas til Agent Jacob Nielsen, hvori det hed: „Om ikke Pligten bandt mig til min Konge, skulde ingen Ting hindre mig fra at dele Skjebne med mine kjære Nordmænd med Liv og Sjel til min sidste Stund“. Kort efter sin Tilbagekomst til Danmark blev han med Bibehold af sin Stilling i Kancelliet tillige Statsminister

[240] I La Mottes Reisebeskrivelse (Voyage dans le Nord de l'Europe dans l'année 1807, A Londres 1813. 4. Pag. 26 sqq.) findes en Beskrivelse af et Gjestebud hos John Collett, som vi her meddele, for at man kan danne sig en Forestilling om den Maade, hvorpaa han maa have modtaget sine høie Gjester i 1809. „Vi vare inviterede med et Selskab af 40 af Landets fornemste Personer. Retterne bleve serverede, og der var profusion & varieté af Vine. Verten og Vertinden vare overmaade forekommende og elskværdige. Før Deserten reiste man sig; Enhver tog den Dame, hvem han havde givet Haanden, da man gik tilbords, thi det er Skik i Norge, at man aldrig i Selskaber gaar alene, men to og to; er der ikke Damer, vælger man en Herre. Chacun donc reprit sa chacune sous les bras, Verten aabnede og Vertinden med sin Kavaler endte Toget. Man bevægede sig ned i Haven, hvor der befandt sig Pavilloner, prydede med de berømteste Botanikeres Buster. Man hørte nu Musik og tog Plads i en Lund af Lindetræer. Jeg havde troet, at man ikke kjendte Desert i Norge, men i dens Sted kun brugte at spadsere. Hvilken Enfoldighed! Et stort Bord stod dækket for os her mellem Lindetræerne, bedækket med Frugter og de herligste Vine, Malvasier, Constantia, Tokayer o. s. v. Musiken standsede og Vertinden sang norske Arier. Man drak Toaster og der spilledes God save the king. Efter at have tilbragt to Timer ved Deserten reiste man sig og gik atter parvis til en Pavillon, hvor Vertens Niece serverede Kaffeen. Paa den ene Side af Pavillonen var et Kapel, helliget Ceres, paa den anden et lignende for Bacchus; i det første serveredes af en Dame fromage à la crème, i den anden af en Nymfe Vin du Hoc femti Aar gammel. Herfra gik man til en Furulund, og Musiken blev nu holdt i en mere sørgmodig Tone. Thi i Midten af Lunden var en liden Høi, hvor Verten havde ladet anbringe et Monument for sin afdøde Fader (James Collett) med den Indskrift: „Optimo Patri, Civi bene merito — par son fils unique“. Dette Sted forlod man i Taushed, og kom nu til en Grotte, hvor der var et lidet Vandspring med fortræffeligt Vand, som uddeltes til Selskabet af den unge Niece. Længere henne naaede man et Tempel med en Statue for „Venskabet“, hvor en Skaal tømtes for en af Vertens specielle Venner. Tilsidst drak man The i en nydelig møbleret Salon, der var „èlevé en l'honneur de l'amour conjugal“. Klokken ti brød man op efter at have leget og moret sig en Stund“.

og holdt sig i sine Embeder og i Kongens Yndest indtil sin Død 1827, da han efterfulgtes af Stemann.

Efterat der den 10de December 1809 var sluttet Fred med Sverige i Jønkøping, stundede Christian Augusts Afsked fra Nordmændene til. Festen for ham i Christiania den 29de December er bekjendt nok og skal derfor her alene nævnes. Her i Byen bærer en Stiftelse i Storgaden officielt hans Navn. Man besluttede nemlig til hans Amindelse at grunde en Arbeidsanstalt, hvortil Staden trængte, efterat et saakaldet Spindehus, hvor arbeidsløse Personer af begge Kjøn havde fundet nogen Beskjeftigelse, var kommet i Forfald. Biskop Bech udstedte paa selve Festdagen en Indbydelse til at tegne Bidrag i denne Hensigt. Fideikommisset ydede 6000 Rdlr., John Collett 3000, Peder Anker 2000, Rosenkrantz, Mariboe, Haaken Mathiesen og Jacob Nielsen 1000, Jørgen Pløen 600 o. s. v. Tilsammen indkom 30,625 Rdlr. D. C., siden suppleret til 36,000. Herfor indkjøbtes den tidtnævnte Gaard „Mangelsgaarden“, der i sin Tid havde været saamange bekjendte Mænds Bolig og nu eiedes af en Provstinde Bendeke. Men til at sætte Stiftelsen i Gang fattedes endnu længe Midler, og først Carl Johans Gavmildhed skyldtes det, at den omsider kom til at begynde sin Virksomhed.

[295] Heller ikke ved Stiftelsen af Selskabet for Norges Vel er der her Stedet til udførligere at dvæle. Kun skulle vi minde om Selskabets største Fortjeneste, Universitetets Stiftelse, thi dette er et af de smukkeste Blade af Christianias og af de søndenfjeldske Kjøbstæders Historie overhovedet. For halvandet hundrede Aar siden havde den norske Borgerstands Repræsentanter ved Arvehyldningen 1661, da de norske Stænder for sidste Gang samledes i Christiania, indgivet en Petition til Kongen om et norsk Universitets Stiftelse, en Tanke, der da begroves i Archiverne og først hundrede Aar senere atter brød frem. Efter femti Aars Forhandlinger og Skriftvexler blev den i 1811 virkeliggjort ved Handelsstandens ædle Opofrelser. Vestlandets og de nordligere Byers Deltagelse i Subskriptionen var dog mindre fremtrædende. I Christianssand, der paa hin Tid midt under det øvrige Lands Trængsler oplevede sin Velmagtsperiode, i Bergen og i Throndhjem subskriberede Rigmændene paa faa Undtagelser kun Summer, „hvorfor de i den gjeldende Myntsort neppe kunde have kjøbt sig en anstændig Klædning“[241]. Men desto mere glimrende var Christianias, Drammens, Frederikshalds, Moss's, Tønsbergs og overhovedet de sydlige Stæders Bidrag indtil og med Arendal. Alene en eneste Mand i Kragerø (P. A. Heuch) tegnede sig for mere end de ni største Bidragydere i Bergen tilsammen. Forholdsvis overgik neppe nogen By Drammen i denne Nationalsubskription, men det [296] i og for sig største Beløb blev tegnet af Christiania. Peder Anker og hans Svigersøn Grev Wedel gave tilsammen 10,000 Rdlr. foruden en Forpligtelse til at yde 320 Tdr. Byg om Aaret, Otto Collett og Ener Holm hver 8000 Rdlr., Rosenkrantz 6000 foruden 200 Tdr. Byg aarlig, Johannes Thrane 6000, Prindsen af Hessen 5000, Jacob Nielsen, Westye Egeberg og H. Th. Thorne den samme Sum, Ludvig Mariboe, Haaken Mathiesen, Jørgen Pløen, Andr. Lumholtz og Peter Lumholtz hver 4000, og hele firti andre hver Summer fra 3000 til 1000. Og det skal her erindres, at man paa den Tid Bidragene tegnedes, aldeles ikke kunde paaregne med Vished, at Christiania skulde blive Universitetsstad. Det var endnu Kongens Tanke, at Kongsberg skulde blive Stedet.

[241] „Skulde en Kaper eller Sørøver have været udrustet, havde Christianssand og Bergen ikke staaet tilbage“, skriver J. C. Berg herom til sin Ven Nyerup (L. Daaes Samling af Breve til Nyerup, Chra. 1861). Men naar han mellem dem, der i Christianssand holdt sig borte, ogsaa nævner Familien Isaachsen, gjør han denne Uret, thi to af dens Medlemmer tegnede sig hver for 2000 Rdlr. D. C.

Hvad der gjorde det muligt for Kjøbstæderne midt under Landets Nød paa en saa uforglemmelig Maade at fremme Nationens store Velfærdssag, var den heldige Omstændighed, at Skibsfarten og Trælastudførselen igjen for en Stund var kommen paafode efter et Par fortvivlede Aars Stilstand. Den bekjendte Licence-Fart var kommen i Gang, og Fragterne og Ladningerne betaltes for en Stund med uhørte Priser.

Efter Fredens Gjenoprettelse med Sverige ophævedes Regjeringskommissionen. Den nye Vicestatholder, Prinds Friederich, var en mindre betydelig Personlighed, og hans Virksomhed i Norge efterlod sig kun faa Spor. Udenfor Christiania kom han kun sjelden, og Bønderne sagde, at de ikke kjendte ham. Han var forøvrigt en Mand af en godmodig Natur og et venligt Sind. Medens hans fordringsfulde og stolte Fader i sin Tid havde været mindre afholdt her i Byen, var Sønnen derfor ret populær mellem de rigere Folk i Christiania, færdedes i deres Kredse og saa dem hos sig igjen. I Begyndelsen af 1812, medens forøvrigt Nød og Trang just var paa [297] det Værste, foranstaltede han saaledes ude paa Isen udenfor Kontraskjæret (omtrent der, hvor nu Skøiteklubben har sit Samlingssted) en glimrende Frokost. „I Slæder, paa Kjælker og Skøiter, heder det i Christiane Korens utrykte Dagbog, stormede den hele Hvepsesværm, som uophørlig surrer om den Slags Honning, afsted til Festen, og alle Velklædte, som passerede Isen, inviteredes til at deltage i den kolde Fornøielse. Dagen efter gik Toget paa samme Maade til Ladegaardsøen, hvor man indtog Thevand, og saa floxede tilbage til Prindsens Palæ, hvor der var Bal til den lyse Dag“.

Friedrich var ugift, men havde i flere Aar havt en Elskerinde, Baronesse Clara v. Lilliencron (født von Brockdorff til Godset Rohlstorff), der var skilt fra sin Mand og nu ledsagede Prindsen til Norge. Da hun kom hid, var hun 32 Aar gammel. Hun havde født Friedrich en Datter, som 1813 konfirmeredes af Pavels. Baronessen, der uden Undseelse viste sig i Selskaber ved Prindsens Side, var i det Hele fri i sit Væsen, omsværmedes af letsindige Løitnanter o. s. v. og har neppe indvirket gavnlig som toneangivende Dame i Christiania. Forøvrigt havde hun ogsaa sine gode Sider; „hun er, skriver Pavels, dristig og virksom, ingen blot Stadsdame og har, uden Tvivl, et menneskeligt Hjerte“. Ladegaardsøen, hvor hun og Prindsen meget opholdt sig, skal af dem være bleven meget forskjønnet. Før Parret i 1813 forlod Norge, blev Baronessen i største Hemmelighed viet til Prindsens venstre Haand i Eidsvolds Kirke af Sognepræsten der, Professor Leganger. Branddirektør Heyerdahl og Justitsraad Paul Thrane fra Christiania vare Vidnerne ved denne, saavidt vides, eneste morganatiske Vielse, Norge har oplevet. Baronessen døde 1836, 58 Aar gammel, samme Aar, som Prindsen ogsaa selv bortkaldtes. Til Norge havde Baronessen medbragt en ung [298] Niece, Frøken v. Vasmer, hvis Koketteri ikke mindre end hendes Skjønhed afstedkom megen Opsigt. Efterat have gjort flere Erobringer i Norge, (bl. A. den renommistiske Duellant Carl v. Haxthausen, Generalens Søn), blev hun endelig gift med en dansk Officier Steffens, fra hvem hun snart separeredes for at ægte en anden.

Christiania under Christian Frederiks Statholderskab.

Med stærke Skridt nærmede sig nu den Time, der skulde overskjære det gamle Baand mellem Norge og Danmark. Traktaten i Aabo (Oktober 1812) garanterede Sverige Afstaaelsen af Norge som Løn for dets Bistand i den sidste Koalitionskrig mod Napoleon. Allerede tidligere havde svenske Flyveskrifter, der opfordrede Nordmændene til Frafald, været i Omløb i Norge. Der gaves jo her ogsaa Enkelte, som begrebe Misligheden af Foreningen med Danmark, saalænge ikke ogsaa Sverige var optagen deri, og som derfor, efterat Udsigterne til en fuldstændig skandinavisk Union vare forspildte ved Fredrik den sjettes Kortsynethed og Stivsind, længtes efter dog at se Halvøens to Folk forenede. Men denne Opfatning tilhørte ogsaa kun Enkelte. Norges Lidelser under den fortsatte Krig med England og Kontinentalsystemets Overholdelse i dets fulde Strenghed vare vel store: ingen Varer af engelsk Oprindelse turde indføres, ingen Englænder sætte sin Fod i Landet, Søfarten standsede, Norge maatte dele Følgerne af Danmarks i Bund og Grund ødelagte Pengevæsen. Men ikke destomindre blev Norge sit gamle Broderrige og dets Konge tro til det Sidste.

Efterat Regjeringen i Danmark var blevet fuldt vidende om de Allieredes Planer til Monarchiets Deling, [300] maatte det være den af yderste Vigtighed at styrke disse Nordmændenes loyale Følelser ved de kraftigste Midler. Et Øieblik paatænktes et Forsøg til at gjøre Bevarelsen af Rigernes Forening til en Folkesag ved et paafaldende Skridt. Dette Skridt skulde have mindet om 1789, da man i Frankrige kaldte en Institution tillive, der havde hvilet siden 1614. Der var nemlig Tale om at „indkalde Danmarks og Norges Stænder“. Heraf blev vel Intet, men derimod besluttede man at indsætte den Thronen nærmeste Prinds i den Statholderpost, der siden dens Gjenoptagelse efter over en Menneskealders Afbrydelse, syntes kun at være Fyrster forbeholdt.

Christian Fredrik, Arveprinds Fredriks og Sophia Frederike af Meklenburgs Søn, var født paa Christiansborg 18de Septbr. 1786. Han var i mange Henseender et Særsyn i sin Familie. Allerede ved sit smukke Udvortes udmærkede han sig fordelagtig mellem Oldenborgerne, og i aandelig Begavelse var han dem aldeles ulig. Siden Fredrik den tredies Dage havde intet Medlem af det danske Kongehus besiddet videnskabelig Dannelse, end ikke den tarveligste, men Christian Fredrik tilegnede sig under duelige Lærere (fornemmelig Filologen Schow) et ikke ringe Forraad af Kundskaber og en udviklet Smag og Kunstsands. Den første offentlige Prøve paa sit Talent kom han til at afgive den 2den December 1811, dengang Selskabet for Norges Vel foranstaltede den berømte Høitidelighed i Anledning af Universitetets Oprettelse. Hint Selskab havde nemlig en Afdeling i Kjøbenhavn, og denne lod en Fest afholde i Gjethuset paa Kongens Nytorv. Prindsen havde efter sin Fader arvet Ærespræsidiet for det norske Videnskabersselskab i Throndhjem, og holdt i denne Egenskab en Tale, som gjorde almindelig Opsigt og Lykke. „Ordene selv“, siger Wegener i sit Mindeblad over Kong Christian VIII, „vare [301] hverken mange eller just indholdsvære, men deres Finhed, Zirlighed og Runding, den Friskhed, Fyrighed og Inderlighed, hvormed de bleve fremsagte, gjorde et dybt Indtryk“. Talen bidrog til at gjøre Prindsen populær baade i Norge og Danmark, hvor dengang — ligesom i Forudfølelsen af den nære Adskillelse — Nordmændenes Anliggender af mange omfattedes med en usædvanlig Interesse.

Christian Fredrik førte gjennem sit hele Liv, ligefra Barndommen af, udførlige Dagbøger, (hans Memoirer fra 1814, der er skrevne paa Fransk, udgjøre saaledes hele tre Bind), men kun

enkelte Brudstykker af disse ere Offentligheden forelagte[242]. Til disse høre nogle Optegnelser fra 1811, hvoraf man ser, at det allerede dengang var Prindsens høieste Ønske at komme op til Norge som Statholder. Han omtaler først de Planer, man troede at kjende til Opløsning af Foreningen og til at danne en ny med Sverige, og mener, at en Prinds af Kongehuset burde derop „for at skabe et Centralpunkt, om hvilket Folkets Kjærlighed kunde forenes". „Prindsen af Hessen er der nu. Man elsker hans Godmodighed, men man tror at savne Mandighed i hans Karakter og agter ikke hans tydske Omgivning eller hans Stab". „Kongen og mine Venner vide bedst, hvormeget jeg ønsker at opfylde denne Nordmændenes Fordring; jeg ønsker Intet saa varmt, som at foretage en Reise til Norge. To Gange i dette Foraar har jeg sagt det til Kongen og bedet ham gjøre det muligt for mig. Men sidste Gang svarede han, at det vel ikke var det passende Øieblik, og at jeg ret havde faaet en Passion for at reise til Norge. Jeg svarede, at den var meget naturlig. Ja det er et meget interessant Land, var hans Svar.

[302] *[Anm.: siden er i originalen fejlagtigt pagineret 202]*

Selv at gaa derop for at afløse Prindsen af Hessen var mit Ønske, naar jeg kunde virke Gavn".

I 1813 gik hans Ønske i Opfyldelse. Paa samme Tid som Carl Johan gik over til Tydskland for at kjæmpe mod Napoleon, drog Christian Fredrik til Norge. I Danmark troede Folk, at hans Maal var Holsten, men fra Augustenborg dreiede han pludselig mod Nord, og under Navn af Grev Rantzau ilede han til Fladstrand. Strax efter Midnat den 20de Mai gik han ombord i en almindelig Fiskerbaad, der førtes af Løitnant Falsen; hans Adjutanter befandt sig, forklædte som Fiskere, i en anden og hans Bagage i en tredie Fiskerbaad. Baadene løb langs den svenske Kyst i en Afstand fra hverandre, som om de, hver for sig, vare paa Fiskeri. Under en rask Kuling, der næsten blev til en Storm, kom Baadene, uanfægtede af engelske Krydsere, allerede den 21de op til Hvaløerne, hvor Christian Fredrik for første Gang betraadte norsk Grund. Paa Kirkeøen traf han Admiral Lütken, tog den lille Flotille i Øiesyn og drog nu gjennem Fredriksstad og Moss til Hovedstaden.

For Christiania blev den nærmeste Følge af Prindsens Ankomst den, at Staden i nogle Maaneder i en Grad, man neppe forestiller sig, blev et Sæde for Lystigheder, Baller og Gjestebud. Ligesiden 1807 havde al Virksomhed og Forretning ligesom været rykket ud af de gamle Spor, man var vant til idelig at opleve Overraskelser og bratte Omvexlinger, og en naturlig Følge heraf var, at man tog Verden let og lidet bekymrede sig om den Dag imorgen. Allerede i Prindsen af Hessens Tid havde det letfærdige Liv forarget de faa Alvorligere, men hvad man hidtil havde oplevet, havde lidet at sige imod, hvad der paafulgte. Thi Christian Fredriks Færd i Christiania kom nærmest til at ligne Prætendenten Carl Edvards i Edinburgh. Men ved Siden heraf forstod han

[303] *[Anm.: siden er i originalen fejlagtigt pagineret 203]*

ogsaa i Begyndelsen at gjøre Indtrykket af en duelig og virkelysten Mand, til hvem man kunde sætte de største Forhaabninger. Og den Ting, at Rigernes Thronfølger tog fast Ophold i Norge, var Noget saa nyt og uhørt, at det i hin Tid — man levede jo endnu under Enevælden — maatte øve en Fortryllelse over Manges Sind. „Nu mistvivler jeg ingenlunde om Norges Redning", skriver Pavels i sin Dagbog efter et af sine første Sammentræf med Prindsen, og han var ikke den eneste, som i Løbet af det næste Aar maatte tilstaa, at „hans Menneskekundskab havde faaet et Ørefigen".

[242]Se Wegeners Aktmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det 19 Aarh. I. Kbhvn. 1851.

Modtagen paa Egeberg af det gule Korps, holdt Prindsen sit Indtog i Christiania om Eftermiddagen den 22de Mai. Høitidelige Ceremonier fandt strax Sted, idet alle Embedsmænd stededes til Kur i Bernt Ankers forrige Palæ, og hertil kom ogsaa de Komplimenter, som maatte udvexles mellem Prindsen og hans Formand og Frænde, den endnu ikke bortreiste Friedrich. Efterat Christian Fredrik havde forsikret, at, før skulde hans Haand visne, før han skulde underskrive Norges Afstaaelse, var det en af hans første Tanker, at faa foranstaltet en Kur i Palæet ogsaa af Damer. Prindsen var allerede i Tyveaarsalderen bleven gift med en Slægtning, Charlotte Frederike af Mecklenburg-Schwerin, Storhertug Friederich Frantz's Datter, der havde født ham to Sønner, af hvilke den ældre var død, og den yngre siden blev Fredrik den syvende. Fra hende var han efter tre Aars Ægteskab bleven separeret[243], og var saaledes som enlig Herre kommen til Christiania. Da han nu lod Damerne tilsige at møde i Palæet i „robe de cour", vakte det naturligvis største Forbauselse. „Ikke om Fienden havde staaet udenfor, (heder det i en Dames Optegnelser om [304] hin Tid) kunde der være blevet mere Allarm og Forstyrrelse i Byen. Herrerne vilde ikke lade sine Koner og Døttre slippe ind til den unge og smukke Prinds og robe de cour kjendte Damerne i Christiania ikke til". Endnu mere opholdt man sig over Indbydelsens Form, thi foruden alle Damer af Embedsklassen havde Prindsen ogsaa ladet tilsige „de yngste og smukkeste" Fruentimmer udenfor denne Stand, hvorfor Spottefugle bemærkede, „at Prindsen vilde se sig om blandt Landets Døttre i samme Hensigt, som fordum Kong Ahasverus". Imidlertid blev hans Ønske opfyldt, Damerne kom, bleve opstillede i et stort Værelse i Palæet uden Hensyn til Rang eller Stand. Prindsen kom ud og efter en almindelig Hilsen „associerede" han sig med Stiftamtmandinden, Fru Thygeson, gik med hende Stuen rundt, og talte med hver eneste nogle Ord, „undertiden endda ikke faa".

Foruden det dramatiske Selskab, hvori Enevold Falsen engang var Sjelen, var der (omtrent 1809) opstaaet en anden Forening af æsthetisk Tendents i Christiania, det saakaldte musikalske Lyceum. Oprindelig var Planen at „fremme Musiken og at soutinere duelige og overhoved uformuende Artister", men Selskabets Hovedvirksomhed blev at opføre Syngestykker for betalt Entré. Stifteren var udentvivl den senere Statsraad Hans Hagerup Falbe, der (sandsynligvis ved sin berømte Svogers, Christian Colbjørnsens, Indflydelse) i 1809 var kommen herop fra Danmark som Enevold Falsens Eftermand i Justitiari-Embedet i Stiftsoverretten. Falbe, der stod høiere som Musikus end som Statsmand, gav sig meget af med at komponere[244]. Ellers bestod Lyceets [305] Medlemmer mest af Dillettanter, hvorimellem enkelte skulle have været heldige som Solospillere. Fortræffelig som Anfører var den bekjendte Waldemar Thrane, Elev af den ansete danske Musiker Schall. Forøvrigt var der større Mangel paa gode Mandssangere end paa Instrumentister og syngende Damer. Lyceets Direktører vare i 1813 Paul Thrane, General Nilson, Etatsraad Falbe og Johannes Thrane[245].

---

[243]Hun døde i Rom 1840.

[244]Maurits Hansen sigter til Falbe (naturligvis uden Navns Nævnelse) i Novellen „Forlovelserne", (Saml. Noveller, 4, S. 254), hvor det heder: „Hille Død og Pine, det er jo ikke min Sats for Oboen, raabte en aldrende Herre i Statsmandens Uniform og styrtede ind fra Whistbordet. Han blev i stum Forbauselse over det formastelige Angreb paa sit Kunstverk staaende lænet til Døren med sammenslyngede Arme, men raabte snart efter: Bravo, Bravo. De Omstaaende fornam den høivelbaarne Tonedigters Bifald og glædede sig over, at de nu vare visse paa, hvilket Parti, Lovtaler eller Skuldertræk, var det rigtige".

[245]L. Roverud, „Et Blik paa Musikens Tilstand i Norge", Chra. 1815, en Hovedkilde til vor Musiks Historie. Roverud (død 1850 ved ulykkelig Hændelse), der senere erhvervede sig Fortjenester navnlig af Kirkesangen, fælder en meget streng, men neppe ubeføiet, Dom over de musikalske Forhold i Norge ved den Tid; Lyceet, hvoraf han ikke synes at have været Medlem, undgaar heller ikke hans Kritik. I 1813 indbød han til Oprettelse af et „musikalsk Samfund", om hvilket vi ikke have nogen Besked. De fleste af Christianias Indbyggere, der have nogenlunde Evne, (siger R.), lade

[306] Ved Christian Fredriks Ankomst maatte naturligvis dette Lyceum sætte sig i Bevægelse til hans Hylding og der gaves allerede den 28de Mai en Koncert i Vor Frelsers Kirke, ved hvilken Leilighed Biskop Bech holdt en Tale. Men nogle Dage efter kom en Mand til Byen, som pludselig bragte et nyt Liv i hele det søndenfjeldske Norges musikalske og dramatiske Forlystelser. Det var kongelig Skuespiller og Dannebrogsmand Hans Christian Knudsen, en grundskikkelig Enthusiast, og selv om vore Intelligentssedlers begeistrede Referater ere noget overdrevne, en ret heldig scenisk Kunstner. Oprindelig bestemt for Murerprofessionen, var Knudsen gaaet til Theatret 1786 og havde tillige forsøgt sig som Poet, fornemmelig i Anledning af 2den April 1801. Allerede før havde han aflagt et Besøg i Norge, og der, som han med Stolthed fortalte, vundet sig Venner i Bernt Anker, Enevold Falsen og John Collett. I Danmark havde han i den senere Tid reist omkring i Provindserne i det smukke Øiemed at give Forestillinger til Bedste for faldne Krigeres Efterladte, og var nu kommen til Norge i samme Hensigt. Ogsaa Knudsen havde, ligesom Christian Fredrik, betraadt norsk Grund ved Hvaløerne, og begyndte strax sin Virksomhed med at give en Fest for Fiskere og Matroser paa disse Øer, „der tilligemed nogle Officerer dannede en Halvcirkel om en Klippe“, hvorpaa anbragtes nogle Emblemer til Minde om „Najadens“ Faldne.

I Christiania optraadte Knudsen saavel i det dramatiske Selskab som i Lyceet, og disse to Forestillinger [307] indbragte ham et Nettobeløb af 5969 Rdlr. D. C., som han strax overleverede Prindsen. Han havde selv udført Jacob Skomagers Rolle i Christianiensernes Yndlingsstykke, Enevold Falsens Dragedukke, og Theatret var ved den Leilighed dekoreret med Mindestene over faldne Krigere, hvorpaa enkelte mere kjendte Navne, som Sæter, Blix, Drejer, Grotschilling o. fl. vare anbragte; hvidklædte Damer og Børn stode paa begge Sider af Theatret og bekrandsede Mindestenene. Til Slutning blev han fremkaldt efter Prindsens Forlangende. Derpaa drog Knudsen til Drammen[246], og saa videre hen langs Kysten lige til Christianssand, og maaske endnu længere, undertiden i Følge med Prindsen, der samtidig saa sig om langs Kysten. Endelig kom han tilbage til Christiania sent paa Høsten, gav 22 November i Grændsehaven paany en Forestilling „til Fordel for Enker af Christiania By, hvis Kaar ei svare til deres borgerlige Stilling“, og drog saa igjen til Kjøbenhavn, hvor han døde 1816[247].

Man vedblev fremdeles at more sig. Prindsen af Hessen havde forbudt den gamle Folkeforlystelse at brænde Tjæretønder og Blus paa St. Hansaften, fordi Sligt i disse urolige Tider maaske kunde forvexles med Krigssignaler. Christian Fredrik ophævede igjen dette Forbud, og strax fik man, samtidig med at Menigmand igjen optog sin tilvante Moro, et glimrende St. Hansgilde istand hos Stiftamtmand Thygeson, hvor hele den elegante Verden var samlet om Prindsen. Trediepresten Nils [308] Wulfsberg, (en meget alsidig Mand, efterhaanden Geistlig, Bogtrykker, Journalist, Archivar, Kronprinds Oscars Lærer „i det saakaldte norske Sprog“, tilsidst Overtoldbetjent) kunde med Lethed ryste Viser af Ærmet, og til dette St. Hansgilde havde han

---

sine Børn lære Musik, Døtrene spille paa Pianoforte, Sønnerne derimod mindre paa Violion og Fløite, hvilken man af Blæse-Instrumenter kjender bedst, fordi de øvrige spilles næsten alene og det høist maadeligt af Hautboister“. R. gaar i sin Iverighed saavidt, at han finder det at „være stor Skade“, at Latinskolens Disciple (siden 1799) ikke længere maatte synge i Kirkerne, og klager over, at man istedenfor denne Skoles af den duelige Kantor Flintenberg oplærte Elever nu maatte høre Vaisenhusbørnenes „surrende Skraal“. Ligeledes opholder han sig over, at „den militære Musik intetsteds i Landet er maadeligere end i Christiania“, samt at en „kompetent“ Mand havde erklæret Undervisning i Sang ved Borgerskolen for umulig“. Derimod roser han Statsminister Peder Ankers Foranstaltninger til at lade Arbeiderbørn ved Bærums Jernverk oplære i Musik, og omtaler, at disse havde baaret forbausende gode Frugter.

[246] I Drammen var Begeistringen overstrømmende. Her gaves ogsaa en særlig Fest for de Bergenhusiske Soldater, som der vare indkvarterede. Ved den Leilighed holdt ogsaa Sognepresten en Tale fra Scenen. („Intell. Sedl.“ 16de Juli).

[247] Efter hans Død udkom „Kgl. Skuespiller og Dannebrogsmand H. C. Knudsens Minde med hans Portræt og Biographi“ af K. L. Rahbek“.

forfattet ikke mindre end tretten saadanne. Eieren af Frogner, Morten Anker, vilde ikke staa tilbage for Stiftamtmanden, og gav to Dage efter en splendid Fest paa sin Gaard, „hvor Acteur Knudsen dirigerede Lystigheden og gjorde mange Narrestreger“. Men alt stod dog tilbage for det Bal, som man gav for Prinds Christian, da han, hjemkommen fra sin Udflugt rundt om i Christianias og tildels i Christianssands Stift, feirede sin Fødselsdag (18de Sept.). Det var beregnet at skulle koste henved 80,000 Rdlr. N. V., der skulde samles ved Subskription, men der opstod Jubus, og Thygeson tænkte da at lade denne dække ved Ligning blandt Borgerne, ligesom Byskatten; dog herom vilde Prindsen ikke høre og tilskjød selv de manglende 17,000 Rdlr. Man havde til denne Fest (saaledes som ved Høitidelighederne i 1790 i Anledning af Fredrik den sjettes Giftermaal og ved flere andre Leiligheder i Christiania) i en Fart opført en stor Træbygning (paa Torvet?), som siden nedreves. Den extemporerede lange Sal beklædtes med Tax, og Væggene behængtes med henimod 1000 Lamper. Øverst saaes et Transparent, Prindsens Navnetræk med en „flau“ Inskription under, og „paa begge Sider Folk af alle Stænder, der svingede med Hattene og supponeredes at raabe Hurra, hvilket vi i disse Dage næsten have gjort formeget af“. Fjorten Dage senere opførte det dramatiske Selskab Stykket „Medbeilerne“, og efter Prindsens Sekretærs, Etatsraad v. Holtens, Forslag betjente man sig af Leiligheden til at give Christian Fredrik en ny „Surprise“. Efter Stykket gik Teppet nemlig paa ny op, en Piedestal saaes paa Scenen, og i [309] en Fordybning af denne var den lille Prinds Fredriks Portræt anbragt. Holten holdt en Tale og lykønskede Faderen med Sønnens Fødselsdag.

Medens man saaledes greb hver Leilighed til Festligheder saa at sige ved Haarene, stod det misligt til med Menigmand. 1812 havde været et skrækkeligt Uaar, men heldigvis blev 1813 et godt Aar. Imidlertid kunde det ikke forslaa til at rette paa Tilstanden, og man behøvede ikke alene Provideringen fra Danmark, der nu forestodes af Justitiarius Falbe og (fornemmelig) af Kjøbmand og Justitsraad Paul Thrane i Storgaden, men tildels ogsaa Surrogater. Overlærer M. R. Flor, bekjendt allerede fra 1808—1809 som den ivrigste blandt de saakaldte „Mosepræster“, satte sig paany i Virksomhed. Et talende Vidnesbyrd om Nøden blandt Arbeidsklassen var det, at Brændevinskipperne nu stode forladte og øde. Aviserne indeholdt ogsaa et usædvanligt Antal af Politibekjendtgjørelser om Tyverier og Indbrud. Alene i et eneste Nummer anmeldtes fem meget grove Tyverier i Staden, stedfundne i Løbet af et Par Dage. Og rundt i Byen og dens Omegn udbredtes Rygter, paafaldende lige dem, der atter i 1869 paa en pudserlig Maade dukkede op her i Byen, da det hedte, at Frimurerselskabet gav sig af med at fange unge og fede Mennesker, især Piger af Almuesklassen, for at slagte dem. To Tyrker, fortaltes der i 1813, opholdt sig i Christiania og betalte en Tønde Guld for en Tønde Menneskekjød, og to Tønder for et lignende Kvantum Menneskeblod. Kammerherre Rosenkrantz, ja endog Prindsen selv, vare Medvidere. De ulykkelige Ofre slagtedes i Christian Olsens Gaard, og en Bonde, som havde udrevet sin allerede afklædte Datter af Mordernes Klør, var gaaet til Prindsen, men havde fundet en kold Modtagelse.

De politiske Forhold bleve imidlertid med hver Dag [310] alvorligere. Den 3die September var Krigen mod Sverig fra dansk Side erklæret. Christian Frederik havde Ordre til at gjøre Indfald fra Norge, men opfyldte ikke denne Befaling. I Danmark var Stemningen hos dem, der kjendte Situationen, alvorlig og bekymret. Der gaves vistnok et tydsksindet Parti, som fandt Koalitionens Tilbud om Erstatning for Danmark af nordtydske Byer og Landskaber, ifald det godvillig afstod Norge, antageligt, ja lokkende, men dette Parti var et Mindretal. De virkelige Danske indsaa den Fare, som Udvidelsen af Monarchiets tydske Elementer vilde medføre for Nationaliteten. De dømte tildels strengt om den Konge, hvis Uklogskab man maatte tilskrive den fortvivlede Stilling,

hvori Staten var geraadet. Man begyndte at tale om, at Fredrik den sjette burde redde Norge fra at komme i svensk Vold ved at frasige sig dets Krone og lade Prinds Christian blive selvstændig norsk Konge. Paa den Maade haabede man, at Koalitionen ligeoverfor ham skulde blive afvæbnet, og naar Danmarks Thronarving blev Norges Konge, vilde der være en nær Udsigt til Landenes Gjenforening. Sandsynligvis har Christian Fredrik kjendt denne Plan, men Kongen bragte den ei paa Bane for ham, og han maatte altsaa tie. Derimod traf han paa egen Haand adskillige andre Foranstaltninger. Ved Agent Nielsens Redebonhed til at tjene Staten opdrev han 14,000 Lstrl., hvormed han indkjøbte Klæde o. s. v. til Armeen. Han beskjæftigede sig ogsaa med større Planer og tænkte paa Dannelsen af et Slags særeget Ministerium i Norge, en Regjeringskommission eller et „Regjeringsraad“, hvortil han havde udseet Marcus Gjøe Rosenkrantz, Thygeson, (der i 1812 havde fulgt Rosenkrantz i Stiftamtmandsembedet i Christiania), Grev Trampe (Stiftamtmand i Throndhjem), Justitiarius Falbe, Carsten Anker, samt — hvad der er ret mærkeligt — Grev H.

[311] Wedel-Jarlsberg, men denne Tanke kom ikke til Udførelse. Ud paa Aaret fik Fredrik den sjette paany af sine fortrolige Raadgivere det Raad, at lade Christian Fredrik „pro forma“ vælge til Konge af Nordmændene; denne Gang kom Raadet fra den høit ansete Kardorff, „den af alle Generaler udenfor Fyrstestanden, som Kongen havde størst Tillid til og Venskab for“. Men han vilde ikke høre paa Saadant og skrev til sin Fætter: „At afsondre Norge fra Danmark er altfor farligt og bør aldrig ske. Hvem der forebringer Dem Sligt, fjern dem fra Deres Side“[248].

Men Livet i vor Hovedstad paavirkedes ikke meget af de alvorlige Tider. Man vedblev med Komedier, Baller og Lystigheder, og Prindsen var som sædvanlig en ivrig Deltager. I December spilledes saaledes Kotzebues „Forplumringerne“, og efter endt Forestilling legedes Julelege, i hvilke Christian Fredrik endog efter Forlangende af Frøken Bech (Biskopens Datter) satte sig paa Forundringsstolen. Ved samme Tid skulde Lessings berømte Stykke „Emilia Galotti“ indstuderes. En af Byens rigeste og mest ansete Damer, John Colletts Enke, ønskede sig Orsinas Rolle, men man fandt, at hendes Alder gjorde hende mindre skikket til at spille ung Pige, og foreslog hende derfor at forestille Claudia Galotti, Heltindens Moder. Herover blev hun fornærmet og udfandt nu, at Opførelsen af dette Stykke ikke passede til Tidsomstændighederne, saasom en af Hovedpersonerne, den letsindige Prinds Ettore Gonzaga i Guastalla, altfor meget maatte minde om Christian Fredrik. „Emilia Galotti“ blev da henlagt og ombyttet med et andet Stykke.

[312] Pengevæsenet var siden Rigsbankforordningen af 5te Januar 1813 i den største Forvirring, idet Staten havde gjort Bankerot og nedsat sine Papirpenge til en Sjettedel af deres Navneværdi. Det hører ikke hid nøiere at omtale al den Forvirring, som denne forøvrigt aldeles uundgaaelige Foranstaltning, der berørte Alles Interesser, maatte medføre. Alt var i Forvirring, den Rige blev pludselig fattig og omvendt[249]. Da denne Papirpengenes Værdi stadig sank, søgte man at omsætte dem, saa snart som muligt, den Slags Penge „lagdes ikke paa Kistebunden“. Der fandt saaledes Sted en livlig Handel med Eiendomme, Bygninger opførtes, Reparationer foretoges o. s. v., ved

[248] Disse Oplysninger, saavelsom mange andre, skyldes det betydningsfulde Verk: „Kampen om Norge 1813—1814“, 1—2 Kbhvn. 1871. 8., hvormed Kapt. C. Th. Sørensen har beriget Nordens historiske Literatur.

[249] Et Exempel fra Christiania skal her finde Plads, fordi det angaar en bekjendt offentlig Eiendom, og i sin Tid vakte megen Opsigt. Regjeringen kjøbte den 11te December 1812, altsaa paa en Tid, da Principerne for den nye Forordning allerede vare opgjorte, den tidligere adelige Sædegaard Tøien af Eieren, Justitsraad og Magistrats-Præsident i Christiania, Johan Lausen Bull, for at anvende den til Bedste for Universitetet; man havde nemlig tænkt sig, at dettes Bygninger med Embedsboliger for Professorerne skulde opføres her. Kjøbesummen var 170,000 Rdlr. D. Cour., hvilken Sum Sælgeren nu maatte modtage i næsten aldeles værdiløse Papirpenge. Enkelte Privatmænd, der havde faaet et Nys om Forordningen, førend den udkom, forstode at betjene sig deraf, f. Ex. en af Prindsen af Hessens Adjutanter, der skyndte sig at kjøbe en stor Gaard i Christiania.

Hjelp af det i Overflod cirkulerende Papir. Hvorledes dette Papir behandledes i hin Tid, da en Pot Melk kunde koste sine 4 à 5 „Daler“, derom har Chr. Lange optegnet en Barndomserindring, som vi her optage. „Vi boede, skriver Lange, hos en Malermester Vanelius, der tillige var Høker. Nu og da holdt han en Slags Dovning, som nu er gaaet af Brug. Der blev sat et stort Slagbord frem paa Gulvet; derpaa sattes et stort Fad med Klister, og nu vare alle Husets [313] Folk optagne med at klistre forslidte Pengesedler paa allehaande Makulaturpapir. Man tog det ikke nøie med Sammenklistringen og Udvalget. En Stump af en 8-Skilling klistredes ved Siden af en Ditto af en 16-Skilling, 4-Skilling eller deslige, og saaledes holdt man paa i flere Timer. Naar saa Klistringen var færdig, laa der opstablet paa Bord og Bænke store Hobe af tykke Papirstykker, der næsten saa ud som sønderbrudte Fladbrødslever, og maaske var Kubikfoden deraf ikke værd en Spd. i vore nuværende Penge. Naar alt var tørt, bleve „Kliningerne“ beklippede og nedlagte i en Kiste, da Pengeskuffen ikke kunde rumme dem; den var forbeholdt de store Kobberskillinger, som ei gik ud igjen, naar de en enkelt Gang indkom, thi i dem var der dog nogen Valuta. Jeg mindes godt, at jeg stod ved Bordet og fik Lov at tage Seddelfillerne op af en stor Klædeskurv, hvori de laa, og levere dem til Vanelius, hans Kone eller Pigerne, som dels smurte Klister paa Papiret, dels i al Fart sorterede, dels klistrede Summerne sammen. Men det blev en farlig Mængde Penge“.

Efterat have opgivet de Planer, som i 1813 fremkom til Stiftelse af en egen Bank i Norge, besluttede Regjeringen ved et Reskript af 20de Oktober s. A. at tilstede, at der oprettedes en privat Laanekasse. I denne Anledning var det, at Prinds Christian Fredrik udstedte en Indbydelse til 72 af Landets mest formuende og indsigtsfulde Mænd til at møde i Christiania for at overveie Sagen. Mødet aabnedes den 15de December. Bergen og Throndhjem havde formelig valgt Deputerede, de øvrige Mødende vare særlig indbudne af Prindsen. Forhandlingerne varede til 5te Januar 1814.

De store Begivenheder, som kort efter indtraf, bevirkede, at Mødets Beslutninger bleve betydningsløse. Men hin Sammenkomst var dog ikke uden sin Interesse [314] og Vigtighed. Skjønt vistnok ikke samlede i noget egentlig politisk Øiemed, kom de Mødende dog til at udvexle Meninger om Landets Anliggender i den bevægede Tid, og flere af dem, der her mødtes, kom nogle Maaneder senere til at gjense hinanden paa Eidsvold.

Det muntre Christiania lod det ikke mangle paa Gjestebud og Fornøielser i denne Juletid, og flere af Gjesterne fra de øvrige Landets Egne bidroge Sit til at forhøie Livligheden. Jacob Aall, der deltog i Mødet, omtaler saaledes Bergenserne Meyer og Bøschen som Sangere, der gjorde stor Lykke, og omtaler, at der fra Bergen var medbragt Sange forfattede af Lyder Sagen. Juleaften havde man bestemt sig til at feire ved storartet Tilstelning. „Julen skulde kjøres ind ved Fakkelskin“, og derpaa skulde der være Selskab hos Overkrigskommissær Carlsen, der boede i den Gaard paa Hjørnet af Raadhusgaden og Kirkegaden, ligeoverfor „Calmeyergaarden“, der udmærkes ved to gamle Træer. Men Fakkelkjørselen faldt bort, fordi Prindsen, som fik en ubeleilig Post eller Kureer, først kom i Selskabet til Carlsen Kl. 9 om Aftenen. I dette Selskab var det, at Prindsen fik — et Ørefigen. Der legedes Pantelege, Prindsen havde maattet give Pant, og faaet det arrangeret saaledes, at han dømtes til at kysse den smukkeste af de unge Damer, men hun gav ham et Ørefigen i Stedet. Og saa fortsattes Julen paa samme Maade, Baller og Middagsselskaber i Byen og Omegnen. Nytaarsaften brillant Maskerade. Man glædede sig ved Rygter, som f. Ex. „at Pontecorvo vilde give Slip paa Sverige og blive Konge i Westphalen“.

Henimod Nytaar var der en stor Sammenkomst hos Byens fornemste Embedsmand, den rige Stiftamtmand Thygeson, hvor de fleste af Byens fremmede Gjester vare indbudne. Flere af dem,

hvoriblandt Bergensere, Thrøndere, [315] Kjøbmænd og Brugseiere fra Øst- og Vestlandet, havde grupperet sig sammen for at meddele hinanden de Efterretninger, som En eller Anden ad privat Vei havde vidst at forskaffe sig. Da fremtraadte Thygeson blandt sine Gjester og forkyndte med en glad Mine, at han havde en god Efterretning at meddele dem; „dog maa der gjøres et stort Offer, Throndhjems Stift skal forenes med Sverige". Men denne „gode" Efterretning gjorde intet godt Indtryk, og flere af de Tilstedeværende, fornemmelig Bergenserne, erklærede med høi Røst, at heller maatte hele Norge forenes med Sverige, end saaledes sønderlemmes.

Mødet gik ikke hen uden en Episode, hvis sande Sammenhæng den Dag idag ikke er ganske opklaret. Efterat fem Direktører for Banken var valgte, nemlig først Stiftamtmand Thygeson og Carsten Anker, hvis Valg skyldtes Prinds Christian Fredriks personlige Ønske, dernæst Grev Wedel (dengang fraværende i Danmark[250], Thomas Johannesen Heftye[251] og Agent Jacob Nilsen, samledes man den 5te Januar 1814 til Taffels hos Prindsen. Her, fortælles det[252], havde tjenstvillige Aander ladet henlægge Sedler under endel af Gjesternes Kuverter med den Paaskrift: „Idag udraabes Prindsen til Norges Konge". Men det kom ikke videre, især, har der [316] været paastaaet, fordi Rosenkrantz sønderrev sin Seddel, hvorefter de øvrige Forsamlede skulle have fulgt hans Exempel. Jacob Aall har imidlertid oplyst, at han og hans forsamlede Venner ikke fandt nogen saadan Seddel, men fortæller derimod, at der, dengang Forsamlingen adskiltes med et „Leve Prinds Christian Fredrik", hørtes en enkelt Stemme, som raabte „Leve Kong Christian", men — „det ansaaes ikke passende at undersøge, hvorfra denne Stemme kom".

[250] I Providerings-Anliggender. I Christiania gik „græsselige" Rygter om, at Greven skulde være død paa Hjemreisen.

[251] Denne Familie var omtrent 1760 indvandret til Christiania fra Schweitz og tilhørte endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede det reformerte Kirkesamfund. Af denne Kirkes Bekjendere synes der i forrige Aarhundrede ikke at have været saa ganske faa i Christiania, saasom der ca. 1770 averteredes i Intelligentssedlerne, at en reformeret Prest ventedes til Byen for at meddele sine Troesbrødre Sakramentet.

[252] H. Wergelands Konstitutionshistorie.

Christiania i 1814.

Efterretningen om Kielerfreden ankom til Christiania Mandag den 24de Januar 1814 om Aftenen Kl. 8. Den overbragtes af Oberstløitnant Rømer, der til almindelig Forbauselse var reist gjennem Sverige. Den følgende Dag var naturligvis den hele Stad i største Spænding, over hvad en Kurer, der reiste gjennem et fiendtligt Land, havde at bringe. Christian Fredrik og hans Nærmeste holdt Budskabet hemmeligt, saa længe som muligt, og den første Besked som Publikum erholdt (i „Tiden“[253] for 26de Januar) fremkom i vildledende Fraser, som: „Fred, Fred i Norden“, — „dette glade Budskab“ — „det sidste Haab ville vi udtale, at Betingelserne ikke kunne være vanærende for Danmarks og Norges Lyksalighed“ o. s. v. Man har ogsaa ment, at Prindsen selv skulde være Forfatter til disse skruede Talemaader. Stiftamtmand Thygeson høitideligholdt ogsaa endnu den 28de Januar paa en Maade officielt Fredrik den sjettes Fødselsdag, men [318] en akademisk Festlighed, der skulde have fundet Sted samme Dag, og til hvilken Treschow, som Universitetets Rektor, allerede havde skrevet Talen til Stifterens Pris, blev indstillet og Programmet supprimeret.

Medens Publikum begyndte at faa Nys om den sande Sammenhæng med Freden, Norges Afstaaelse, foretog Christian Fredrik sin Reise til Throndhjem. Han drog frem over Dovre, tilbage over Røros. Hans Følge bestod af lutter Danske eller Fremmede, allesammen ubetydelige Personer, som kun fik nogen Interesse derved, at de tilhørte hans Kamarilla. Først Etatsraad Holten, et Stykke af en Poet, Sekretær ved Statholderskabet og snart Kong Christian Fredriks Statssekretær (i en følgende Tid hans Sekretær under hans Stilling som Guvernør over Fyens Stift), dernæst Oberstløitnant Haffner, „en Person, til hvem Prindsen havde Fortrolighed i personlige Anliggender“[254], videre den lidet agtede Løitnant Schwartz, Søn af en kjøbenhavnsk Skuespiller, om hvem senere skal fortælles mere, og endelig Eventyreren Edvard Romeo, Greve af Vargas Bedemar, en af de mangfoldige tvivlsomme Literater, af hvilke Christian Fredrik sit hele Liv omsværmedes. Vargas Bedemar kaldte sig Johanniter-Ridder eller „Ridder af Malta“, og hørte til de ivrige Samlere af Ordener og Medaljer. Norge bereiste han i Aarene 1810—14 som Mineralog og udgav siden en Reisebeskrivelse i to Bind[255]. Med disse Mænd [319] drog Prindsen nordover. Man talte forskjelligt om Hensigten med Reisen. Nogle mumlede om, at det var Christian Fredriks Hensigt at lade sig udraabe til Konge af Thrønderne, ja endog at lade sig krone (hvor skulde man i Farten faaet Regalier fra?), Andre holdt for, maaske med større Sandsynlighed, at det var en simpel Fornøielsestur. Allerede før Prindsen forlod Christiania, havde han gjort Bekjendtskab med Throndhjems Biskop, den begavede og kundskabsrige, men af Karakter gaadefulde, Dr. theol. P. O. Bugge. Denne Mand, hvem den daværende Kancellipræsidents (Christianias tidligere Stiftamtmands) Fredrik Moltkes Yndest havde hævet paa Bispestolen (1804), havde i de sidste

[253] Redigeredes af N. Wulfsberg. Hans Medredaktør Bendix Djurhuus Prahl, (det norske Selskabs bekjendte „Pilen Palen“) var død den 8de Januar. Denne ikke umærkelige Mand havde, medens han var Byskriver her i Byen, udgivet „Skygger af romerske Mænd“, der vidner om stor Erudition og fandt talrige Læsere.

[254] J. C. Bergs Ord.

[255] „Saasnart jeg hørte, at Vargas var en af Prindsens Fortrolige, (sagde den svenske Regjeringsraad Wahlstrøm) vidste jeg strax, hvad Klokken var slagen“. Af Vargas's Reisebeskrivelse (Reise nach dem hohen Norden 1—2. Frankfurt a. M. 1819. 8) hidsættes hans Ytringer om Selskabslivet i Christiania: „Der ligger i Indbyggernes Tone en vis Selvtilfredshed, en Ligegyldighed for at behage, som maa støde Fremmede. Hertil kommer en Tilsidesættelse af det smukke Kjøn, hvilket næsten allerede ved det ubegribelige Omfang af den norske Økonomi (! ?) indskrænkes alene til Udøvelsen af husholderiske Dyder. Damerne sidde stille ved Siden af hinanden med sit Arbeide og nærme sig kun da til de i Tobaksrøg indhyllede Spillere, naar de bære Aftensmaden om iblandt dem. Enhver forlovet Pige er unddraget Mænds Opmærksomhed“ o. s. v.

Aar været alt andet end vel anskreven hos den danske Regjering. Hans spydige Embedsskrivelser havde i den Grad opirret Kancelliet, at der underhaanden fra en Ven var tilflydt ham Underretning om, at man tænkte paa at afsætte ham fra hans Embede; man har paastaaet, at den kommanderende General nordenfjelds, den gamle G. F. v. Krogh, havde Fuldmagt til naarsomhelst at suspendere Bugge, og konstituere Kapellanen Nils St. Schultz som hans Eftermand. Hos Christian Fredrik kom derimod Bugge til at staa i høieste Gunst. Bispen skrev Sange til Prindsens Ære, kaldte ham „vor Sverre", „vor Hakon", forsikrede, „at altid skal Klippens erkjendtlige Sønner signe den Throne, som Christian bar" o. s. v. Christian Fredrik skjænkede Bugge Brugsret til en Kronen tilhørende Gaard, og [320] lod ham siden komme efter til Eidsvold, hvor Bispen („Bifrons theologus"), skjønt ikke Repræsentant, gjorde sig meget bemærket under Rigsforsamlingen.

Paa Tilbageveien fra Throndhjem holdt Prindsen det saakaldte Notabelmøde paa Eidsvold 16de Februar. Han kaldte sig herefter Regent og omgav sig med et Regjeringsraad (Haxthausen, Jonas Collett, Sommerhjelm, N. Aall, Carsten Anker og Rosenkrantz). Men den Embedsmand, som hidtil havde staaet Christian Fredrik nærmest, forlod Landet. Det var Stiftamtmand Thygeson. I adskillige Aar havde denne unegtelig virksomme og duelige Mand været ansat i Norge, først som Amtmand paa Hedemarken, dernæst som Stiftamtmand i Christiansand, hvor Broen over Otteraaen bærer hans Navn, og hvor han med stor Iver tog sig af Provideringen, og endelig i Christiania. Ved sit Ægteskab med Louise Pløen var han indlemmet i Christianias Patriciat, men hans Stilling som dansk Godsbesidder overveiede, da Adskillelsen kom, ethvert andet Hensyn, og han forlod Norge strax efter Eidsvoldsmødet, hvor han kun havde deltaget i de foreløbige Raadslagninger. Hans senere Skjæbne blev ikke den heldigste. Mislige Handelskonjunkturer og stor Ødselhed bragte ham paa Knæerne[256]. Efter flere Aars Forløb (1830) kom han forarmet tilbage til Norge og tilbragte nogle Aar paa Gaarden Østre Skøien, som han havde arvet efter Svigerfaderen, men døde 1860 i Zürich, 90 Aar gammel.

I Landets og Hovedstadens Historie i Tiden mellem de to Eidsvoldsmøder, Notabelmødet og Rigsforsamlingen, ere den 22de og 25de Febr. de vigtigste Mærkedage.

Den 22de Febr. Kl. 12 lod Regenten, Christian [321] Frederik, Byens militære, civile og geistlige Autoriteter samles i Palæet. Kielerfredens Bestemmelser, Frederik den sjettes aabne Breve o. s. v. kom nu endelig ogsaa officielt for en Dag, og efter en Tale, fuld af velberegnede Vendinger og behændigt anbragte Pauser, tilkjendegav Prindsen, at han ikke agtede at følge Kongens Befaling om at vende hjem til Danmark, men vilde forblive i Norge. De Tilstedeværende gave hinanden Hænderne paa, at de som trofaste Nordmænd vilde virke for Fædrelandets Sag, og man gik derefter til et stort Middagstaffel. De aabne Breve og Prindsens Kundgjørelser oplæstes paa Gaderne af Herolder; Borgerkorpset og Garnisonen samledes paa Torvet for at aflægge Ed om at forsvare Selvstændigheden, og Prindsen mødte selv frem tilhest, omgiven af sin Stab. Samme Dag var det, at den første af de svenske Deputationer (Göteborgs Landshøvding Grev A. Rosen, Baron Sköldebrand og Lilliehorn) blev affærdiget paa saa haanlig en Maade. Christian Frederik modtog dem i en Sal, hvor hans fornemste Militære og endel andre Embedsmænd vare opstillede, og gav tilbedste en Kritik af de Midler, som Sverige anvendte for at tvinge Nordmændene, fornemmelig Blokaden. Efter at han saaledes med Heftighed havde tiltalt Deputationen, fjernede denne sig. Prindsens Tilhængere fandt, at han havde skildt sig fortræffelig fra Affærdigelsesforretningen.

[256] T. A. Beckers Orion, 2. Kbhvn. 1851, S. 49.

Prof. Treschows Hustru (hendes Mand havde været nærværende) skrev begeistret til en Veninde paa Landet om de svenske Herrers „flaue Fjæs," men selv forsikrede Rosen til Grev Wedel, hvem han kort efter traf i Sverige, at han mere havde leet end følt Harme over det Hele. Ogsaa flere Nordmænd, f. Ex. Statsraad Collett, misbilligede Prindsens overmodige Opførsel ved denne Leilighed.

Fredagen den 25de Februar var af end større Betydning, [322] thi dette var den store nationale Bededag, da Prindsen og den hele Menighed i Christiania aflagde den høitidelige Ed at ville vove Liv og Blod for Fædrelandets Selvstændighed. Paa denne smukke Vinterdag herskede en Bevægelse i Christiania, hvortil Byen ligesiden dens Anlæg endnu aldrig havde oplevet Mage. Fra Kl. 10 til 11 ringedes med alle Kirkeklokker, og Byens Folk ilede skarevis til vor Frelsers Kirke, der maa have været mere end overfyldt, siden fire tusinde Billetter angives at være udleverede. Alle de militære Korps, som for Tiden fandtes i Christiania, trak op paa Torvet og dannede tvende sammenhængende Paradelinier fra Palæet til Kirken. Ledsaget af det gule Korps og et Detachement ridende Jægere, begav Regenten sig Kl. 11 tilhest til Kirken, hvor han modtoges ved Indgangen af de fornemste Embedsmænd, der fulgte ham til hans Kirkestol. Over denne var anbragt et draget Sværd og en Oliegren, der slyngede sig op til dette; paa Siden af dette læstes: „Prinds Christian Frederik, Norges trofaste Ven og kraftfulde Styrer i Krig og Fred." Biskop Bech udførte denne Dag alle Sognepræstens Funktioner, og Kirkesangen var overdraget til det musikalske Lyceums Virtuoser og Virtuosinder under Akkompagnement af Orgel og Violiner. Efter at Biskoppen havde oplæst Prindsens Kundgjørelser til det norske Folk og en Salme var afsungen, forlod Prindsen sin Stol og begav sig hen mod Koret. Foran dette var i Kirkens Hovedgang anbragt en Forhøining, betrukken med rødt Klæde; derfra talede Christian Frederik, omgiven af de fornemste Embedsmænd. Høitideligheden gjorde, endog efter de mest nøgterne Hjemmelsmænds Beretning, et Indtryk paa den store Forsamling, som neppe er til at beskrive. Enhver, der følte for sit Fædreland, hvorledes han end dømte om Prindsen og Udsigterne til et lykkeligt Udfald under [323] hans Auspicier, maatte forlade denne Fest med et rørt Sind. Fra Byens Hovedkirke begav Prindsen sig til Slotskirken, hvor Claus Pavels prædikede[257].

Den patriotiske Stemning var stærk og smuk, men tillige exalteret og, som altid under saadanne Omstændigheder, intolerant imod dem, som ikke kunde dele Flertallets Begeistring. Jacob Aall fortæller, „at det var en Kval i de Dage at være tilstede i store Selskaber eller endog i Vennelag, naar man ei kunde deltage i de patriotiske Sværmerier og høie Talemaader om Nationens Kraft, Regentens Visdom og andre Staters Ugudelighed." En anden Samtidig, Amtmand Blom, siger, „at man kunde takke Landets physiske Beliggenhed og Nordmændenes mindre choleriske Temperament for, at de Trudsler og Forbandelser, der skriftlig eller mundtlig udstødtes mod Enhver, som ei blindthen hyldede Prindsen og hans Foretagender, ikke udartede til vilde Injurier og Grusomheder. Thi Terroristerne troede sig ved sin aflagte Ed berettigede og de mindre Stærke derved forpligtede at udskrige enhver afvigende Mening eller Betænkelighed som Mened og Forræderi."

Datidens Blade, „Tiden" og Intelligentssedlerne" svømmede over af patriotiske, sikkert velmente, Inserater i Vers og Prosa. Man foreslog f. Ex. at „da mange maaske ei vilde undvære at

[257]Da Prindsen drog tilhest til Akershus gjennem den tætte Folkemasse, og Mødrene løftede Børnene op for at se ham (mange erindre kun saaledes at have seet ham) og Børnene bevægede Hænderne ligesom klappende i den almindelige Jubel, betegnede disse smaa Hænder hin Agitations Magt og Styrken af Folkets Sindsbevægelse." (Wergelands Konstitutionshistorie.)

spise med Sølvskeer, men Nordmanden dog glad vil ofre Fødelandet det Overflødige, burde det blive en Skik, at Gjester medbragte sin [324] Ske i Selskaber.“ Ligeledes foresloges, at alt Kirkernes Sølvtøi skulde skjænkes Banken. Forfattere, der skreve i en moderatere Tone (f. Ex. J. P. Debes, da Prokurator paa Moss, siden Assessor i Høiesteret) paadrog sig Had og Uvillie.

Flere af Byens Geistlige, som Sigvardt (siden Biskop i Christianssand) og Dr. phil. Garmann talte fra Prædikestolen om Prindsen som Kandidat til Thronen.

Rigsforsamlingen kom, istedetfor at sammentræde i Landets Hovedstad, til at faa sit Mødested paa en Privatmands, Carsten Ankers, Eiendom i Eidsvold, naturligvis ikke uden Beregning fra Prindsens og hans Venners Side. Hovedstadens Repræsentanter vare Sverdrup og Omsen. Christian Frederik residerede ogsaa selv paa Eidsvold i de fem mindeværdige Uger.

Den 22de Mai holdt den nyvalgte Konge sit Indtog i sin Hovedstad, netop Aarsdagen efter, at han første Gang havde betraadt Byen som Statholder. Magistraten og Repræsentanterne havde truffet alle Forberedelser til høitidelig at feire Dagen. Byens Embedsmænd og Storbønderne i Aker forenede sig under Anførsel af Slotsfoged og konst. Amtmand (siden Statsraad) P. C. Holst, mødte Hs. Maj. paa Sognegrændsen mellem Aker og Skedsmo og fulgte ham til Grorud. Herfra førtes han af „Odels-Korpset“ videre til Sindsen, hvor Frokost blev indtaget. Ved Vaterlands Bro (thi over den gik i hin Tid, da Nybroen ei var til, Veien fra Romerike gjennem Lakkegaden) passerede Kongen under Kanonernes Torden en national Æreport, beklædt med Barlind og Granbar og prydet med passende Udsiringer. „Fire og tyve unge Piger, Døtre af Embedsmænd og Borgere, mødte Allerhøistsamme og bestrøede Hans Vei med Blomster.“ En af dem overrakte Kongen en Borgerkrands af Egeløv med de Ord: „Fortjent Hæder,“ en anden [325] (Jfr. Winge) en Subskriptionsplan, hvorpaa var tegnet Bidrag til Fædrelandets Vel i Penge og Penges Værdi[258]. Den galante Konge behagede da at ytre: „Det hulde Kjøn forskjønner enhver Fest, forskjønner Livet. Taknemmeligen skal jeg erkjende enhver Blomst, som det vil strø paa min Vei“[259]. Fra Æreporten drog Kongen gjennem Rækker af Borgervæbning, Søfolk, Landkadetter o. s. v. til Kirken under høie Fryderaab. Ledsaget af Statsraadet m. fl. begav han sig ind i denne, hvor Kongestolen var prydet med hans Navneziffer og Rigets Vaaben, og hvor atter Biskop Bech fremtraadte som Norges Primas. Derefter Kur i Palæet. Formentlig var det ved denne Leilighed, at man i Mangel af en virkelig Throne maatte laane fra Byens Privattheater den Stol, der sidst var bleven benyttet i Grev Almavivas Rolle i Beaumarchais's „Figaros Giftermaal.“ Endelig var om Aftenen en Fest [326] i den illuminerede Palæhave. I Baggrunden af Hovedgangen saaes et Transparent, forestillende en Krone og Navnetræk samt Emblemer af fasces og en Hund, som Sindbillede paa Enighed og Troskab med en poetisk Indskrift af Claus Pavels. Overlærer Flor var tilstede og „skjænkede Punsch for den høistærede Pøbel, thi Andre kunde og vilde ikke trænge sig frem.“

---

[258] „Historikeren“ E. M. Oettinger meddeler i sin „Geschichte des Dänischen Hofes (Hamburg 1858 B. 7, S. 164,) følgende Røverhistorie om de norske Damer: „Selbst die Frauen blieben nicht zurück. Aus freiem Antriebe bildeten sie eine Art von Amazonengarde. Vierhundert Mädchen vereinigten sich zu einem Corps norwegischer Schildjungfrauen und wählten sich die Tochter eines Pastors, Namens * * zu ihrer Anführerin. Jungfrau * *, sagte der böse Leumund, der selbst an dem Reinsten irgend einen Makel aufzufinden weiß, sei die Geliebte des Prinz-Regenten und eine neue Agnes Sorel (!) gewesen, die ihn zum Widerstande gegen Schweden angeregt haben soll, was aber keineswegs factisch (!!!) erwiesen ist.

[259] Et Øieblik før Kongens Ankomst var en stor Del af Æreporten faldt ned, saa man kun med Nød havde faaet den istand i rette Tid. Dette blev af Mange anseet som et uheldigt Varsel. Ligeledes lagde man Mærke til, at under Indtoget en Ugle tog Plads paa vor Frelsers Kirketaarn og skreg uafladeligt den hele Tid, „men de Rettroende fortolkede det dog som et godt Tegn, da Uglen var Minervas Fugl.“

Men allerede samme Dag, som Indtoget fandt Sted, foretog Kongen et Skridt, som ikke gjorde godt Indtryk paa den alvorligere Del af hans Undersaatter. Han udnævnte ei alene en Overhofmarskalk (Haxthausen) og en Hofmarskalk („vor hidtilværende Staldmester Clauson-Kaas“) samt en Staldmester (Elieson), men tillige atten Kammerherrer og tolv Kammerjunkere. Kammerherrerne vare: 1) Stiftamtmand Grev Trampe, 2) Stiftamtmand Schouboe, 3) Grev Vargas Bedemar, Ridder af Malta, 4) Baron Hoff-Rosenkrone, 5) Oberst Hegermann, 6) Kommandør Fabritius, 7) Statssekretær v. Holten, 8) Etatsraad Falbe, 9) Generalauditør Bergh, 10) Oberst Rode, 11) Generalkrigskommissær Vibe, 12) Amtmand Schouboe, 13) Oberstløitnant Krebs, 14) Oberstløitnant Haffner, 15) Overadjutant Broch, 16) Overadjutant Krogh, 17) Generalmajor Blücher, 18) Hofmarskalk Kaas.

Kammerherre-Nøgler havdes ikke paa Lager i Byen, ikke engang i Theatret, og maatte derfor bestilles i England. Men de ankom først, efterat Christian Frederik havde frasagt sig Regjeringen og Pakken blev da aabnet af — Grev Essen. Imidlertid hjalp de nye Kammerherrer sig med to Knapper paa det Sted, hvor Nøglen ellers pleier at hænge. Disse Paafund misbilligedes endog af mange af de nybagte Kammerherrer selv, og mange bar i sin korte Kammerherrestand aldrig Dekorationen. Jacob Aall bemærker: „Jeg kan ikke sige, hvor dybt mit Sind nedbøiedes ved denne luxuriøse Overflod [327] af den nyvalgte Konges Naadegaver, og denne Hofetatens rige Udstyr modtoges fast overalt med Mismod og Bekymring.“ Men det blev ikke nok hermed.

Den nyvalgte Konges sædvanlige Residens var Ladegaardsøen, hvor han synes at have befundet sig bedst. Et Minde om hans Ophold her er det Monument, han lod reise for Christian August, men hvis Indskrift senere vandaliseredes af en ubekjendt Haand, som lod Ordene „Norges Konge“ udslette. Man har endnu Kongens egenhændige Instrux for sin Overhofmarschal, General Haxthausen, indeholdende Reglerne for det daglige Ceremoniel, Bestemmelser om Døres Oplukkelse, Madens Tranchering m. m., ligesaa Instrux for Kongevagten i Christiania o. s. v. Daglig skulde en Kammerherre, en Kammerjunker og en af Staben være tilstede paa Ladegaardsøen. Kirkebøn forordnedes naturligvis for Kongen og for „Kronprindsen“, den lille Prinds Fredrik i Danmark. Kongetitlen i Reskripter lød: „Vi Christian Fredrik, af Guds Naade og efter Rigets Konstitution Norges Konge, Prinds til Danmark, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg, vor synderlig Gunst tilforn“! Der taltes om den forestaaende Kroning i Throndhjem, men dette bidrog ogsaa til yderligere at forøge det allerede før spændte Forhold mellem Prælaterne Bech og Bugge, hvilken sidste fremdeles opholdt sig i Christiania. Begge vilde naturligvis have Æren af at udføre denne Ceremoni; Bech ansaa sig som Rigets Primas, og Bugge var Bisp i Kroningsstaden. Imidlertid havde Bugge faaet Kongens Tilsagn om at skulle blive den Lykkelige. Det hændte i hine Dage, at de to Bisper efter en Dispute anmodede Kongen om at dømme dem imellem. Smilende bemærkede denne, at den Grundlov, man havde vedtaget paa Eidsvold, ikke havde givet ham den dømmende Myndighed. De bade ham da om overensstemmende [328] med sin Ret at udnævne en Dommer. Kongen pegte da paa Grev Schmettow fra Throndhjem, som just var tilstede. Men Schmettow undslog sig med de Ord: „Nei, jeg vil ikke, thi En af de to taler ilde om Alle, og om en Anden af dem tale Alle ilde“. For at tilveiebringe Kroningsinsignier forsøgte man at indsamle Guld og Sølv hos Damerne. Og for at Hofarrangementet kunde blive ret komplet, anlagdes ogsaa en Hofsorg paa tre Uger, da Hertugen af Augustenborg (hvis Datter Christian Fredrik siden ægtede) døde i Løbet af Sommeren.

Festlighederne i Hovedstaden efterfulgtes af lignende i en stor Del af Landets andre Byer, og Poesier strømmede ind fra alle Kanter til Kongens Pris. Af dem, som fremkom i Christiania, vakte

især en ung Dames anonyme Digt „Til Norges Konge“ Opmærksomhed; det var undertegnet M . . . . (ɔ: Marie Lassen, senere Fru Schandorff, i en følgende Tid Grundlæggerinde af „Eugenias Stiftelse“). I England udkom den, saavidt vides, eneste Bog, der er Christian Fredrik dedikeret i hans Egenskab af Norges Konge. Den er forfattet af en Handelsmand i London af norsk Herkomst, Jens Wolff, Esq., og betitlet „Sketches on a tour to Copenhague trough Norway and Sweden“; til denne Beskrivelse over en Reise, som Forfatteren havde foretaget for nogle Aar siden, var føiet et „Appendix, relative to the present political state of Norway“. Det elegant udstyrede Kvartbind er ogsaa forsynet med et Portræt af Christian Fredrik, ligeledes det eneste fra Kongedømme i Norge.

Det i Antal underlegne Parti, som ikke havde nogen synderlig Tro paa Varigheden af denne Herlighed, og som benævntes „Oppositionen“, blev fremdeles betragtet med mindre end venskabelige Blikke af den store Flerhed.

[329] Allerstørst var Forbitrelsen imod Grev Wedel. Skjønt han iagttog den største Ro og levede paa Jarlsberg aldeles udenfor det offentlige Liv, fortalte man ganske almindelig, at de Svenske vilde gjøre Landgang i hans Grevskab, hvor de „ventede at blive modtagne med aabne Arme“. I Begyndelsen af Juni læstes en Artikel i Intelligentssedlerne, der gik ud paa, at en vis Mand „af Stand og Indflydelse, der er saa nederdrægtig, at han ei alene selv ønsker, men endog vover at forføre den uvidende Almue til at ønske og ytre sig Sverige hengiven (sic), burde „afskjæres Næse og Øren“ og i denne Tilstand sendes til den svenske Grændse, „hvor han kunde nyde Belønning for sit usle og feige Slavesind“. Karakteristisk for Datidens Journalistik turde det være, at kort efter en anden Forfatter (Prokurator Debes), der tog til Gjenmæle herimod, fandt det fornødent med stor Vidtløftighed og med Citater af „den blide og skarpsindige Lovfilosof Marquis Beccarias Ord“ at godtgjøre, hvor barbarisk en saadan Behandling vilde være, „en Grusomhed, som alene fandt Sted i Tyranniets fæleste Dage“. Kort efter foresloges i en anden Artikel, at „Hovedmændene for det Parti, som ønsker Landets Børn under et slavisk vanærende Aag enten skulde forvises Landet eller sættes under et strengt Opsyn[260]“. Ogsaa de, der ansaaes for at staa i nært venskabeligt Forhold til Wedel, vare udsatte for grove personlige Fornærmelser i „Intelligentssedlerne“. Saaledes Digteren Johan Storm Munch, dengang Sogneprest [330] til Sande. Om ham averteredes (alle Avisartikler vare dengang Avertissementer, som Forfatterne maatte betale for Linien): „Imellem Drammen og Tønsberg skal efter Sigende findes en Plante, som i Almuesproget kaldes Greveklo, eller som Andre kalde den, Munkeskrække. Samme Plante skal have denne høist besynderlige Egenskab, at endogsaa den bedste Digter taber sit Digtertalent, naar han blot lugter til den i mindste Maade, ja saa forunderlig er dens Kraft, at enhver vellydende Harpe bliver ustemt, naar Planten findes tre til fire Mile fra dens Standpunkt. — — Hvordanne ere dens Frugter eller Blomster? De høre vist ikke til de saakaldte „Fjeldblomster?[261]“.

Opfordringer læstes til at ofre Sølvet i „Norges 880 Kirker“ som Bidrag til Krigsførelsen, „thi da den dethroniserede Christian den anden forsøgte paa at bemægtige sig Norge, gjorde vore Forfædre ham et lignende Offer af Kirkernes Sølv, men havde de dengang den Grund til at love sig samme Held af deres Opofrelse som nu“? Opmuntringer gjenlød ogsaa til frivillig Væbning,

[260] I Oettingers nysnævnte Geschichte des dänischen Hofes fortælles (7,158): „Bischof Baum (sic) und Kapellan Wergeland, die Leithämmel der Schwedisch-gesinnten Partei, die heimlich noch immer für die Vereinigung Schwedens intriguirten, wurden auf Befehl des Königs und mit Zustimmung der Reichsversammlung bis auf Weiteres eingesperrt“ (!!!).

[261] Navnet paa en Digtsamling af J. S. Munch.

endog fra en Moder, som ønskede, „om det kunde være til Forsvar for Landet at rykke ud i Spidsen for sit eget Kjøn.“

Som bekjendt oprettedes ogsaa virkelig Frikorpser og det af Folk, som vilde have kjæmpet tappert, ifald deres Tjeneste var bleven benyttet. Mærkeligst var Studenterkorpset. Den, der egentlig gav Stødet til dettes Oprettelse, var daværende Fuldmægtig ved det nysoprettede Søkrigskommissariat (Marinedepartementet) A. C. Schult (siden Toldkasserer i Throndhjem). Den 19de Juni holdt denne Mand i sin Bolig et Møde af sine Bekjendte, og man enedes om at opfordre Byens Embedsmænd og [331] Universitetets faa Studerende (naturligvis ogsaa Præliminaristerne) til at forene sig til et frivilligt Korps, da „om et Par Maaneder maaske det store Spil skal være fuldendt, som vil afgjøre, om vi skulle se vore Dale blomstre under et frit Folk, eller om vi skulle sværge en fremmed Tyran, os bekjendt alene af hans Fiendskab, vor Troskabsed, se svenske Despoter under allehaande Skikkelser indtage de fornemste Pladse, saavel i Staten som i det selskabelige Liv, se ödmjukaste Tjenare med Pidsken i Haanden vise os, at de ere vore Herrer“ osv. Opfordringen var undertegnet af 31 Personer, hvis Navne vi anføre, fordi mangen Læser derimellem vil gjenfinde Mænd, enten almindelig bekjendte eller af særlig Interesse for ham. De vare: „A. C. Schult, Conrad Schwach, N. F. Berg, J. Messell, J. A. Hoffseth, P. Krog, J. Knoph, C. F. Arbo, B. C. Petersen, Hans Riddervold, Bertelsen, Colban, C. D. Cappelen, C. Garmann, Ole Rein Holm, J. L. Frølich, J. Wedege, J. Bernhoft, Wahl, Ebbell, P. Giertz, N. R. Schjoldager, Vibsteen, Nilson, Boye, O. H. Keyser, Bautz, John Aas, O. C. Gjerdrum, Doxrud, Krag“. Nogle Dage efter holdtes et større Møde i Kathedralskolens Auditorium (det forrige Storthingslokale), hvor en Mængde nye Medlemmer[262] tegnede sig, og hvor en Bestyrelse valgtes, bestaaende af Overlærer Flor, Lektor i Theologien S. J. Stenersen, Presten Nils Wulfsberg, Adjunkt (siden Overlærer) Albert Lassen og Fuldmægtig Schult. Der var nogen Uenighed inden Bestyrelsen, om Studenterne skulde blive samlede, eller om de, naar de havde opnaaet nogen Øvelse, hellere, overensstemmende med et Forslag af Lektor Stenersen, skulde sprede sig om i Bygderne for at anføre „Mandhusingerne“. [332] Imidlertid paabegyndtes strax Øvelserne, og Foreningen talte tilsidst 200 Deltagere. Musketer-Vaaben udleveredes fra Arsenalet, og Exercitien foregik i Krigsskolens Gaard under Ledelse af Løitnant og Lærer ved Krigsskolen, Eckhoff; engang foretoges endog et Streiftog i fri Mark. „Det var komisk, (skriver et Medlem af Bestyrelsen) at se gamle Overlærer Flor, Raadmand Saxild m. fl. lære at marchere, præsentere Gevær o. s. v., medens paa den anden Side en enkelt Straajunker, som f. Ex. en Fuldmægtig Klein, var saa undselig for at bære Musket igjennem Gaderne, at han ei vovede at gjøre det, uden at vi vare mange i Følge og paa en Maade tvang ham dertil“.

Noget senere ud paa Aaret (1ste August), tilbød ogsaa det gule Korps i Christiania Kronprinds Fredrik sin Tjeneste. Dets Chef var dengang den siden noksom bekjendte Rigmand Jacob Meyer[263], og det talte 16 Heste, „hvoraf to ubrugelige“. Kongen takkede i en egenhændig Svarskrivelse, der lød saaledes: „Vi paaskjønne særdeles den kongelige Borgergardes patriotiske Tilbud, at ville tilbyde sin Tjeneste, hvor den maatte fornødiges. Ugjerne ville vi uden høieste Nødvendighed rive Borgeren ud af sin Syssel, men saasnart vi senere skulle ønske at se Korpset

[262]Blandt dem forekomme Navne som C. Keyser, Mauritz Hansen, C. A. Holmboe, Bernt Holmboe, Ahlert Hysing, o. s. v.

[263]Jacob Meyer († 1856) havde i 1805 taget Borgerskab i Christiania, efter tilforn at have været paa Bernt Ankers Kontor. Han var Søn af en Kjøbmand hersteds, Peter Meyer, om hvem man havde det Rim: „Bernt Anker svæver i høie Tanker, Peter Meyer passer sine egne Greier“.

omkring vor Person, da maatte vi ønske, at det havde en Felt-Mundering, graa, blaa eller grøn, hvilket Korpsets Chef vilde indmelde, saasnart det er Tilfældet. Moss, 3die August 1814. Christian Fredrik". I denne kongelige Skrivelse fandt Korpset en yderligere Grund til at negte Deltagelse i den dengang overmaade trykkende [333] Transportskyds, hvorfra det ogsaa gjennem sine Privilegier formente sig at være fritaget.

Førend den kortvarige Krig udbrød, kom som bekjendt, fremmede Diplomater til Christiania. Den første af disse var Engelskmanden Mr. J. P. Morier, Lord Castlereaghs Privatsekretær. Han kom iland i Arendal og blev, da hans Ankomst var rygtedes, modtaget i Drammen af Statssekretær Holten. Hans medbragte Noter udtalte bestemt nok Englands uforanderlige Beslutning at understøtte Sverige, men hans personlige Optræden gav Anledning til adskilligt Ræsonnement. Mod Diplomaters Sædvane indlod han sig i næsten aabenmundede Samtaler med Nogen hver, og det paastaaes som sikkert, at han ligefrem ytrede Bifald med Nordmændenes Færd, skjønt det sagtens er rimeligere, at hans Ytringer misforstodes og lempedes efter Nationens Ønsker med den under saadanne Omstændigheder naturlige Lettroenhed. I Drammen holdtes Selskab for ham hos Nils Omsted, men her behandlede man ham saa overdrevent fidelt, at man „tilsidst næsten aftvang ham Uhøflighed." I Christiania tog han Bolig hos General og Statsraad Haxthausen, og omgikkes i det Hele jevnlig med Kongens nærmeste Venner. Han skal senere, fortælles der, som engelsk Diplomat i Dresden have betroet en Mand, der havde spillet en Rolle i 1814 (man mener Lektor Adler), „at Castlereagh havde bedet ham undersøge, om det var tænkeligt, at Christian Frederik som Hærfører kunde byde Carl Johan Spidsen, da maa [Anm.: således i originalen; formentlig man] i saa Fald nok kunne være tilbøielig til at komme Nordmændene til Hjælp, men da hans Indberetning gik i modsat Retning, toges ogsaa modsatte Forholdsregler."[264] Morier forblev i længere Tid i Byen og gjorde Reiser om i Landet lige til Thelemarken. [334] Hans fortsatte Ophold gav Sangvinikerne end større Mod, thi man havde hele Tiden hengivet sig til det Haab, at England tilsidst skulde tage sig af Norge; i Parlamentet var faldet Ytringer, der vidnede om Sympathi for Nordmændene, og Christian Frederik selv havde, trods hans Udsendinges ringe Held, stedse søgt at vedligeholde denne Drøm hos sine Undersaatter.

Den 30te Juni kom et talrigere Gesandtskab til Byen. Det var Udsendinger fra fire Stormagter, fra England Mr. August Forster, fra Rusland Grev Wladimir Orlow, fra Østerrige General, Baron August Ernst von Steigentesch og fra Preussen Major, Baron von Martens. De talte et bestemt Sprog: „Christian Frederik skulde føie sig efter Kielertraktaten, de vare selv komne, ikke som Mæglere, men som Krigsherolder." Fornemmelig skal Steigentesch have gjort Christian Frederik energiske Forestillinger om, at han strax burde forlade Landet, Orlow derimod have trøstet ham og hemmelig raadet ham til, at holde nogen Tid ud endnu, og vist er det, at Carl Johan siden viste sig yderst unaadig mod den russiske Udsending. Efterat Sagen var behandlet i Statsraadet, hvor tillige endel af Rigsforsamlingens forrige Præsidenter vare tilkaldte, blev Udfaldet, at Kongen vægrede sig ved at opfylde Diplomaternes Forlangende. De forlode Landet, men vendte endnu engang tilbage og traf Christian Frederik paa Moss, hvor de gjentoge sine Forsøg at omstemme ham[265].

[264](H. P. Gjessing, Christian VIII's Regjeringshistorie.)

[265]Alle fire Gesandter boede her i Byen i den gamle Collet-Gaard. (nu Boghandler Cappelens). Orlow gjorde Opsigt ved sit smukke Udseende. Steigentesch, († 1826) der ogsaa var Digter og i 1819 udgav sine samlede Lystspil, besøgte stadig Kongshavn, hvor han drak af den Kilde, som i forrige Aarhundrede fremkaldte den vidtløftige medicinske

[335] Krigen maatte altsaa udbryde, men endtes, som bekjendt, allerede den 14de August ved Konventionen i Moss, hvorved Christian Frederiks Kongedømme i Virkeligheden ophørte, idet han forpligtede sig til at indkalde Storthinget og derpaa under Paastand af Sygdom strax at overdrage Magten til Statsraadet. Den ulykkelige Fyrstes Sindsstemning og Tilstand var nu lidet misundelsesværdig. Allerede under det korte Felttog havde han vist sig vankelmodig og forsagt, nu blev han rent fortvivlet, henfaldt til de mørkeste Tanker og indbildte sig, at baade Svenske og Norske vilde ham ondt. Han viste sig efter sin Tilbagekomst fra Moss ikke mere i Christiania, men levede den hele Tid paa Ladegaardsøens Hovedgaard. Af og til talte han om at reise til Ringerike af Frygt for svenske Efterstræbelser, og det var kun med Nød, at Statsraadet fik ham overtalt til at opgive en Reise, der vilde have vakt saamegen Opsigt. Da han imidlertid haardnakket vedblev sin Paastand, at de Svenske vilde bryde Vaabenstilstanden, gaa med en Kolonne over Fetsund og tage ham tilfange, maatte man, for at tilfredsstille ham, love at udstille Forposter og sende Patruljer ud i alle Retninger, „for at han i betimelig Tid kunne faa Underretning og flygte." En Officer af Generalstaben, til hvem Kongen havde Tillid, skulde hemmelig udføre dette Hverv, men han forestillede Statsraadet indtrængende, at saadant vilde være en Prostitution baade ligeoverfor den norske Armee og de svenske Officerer, som imidlertid vare komne til Christiania, og foreslog, at Intet skulde foretages, men Rapporter skrives til Kongen om fingerede Patrouiller og Rekognoseringer. Dette bifaldtes, og Officeren indsluttede sig i sit Logi og [336] skrev Rapporter, daterede snart fra det ene snart fra det andet Sted paa Demarkationslinien. Selv for de Norske nærede Christian Frederik nu saadan Frygt, at han ofte spadserede i Skoven paa Ladegaardsøen den største Del af Natten og først gik tilsengs henimod Dagbrækningen.[266] [Anm.: i originalen er noten mærket **), skønt der ikke er nogen note *) på siden]

Blandt Christiania Befolkning fremkaldte Efterretningen om Konventionen, i det Store taget, dyb Sorg. De alvorlig Tænkende iagttoge Stilhed, men en stor Del af Publikum gav sine Følelser Luft i Optøier. Til at ophidse den letbevægelige Masse bidrog, som sædvanlig, en Masse Rygter, især Fortællingen om, at Planen for den norske Forsvarskamp skulde være forefunden i Afskrift hos en falden Svenske, Landshøvding Eichstedt fra Wermeland. Det hedte videre, at særlig Statsraad Haxthausen skulde have vist en uforsvarlig Forsømmelighed ved Hærens Udrustning og Forsyning, og at han bar Hovedskylden for Krigens uheldige Gang. Hertil kom ogsaa at Haxthausen mistænktes for Egennytte og overhoved ikke var lidt. Han beskyldtes endogsaa (men vistnok aldeles ugrundet) for at have staaet i Ledtog med Svensken, og Publikum besluttede at tage Hevn. Nogle Dage efterat Konventionen var bleven bekjendt i Christiania, (antagelig 19de August), samledes en Folkemasse, deriblandt ogsaa Fruentimmer, udenfor hans Bolig, den gamle Gaard, hvor Universitets-Bibliotheket siden blev opstillet, (dengang Embedsbolig for Kommandanten paa Akershus). Endel Vinduer bleve slaaede ind, men da man erfarede at Haxthausen selv ikke var tilstede, men var paa sin Løkke (Lille-Frogner, i hvis Nærhed endnu [337] den saakaldte „Haxthaus-Skov" bærer hans Navn), begav man sig afsted derhen. Generalen havde den Aften just Selskab hos sig, hvilket han dog skal have indbudt for sin Sikkerheds Skyld, da han havde et Nys om, at Noget forestod. Med Et hørtes nu Skraal og Spektakel paa Løkken, Ruderne stenedes, og Alt i Haven ødelagdes. Mellem Gjesterne vare Professor Sverdrup, Statsraad

Polemik og gjorde sig tilgode med den norske Delikatesse Hummer. Samtidig var ogsaa en Udsending fra Frederik den sjette, Admiral Bille, tilstede i Christiania.

[266] J. G. Meydells Oplysninger til Feltoget Norge 1814 i P. A. Munch's norske Maanedsskrift 6te Bind. Meydell tilføier: „Naar dette ikke var blevet bekjendt for mange Personer i hin Tid, saa vilde man tro, at her blev fortalt lutter Usandhed."

Sommerhjelm og Generalauditør Bergh. Sverdrup og Bergh talte til Massen for at berolige den, tilsidst gik Bergh ud og indlod sig i Underhandling med Hovedmændene, som han ikke kunde se, „men hvis Sprog og Haandtag overtydede ham om, at de ei hørte til Arbeidsklassen“[267]. Generalauditøren lovede dem, at Alt, hvorfor de beskyldte Haxthausen, skulde blive undersøgt, hvorpaa de lovede ham at gaa. Nu begav man sig da tilfods afsted fra Løkken til Byen, foran gik Agent Nilsen med en Lygte, bagefter ham Haxthausen med Bergh under den ene og Sommerhjelm under den anden Arm, derpaa det øvrige Selskab. Paa det Sted, hvor den ulykkelige General skulde have Natteleie, „faldt Madamen i Besvimelse og bejamrede sig og sine syv Børn,“ og ogsaa paa andre Steder undskyldte man sig for at modtage ham. Tilsidst fulgte han da hjem med Generalauditøren, hvorefter han den følgende Dag forlod Christiania og tog Ophold hos sin Ven, Provst Lassen i Gran paa Hadeland. Ogsaa did forfulgte Skrækken ham, thi neppe var han kommet ind i Præstegaarden, førend han blev opskræmt ved en Sten, der kastedes ind i Værelset. „Skal [338] ogsaa Stenkast forfølge mig hid?“ udbrød han, men beroligedes dog snart ved at erfare, at Stenen hidrørte fra Provstens lille Sønnesøns Leg. Haxthausens senere Skjæbne blev ikke behagelig, thi vel frifandtes han aldeles ved Rigsrettens Dom, men maatte foruden udholde adskillige Gjenvordigheder.

Mindre betydelige Spektakler fandt Sted samme Dag udenfor Kjøbmændene Wiewild og Paul Thrane, med hvem Hoben var misfornøiet, da man mente, de ei havde skilt sig vel ved Provideringsvæsenet. Af alvorligere Betydning var den Insult, som ved et uheldigt Tilfælde blev tilføiet General Björnstjerna. Denne svenske Udsending boede med et Par Landsmænd hos Traktør Carstens (nu Hotel d'Angleterre), altsaa lige i Nærheden af Haxthausens Bopæl i Byen. Da nu Publikum, som fortalt, stimlede sammen for at hjemsøge Haxthausen, troede nogle af den viljeløse Masse, at det gjaldt Svensken, hvorfor de ogsaa sloge Vinduesruderne ud i Björnstjernas Værelser; en Beretning lægger til, at Björnstjerna selv af Nysgjerrighed havde aabnet et Vindu og stukket Hovedet ud, og at en akademisk Borger benyttede Leiligheden til at give ham et drøit Ørefigen („et norsk Snudebrag, saa at han tumlede omkring“). Pøbelen raabte endog, at de Svenske skulde miste sit Liv. Heldigvis var en af Christian Fredriks Kammerjunkere, den ovennævnte Løitnant Schwartz, tilstede og indsaa, hvor frygtelige Følger Forgribelse paa diplomatiske Personer kunde medføre. Han var, ifølge sin egen Fortælling i et samtidigt Brev, saa heldig at komme ind i Hotellet, fik de Svenske forklædte og bragte dem hjem til sine egne Værelser, hvor de saaledes bleve reddede.

Fornærmelserne mod Björnstjerna ærgrede naturligvis den bedre Del af Befolkningen og fremkaldte tillige Ængstelse for, at Carl Johan, som Rygtet fortalte, vilde [339] benytte denne Skandale til mod Konventionen at lade Regimentet Royal Suèdois rykke ind i Hovedstaden. Dette skede ikke, men der er Grund til at tro, at Björnstjerna ikke skulde havt noget derimod. Denne Herre udtalte sig naturligvis ikke meget venligt om Nordmændene; om Christian Fredrik talte han i sine Breve med aabenbar og ligefrem Foragt[268], og stort høfligere omtalte han ikke heller Statsraaderne.

---

[267]Justitiarius J. C. Berg har optegnet, at Presten Nils Wulfsberg antoges at have deltaget i Opløbet. General Björnstjerna mente om Wulfsberg, at han havde stor Indflydelse blandt de norske Brushoveder (parmi les cranes de la Norvège). En endnu levende Samtidig har fortalt Forf., at Toget egentlig udgik fra den nys indrettede Studenterbolig eller Regents paa Grønland.

[268]„Prindsen er yderst modløs, bleg, mager og svag, men synes at trøste sig med en Pige, som han i nogen Tid har underholdt og som med sine Veninder udgjør hans Selskab paa Landet.“ Maaske sigter han hermed til en vis Maren Engebretsdatter, („Kongemaren“) der fødte Christian Frederik et Barn, som kort efter døde. Kongen havde tillige en

Noget svensk Regiment fik man dog ikke se i Byen, men derimod sørgede den norske Regjering selv for en forøget Politistyrke. Justitsraad Christian Adolf Diriks var af Christian Fredrik fra Byfoged og Sorenskriver i Laurvig, bleven kaldt til Christiania som Generalpolitidirektør og Professor i Lovkyndighed ved Universitetet. Han fik Statsraadet til under 30te August at anmode Generalmajor Seiersted om at afgive 12 til 14 Personer af Garnisonen, der kunde være tjenlige til Politibetjente; som saadanne skulde de beholde sit militære Appointement og desforuden nyde en passende Gage. Da nogen Tid efter Spektaklerne udenfor Björnstjerna, en ny svensk Udsending, General Boye, ankom, forlangte denne at ledsages ind i Byen af militær Bedækning, og, da han ankom til Christiania, begjærede han af Statsraadet Sikkerhed mod Pøbelens Molest.

Ophidselsens Tilstande pleie dog sjelden at vare længe, og inden kort Tids Forløb begreb Størstedelen [340] af Byens Befolkning, at det var umuligt at modsætte sig Begivenhedernes tvingende Magt. Inden et Par Ugers Forløb var endog en af dem, der skulle have deltaget i Optøierne mod Haxthausen, Presten Nils Wulfsberg, kommen i Forstaaelse med General Björnstjerna, der som svensk Kommissær opholdt sig i Byen. „Han vil være en Folkets Mand og paastaar bestandig, at han har staaet paa en daarlig Fod med Prinds Christian“, skriver Björnstjerna, og det fremgaar af dennes Breve, at Wulfsbergs Blad „Tiden“ nu inspireredes af den svenske General.

Hvad Christian Fredrik angaar, var dog den nævnte Avisredaktør ikke den eneste, som skiftede Mening. Ingen kan vel hurtigere og fuldstændigere have tabt sin Popularitet, end Kongen efter Fjortendagsfelttoget og Konventionen. Havde man før overvurderet ham, dømte man nu vistnok altfor strengt. „Over Kongen (skriver Pavels den 11te September) bryde nu fast alle Staven. Fra overdrevne Forventninger til Fordømmelsesdom, naar disse ei opfyldes, er Overgangen ei ualmindelig, og man kan ikke rose den. Men at Sorgen over at se Forventningen saa aldeles skuffet blandes med Indignation og Harme, det kan undskyldes“. Kun i de Dele af Landet, hvor Christian Fredrik ikke var personlig kjendt, og hvor man paa Grund af Frastanden ikke kunde dømme klart om Begivenhederne, vedligeholdt hans Nimbus sig endnu en Stund. En af Bergens Repræsentanter foreslog saaledes Aaret efter, at man skulde reise Christian Fredrik et Monument paa Dovre. Selv begyndte derimod Kongen igjen at komme sig af sin halvsyge Tilstand, da enhver Frygt for hans personlige Sikkerhed i hans Tilflugtssted paa Ladegaardsøen, viste sig ugrundet. Paa sin Fødselsdag (18de September) holdt han sig ei alene lystig med sine Venner til Middag, hvor Skaalen for Norges Uafhængighed [341] blev drukken, men havde endog om Aftenen et Dameselskab, hvor der gik særdeles muntert til. Det dramatiske Selskab havde tænkt paa at feire Fødselsdagen med en Festforestilling, hvortil Rahbeks „Anna Colbjørnsen“ var valgt, men heraf blev dog Intet.

Imidlertid stundede Tiden til, da Folkets Repræsentanter, for første Gang efter 1661, skulde sammentræde i Hovedstaden. Byen skulde vælge fire Storthingsmænd. Den ene af dens Repræsentanter paa Eidsvold, Professor Sverdrup, hørte til dem, der bestemtest afskyede enhver Forbindelse med Sverige. Han havde ikke Lyst til at være med her, og reiste derfor til Kjøbenhavn „for at hente Universitetsbiblioteket“. Til Repræsentanter valgtes da Prokurator Andreas Arntzen, Agent Jacob Nielsen, Professor og Etatsraad Nils Treschow samt Generalpolitidirektør, Professor og Justitsraad Diriks. Derhos kunde to af Akershus Amts Thingmænd Biskop Bech og

Elskerinde af noget „bedre“ Stand, en Prestedatter, der fulgte efter ham til Danmark. [Anm.: i originalen er noten mærket **)]

Slotsfoged (siden Statsraad) Holst henregnes til Christianias Indvaanere. Arntzen havde aldrig havt noget tilovers for Christian Fredrik og hans Parti, og holdt sig derfor udenfor Begivenhederne, indtil i August, da han havde paataget sig midlertidig at være Byens Politimester, et Embede, som ingen Anden vilde have. Han udmærkede sig senere paa Storthinget i 1821, som den, der klarere, end nogen Anden, forstod at opfatte og udvikle Spørgsmaalet om de tre Millioner til Danmark, og blev endelig kort før sin Død Statsraad.

Det gjaldt nu om at tilveiebringe Lokale for Forsamlingen. Statsraadet paalagde Generalpolitidirektøren, Diriks, at drage Omsorg for et saadant, og denne forhandlede da om Sagen med Magistraten. Der var først Tale om Thomsegaarden ligeoverfor den nuværende Børshave, der havde været brugt ved saamange festlige Tilstelninger. Imidlertid fandt man Kathedralskolens Gaard [342] bekvemmere, og Skolens Ephorat og Skoleraadet gave ogsaa sit Samtykke til at afstaa den. Skolens store Auditorium toges til Storthingssal, og en Dør anbragtes ind til „Generalitetsgaarden“ (nu Finantsdepartementet) for Tilhørernes Skyld. Lagthinget fik Skolens Bibliotheksal, hvor der langs Bogreolerne, der bedækkedes med Lærred, blev anbragt et Gitterverk, „paa det at ingen Uorden i Bogsamlingen skal bevirkes“. Da Galleriet kun rummede omtrent 100 Tilhørere, stilledes en Billet til Disposition for enhver Repræsentant. Kathedralskolen maatte selv flytte til Mangelsgaarden, og blev herefter hvert tredie Aar husvild, indtil den endelig aldeles maatte afstaa den Gaard, som Fredrik den fjerde i 1719 havde skjænket den, og ombytte den med den til Skole ubekvemme Gaard i Store Strandgade.

Istedenfor at faa Diætpenge bleve Storthingsmændene denne første Gang indkvarterede af Magistraten i de mere formuende Borgeres og Embedsmænds Huse, hvorfor ogsaa Præsidenten efter Thingets Opløsning offentlig takkede Christiania By for dens Gjæstfrihed. Indkvarteringen gik dog ikke af uden en liden Skandale. En af Byens rigeste Mænd, titulær Assessor, og under den franske Revolution en af de ivrigste Godtkjøbs-Republikanere, havde i lang Tid spillet en underlig Rolle. Da andre Folk vilde ofre sit Sølvtøi for Krigens Skyld, spottede Assessoren med, at han vilde skjænke et stort Stykke Valbirk, han havde i sin Kjælder, til Træskeer for Patrioterne. Ligeledes var den samme Mand den eneste, som allerede i Konventionstiden holdt stort Gjestebud for de svenske Kommissærer. Nu, da Magistraten havde indkvarteret hos ham en af de nordenfjeldske Repræsentanter, Oberstløitnant Krabbe, tillod den rige Mand sig at behandle sin Gjest paa den allermest insolente Maade. Han anviste ham i sin store Gaard (nu Victoria [343] Hotel) et elendigt mørkt Værelse, „ved Siden af et andet, hvor Værtens Piger havde deres Haandtering, hvorfra gik en Dør ind til Krabbe, med et Vindu paa, saaat han blev beskuet af Tjenestefolkene og ved deres idelige Snak forstyrret i sine Forretninger“. Da Krabbe bad om en Thekande, fik han det Svar, „at Assessoren kun havde en eneste, som han ikke kunde undvære“ o. s. v. Krabbe bekjendtgjorde nu selvdette i Intelligentssedlerne, og Alle toge hans Parti. Man gjorde det Epigram over Værten:

Den Grad af Lumpenhed, som findes hos Smør-Hagen
Er slig, at man dertil forgjæves søger Magen,
Men, da knapt blotte Ord gjør Indtryk paa hans Sind,
Det vistnok bedre var, at virke paa hans Skind[269].

Thingets Beslutninger den 20de Oktober og 4de November behøve her ingen Omtale. Nogle Dage efter Kongevalget kom den nye Kronprinds, Carl Johan, til Christiania sammen med sin Søn Oscar. Herom heder det i et Øienvidnes utrykte Optegnelser: „Hans Ankomst var en mørk

[269]Provst F. Schmidts Dagbøger S. 240. Assessoren omtaltes endog i tyske Aviser som „der sogenannte Smør-Hagen“.

Novemberaften med Sne og Slud. De Gader, han reiste igjennem, skulde være illuminerede, men der var meget mørkt. Med et Slags Skræk hørte man de svenske Vogne rulle gjennem Gaderne. Efter Ankomsten for han strax ud af Palæet paa Gaden, talte de faa Ord, han kunde, til Borgerne og Kadetterne, som vare opstillede. Der var meget taust". Carl Johan var bleven eskorteret ned ad Egeberg af det gule Korps og de ridende Jægere under Fakkelskin, og syv og tyve Kanonskud løsnedes, ni, da han kom ned ad Egebergsvingen, ni, da han var ved Torvet og ni ved Ankomsten til Palæet. Den eneste af de Illuminerende, som havde [344] Transparent, var den ovenomtalte Assessor. Næste Søndag, den 12te November, var der stor Stads i Kirken, hvor Biskop Bech prædikede. Men i Anledning heraf blev ogsaa forfattet en Paskville, som opsloges paa Kirkemuren og siden gik rundt i Afskrifter. Den lød saaledes:

Til Efterretning for Publicum bekjendtgjøres: at Søndagen den 12te Novbr. om Eftermiddagen Kl. 2 — efterat Biskop Bech i en kort, men syndig Tale fra Kl. 9 til 2, har takket Forsynet for, at Norge er bleven et selvstændigt, afhængigt Rige — opføres i vor Frelsers Kirke et Efterspil, et musikalsk Spøg kaldet, opfundet og sat i Musik af Ex-Kammerherre Falbe, af følgende Indhold:

1. En Messe paa Svensk af Biskop Bech. NB. Da han endnu har en fyensk Dialect, saa venter han fra den Side Overbærelse; men ellers synger baade han og hans Datter svenske Drikkeviser overmaade vel.

2. En Hymne paa Fransk med Accompagnement af Orgelet, hvor Kammerherren vil søge at morre Tilhørerne med en gjennemtrængende Bas og Jonas J. med en skraalende Fistelstemme. Den gamle ærværdige Thrane er Bælgetræder. NB. Denne Komposition er ganske ny og slet ikke stjaalen.

3. Et Chor af Damer, som skraaler ligesaa høit nu for Carl Johan, som de for faa Maaneder siden skrege for Christian Fredrik.

Da Damerne dandse ligesaagodt som de synge, og tillige forstaa at klæde sig med Smag, saa haabe de at blive inviterede til de Baller, som de Svenske agte at gjøre ivinter.

[345] Indgangen aabnes ved Solens Opgang. Billetterne koste et Rundstykke svensk. Indtægten er bestemt for trængende Familier, som ikke have Raad til at illuminere, men dog gjøre det.

Da der midt i Kirken er anbragt en Forhøining for de mest udmærkede Mænd i Landet (f. Ex. Haxthausen, Staffeldt, Tank, Mathiesen o. s. v.), som alle have gjort sig fortjent af Fædrelandet ved at arbeide for Norges Selvstændighed og Afhængighed, saa haabes, at ingen opholder sig over denne Udmærkelse, men holder sig paa 50 Skridts Afstand, for at disse brave Folk desbedre kan tage sig ud.

Undertegnede giver sig tillige herved den Ære at bekjendtgjøre: at da han har Leverance til Lycæet af Forfriskninger, saa kunne samme erholdes oppe bag Orgelet; og har han nogle Draaber at komme i Morgendramme, som have den besynderlige Virkning, at de afværge alleslags patriotiske Benauelser, og foraarsage en Forglemmelse af det Foregaaende.

Endvidere maa jeg bekjendtgjøre, at jeg paa min udenlandske Reise i Jylland, med min Svigerfader, den bekjendte * * * von Snydenstrup, har forsynet mig med et Forraad af Silkebaand (til svenske Ordener) tillige med flere andre Varer, til Nutidens billigste Priser og 1000 % Avance.

NB. Da Kirken er opvarmet med svensk Smiger, har ingen nødig at frygte for at fryse.

* * * *

Directeur for Lycæum, boende ligeoverfor Kammerherren[270].

[346] Der gaves vistnok dem, som mødte baade Carl Johan og overhoved Alt, hvad der kom fra Sverige med Mistillid og Uvillie, og først sent, om nogensinde, ganske forsonedes med de nye Forhold. Deriblandt vare unegtelig flere af Datidens intelligenteste Mænd, som f. Ex. Professorerne Sverdrup og Hersleb og Provst Frederik Schmidt, hvilken sidste nogle Aar senere endog forlod Landet for „Svecus's“ Skyld. Omvendt var der Andre, som ikke lagde Skjul paa sin Glæde over Statsforandringen. Men begge disse Partier dannede tilsammentagne en Minoritet, den store Mængde forholdt sig naturligvis her som overalt og altid temmelig ligegyldig, efterat Foreningen var bleven en fuldbragt Kjendsgjerning. Carl Johan, allerede fra nu af Norges egentlige Regent, forblev kun en kort Tid i Christiania, væsentlig sysselsat med Dannelsen af det nye Statsraad, paa hvis Sammensætning Grev Wedel, som bekjendt, fik den største Indflydelse. De forrige Statsraader bleve staaende, paa Carsten Anker nær, (dog traadte Rosenkrantz allerede efter et Par Maaneders Forløb frivillig ud); forøvrigt optoges som nye Medlemmer væsentlig Tilhængere af det forrige saakaldte Selvstændighedsparti. Oppositionen kom derfor i saadan Forlegenhed for sit daglige Brød, Kæremaal, at den maatte gribe til at insinuere, at „Svecus's“ Hensigt med at vælge saadanne Statsraader havde været at svække Storthinget ved at berøve det de bedste Repræsentanter.

Under sit Novemberbesøg gav Carl Johan naturligvis flere Festligheder, saaledes f. Ex. et stort Bal, hvor 450 Gjester vare indbudne. For den store Mængde fik han Anledning til at vise sig ved en Ildebrand, som Søndagen den 20de November udbrød paa Reberbanen. „Hans Kgl. Høihed Kronprindsen og hans Søn, Prinds Oscar, vare, (heder det i Intelligentssedlerne), blandt de [347] første, som indfandt sig. Hans Kgl. Høihed viste i Øieblikket sin vante Virksomhed, tog strax Del i Slukningens Bestyrelse, lagde endog umiddelbar Haand paa Arbeidet ved at tage Sprøitestraalen og lede den did, hvor Ilden var farligst. Hans Kgl. Høihed ytrede sin høieste Tilfredshed med Politimesterens og øvrige Brandbetjentes raske og forstandige Opførsel. Politimester Michelsen har af hans Kgl. Høihed faaet en Gulddaase for sin udmærkede Opførsel“.

Storthinget havde ansøgt, om at Carl Johan maatte blive udnævnt til Norges Vicekonge og altsaa tage fast Ophold i Christiania. Et saadant Andragende kunde naturligvis ikke indvilges, og en Statholder blev altsaa udnævnt, nemlig Grev Hans Henrik v. Essen, der allerede strax efter Kielerfreden havde været bestemt til denne Stilling. Sandsynligvis vakte denne Udnævnelse større Tilfredshed, end om Embedet allerede nu var blevet besat med den eneste Nordmand, hvorom der fornuftigvis kunde være Tale, Grev Wedel, og Bestemmelsen om, at en Svensk kan blive Statholder, antoges, som bekjendt, endog at hænge sammen med Pluralitetens Ulyst til at se Wedel som saadan. Om Wedels Forhold udspandt der sig ved denne Tid paany en vidtløftig Polemik efter Tidens Leilighed, der for Spøg blev kaldt „Grevens Feide“. Nogle af disse Forfattere hævede ham til Skyerne, Andre nedreve ham af yderste Formue.

Under alt dette havde Kong, eller som han nu igjen kaldtes, Prinds Christian Fredrik, forladt Norge. Efterat Storthinget var sammentraadt, og han selv havde frasagt sig Kongeværdigheden, var hans Rolle her udspillet. En Deputation fra Storthinget indfandt sig hos ham, og han overleverede denne et Frasigelsesdokument. Deputationens Formand, Treschow, skjønt nu ivrig Ven af Unionen med Sverige, blev saa bevæget, at han ei kunde [348] fuldføre sin Tale, men maatte

[270] En Afskrift af denne Paskville blev senere fundet paa Fredrik den sjettes Bord.

lade Biskop Bech tage Ordet i sit Sted. Prindsen græd selv, og Taarer viste sig ogsaa i alle de Tilstedeværendes Øine. Lige til det Sidste havde Christian Fredrik ikke ganske sluppet Haabet om, at Storthingets Stemning skulde være Foreningen imod; det skal især have været Bønderne fra det Nordenfjeldske og fra Oplandene, til hvem han mente at kunne sætte Lid, men de rørte sig ikke. En af de svenske Kommissarier, Grev Platen, besøgte Christian Fredrik paa Ladegaardsøen og bragte ham Breve fra Carl Johan[271]. De kom i en liden Strid om den norske Nations Stemning, Platen paastod, at den ønskede Foreningen, Christian Fredrik mente nei. Platen spurgte ham, naar han agtede at reise, og han svarede da: „For Øieblikket er det Snareste det Bedste, min Stilling her er altfor ubehagelig". Om Aftenen den 10de Oktbr., samme Dag, som Thingets Deputation havde taget Afsked med ham, gik han ombord først paa en Lystjagt, siden ved Moss paa Briggen „Allart". Ved Frederiksværn opholdt han sig „formedelst Modvind", lige til den 26de. Da indskibede han sig endelig paa en dansk Brig, „Bornholm", afsendt for at hente ham af Dronning Marie Sophie Frederikke, der under sin Mands Fraværelse ved Wienerkongressen havde Forsædet i den danske Regjering. Med Prindsen fulgte endel Venner, der ikke vilde forlade ham, saaledes Falsens Medarbeider i Grundlovsudkastet, Lektor Adler, endvidere Grev Vargas Bedemar og Oberstløitnant Broch, en norskfødt Mand, hvis Opfatning af Begivenhederne i 1814 siden er bragt tiltorvs i Literaturen af Grosserer Julius Rée i Kjøbenhavn. Den bedste af dem, der ledsagede Christian Fredrik, var udentvivl Greve Frederik Adolf Holstein.

[349] Denne retsindige og oplyste danske Statsmand havde fulgt Begivenhederne i Norge med stor Interesse og oversendt Christian Fredrik et Udkast til en norsk Forfatning, medens Rigsforsamlingen sad samlet. Efterat have erfaret hans Thronfrasigelse, begav han sig personlig til Norge for at trøste sin Herre og fulgte nu med ham paa „Bornholm[272]". Fredriksværns Fæstning gav Christian Fredrik en kongelig Salut ved hans Afreise. Overfarten var temmelig haard og næsten farefuld. Først den fjerde November, paa Norges og Sveriges Foreningsdag, steg Prindsen i Land ved Aarhus, hvor en talrig Folkemasse modtog ham med den Hengivenhed, hvorved det danske Kongehus's Medlemmer altid har funnet glæde sig.

Af Christian Fredriks egentlige Kamarilla var rimeligvis Oberstløitnant Haffner den eneste, som forblev i Norge. Løitnant Schwartz dvælede vel nogle Uger i Christiania, men blev, da han, og det maaske med Grund, ansaaes som Spion, udvist af Regjeringen. Samtidig foregik ogsaa en anden Udvisning af Riget. Efterat nemlig en patriotisk Indsender i Intelligentssedlerne havde paaklaget det Grundlovsstridige deri, at en Jøde ved Navn J. Francke, trods Grundlovens § 2, opholdt sig i Byen, betydede Øvrigheden Jøden, at han maatte reise. Han reiste da efter den Erklæring i det samme Blad, „at han haabede, at de Mænd, med hvem han havde gjort Bekjendtskab, ei skulde negte ham sin Agtelse, da han ingen anden Brøde havde begaaet, end den at bekjende sig nu og fremdeles til den mosaiske Religion".

[350] Den fattigere Del af Befolkningen i vor Hovedstad havde i det mærkelige Aar 1814 stundom lidt Mangel paa de første Fornødenheder. I de første Maaneder af Aaret lod Magistraten Brød bage og for en vis billig Pris udsælge til Byens og Forstædernes Befolkning („Taxtbrød"). Da Magistraten i de første Dage af Mai igjen ophævede denne Foranstaltning, vakte det Christian Fredriks Misnøie, og han gav den 8de Mai fra Eidsvold Befaling til, at „denne velgjørende Indretning" atter skulde optages; „de extraordinære Udgifter, som herved forvoldtes Byen, skulde

[271]Se om dette ret mærkelige Besøg (Yngvar Nielsens) Meddelelser i „Morgenbladet" for 28de November 1869.

[272]Se J. A. L. Holm: Frederik Adolf, Greve af Holstein, en biogr. Fremstilling, Kbhvn. 1844, S. 78—92.

udlignes paa dens mere formuende Indvaanere“. Under Konventionstiden tilbød den svenske Regjering at afhjælpe Trangen, og 3000 Tønder Korn, Carl Johan tilhørende, kom virkelig til Christiania, men det norske Statsraad negtede at gjøre Brug deraf, saalænge Foreningen endnu ikke var besluttet. I Oktober Maaned traf Generalpolitidirektør Diriks, efter Statsraadets Befaling, Forholdsregler til at afhjælpe den bestaaende Brødmangel i Byen. I Forening med Magistraten og Byens Repræsentanter fastsatte han en Taxt, „hvorefter samtlige Bagere i en Maanedstid skulde udsælge et Skaalpund velbagt og med andre Kornsorter ublandet Rugbrød for 16 Skill. Rigsbankpenge N. V. Laan af Rug tilbødes de mindre formuende Bagere mod Kaution“. „Ved denne Taxts Bestemmelse var ei alene taget Hensyn til Almuens Tarv, men ogsaa en billig Fordel forbeholdt Bagerne, som derfor Intet havde at erindre mod Taxten og forpligtede sig til stedse at have saameget Brød i Beredskab, at ingen Mangel skulde opstaa. Repræsentanterne Einer Holm og Erik Thurmann[273] havde paataget sig at indkjøbe og udlevere [351] den fornødne Rug til de Bagere, som mod vedbørlig Sikkerhed maatte ønske Forskud“.

[273]Erik Thurmann hørte til Datidens hæderligste og mest agtede Mænd i Christiania. Den jevne og bramfrie Borgermand var i fortrinlig Grad yndet af Grev Wedel, som hyppig omgikkes ham. Ved Thurmanns Død lod Kommunebestyrelsen for Byens Regning reise et Monument paa hans Grav, som man imidlertid senere har behaget at nedtage.